

Fysisk, økonomisk og topografisk
Beskrivelse over Thy
Beliggende i Thisted Amt, Aalborg stift

Knud Aagaard
Viborg, 1802

Fysisk, økonomisk og topografisk
Beskrivelse over Thy
Beliggende i Thisted Amt, Aalborg stift

Et Forsøg
af
Knud Aagaard
Sognepræst til Skjoldborg og Kallerup Menigheder

Viborg, 1802.
Trykt hos R.S.Føns, på Forfatterens Forlag.

Fotografisk optryk 1983
Printed in Denmark by
AiO Tryk as, Odense

ISBN 87-7526-009-3

Til
Hans Kongelige Højhed
Kronprinsen.

Deres Kongelige Højhed,

hvis bestræbelse er at fremme Tvillingrigets Held, hvis Omsorg indbefatter alle Fædrelandets Anliggender, og hvis Ønske er at kende også de fjerneste Provinser, i det ædle Øjemed, for at kunne desto sikrere virke til ethvert af Landets Børns Vel; Dem, nådigste Kronprins! helliges dette Bidrag til Kundskab om en Provins, der formedelst sin afsides Beliggenhed, har været unddraget den Lykke det er, at falde under Deres Beskuelse; men hvis Beboere ikke have savnet Deres, under Fred og Krig, viise og menneskekærlige Omsorg, og derfor med den erkendtligste Taknemmelighed føle den oprigtigste Hengivenhed for Dem, alle Danskes Glæde og Håb

Allerunderdanigst
Knud Aagaard.

Fortale.

Alle er vel enige i, at Beskrivelser over enkelte Provinser kan være nyttige, da disse fremsætter enhver Egns Fortrin og Mangler, bekendtgør de Fremskridt, som kunne tjene andre til Efterligning, og de Ufuldkommenheder, som ved bedre Indretninger burde afhjælpes, og i det hele taget er Kilderne til Landets almindelige Beskrivelse. Men fra hvilke Synspunkter, en Forfatter bedst skal fremstille sin Egn og med hvilken Vidtløftighed han skal udføre enhver del, derom må nødvendigvis Meningerne være forskellige, alt efter enhver Læsers forskellige Øjemed. Formodentlig ville nogle Læsere af mig have krævet en større Udførlighed i én eller anden Del. Det skulle også have været både behageligere, og i visse Henseende lettere, dersom jeg ikke havde troet mig nødsaget til at pålægge mig så megen Indskrænkning.

Men jeg måtte med Grund frygte et alt for betydeligt Tab ved en større Bogs Forelæggelse af denne Slags. Og uden mindste Attrå efter egen Fordel, ønskede jeg dog gerne, at der måtte blive noget Overskud, da samme er bestemt til Bedste for Degnenes og Skoleholdernes Enkekasse i Thisted Amt. Efter at have givet denne højt savnede Indretning (enkekassen, o.a.) Tilværelse, ønskede jeg også ved nogen Formerelse i dens Fond (forøgelse af fondens grundkapital, o.a.), at forsikre den om at kunne vare ved, hvortil jeg intet formåede at give uden denne Bog. Dersom ikke Ønsket om så snart som muligt, at bidrage hertil havde fremskyndt Arbejdets Fuldendelse, ville Bogen måske være blevet senere færdig, og derved have vundet i Værdi. Dette ønskes at måtte tjene til Undskyldning for nogle af dens Ufuldkommenheder. I øvrigt bør man anse mit Arbejde som et Forsøg, der måske kan tjene til Bidrag, men ingenlunde udelukker en mere fuldstændig Beskrivelse over den samme Provins.

De, som efterspørger udførligere Kundskab om Thy, vil finde adskilligt herhid hørende i Pontoppidans Atlas, Hofmans Foundationer og flere Skrifter, som for Kortheds Skyld kun er nævnte, men næsten intet

deraf indført. – De, som i Kapitlet om Fiskeri savner Efterretning om Fiskeredskaberne i Limfjorden, vil finde samme anført under Thyholm.

Den Beredvillighed, hvormed så mange som jeg anmodede derom, har understøttet mig med Bidrag, pålægger mig en større Taknemmelighed, end jeg formår at bevidne. De som især have Fordring på min fuldeste Tak, er: Amtmand Ferslev, Kammerråd Thagaard, Amtsforvalter Friderichsen, Toldinspektør Ludvigsen, foruden adskillige Godsejere, Forvaltere og andre private Mænd. Af Præstestanden kan jeg ikke nævne nogen, uden at nævne næsten alle i Thy, thi med den mest ufortrødne Velvilje var enhver af mine Embedsbrødre rede til at meddele mig de begærede Oplysninger. Kun et Par Mænd gjorde herfra en Undtagelse. På en meget hæderligere Måde end disse tvende udmærkede sig Sognepræsten til Søndbjerg, Hr. R.B.Vilse. Denne Mand havde i sit Gemme en Beskrivelse over Thyholm af hans Broder, J.R. Vilse, forfattet for 37 år siden, som var tilkendt en Præmie, men aldrig blevet trykt. Han havde den Agtelse for Videnskabeligheden, at han uanmodet ikke alene overlod mig dette hans afdøde Broders Arbejde; men med den nøjagtigste Flid selv tilføjede og forandrede, hvad der efter så lang Tids Forløb fandtes anderledes. Også udenfor Thy fandt jeg hos de naturkyndige Videnskabsmænd Provst Schade i Nykøbing og Pastor Henneberg i Aalborg den beredvilligste Meddelelse af de Råd og Oplysninger, som jeg anmodede dem om. Alle disse, som så venligt har understøttet mit Arbejde, skal være forvissede om, at jeg med den fuldeste Erkendtlighed føler, hvor meget jeg er enhver af dem forbunden.

Måtte nu dette lille Skrift opvække den Interesse for Thy, at Regeringen, Landhusholdningsselskabet og oplyste Patrioter ville afhjælpe denne Provins' Mangler og bringe de savnede Vindskibeligheds-Grene til Fremvækst. Måtte denne Del af Fædrelandet herefter nyde Sejladsens Fordel, se de tomme Hænder sat i Virksomhed ved Uldfabrikker, Vejledes til Skoves Anlæg, nyde Jordens større Fordele ved Indhegning, ved Kløverens almindeligere udbredelse, ved Hørrens, Kartofflers og andre Jordfrugters Dyrkning. Måtte den overdrevne Parcellerings Skadelighed indses og hæmmes. Måtte i Thyland selv dannes et Vindskibeligheds-Selskab til Betleriets afskaffelse og ernærende

Flittigheds Opmuntring. Måtte noget af dette herved blive fremmet, da opnåedes det Øjemed, som jeg alene har sigtet til.

Skjoldborg Præstegård d. 1. november 1802

Forfatteren

Register (sidetal fra oprindelig udgave, not. til venstre i teksten)

1. Thylands Beliggenhed, Størrelse og Folkemængde	side 1
2. Klima	side 4
3. Folkets Levemåde og Kultur	side 8
4. Vindskibelighed	side 16
5. Handel og Skibsfart	side 24
6. Fiskeri	side 37
7. Landdyr	side 50
8. Jordbundens Beskaffenhed	side 56
9. Planter	side 59
10. Brændsel	side 67
11. Havevæsen	side 82
12. Agerdyrkning	side 85
13. Gødning	side 105
14. Kvægavl	side 110
15. Thybo -Oste	side 121
16. Bygning og Indhegning	side 127
17. Parcellering	side 133
18. Oldtidens Mindesmærker	side 141
Beskrivelse over hvert Sogn i særdeleshed	side 149

1 HILLERSLEV HERRED

side 150

1 A Hunstrup Sogn	side 151
Kjølbygård	side 151
B Østerild Sogn	side 153
2 Hjardemål Sogn	side 153
3 A Ræhr Sogn	side 154
B Vigsø Sogn	side 155
C Hansted Sogn	side 155
4 A Nors Sogn	side 156
B Tved Sogn	side 157
5 A Hillerslev Sogn	side 158
B Kaastrup Sogn	side 160
6 Sennels Sogn	side 160
Ullerupgård	side 161
7 Skinnerup Sogn	side 161
8 A Vester-Vandet Sogn	side 164
B Øster- Vandet Sogn	side 167

HUNDBORG HERRED

side 167

1 A Thisted Sogn	side 168
Købstaden Thisted	side 168

B Tilsted	side 177
2 A Sjørring Sogn	side 177
B Thorsted Sogn	side 179
3 A Vang Sogn	side 179
B Tvorup Sogn	side 181
4 A Skjoldborg Sogn	side 182
B Kallerup Sogn	side 183
Todbøl Gaard	side 183
5 A Hundborg Sogn	side 184
Ullerup Gaard	side 185
B Jannerup Sogn	side 186
6 Nørhå Sogn	side 187
3 HASSING HERRED	side 189
1 Snedsted Sogn	side 189
2 A Harring Sogn	side 190
Øland Gård	side 190
B Stagstrup Sogn	side 190
3 A Skyum Sogn	side 191
B Hørdum Sogn	side 192
Irup Gård	side 192
4 A Sønderhå Sogn	side 194
Koustrup Gård	side 194
B Hørsted Sogn	side 195

5 A Hassing Sogn	side 195
B Villerslev Sogn	side 195
6 A Visby Sogn	side 196
B Heltborg Sogn	side 197
7 A Bedsted Sogn	side 198
Tandrup Gård	side 199
B Grurup Sogn	side 199
8 A Hvidbjerg Sogn	side 199
B Ørum Sogn	side 201
Ørum Gård	side 201
C Lodbjerg Sogn	side 201

4 REFS HERRED

side 202

1 A Vestervig Sogn	side 202
Vestervig Kloster	side 204
B Agger Sogn	side 205
2 Hurup Sogn	side 209
3 A Bodum Sogn	side 210
Bodum Bisgård	side 210
B Ydby Sogn	side 211
4 A Helligsøe Sogn	side 213
B Gettrup Sogn	side 213
Thyholm	side 214

5 A Hvidbjerg Sogn	side 218
Hindsels Gård	side 220
B Lyngs Sogn	side 222
6 A Søndbjerg Sogn	side 223
B Odby Sogn	side 224
7 Jegindø	side 227
20 Tybonitiske Ord og Talemåder	side 240

S1

1. Thylands Beliggenhed, Størrelse og Folkemængde.

Thyland, som er den nordvestlige Del af Jylland, tager sin Begyndelse fra Vester-Hanherred mod Øst, hvor Hjardemål og Østerild Sogne er de yderste, og strækker sig mod Sydvest, dels til Oddesund dels til Harboøre i Ribe Stift. Grænsen ved den østlige Side, går imellem de tvende Gårde, Rødbro i Tømmerby Sogn og Abildhave i Østerild Sogn; ved den sydvestlige Ende støder det til Ribe Stift med den smalle Landstrimmel, som går imellem Havet og Limfjorden, hvorpå et Dige, kaldet Pældige, er Agger Sogns, og altså Thylands yderste Grænseskel.

Thyland kan således egentlig ikke kaldes en Halvø, eftersom det fra tvende Sider er landfast, selv om det i øvrigt er begrænset af Vand - mod Nord og Vest af Vesterhavet og mod Syd og Øst af Limfjorden - .

Fra dets østlige Grænse til Thisted er 2,5 Mil (1 mil = 7,53 km, o.a.) og fra Thisted til Oddesund 7 mil, så Landets hele Længde er 9,5 Mil. Dets Bredde fra Vesterhavet til

S2

Limfjorden er der nogle Steder 3 Mil, andre Steder 2 Mil og atter andre Steder næppe 1,5 mil. –

Det midterste af Landet ligger 4 Grader vesten for København; det allernordligste Punkt går til 57 Grader, 7,75 Min. nordlig Bredde.

Efter så nøjagtig Beregning som muligt, har jeg i Året 1799 fundet Familiernes Antal, både Thisted og på Landet, at udgøre 3231. Efter Folketællingen i Året 1801, fandtes i Thyland 17956 Sjæle. Ved forrige Folketælling i 1787 var Menneskeantallet 16654, så at, dersom begge disse folketællinger er foretaget med lige stor Nøjagtighed, har Thyland i de 14 År fået en Tilvækst på 1302 Personer. Man vil, ved at sammenligne Antallet af Familierne med Antallet af Personerne finde, at hver Familie bliver på 5,5 Personer. På hver Kvadratmil (1 mil = 7,53 km, o.a.) findes altså næsten 180 Familier og 998 Personer. Sammenlignes dette med andre Lande, f.eks. Sachsen, hvor der på hver Kvadratmil lever 4250 Mennesker, og med Menneskeantallet i selve i Danmark, hvor der

total beregnet lever over 1200 Sjæle på hver Kvadratmil, så synes Befolkningstætheden her kun ringe.

Men betænker man, 1. at omtrent en Tredjedel af Landet er bedækket med øde Sandklitter, 2. at Søer og Moser indtager en anden betydelig Del og 3. at Skovmangel gør det nødvendigt, at store Strækninger af temmelig god Jord må ligge ubrugte for at afgive en Smule småt Lyng, da vil man ikke finde det overdrevent, når jeg antager, at ikke over en Tredjedel er bragt under Dyrkning, og så bliver det til omtrent 2992 Mennesker på hver Kvadrat-Mil dyrket Land; eller rigtigere, dersom bare Klitterne fraregnes, så kommer man op på 1496 Personer pr. Kvadrat-Mil.

Dersom Sandflugten ikke havde ødelagt så meget af Thy, og Jordbunden overalt var så god,

S3

som den er på nogle Steder, så kunne det måske regnes blandt Danmarks bedste Provinser. Men mere påfaldende Forskellighed af Jordboniteten på så lille Afstand findes nok få steder. En Strækning af Sandbakker eller Klitter langs med Havet på en halv eller hel, indtil halvanden Mils bredde, frembyder det fæleste Syn, man kan forestille sig. Ved at overskue disse, for det meste nøgne og uhyre store Sandklitter, tror man sig hensat midt i Arabiens Sandørkener (her tales om den nuværende Nationalpark Thy). På den anden Side derimod, ved Limfjorden, frembydes så smukt et syn, som man kan vente sig i et skovmanglende Land.

Bjerge har Landet vel ikke; men noget bakket, eller i det mindste bølget, er det overalt. Limfjorden, som på den ene Side omgiver Landet, inddæmmes i Almindelighed allevegne med en temmelig brat Skrænt. At skue ud over denne Fjord, såvel som over de hyppige Søer og rige Kornmarker, der findes på den ene Side og midt i Landet, er såre behageligt. Dersom Sandklitterne på den vestre og nordre Side ikke gav Landet så ublid Skikkelse som der er tale om, så ville Vesterhavet, som på den Side omgiver Landet, med de talrige Skibe, som derpå ofte viser sig, også have sin Behagelighed.

Efter den gamle Inddeling, bestod Thy af de 2 Amter, Ørum og Vestervig Amter. Nu indgår Thy sammen med Morsø og Vesterhanherred

i Thisted Amt, hvis Amthus og Amtsstue er i Thisted. Dersom hertil endnu skulle tillægges de Syd for liggende Herreder, ville det for disse blive såre ubekvemt. Thyland er delt i 4 Herreder, Hillerslev og Hundborg Herreder er under én, og Hassing og Refs Herreder er under én Herredsfoged.

Selv om Thyland som ovenfor nævnt er landfast ved Agger med Ribe Stift, så er vejen over denne Landstrimmel dog så besværlig, at der her forekommer meget lidt Færd-

S4

sel; så sydpå går Farten mest over ved Oddesunds Færgested, som er 0,25 Mil bredt. Til Morsø sker Overfarten over Vilsund fra Skjoldborg Sogn, som er 0,5 Fjerdingsvej (1 fjerdingvej = $\frac{1}{4}$ mil = 1900 m, o.a.) bredt; men sjældent over Næssund fra Heltborg Sogn.

2. Klima

Da Danmark er af så lille Omfang og overalt er omgivet af Hav, så skulle man ikke tro, at den ene Provins kan have nogen mærkbar Forskellighed i Klima frem for den anden. Men dog er det unægtelig, at Jordbund, Skove og andre Omstændigheder frembringer en betydelig Forskel i Temperatur på Steder, der ligger temmelig nær hverandre. Således er det bekendt, at Foråret ytrer sig tidligere på Fyn end på Sjælland.

Ligeledes kan man let forstå at Thy, der ikke alene ligger 20 Mil nordligere end København, men også er et Sted, hvor så mange andre Omstændigheder som forøger Kulden støder sammen, må have en koldere og skarpere Himmelegn (atmosfære, mikroklima, o.a.) end de flest andre, og måske end alle danske Provinser.

Jordbunden er for det meste leret og kold, Skove mangler ganske, af Bjerge eller meget høje Bakker er ingen, og for det meste er Landet omgivet af Vand, mod Nord og Vest af Vesterhavet og mod Syd og Øst af Limfjorden. En kæde af Sandklitter, som langs med Havsiden omgiver Landet, kan kun i ringe Grad bryde de nordlige og vestlige Vinde, som derfor uhindrede gennemstryger Landet og medbringer al Havluftens Råhed og Kulde. Man skulle egentlig tro, at Havets nære Beliggenhed her,

ligesom i England, ville medvirke til at formilde Luften om Vinteren; dog finder dette ingenlunde Sted med Nordvestlige Vinde. Og selv om jeg - ved at sammenligne Termometerets Grader

S5

her med samme i København - i Almindelighed ikke har fundet Kuldegraden om Vinteren større her end dér; så er det dog unægtelig, at Kulden føles langt strengere her.

Alles Fornemmelse stemmer deri overens: (Alle er enige om; o.a.) at Kulden her er mere følelig og gennemtrængende end i de fleste andre Egne af Danmark. I Norge, hvor der er så meget Læ, føles en større Grad af Kulde langt mindre. Selv på Træerne ses det at Vindenes Skarphed aftager, jo længere man kommer fra Havet, selv om Thylands Bredde kun er et par mil.

Hvor ønskeligt var det ikke også i den Henseende, at Skove blev anlagt både her og på hele Jyllands vestlige Kyst, det ville bryde Vindene meget for hele Landet. Almuesagnet siger, at Kulden nu er langt større her, end i ældre Tider. Dersom dette er sandt, må det forstås som efter den Tid, da Skovene blev ødelagte.

Om Foråret bryder senere frem her end på Sjælland, tør jeg ikke afgøre. Stikkelsbærtornene havde Blade som Museører i 1799 d. 3. Maj, i 1800 d. 27. April, i 1801 d. 8. April, og i 1802 d. 4. April.

Havets Nærliggenhed frembringer i øvrigt to ubehagelige Virkninger, nemlig Havrag og Skaj. Havrag, som man andre Steder kalder Havgus, er en tyk Tåge, som ofte om Sommeren efter en varm Dag kommer op fra Havet et Par Timer før Solens Nedgang, og ledsages af en ubehagelig Kulde og en stærkere eller svagere vestlig Vind. Sædvanlig føres den så pludselig ud over Landet, så den reneste Luft i løbet af få minutter forvandles til en uigennemtrængelig Tåge. Formedelst den medfølgende Kulde er den overmåde skadelig for Sundheden, da især Arbejdsmanden, som på Marken er varm og svedig af Dagens Hede, derved pludselig bliver afkølet. Dette er

S6

nok også Hovedårsagen til den megen forkølelse eller såkaldt Betændelse og Gigt som hersker iblandt Almuen. Når denne Havtåge indtræffer på

den Tid, Kornet står i Dræ (rugen blomstrer eller drær i juni-juli, o.a.), så kan den - ved at lægge sig på Dræen - også bidrage til at gøre Kornet goldt. For resten er det nok meget sjældent, at den har andre skadelige Virkninger for Korn eller Græs, undtagen hvad den medfølgende Kulde kan forårsage. Men på en såre ubehagelig Måde angriber den Brystet, hvilket især føles af dem, der have Brystsvaghed.

Langt skadeligere Virkninger for Planteriget, især for Træerne, har den såkaldte Skaj, eller den skadelige Vind, som mest hersker i Maj og Juni Måneder. Det er en kold, skarp og tør Vind, sædvanligvis fra Nordvest, som gerne blæser tre eller flere Dage i Rad. Det er denne Skaj, der gør, at Træernes Toppe er bøjede mod Øst, for selv om den østlige Vind måske nok blæser lige så lang Tid som den vestlige, set over et helt År, så har Østenvinden dog ikke den Skarphed og hersker ikke så meget om Foråret som denne. Almindeligvis, når Haverne står i den skønneste Flor tidligt om Foråret, kommer denne Vind og afsvider de spæde Blade og Skud, og anretter på én Dag mere Ødelæggelse end en langvarig Vind, på et andet Tidspunkt fra en anden Kant er i stand til. På Træerne efterlader den sig altid de sørgeligste Spor.

Kornet er det som bedst kan udholde dens Strenghed. Skajer det længe, bliver Græsset gult og forsat (sat tilbage, o.a.) i sin Vækst. Men har Kornet først skjult Jorden, bliver Bladene godt nok gule af det, Afgrøden bliver også noget forknyttet (mindre, spinklere, o.a.) og får kortere Strå, men sætter desto givtigere Aks.

Når der, som det ofte sker, indtræffer Tørke i den første Halvdel af Sommeren, og denne kolde Vind da afkøler Luften, er kornet bedre i Stand til at undvære Regn, end når Tørken

S7

er ledsaget med Hede. Derved har man set, at Kornet i 8 til 10 Uger temmelig godt kan udholde Tørken.

De skadeligste Virkninger, som Vinden har på Kornet, er, når Storme indtræffer på den Tid Kornet modnes, da dette derved ofte slås af.

En anden Ubehagelighed, som Thylands Klima medfører, er en ualmindelig stor Fugtighed. Intet Hus, hvad enten det ligger højt eller lavt,

er fri for Fugtighed. Både Luften og Jordbunden medfører Samme. Fra alle Sider medbringer Luften Vanddunster fra Hav og Fjord. Og Jordbunden er især i de to sydligste Herreder meget Vandrig. Kildevæld findes hyppigt, endog på de højeste Bakker. Møbler og alt, hvad der kan tage Skade af Fugtighed, kan derfor ingen Varighed have i Thy.

Således har Thy bestemt sine Ubehageligheder i Henseende til Klimaet.

De østlige Vinde, som stryger langs ad Limfjorden, støder på Thy med Heftighed. De vestlige og nordlige Vinde medfører Skarphed, Kulde og Fugtighed fra Havet, og forvolder Øret en ubehagelig Lyd af Havets Brusen, som undertiden i stille Vejr efter Storm, især når Stormen igen vil rejse sig, endog kan høres til Thisted, som ligger over 2 Mil (2 mil = 15 km, o.a.) fra Havet.

Dog må man ikke forestille sig Vejrliget som altid ubehageligt. Også her gives stille, smukt og godt Vejr. Og for den, som har et stærkt Helbred, må Klimaet ikke være usundt, hvilket bevises af de mange Oldinge, som med megen Styrke bærer en høj Alder. Koldfeber (malaria, o.a.) er meget sjælden, i det mindste langt sjældnere, end i de sydligste Egne af Jylland.

Forrådelsesfeber (tarminfektioner, tyfus, o.a.) og Sprinkler (også tyfus, o.a.), som her kaldes Sot, grasserer (huserer, findes, o.a.) derimod temmelig ofte. Nogle mener, at denne Sygdom forårsages af den Mængde tørrede og saltede Fisk, som her spises.

For Gigtpatienter og for Brystsvage er

S8

Thyland bestemt ikke gunstig. Endog blandt Bønderne findes mange at lide af disse Svagheder.

3. Folkets Levemåde og Kultur.

Der findes næppe noget Sted, hvor Bonden i Almindelighed lever bedre end i Thy. God Mad og stærkt Øl bestræber endog den fattigste sig for altid at have på sit Bord. At den danske Bonde i Almindelighed og Thyboerne i Særdeleshed fordrer en bedre og suffisantere Føde end de mere sydligt Boende, tror jeg ikke alene skyldes Vanen; men også det skarpere Klima. Hvis det er sandt, at Søen tærer, kan det vel også være sandt, at Sølufte tærer i Thyland.

Man hører Tjenestefolkene langt sjældnere spørge: hvor stor er Lønnen, end hvordan er Føden? At man her er vant til at få en god Kost, er nok også Årsagen til, at så langt færre Karle og Piger forlader Thy, Hjemstavnen, end man gør i de andre jyske Provinser. Kun få begiver sig til Norge, og til Sjælland og København næsten ingen. Thi Thyboerne tror, at man alle andre Steder lever usselt. Godt fedt Kød, især Fårekød, Flæsk, Ål, tørrede, saltede og undertiden ferske Fisk, anses for nødvendige Artikler i enhver Bondegård.

I Høstens tid spiser Bonden 6 til 7 Gange om Dagen. Først Smørrebrød til Frokost (morgenmad, o.a.), hvorefter medtages nogle Kavringer eller Rugtvebakker, som spises i Marken. Derpå spises til Davre: Spegesild eller Spegeål og varmt Øl og Mælk. Efter at Middagsmaden er spist og dertil drukket gammelt Øl, spises endnu straks efter Middagssøvnen noget Mælk og Brød, til Mellemmad (aftensmad kl. 18, o.a.) hører Smørrebrød med gammelt Øl og til Natten Grød med Surmælk.

Nogle giver et Glas Brændevin til Frokost, dog anses dette ikke for nødvendigt. Men det, som sættes mest Pris på, og som enhver, der vil have Høstfolk nødvendigvis må være forsynet med i Høsten, er

S9

gammelt Øl. Overalt gør Thyboen sig meget tilgode med stærkt Øl. Kun er det en Skam, at deres Øl, selv om det er aldrig så kraftigt, ikke kan kaldes sundt eller godt, undtagen for dem som er vant til det. Det er hverken sundt eller godt fordi Ølurten aldrig bliver kogt. Årsagen til det er dels, at Øllet ikke ved Kogning skal tabe sin Sødme og Kraft, dels at man vil spare på Ildebrændsel, og dels fordi det nu således er blevet en Vane.

Den gode Levemåde er det, som forvolder Husbonden den meste Besværlighed med at holde Tjenestefolk. Thi Lønnen er, i forhold til

andre Steder, ikke stor. En før (kraftig, sværlemmet, o.a.) Karls Løn hos Bonden overstiger ikke 14 eller 15 Rdlr., og en Avlskarl hos andre uden for Bondestanden får sjældent over 15 eller 16 Rdlr. En Piges almindelige Løn hos Bonden er 5 eller 6 Rdlr, og få giver højere end 8 Rdlr. Dog er det nu blevet temmelig almindeligt, at ethvert Tjenestetyende desuden har et Får frit (gratis, o.a.) fodret hos Husbonden. At Lønnen er så ringe, frister adskillige Karle til ingen fast Tjeneste at ville tage, da de ved at gå i Dagleje kan have større Fortjeneste. En sådan Karl eller Husmand får for sin Høsttjeneste 4 Rdlr., den øvrige Tid er Daglejen sædvanlig 8 sk. Om Sommeren, og om Vinteren for Tærskning, som betales Tønnevis, 3 eller 4 sk. pr. Tønne Byg og Havre, og 5 sk. pr. Tønne Rug og Ærter. På Tærskerens egen kost kan man også få 1 Td. Korn tærsket for 10-12 sk. I gode År mangler Daglejerne normalt ikke Arbejde, især ikke i de små Gårde, som ikke formår at holde en fast Karl, men i de to sidste dyre År har det vist sig, at Thy ingen Mangel har på Arbejdere, da mange, som ellers gerne ville arbejde blot for Føden, har set sig nødt til at gribe til Betlestaven. Når en Daglejer arbejder på sin egen Kost, er hans Dagløn sædvanligvis 20-24 sk.

Man finder også mange Piger, der således

S10

hellere vil sidde på deres egen Hånd (være selvstændige, o.a.), end tage Tjeneste. Thi da de for Høsttjeneste bare på én Måned kan tjene så meget som et halvt Års Løn, nemlig 3 Rdlr. foruden nogle Levnedsmidler, som de får med sig hjem, så kan de på den måde, sammen med at spinde eller foretage sig andet Arbejde efter egen Lyst, i gode År have det langt mageligere.

Thylands afsides Beliggenhed og Handelens dårlige Tilstand gør, at Måden man lever på i visse Henseender bliver dyr, i andre Henseender bliver billig. De nødvendigste Levnedsmidler, Korn, Kød og Fisk, som Landet selv rundelig frembringer, er ikke dyre, men desto dyrere er de fremmede Produkter, som skal tilføres andetsteds fra. Et Pund Oksekød sælges i Thisted for 5-8 sk. En mager Gås koster 30-32 sk. Et Pund Smør 8-12 sk. En Snes Æg om Foråret 8 sk. Fisk har man i Overflødighed såvel fra Havet som fra Fjorden. En Aborre på $\frac{3}{4}$ Pund koster 1 sk. En Helt på 1-3

Pund 2-3 sk. Tørrede Torsk og Flyndere forsyner Aggerboerne Området rigelig med. En Snes Ål koster 20 sk. og de største 40 sk.

Til sin egen Husholdning tager Bonden det fremmeste (fineste, o.a.) og bedste Korn til Brød, Gryn og Malt og Resten overlader han til Købmanden. Da Thy mange Steder ikke er egnet til Rugavl, og ikke frembringer så meget Rug som Bonden selv behøver, så er det almindeligt at man - ligesom man i Alheden af Mangel på Byg, bruger Rug til Øl, - her tilsætter en Del Byg, nogle også Havre i Brødet, hvilket også giver meget godt Brød, blot bliver det noget hastigere tørt. Nogle tager halvt Bygmel og halvt Rugmel, nogle tager mere, andre mindre indtil 5 Skæpper Bygmel til 3 Skæpper Rugmel. Såerne (Avnerne o.a.) fælles af (fjernes o.a.) til dette Brug, og da Byggen her - især den, som vokser på Kalkgrund - er meget tyndskallet, kan man

S11

regne med 6 Skæpper Mel og 2 Skæpper Såer af 1 Td. Byg. I dyre År har man også tilsat Ærtemel i Brød, hvorved må iagttages, at når de groveste Såer er afrimsede (afrensede o.a.) må Ærtemelet udrøres i koghed Vand, indtil det får den Grad af Varme, at Rugmelet kan blandes deri.

Enhver Husholdning fremstiller her selv det Malt, den forbruger, på en Måde, som ganske vist giver meget godt Malt, men i Henseende til Sundheden ikke så godt kan bifaldes. Enhver, endog den fattigste Husmand, har en Jernkakkellovn i sin Stue. Både under og ovenpå denne Ovn er indrettet to Skuffer eller Kasser, hvori de om Vinteren tørrer det Malt, som forbruges hele Året. Men dette har den Ulempe, at Osen og Fugtigheden deraf haves i Stuen.

Nogle tørrer det vel også i Bageovnen; men i de mere velhavende Huse anskaffer man sig nu sædvanligvis en stor Jernplade på Arnestedet, hvorunder anbringes en Skuffe, hvori kan tørres i det mindste et Par Skæpper Malt ad Gangen. Denne måde at tørre Malt på, er så god og så besparende, at det var ønskeligt, at man allevegne ville efterligne den. Sådant en Skuffe er desuden på mange Måder nyttig, såvel til Korntørring, som til at varme og tørre adskillige Ting.

De, som i Thisted forbruger en stor Mængde Malt, tørrer det på Kølle, og da Brændeved her er omtrent i samme Pris som i København, så

finder de deres Regning (finder det fordelagtigt, o.a.) ved at bruge Cinner (Cinders, en art kul, o.a.) dertil. Det er bekendt, at man i England i dertil indrettede Ovne udbrænder en empyreumatisk Olie, som ligner Tjære, af Stenkullene, hvorefter de tilbageblevne, nu med Rette kaldte Kul, (egtl. koks, o.a.) ved Brændingen ingen mærkbar Røg afgiver. Den Malt, som tørres ved disse Kul eller Cinner, giver meget velsmagende Øl. Utvivlsomt ville man i København finde Fordel ved at bruge samme Tørringsmiddel.

S12

Thybondens huslige Tilstand er i Almindelighed god. De bor bekvemt og godt de fleste Steder. Deres Værelser og Husgeråd røber ofte Velstand. I Kåstrup, Vandet og Tilsted Sogne, på Thyholm og flere Steder, findes smukke og velbyggede Bøndergårde. Foruden de nødvendige Værelser, haves sædvanligvis en Storstue og to Gæstekamre, anstændigt møblerede.

Betydelig Rigdom findes vel kun hos få, og man vil endog have iagttaget Formåenhedens (formuens, velstandens o.a.) Aftagelse i de sidste halve Snes År; men jævne og tålelige Kår har dog de fleste, og de mest Formuende fortjener den Ros, at de ikke, således som i nogle sydlige Egne af Jylland, ødelægger sig selv ved yppighed i Klædedragt og Levemåde, og at de ikke forlader den for Bonden så nødvendige Jævnhed og Simpelhed.

Kaffe og Thevand drikker Bønderne overmåde sjældent udenover ved Bryllupper og andre Gæstebud. Der drikkes virkelig også nu mindre Brændevin af Bonden, end tilforn (hidtil o.a.); men Øl er ved alle Lejligheder deres Livdrik.

Gæstfrihed er en dyd, som enhver i og udenfor Bondestanden sætter høj Pris på. At modtage den Fremmede vel, anses for en Pligt, der iagttages også af dem, som har kun liden Smag for Selskabelighed.

Med hvor god Vilje Thyboerne gør deres Gæster tilgode, ses også ved deres Gilder, eller såkaldte Bojler. De ønsker sig gerne ved deres Bryllupper og slige Lejligheder at have talrige Forsamlinger, og fremsætter da så god og veltillavet Mad, at man næppe formoder en sådan Beværtning hos Bønder. Ringere end 6 Retter Mad gives da sjældent, og hvad de især fortjener at agtes (respekteres, o.a.) for, er det

anstændige og sædelige Forhold, som derved iagttages. Den, som ved sådan Lejlighed ved Usædelighed forstyrrer den gode Orden, vil pådrage sig bestandig Hån. Hvor bekosteligt et så-

S13

dant Bryllup end kan være, så er det dog ikke ødelæggende for den, som holder det, da enhver Familie, som møder, giver Sending af Høns, Æg, Smør og deslige, overflødige end der kan fortæres. Enhver giver desuden i Brudeskænk 1 Rdlr. eller 1 Krone. Ved sådanne Lejligheder, har vel Kortspil også trængt sig ind i Thyboernes Selskaber; men at samle sig i Kroer for at spille og drikke, nedlader Thyboerne sig ikke til.

Bøndernes Klædedragt er simpel og for det meste gjort med egne Hænder. Bondens Kjole er af mørkeblåt Vadmél; på Rejser har han derover en Lærreds- eller Sejldugs-Kittel. Enhver har sin sorte Klædning, hvori han står Brudgom og bruger til Sorg og ved flere Lejligheder.

Kvindfolkene, som også går med i Ligs-karen, har ligeledes deres Sørgedragt af sort Stof, uldent Damask eller Vadmél. Til ringere Grad af Sorg, bruges af begge Køn mørkeblåt Vadmél. På Hovedet har Kvindfolkene, i stedet for Korsklæde, til daglig Færd, et broget Tørklæde bundet ovenpå Huen omkring Hovedet, og til Højtidsfærd en Pandepude eller Smække af sort Fløjl eller Manchester af en Hånds Bredde med sorte Kniplinger om, ligeledes bundet for Panden ovenpå Huen. Huen, som Konerne bærer, er også af sort Fløjl eller Manskiester (en art klæde, o.a.).

Så snart de er uden for Huset, ofte også i Stuen, bærer Kvindfolkene et Tørklæde for Hagen og Munden bundet oven på Hovedet, som vel i stærk Kulde kan være nyttigt; men misbruges, dem selv til liden Sir (pynt, o.a.), da derved kun Øjne og Næse blive til Syne. I det hele taget er det en Uskik, at man indpakker Hovedet for meget og lader Fødderne være kolde.

Bønderne går med fodløse Strømper i Træsko, undtagen i den allerstrengeste Frost, hvor de bærer Helstrømper. Om Sommeren kaster de ofte Træskoene og går bar-

S14

fodede, for at være desto lettere til længere Vandringer.

Fruentimmerne fremstiller adskillige Slags hjemmegjort Tøj eller Hvergarn til eget Brug, og da der her frembringes meget Uld, men kun lidt Hør, så har de Fattige og Tjenestefolkene sædvanligvis Hylsklæder (uldent tæppe til lagen eller til at hylle sig ind i, o.a.) af Vadmel på Sengene, i stedet for Lagener.

Uden at sige, at Thyboen er Lad, må man erkende, at han er mindre hårdfør, tåler mindre Ondt og er mere ømfindtlig end Sjællænderen. Men Thy fremviser velvoksne, stærke, føre Folk af en rank og ædel Vækst. De er ikke præget af hverken Nedtrykkelse eller Forkuelse i Henseende til Sjæl eller Legeme. Selv om det først er i nærværende Tider at der bliver et Betydeligt Antal Selvejere, da alle Bønderne hidtil har stået under Herskab, så har de dog aldrig således været bragt under Åget som den sjællandske Bonde, de har heller aldrig måttet tåle vilkårlig Behandling af nogen Befalende; men altid vedligeholdt en ædel Selvfølelse.

Thyboen ledes let ved Godhed; men drives ikke ved Hårdhed. Glædeligt er det, at nu i de sidste halve Snes år, ved så mange Herregårdes Udstykning, både er blevet og vil blive flere Selvejere end tilforn, thi derved vil helt sikkert Flid og Vindskibelighed (virkelyst, virketrang, o.a.) endnu mere tiltage. Men større Arbejdsindsats bliver aldeles nødvendig, da mange, som nu køber, bindes til at svare det dobbelte eller tredobbelte i Renter i forhold til, hvad der før blev svaret til Landgilde. Dette bliver også nogen for meget, og disse må derfor, som Selvejere, forlade de Steder, de som Fæstere trygt besad. Men i tidens løb må dog Følgerne blive gode.

Desværre er Velstanden i de senere Tider aftaget iblandt Bønderne, dels derved, at man køber Stederne dyrt, og dels fordi Mergelen efter så mange Års Brug og ofte Misbrug, ikke mere giver så stor Fordel, som hidtil.

S15

Dersom man af et Områdes større eller mindre Afstand fra Hovedstaden kunne slutte sig til dets større eller mindre Kultur, så blev Thy bestemt et af de mindst oplyste Lande. Men Erfaringen viser, at dette forholder sig ganske anderledes. Når der ikke er Fattigdom og

Underkuelse til at sløve Tanken, så kræves der kun få Midler (metoder, omkostninger, o.a.) til at fjerne Uforstand og Råhed. Midler, som under andre Omstændigheder ville være uvirksomme.

I fornuftig Oplysning, og i Brugen af sund Fornuft og Dømmekraft står Thyboerne ingenlunde tilbage for nogen dansk Provins. Videlyst og Læselyst, spores ikke sjældent. Den Flid og Vindskibelighed (virkelyst, virketrang, o.a.), hvormed de udøver det, hvorom de har Begreb, viser at de er værdige til at få deres Begreber udvidet. Måske man tør håbe, at de forbedrede Skoler også engang vil vise sin Virkning her. **En Hjælpekilde hertil giver Jannerup Kirke, hvor Overtroen har samlet, så vidt vides, 21.000 Rdlr., som rimeligvis burde anvendes til Overtroens Udryddelse i den Provins, hvor de er givet. (som måske har været indkasseret ulovligt i en – på dette tidspunkt gammel - katolsk praksis og derfor inddraget?)**

Uden at tale om de virkelige Videnskabsmænd, der har haft Thy til Fædreland, har dette Område frembragt adskillige, som aldrig forlod deres Fødested og simple Stand, og dog har erhvervet sig ualmindelige Kundskaber. Især synes Lægekunsten at have været meget yndet. Jeg behøver blot at nævne den både i og udenfor Området bekendte og agtede Mads Lauritsen Badskjær, som døde i Vang Sogn i 1761, og som med Held udførte mange vigtige og vanskelige Kure. Og af hans Kundskaber findes endnu en Rest hos nogle af hans Lærlinge. Kvaksalvere findes vel også, dog gør man Almuen Uret, hvis man antager, at det er Overtro alene, som driver den til at søge sådanne.

Hvor lille Thyland end er, så er Levemåden og Oplysningen dog ikke ens overalt. De af Strandbeboerne,

S16

som alene lever af Fiskeri og Stranding, står i den Henseende tilbage for de øvrige. I Særdeleshed bliver Aggerboerne anset som de mindst kultiverede; hvilket man vel ikke kan undre sig over, med disse Folk, som alene på Søen og af Søen skal have deres Livs Ophold, og hvem den stedmoderlige Natur næppe forunder en sikker Plet at bygge en Hytte på.

Dette tilintetgør dog ikke den almindelige Sandhed, at Thyboerne er tænksomme, sædelige og gode Folk, som man ikke kan lære at kende, uden at agte og elske. Og da Sædelighed og Forstandens Udvikling viser sig fordelagtigt i de Sogne, hvor Velstand og gode Kår findes, så vil enhver vel ønske, at Fremtiden ikke må bringe Armod ud over dette hidtil lykkelige Land, som desværre er truet af denne Armod på Grund af den overdrevne Parcellering.

(Aagård er ikke tryk ved udstykningen, hvor store ejendomme sælger ud af bøndergodset til selveje for køberne. Renter af købesummen overstiger 2-3 gange det, man hidtil har betalt godsejeren i Landgilde, d.v.s. leje af bondegården, o.a.)

4. Vindskibelighed. (foretagsomhed, aktivitet, o.a.)

Da Thyland er ganske blottet for Skov og Gavntømmer, så er det en naturlig følge deraf, at Bonden ikke her har den øvelse og Færdighed i at bruge Øksen, som Bonden i Skovegnene har. I den Gren af Vindskibelighed, som består i at forarbejde sine Træredskaber, står altså Thybobonden rigtig nok tilbage. Dog opvejer han det ved Vindskibelighed (virkelyst, virketrang, o.a.) i andre Henseender.

I at sno Reb, viser Thybobonden udmærket Flid og Færdighed. Da alle Kreaturerne, endog den store Mængde Får, holdes i Tøjr, så behøves en betydelig Del Reb, hvis Anskaffelse ville ikke være lidt bekostelig (=dyrt o.a.), dersom de ikke selv forfærdigede samme. Endog Skaglerne til Hestedrættet, forfærdiger de selv og det for det meste af Hestehuder. Huden af døde Heste, som Bonden på mange Steder slet ikke véd at anvende, er her til dette og andet Brug, af megen Vigtighed. Når Hestehuden nogle Uger har ligget i Blød i en Tønde på et varmt Sted, som i en Fåresti, så at Hårene bliver løse,

S17

afskræbes de og Huden tilberedes ved at indælttes i Rugmel og Salt og overgydes med Ølbærme. Når den deraf i nogle Uger er blevet gennemtrukket, ved jævnligt at omrøre i Tønden, bliver den hængt op at

tørre og er da skikket til ovenmeldte Brug. Den skæres nu i Strimler og snos i Reb. Af en Hud kan blive 4 Stykker eller Skagler til et Par Heste. Disse er ikke alene stærke; men også meget varige, de holder ud med 3 Sæt Hampeskagler, som købes hos Rebslagerne. Remme deraf, bruges også til Lægne-Simer (ligner, til at tøjre 2 stk. får eller småkreaturer, o.a.). Herom taler Hr. Høegh udførlig i hans Anvisning i det 11. Kapitel.

De Redskaber, hvormed Bonden spinder og snor alle sine Reb, består i en Håndten, som her kaldes en Vindekrog og ens Selvvinde. Med den første spindes og snos de enkelte Tatter og med den sidste snos og sammenlægges flere Tatter i Reb. Selvvinden består af 4 Stokke, sammensat i en Firkant, hvoraf de tvende, som er længere, omtrent 3 Kvarter, udgør dens Arme, igennem disse stikkes ind i et Hul i en Stolpe, en Pløk eller Nagle, hvorom den bevæges. Efterhånden som Rebet er sammensnoet og færdigt, vindes det om de tvende andre kortere Stokke, der udgør ligesom dens Bom. Vindekrogen er af samme Figur; men mindre, og bevæges om en akse eller Skaft, som holdes i Hånden. Materien, hvoraf de forfærdiger disse Reb, er enten gamle Ankertove eller Hamp. Når Skibe strander her på Kysten, køber Bonden, endog meget dyrt, de ituhuggede (af havet rykket i stykker, o.a.) Ankertove, optrevler disse i deres enkelte Tråde eller Tatter, tilspidser Enderne, lægger disse over hverandre, og ved Snoning med Håndtenen sammenføjes alle Stykkerne. Når disse Tatter er forenede og vundet i Nøgler, sammen-

S18

snos deraf 3 på Selvvinden og af disse tredobbelte Snore sammensnos atter 3, som udgør et Tøj af tilbørlig Styrke til Køer og Heste. Da det både er nemmere at sno Reb af sådanne optrevlede Ankertov, og Tøjrene deraf er stærkere end de man køber hos Rebslagerne, så købes disse med Begærlighed. Men i Mangel heraf spinder de selv af Hamp med Vindekrogen, idet de gør Hampen fast med den ene Ende ved et Søm i Bjælken. Når nu de enkelte Tatter er spundne, sammensnos de på Selvvinden, ligesom ovenfor beskrevet.

Dette er Bondens sædvanlige Beskæftigelse om Vinteraftenerne, og for de Gamle og Svagelige er det et ligeså mageligt,

som nyttigt og behageligt Tidsfordriv. Af Hestehår og Svinehår blandet sammen, spindes også på samme Måde meget varige Tøjr. Endog af de tynde Hvidjeris og Sortbær- eller Rævlingeris snos Reb; men utilladeligt og meget skadeligt er det at oprykke Senegræssets Rødder af Sandet, for deraf at sno Reb til Fåretøjr. (På grund af fare for sandflugt, når senegræsset fjernes, o.a.)

At sno Halmsimer (sime = reb, o.a.), hører også til Bøndernes sædvanlige Vinterarbejde. Af dem forsyner de sig med en stor Overflødhed, da de forstår at anvende Simer til adskilligt Brug og derved sparer meget på Rebene. Foruden Anvendelsen deraf til Tækning, skærer de dem også i Stykker til at sammenbinde Kornnegene til Kærve (kornstrå, der bindes sammen til neg. Kærve er 8-10 neg der stilles sammen for tørring på marken). De fletter dem så faste og stærke, at de kan bruges til Fåretøjr og andet brug. For at sno 100 Favne Simer betales 4 Sk.

I at binde Halmløbe (kurv af halm til at bære om skulderen, f.eks. til kornsåning, o.a.) og Bikuber er Thyboerne ej heller uøvede. De sammensyr dem med flækkede Pilekviste. Kun Skade, at Piletræet ikke opelskes i større Mængde, thi da ville man ikke fristes til at oprykke Grårisets Rødder af Sandet til dette Brug,

S19

hvorved dette Sand, til ubodelig Skade for Landet, bliver flygtigt.

Naturligvis bruger Thyboen, som fornuftig Landmand, intet andet Hestedræt end Stavtøj. Stavtræerne må han, af Mangel på Træ, købe; men Puderne fletter han selv. I adskillige Søer vokser en Slags Siv, som her kaldes Ravel; når Bonden i et År har brugt denne Siv til at binde Korn med, anvender han den derpå til at flette Hestepuder af, som her bærer Navn af Ravel-Puder. (jvf. ravel-sko = sivsko, o.a.)

Eftersom Thyboerne i Almindelighed ingen Øvelse har i at bruge Øksen, må de nødvendigvis søge til Tømmermændene, og af disse gives også en stor Mængde iblandt Bønderne, og det må tilstås dem, at de driver deres Håndværk med udmærket Duelighed. Foruden at de om Sommeren hugger Huse, forretter de om Vinteren Snedkerens, Bødkerens og Hjulmandens Arbejder, og alt med megen Flid og Nøjagtighed. I enhver

Bondegård behøves i nogen Tid om Vinteren en sådan Tømmermand, for at forfærdige og istandsætte Vogne, Plove og alle Slags Mark- og Hus-Redskaber. De trækker sig dog ikke ganske ud af Bondestanden. I høstens Tid tager de Del i Markarbejdet, og når de efter nogle År har lagt sig nogle Skillinger til Side, køber mange af dem en Gård eller Hus og bliver Bonde. En Tømmermand, der som Mester forestår Arbejdet, får om Sommeren, foruden Kosten, i Dagløn 10-16 Sk. og om Vinteren 8-12 Sk. Hans Lærlinge derimod, får om Sommeren kun 6-10 Sk.

Af Gavntømmer til Træredskaber haves kun, hvad Havet ved Strandinger tilsender eller hvad der tilføres fra Norge på Sandskuderne. Mange Skibe forvandles her til Vogne, Plove, Harver o.d.l. (og deslige o.a.). Derfor fremstilles kun Hjulene

S20

og hele Undervognen af Eg, og Bøg findes kun i de Undervogne, som tilføres fra Skovegnene. Overvognen gøres af Fyrrebrædder og tjæres eller males med en Farve, som Bonden selv tillaver, af Brunrødt og Linolie. Indvendig i Huset maler nogle med Brunrødt i Sødmælk.

Af Teglblænderier har man kun et, som findes ved Vestervig, hvor der brændes gode Mursten ved Tørv; men da Tørvemoserne aftager, såvel dér, som andre Steder i Området, vil det vel næppe længe kunne bestå.

Den samme Mangel på Brændsel gør at Thyland, hvis Jordbund for en stor Del er Kalk, og som indeholder let tilgængelig Kalksten i stor Mængde, dog behøver Tilførsel af brændt Kalk. Ved Hov by har Ullerupgårds Ejer for 30 år siden drevet et Kalkbrænderi, hvortil Kalkstenene brødes tæt derved i en høj Bakke, men Mangel på Tørv førte til Kalkbrænderiets nedlæggelse.

Et Par Steder brændes endnu Kalk; men dog ikke i en sådan Mængde, at Thyland dermed tilstrækkelig kan forsynes. Ved Nebel, en Gård i Vester Vandet Sogn, haves en lille Kalkovn, hvor 100 Tønder brændes ad Gangen. Kalkstenene har man på Stedet; men hele Sognet ejer ingen Tørvemose, og altså må Brændingen, som sker alene ved Vrag af strandede Skibe og købte Tørv, blive Kostbar og sjælden.

Mere tilstrækkelig forsynes den sydlige Del af Landet fra tvende Kalkbrænderier i Gettrup Sogn, hvor Kalken brændes ved Skodtørv; men der er igen den Besværlighed, at Kalkstenene skal købes og på Vogne føres 2 Mil fra Thyholm. Så længe altså Handel og Sejlads hertil ikke er i bedre Tilstand og Stenkul ikke kan fås til billigere Priser end hidtil, bliver det en Nødven-

s21

dighed at Thyland må købe både Kalk og Sten i stedet for at sælge til andre af sine uudtømmelige Kilder.

Gode Urmagere har Thyland ikke manglet; hvorfor også næsten enhver Bonde er forsynet med et Stueur. Gode Smede er heller ikke sjældne.

Stengærder er temmelig sjældne og sættes kun i det små; men der findes ikke få Stenhuggere som meget vel forstår at kløve Sten, og nogle, som endog net (dygtigt, o.a.) tilhugger Kampesten til sirligt Brug. Hugne (tilhuggede, o.a.) Sten bruges meget til Underlag eller Fod under Huse, til Broer og Vandkister, til Håndkværne o.d.l.

Næsten hver Bonde har en Håndkværn, hvorpå han maler sit Malt og Gryn. For 3 Rdlr. købes et par Håndkværne af Stenhuggerne. Nogle Sogne har hidtil givet sig meget af med at male Havregryn og solgt til Norge. Endskønt det ikke mangler på Vejrmøller og Vandmøller, både til Kornmaling og Stampning, så findes dog kun et Grubeværk (valser korn til gryn, o.a.) ved en Vejrmølle ved Thisted, og Sigteværk (hvor melet sigtes eller sies, så skaller frasorteres så der bliver hvidt mel tilbage, o.a.) er der kun ved Bromølle.

Også Kvindfolkenes Vindskibelighed fortjener Berømmelse. (ros, o.a.). Rokken og Væven er deres kæreste Tidsfordriv. Den megen Uld, der findes her, giver dem Lejlighed til at fremstille en Del Vadmél både til eget Brug og til Salg. Enten lader man det stampe på Stampmøllerne, eller også valker man det selv. Af Dynevår sælges også en hel Del. Hjemmegjort Tøj eller Hvergarn forfærdiges også, både til eget Brug og Salg. De sætter en Ære i at kunne overgå hverandre i Klæder af smukke mønstre, som deres egen Flid har frembragt. Sådan Vindskibelighed giver mange Lejlighed til at tjene til

s22

deres Brød ved Vævning. Af den Årsag lærer mange Bønderpiger Væverhåndværket; når så disse som Husmænds- eller Gårdmænds Koner ikke længere gør det som Håndværkerhverv, så forsømmer de dog ikke Væven, men har den til Rede (klar, o.a.) til eget Brug.

Ligeså giver også Skrædderhåndværket mange Fruentimmere deres Levebrød. Ligesom den fattige Bondekarl søger at erstatte Savnet af arvet Formue ved at lære Tømmerhåndværket, således er også Væver- og Skrædderhåndværket den fattige Bondepiges sikre Tilflugt, hvorved hun aldrig mangler Levebrød, fordi Bondekonsens Lyst til nette og anstændige Klæder for sig og sine, gør det nødvendigt at have en sådan Skrædder pige hos sig i Huset i nogen Tid, for at sy det af hende forfærdigede Stof i Klæder.

Såre beklageligt er det, at Høravl og Hampavl er en næsten ukendt Ting i et Land, hvor Kvindekønnet viser en så udmærket Flid i at spinde og væve. Til trods herfor lader den virksomme Bondekone sig ikke afskrække, selv om hun skal købe Hørren dyrt eller borge (købe på kredit, o.a.) hos Købmanden.

Fra Thy udføres årligt en betydelig Mængde Hørlærred. Thi i det Håb, at hun kan have Blårlærredet til sit eget Hus' Behov for sin Umage, køber Bondekonsen Hørren og forarbejder det til Lærred, hvoraf hun sælger Hørlærredet (den bedste kvalitet, o.a.), for dermed at betale Købmanden, og beholder selv Blårlærredet.

Til dets Blegning såvel som til Vask i Almindelighed bruger man Ærtehalm-aske i stedet for Bøgeaske. Deraf behøves vel en større Kvantitet; men den giver en god Lud, især til Blegning. Ypperlige Drejlsvævere findes her i Landet, især i Hørsted Sogn.

Dersom Bonden skulle betale for at farve alt sit Tøj og Garn, ville det blive temmelig bekosteligt; men enhver Bondekone forstår ret vel, selv at farve alle Slags. De

S23

véd også dertil at Bruge nogle Planter, såsom Farve-Vikke, Rødskræppe, Gråris o. fl.; men en fuldstændigere Anvisning til Kundskab om flere hjemmevoksende Farveplanter ville dog være såre nyttig.

Mandfolkene her sysselsætter sig ikke med at binde (strikke, o.a.) Strømper, undtagen på nogle enkelte Steder ved Havet. I Vorupør, Førby og Stenbjerg hersker i den Henseende en rosværdig Flid, da Mandfolk og Fruentimmer her - ligesom i Hammerum Herred og en Del af Hedeegnene - forsamler sig om Aftenen og binder (strikker, o.a.) om Kap. En Del Låd og Uld af den ringere Slags, som ikke kan gå i Handelen, forarbejdes af disse til Trøjer, Strømper og Vanter, hvoraf en Del sælges til Udførsel. Skade, at det ikke er indført i det mindste blandt alle Havboerne; og at Aggerboerne, når de om Vinteren har knyttet og bødet deres Fiskegarn, næsten intet har at fordrive Vinteraftenerne med. Forresten binder Kvindfolkene i ethvert Hus til eget og Husets Brug. Endog Menneskehår sammentvundet med Uldgarn anvendes til Vanter.

Man vil således ikke kunne nægte Thyboerne, at de er et vindskibeligt og flittigt Folkefærd. Men hvad fordelagtigt, der i den Henseende kan siges, tilkommer alene Bonden. Købstaden Thisted har intet Fortrin for de fleste andre danske Købstæder. Håndværket drives med Lunkenhed og Ufuldkommenhed, og af Fabrikker har man ingen. Borgerne lever mest af Avling og Brænderi. Til Uldfabrikker gaves dog i Thy den bedste Lejlighed. Her frembringes en stor Del Uld, som sælges til Hamborg. Arbejdslønnen er måske her billigere, end nogetsteds i Danmark. På Folkemængde mangler det ikke; hvilket Betlernes uhyre Antal beviser. Ved Vester-

S24

vig er ganske vist anlagt en Klædefabrik, men da den har nok at gøre med at farve, stampe og overskære Vadmél for andre, så bliver så godt som intet vævet.

Ønskeligt var det, om et Selskab blev stiftes til Betleriets Afskaffelse og til at give Lediggængere Arbejde i Hænderne, som kunne ernære dem. Hidtil sås kun i Thy Betlere fra Hanherred og andre Egne; men nu, efter at Husmændenes Antal har tiltaget så meget, frembringer Landet dem selv i Overflødighed. Børnene, som fordriver deres unge

Alder med at flytte og passe nogle Får og Kreaturer, burde gives noget nyttigt Arbejde i Hænderne, så de tidligt kunne vænnes til Flittighed. Strikning kunne være et passende Arbejde, og burde derfor være mere udbredt. Thylands og hele Danmarks Vel kræver nødvendigvis, at der må tænkes på at give den forøgede Folkemængde flere Næringsveje; thi den turde ellers selv gribe til alt for farlige Midler til at skaffe sig Føden. Den Kyndiges og Formuendes Vejledning og Understøttelse er heri aldeles nødvendig for den uvidende og lidende store Hob. Man ville i de to seneste År ikke have set så mange Thyboer - der dog hidtil har skammet sig temmelig ved at tigge - gribe til Betle-Staven, hvis de havde vidst eller kunnet finde nogen anden Næringsvej.

Uld, Huder og Skind går i store Mængder rå og uforarbejdet ud; ikke alene af Thy, men af Danmark, og vi køber det forarbejdet tilbage og lader vores Fattige mangle Arbejde. At sortere vores Uld overlader vi endog til Hamborgerne. Hør og Hampeavl sysselsætter (beskæftiger, o.a.) ingen Thyboere.

5. Handel og Skibsfart.

Thylands Skibsfart kan behandles fra et dobbelt Synspunkt, dels på Vesterhavet og dels i Limfjorden. På begge Sider har Naturen lagt betydelige Vanskeligheder

S25

i Vejen.

Ved Vesterhavet gives hverken Mole eller Havn og 2-3 Sandrevler gør det vanskeligt for Skibene at nærme sig Landet. Her findes ingen Bugt og ingen Steder Dybde, hvor Skibene kan løbe ind. Derfor må også ethvert Skib uundgåeligt strande - undtagen dem, som er byggede til det - når det af vestlig og nordlig Storm drives Landet for nær.

I Limfjorden derimod mangler det ikke på temmelig gode Lossesteder, men her forårsager Løgstørs Grunde en anden betydelig Forhindring (ved Thyborøn var ingen åbning mod Vesterhavet i 1802, o.a.). Dersom disse Grunde ved Løgstør kunne bortryddes, da ville det øvrige, som man manglede, nemlig at få indrettet en Vinterhavn og få gjort Thisted uafhængig af Aalborg ved at få sit eget Toldsted, let kunne

tilvejebringes, og da turde man håbe på blidere Udsigter for Thylands Handel.

Lige så lidt som Vesterhavets Voldsomhed synes at tillade nogen bedre Indretning ved Havsiden, lige så lidt sandsynligt er det, at alle Vanskelighederne i Limfjorden kunne ophæves. Det er bekendt, at Løgstør Grunde dannes af det Sand, som Vinden og Strømmen fører ud af Bygholms Vejle. Vandet i denne Vejle er så lavt, at man for det meste af Tiden på Rejser mellem Thy og Hanherred kører derover. Dersom nu denne Vejle kunne blive inddæmmet, da ville man ikke alene vinde en betydelig Strækning Jord, men man ville også ophæve Årsagen til Grundenes Dannelse, og da først derved ville Oprensning og Løbets Fordybning være til varig Nytte. Enten på denne Måde eller ved at danne et nyt Løb ved Løgstør vil man blive i stand til at åbne den Velstands Kilde, som Handelen kunne og burde forskaffe Thyland.

Men det er ikke Thy alene, som deraf ville nyde godt. Sagen bliver endnu langt vigtigere når man tænker på, at en betydelig Del af 3 Stifter, og deri 6 Købstæder, Viborg, Skive, Holstebro, Lemvig, Nykøbing og Thisted må overmåde dyrt betale de tilførte Fornø-

S26
denheder og for en lav Pris sælge Landets egne Produkter, fordi de formedelst disse Grunde ved Løgstør ingen egentlig Skibsfart kan have. Som Landet ligger nu, drager Aalborgs Købmænd alene Fordelen af disse Købstæder og Landområder, og de små Købstæders Købmænd er egentlig kun hines (deres – Aalborg-købmændenes o.a.) Kommissionærer. Og da alle Handelsled vil have Tjene Penge, bliver det især den arbejdende Bonde, som må lide ved Handelens usle Tilstand. Ved den lettere – billigere - transport af rå og forarbejdede Varer ville Håndværkere og Fabrikker også kunne trives bedre og Købstæderne ophjælpes ved større Vindskibelighed og flere Næringsveje.

Gid derfor de, som har Kundskab og Virkekraft, vil bidrage ivrigt til en så vigtig Opgave for vores Fædrelands Opkomst!

At disse Grunde og forhindringer ved Løgstør altid har været af denne Beskaffenhed og altid lagt Hindringer i Vejen for Sejladsen, kan sluttet dels af den Handel Thisted hidtil har haft - og hvorom mere skal

anføres under Thisted - og dels af det i Historien kendte Togt, som den norske Konge Harald Hårderåde gjorde ind i denne Ende af Limfjorden, hvor han - spærret inde af den danske Flåde – med megen Møje måtte lade sine Skibe slæbe over den smalle Landstrimmel ved Agger for at undgå Svend Estridsen. I Kæmpeviserne hedder det om Kong Knud den hellige: ”udi Limfjord lagdes den Flåde ind, imod den vestre Side.” –

I de sidste Åringer har Vandets Dybde på Løgstør Grunde været 9-10 Kvarter (1 kvarter = 16 cm, o.a.), men for 5 år siden var der kun 4 Kvarter Vand. Hvert Forår må Skipperne finde ud af hvilken Forandring der er foregået. Et hårdt Vejr kan hurtigt både forandre Grundenes Dybde og også åbne et nyt Løb.

Nykøbings Købmænd, som viser mest Virksomhed i Handel, især på Norge, til hvilket de har temmelig store Fartøjer, sender altid et mindre Fartøj med det, som skal gå afsted. Det mindre Fartøj skal

S27

hjælpe det over Grundene med den halve Ladning. Andre Skibe må derimod lettes ved Hjælp af Kåge (store joller o.a.) fra Løgstør, hvorpå de overfører en Del af Lasten. Nærmere synes Brugen af Skibskameler at være. (Eksterne tanke langs skibets sider, der kan give ekstra opdrift, o.a.)

En anden Plan til Handelens Fremme ville vel føre lige så nær til det ønskede Mål dersom den kunne udføres. Men denne Plan tror jeg at der kan gøres flere velbegrundede Indvendinger imod. Den består i at forene Limfjorden med Vesterhavet ved at gennemskære den smalle landstrimmel mellem Agger og Harboøre. Lidt sønden for Øster-Agger er Havstokken på det smalleste kun 600 Alen (380 m o.a.) bred, og så lav, at Vandet endog undertiden går fra Havet over i Fjorden. Foruden den fordelagtige Sejlads, som de omliggende Steder derved kunne føre på Vesterhavet, vandtes derved tillige den Fordel, at mange Skibe ved at løbe derind kunne undgå at strande. Nogle Yndere af denne plan er af den Opfattelse, at hvis man med bare lidt Besvær kom Naturen til Hjælp, så ville den derved tilvejebragte Strøm selv fordybe Åbningen og bortføre Sandrevlerne udenfor; ja at den samme Strøm endog ville have den Virkning at Bortskære Løgstørs Grunde. Men denne Forbindelse kunne måske blive farlig og skadelig. Thi når Vestenvind opdynger Havets Bølger

og hæver Havet ved den jyske Kyst, vil Vandet i Limfjorden stige så højt, at det vil forvolde nogen Oversvømmelse; desuden vil det salte Havvand tilintetgøre det nuværende skønne Fiskeri i Limfjorden, som næppe vil blive erstattet af de Havfisk, som måske kan komme i stedet for. Oven i denne Skade var det muligt, at Havet kunne føre mere Sand ind, end Strømmen kunne udføre, så den gravede Kanal derved kunne stoppes, og Arbejdet blive forgæves. Det er også muligt at man, hvis forsøget mislykkes, ikke vil kunne sætte en kunstig Dæmning, der er lige så stærk, S28

som den Dæmning, Naturen nu har sat. (Man ikke kan bygge så stærk en kunstig dæmning for at stoppe hullet, som den dæmning, naturen har dannet, o.a.)

En god Vinterhavn savner Thyland også. Skibene må derfor gerne søge Vinterleje ved Nykøbing, hvor der er indrettet en kunstig Havn (kunstig i modsætning til naturhavn, o.a.) eller søge til en Havn ved Kvols i Nærheden af Viborg. Ved Hovsør er ganske vist en god Sommerhavn, men om Vinteren er den ikke sikker formedelst Is, som den deri løbende Å sætter ned på Skibene (?). Dog ville det vel ikke være vanskeligt at afhjælpe denne Mangel med lidt Bekostning enten ved Thisted eller andet Sted.

Dernæst ville det ikke være af lille Betydning, om Landet fik sit eget Toldsted i Thisted, hvilket kunne gøres billigt, da her dog alligevel er Toldsted for Skudfarerene ved Havsiden og de der Strandende Skibe.

For nærværende består Sejladsen på Limfjorden alene i at bringe Landets Korn ned til Aalborg og igen derfra at hente de fornødne Købmandsvarer. Til dette brug enten befragter man Skibe, eller Købmanden i Aalborg sender selv Skibe herop for at afhente det Korn som er indkøbt for ham. Man regner med, at der i Limfjorden er i alt 80-90 Fartøjer, som næsten aldrig kommer uden for Hals. Men Thisted havde for et Par År siden kun et Fartøj, nu har den i alt 3. Formedelst Løgstørs Grunde er alle Fartøjer i Limfjorden fladbundede, da de sædvanligvis ikke kan gå over Løgstørs Grunde med mere end 4 Fods Dybgang. Det største Skib fører derfor sjældent over 600 Tdr. Byg (60 tons o.a.). Af Kåge eller store Både på 50 Tdr. og derover eller under, findes en Mængde i

Limfjorden, hvorpå meget Korn bringes til Aalborg. Til Hovsør og flere Steder i Thy haves nogle sådanne Kåge.

Det Korn, som udføres fra Thy, er ikke ubetydeligt. Det består mest i Havre, Byg og Ærter. Havren er fortrinlig

S29

god, og betales altid i Norge dyrere end fra andre Steder. Byggen derimod er i ringere Anseelse - ikke fordi Landet frembringer så ringe Byg, men fordi et urigtigt Handelsprincip har gjort, at Bonden, som ikke venter at få Kornet betalt efter dets Godhed, anvender det fremmeste (bedste o.a.) til eget Brug, og overlader kun det ringeste til Købmanden, hvorfor man også her ved Købmandskorn forstår det allerringeste.

Af hosstående Tabel, som er uddraget af Thisted Toldbøger for 7 År, vil man erfare, at den årlige Udførsel fra Thisted til Aalborg er over otte Tusinde Tønder Korn. Men hvor lille en Del dette er af hele Thylands Udførsel, og hvor vanskeligt det er at angive det hele, indses når man véd, at Limfjords-Farerne ifølge Toldanordningerne er fritaget for at melde sig ved Toldstederne indenfjords; men alene i Aalborg. Den store Mængde Korn, som ved de øvrige Lossesteder i Thy bliver bragt om Bord, bliver altså ikke anmeldt i Thisted. Men Thisted har kun Handel med de to nordligste Herreder, så det, som udgår fra de to sydlige Herreder, kommer ikke til Thisted. Man kan altså antage, at Hillerslev og Hundborg Herreder alene frembringer ikke alene bemeldte 8.000 Tdr., men også de 10.000 Tdr. som på Skuderne fra Havkysten føres til Norge, og desuden den betydelige Del, som i Thisted anvendes til Brændevin. Når man altså antager en større Udførsel fra den sydlige Del og anslår det Kvantum Korn, som Thy årligt kan overlade (sælge, udføre, o.a.), til 40.000 Tdr. er det næppe for højt regnet. Foruden Korn, udføres også herfra, dels på Limfjorden, dels til Lands: rå Huder, Fåreskind, Hareskind, Uld, Voks, Oste, saltede Ål, røget Helt, tørrede Torsk osv. Men Udførslen af Korn, Heste, Stude og Køer er det betydeligste.

S30

Udførsel fra Thylands Havstrand til Norge											
ÅR	RUG	BYG	HAVRE	ÆRTER	FLÆSK			KØD	SMØR		
	Tdr.	Tdr.	Tdr.	Tdr.	Skpd.	Lpd.	Pd.	Tdr.	Skpd.	Lpd.	Pd.
1794-	803	3866	2183	1728	31	17	13	58,5	44	1	6
1795-	411	4449	2667	978	38	3	8	80	54	8	5
1796-	736	4963	2446	1381	39	9	0	66	43	13	8
1797-	709	5236	3219	1856	45	13	13	31	30	5	5
1798-	859	7235	3970	1880	85	1		53,5	59	1	
1799-	417	5434	3134	1625	67	11	8	104	59	8	6
1800-	105	4814	3624	40	37	10	7	112	52	3	12
Gns.	577	5142	3035	1356	49	6	5	72	49	0	4
Udførsel fra Thisted til Aalborg											
1794-	2	2492	4854,5	5038,25				16			
1795-	430	970,5	3265	1833,5				23			
1796-	300	1095	2878	1907				8			
1797-	200	2225	2889	2383				11			
1798-	653	2750	3720	2029	3	6	6	9			
1799-	101	2533	4051,5	2522	17			1			
1800-	0	2179	3208	13,5	6	13	8	9			
Gns.	241	2035	3552	2247	3	17	2	11			

S31

Det er, og har altid været Genstand for Købmændenes Klage i Thisted, at der drives så meget Forprang, og at mangan en Bonde på Landet fører ligeså meget Handel, som mangan en Købmand i Thisted. Dette vil altid blive et uundgåeligt Onde, så længe Skibsfart og Handel ikke sættes på bedre Fod. Thi hvem kan forhindre en Bonde i at opkøbe Korn og være Kommissionær for Købmanden i Aalborg, eller en Gang om Året at rejse til Aalborg, for at udtage sig nogle Købmandsvarer? Dette ville ophæve sig selv, hvis en Købmand i Thisted kunne hente sine Varer fra den første mulige Kilde, og altså kunne sælge de hentede Fornødenheder lettere (billigere o.a.) og betale Thys Produkter dyrere, end andre. Sådan Landprang er så meget lettere (billigere o.a.) da der her gives adskillige Steder, hvor Skibe kan losse og lade, f.Eks. ved Krik i Nærheden af Vestervig, ved Skibstedgård i Doverkil, ved Gudnæs, ved Vilsund og ved Hovsør.

Af Bønderne føres også en del Landhandel, som mest går over Oddesund til Holstebro og Ringkøbing. Fra Oddesund er der til Ringkøbing

9 Mil og til Lemvig 2 Mil (1 mil = 7,53 km o.a.). Uld, Huder og Skind køres til Ringkøbing, hvorfra igen hentes Tobak og andre Varer. Til Holstebro handles også meget: mange Kreaturer føres der til Markederne; mange kører derhen for at hente Træsko, Skovblade, Stavtøj og andre Trævarer, som føres dertil fra Skovegnene. Thyholms Beboere bringer på lukkede Vogne mange Læs saltede og røgede Ål og Helt igennem hele Jylland og fører så med sig tilbage Trævarer, Æbler og Pærer fra Horsens og Fredericia.

Mærkværdig er den Sejlads, som føres fra Thylands vestre og nordre Havstrand på Norge. Her trodser den vindskibelige Strandboer alle Naturens Forhindringer.

S32

Han har her for sig en Kyst, som er en Skræk for enhver Sømand, der er nødt til at komme den nær, og et så voldsomt Hav, der ofte knuser de stærkeste Skibe der kommer på Grund, og ofte endog i stille Vejr enten efter eller før stærk Storm er så uroligt, at det kan høres 2-3 Mil bort. Men disse Strandboere, som selv bygger deres Skuder enten i Norge eller her på Stranden, véd at give dem en sådan Struktur, at de endog i hårdt Vejr kan løbe på Land uden at tage Skade.

En Hovedegenskab ved disse Skibe er Elasticitet; til den Ende (til dette formål, o.a.) tømres de ikke sammen med Jern, men med Trænegler, især af Enebærtræ. Det er en almindelig Opfattelse at disse Skibe er fladbundede; men de er alle køl-byggede, skønt ikke med meget skarp Køl. Af sådanne Sandskuder er for nærværende 12 i Thy; deraf 7 i Klitmøller i Vester Vandet Sogn, 4 ved Vigsø på Hanstholm og 1 ved Stenbjerg i Nørhå Sogn. Tidligere skal der have været 13 af disse alene ved Klitmøller, men nu er der formodentlig kun 6. Alle disse sejler kun på Norge, og det især til den sydvestlige Del, til Christianssand og øvrige Byer i samme Stift. Fra Klitmøller til disse nærmeste Steder, regnes at være 18 Mil. Enhver af disse Sandskuder kan føre omtrent 3-400 Tønder Byg. Hosføjede Tabel viser, at det Korn, som årligt udføres fra Thy på disse Skuder, udgør noget over 10.000 Tdr. At Udførslen ikke er større, skyldes at Ladningen aldrig består af Korn alene, og med hver Skude gøres sjældent mere end 3-4 Rejser; thi midt om Sommeren ligger de på Land.

Eftersom der ingen Havn er her på Thys Vest- og Nordkyst, må Skuderne om Vinteren, og hver gang man ikke straks vil bort igen, bringes op på det tørre Land. Til den Ende lader man Skuden med en vestlig Vind løbe ind over Sandrevlerne, hvorpå Bølgerne selv arbejder den med Siden vendt mod Søen, op til den tørre Havbred. Man forsamlers nu

S33

30-40 Mennesker, som uden andre Midler end Tov og Stænger bringer den op, endog tæt til Pakhusene. På samme Måde bringer man den igen i Søen, hvilket hver Gang kan koste 20 Rdlr. Så snart Skuden er i Søen, må den lades (læsses o.a.) samme Dag, og straks sættes med Sejl. På Vogne køres Godset ud i Vandet, hvor det modtages på Både og føres ud til Skibet. Til at afsejle må vælges stille Vejr og østlig eller sydlig Vind; men dersom imidlertid en vestlig Storm rejser sig, så at Skibet ikke kan stedes for Anker, hænder det undertiden, at man må søge Søen og gå bort med halv Ladning.

Når Skibet kommer fra Norge, vover man dog ikke med svær Ladning at løbe på Land, men man begynder i nogen Afstand fra Landet at kaste noget af Trælasten ud i vandet, for at lette Skibet, hvilket derefter kan opsamles på Stranden. Tillader Vejret det, og man har Ladning tilrede (klar o.a.), bliver Skibet liggende for Anker, og man lossers, lader og sejler bort i en Hast.

Til Skade såvel for Købmændene som de øvrige Beboere i Thisted, men til gavn for Landbeboerne, er det en gammel tilstået Rettighed for disse Skippere ved Havet, at de må udføre af Landets Produkter og indføre Trælast, Kalk og Sten. Foruden Korn opkøber de derfor i Thyland Smør, Æg, saltet Kød, Flæsk og Gæs, levende Kalkunske Høns, osv. tillige med en Del Lærred, Dynevår og hjemmegjort Tøj. Hvad Hr. Olrik i sin Afhandling om Aalborgs Handel siger om Sandskudernes Skadelighed for Aalborg, er vel også gældende i henseende til Thisted; men for Landområdet er det ikke skadeligt, da Bonden uden disse ville finde ringe Afsætning på adskillige Produkter. Norge kunne heller ikke undvære dem; thi herfra kan tidligere om Foråret ske Tilførsel til Norge end fra noget andet Sted og i Krigstider, når Norge er afskåret fra anden Tilførsel, er denne Sejlads

S34

højst vigtig, hvilket vi nylig har set Bevis på. Regeringen har derfor til alle Tider med god Grund tilstået disse Skudedarere visse Privilegier; hvorom ældre og nyere Toldanordninger vidne. Således er disse Skudedarere fritaget fra at være eksaminerede, eller at holde Dug og Disk i en Købstad, når de bare i stedet for Konsumptionsafgift betaler den årlige Skudeskate. De er også befriet for at bevise med Magistrats-Attest, at de er Ejere af deres Ladninger. Og kun i Nødstilfælde skal de udskrives til Orlog (udskrives til værnepligt o.a.)

Strandingerne, som undertiden finder sted her på Kysten, har næsten sat Landet i ondt Rygte hos Ukyndige. Nægtes kan det ikke, at dette Tab, som for andre er uheldige, undertiden kan blive til Fordel for Thylands Beboere. Adskillige sjældne Varer kan herved undertiden blive Thyboerne til Del for godt Køb; til trods for at mange Varer ofte enten ikke bliver bjergede, da Havets Voldsomhed forinden opløser Skibet, eller Varerne bliver fordærvede af Søvand, eller Ejeren lader dem udføre (sælge til anden side, o.a.). Skibsvragene kan i det mindste en Smule erstatte Landets store Mangel på Gavntømmer og Bygningstømmer. De fattige Strandboere tjener også undertiden en god Arbejds løn for deres Hjælp ved at bjerge. Desuagtet kan påstås, at Strandingerne ingen skadelig Indflydelse har haft på Thyboernes moralske Karakter, bortset fra nogle ganske få Strandbeboere. De øvrige, som ikke bor ved Stranden, kan jo heller ingen anden Fordel have deraf, udover at de for Betaling ved offentlig Auktion kan købe sig nogle Fornødenheder, som dog ofte går til høj Pris. Strandbeboerne derimod kan vel benytte Lejligheden til at lade sig friste til at forgribe sig på andres Gods, men ikke så meget, når et Skib med Mandskab strander, thi da vil Skibsbesætningen selv passe på deres Ejendom, men især når enkelte Stykker Træ eller Gods, som i hårdt Vejr er kastet over Bord,

S35

driver i Land. At Finderen af sådant undertiden kan glemme Forstrandsejerens, her Kongens Rettighed, og tilegne sig det, der synes at være ingens, er vel ligeså tænkeligt, som umuligt at forebygge.

Indtil fornylig havde Vestervigs Ejere Forstranden i Forpagtning af Kongen. Hvad der nu indstrander uden Ejersmand, bliver af Stedets Øvrighed oplyst og bortsolgt til Ejers eller Kongens Fordel. At Skibsfolk, som her løber på Strand, ikke bliver ilde eller uretfærdigt behandlet, vil vist deres eget Vidnesbyrd bekræfte. Så snart Strandboerne ser et Skib forulykket, sender de straks Bud til en af de Kommisionærer i Thisted, som er Stranden bedst bekendt, denne kommer da Skipperen til Hjælp med Råd og Dåd til at bjerge, giver ham Anvisning på Strandbeboere, som han kan tinge med om Bjergeløn, og anviser ham, hvor han trygt og sikkert kan oplægge og gemme det bjærgede. Når nu der er bjærget så meget som muligt af Ladning og Skibsskrog, beror det på Skipperen, om han fremdeles vil beholde denne Kommissionær, eller antage en anden, som han har mere Tillid til, eller som ham er blevet anvist af Reder eller Konsul. Denne påtager sig nu at forstrække ham og Skibsfolkene med Penge, skaffe disse til deres Hjem, foranstalte de havarerede Varer solgte straks, korrespondere med Rederne om hvorvidt resten skal bortsælges eller udføres, osv. Skipperen tinger forud med Kommissionæren om Betaling for sådan Ulejlighed, som sædvanligvis er 2 til 8 Procent af det solgte *)

*) I Københavns Adresse-Kontors Jurid. Medic. og Oecon. Tidender 1797, No. 1-41 findes en Afhandling om de gamle danske og norske Loves Omsorg for Skibbrudne.

En Lykke er det, at Stranden her ikke er hård og stenet; men sandet, så at Skibet ved at strande ikke så hastigt slås i Stykker, så Folkene kan nå at blive reddede; selv om Skibet dog efterhånden går til grunde ved

S36

enten ved at blive opløst af Bølgernes Magt, eller blive sat så fast i Sandet, eller endog på det tørre Land, at det sjældent kan bringes ud igen. Denne Forstrandens Egenskab kan vel give Mistanke om, at et Skib nu og da sættes på Grund med Overlæg. Dog er dette ikke Tilfældet med ethvert Skib, som strander selv om det er Magsvejr. Thi i de mørke Nætter om Efteråret hænder det ofte, at Skibe, som med østlig Vind skulle gå forbi Hanstholmen, mener efter Kursen at være på den Højde, at

de nu sikkert kan styre Sønder på; men fordi de af Kontra-Strøm er forsatte (forsinkede, o.a.), styrer de uafvidende ind på Land ved Vigsø eller Hansted. I de senere År, efter at den holstenske Kanal er blevet sejlbar, mærkes det tydeligt, at Strandingerne er blevet sjældnere end tilforn.

Det er almindelig kendt og antaget, at Kysten her er omgivet af 3 Sandrevler, hvilke 3 Revler også findes ved Agger og Hanstholm; men imellem disse 2 Steder er der kun 2 Revler; og da den inderste af disse på sine Steder ligger meget nær Land, så findes nogle Steder, f. Eks. ved Vorupør endda kun 1 Revle, selv om en dyb Rende sædvanligvis dog adskiller den inderste Revler fra Landgrunden, Man kan endog på Land let skelne Revlerne, da man tydeligt kan se Bølgerne brydes på hver af dem. Ved Agger, hvor der er 3 Revler, ligger den yderste omtrent 200 Favne ude; men den inderste næppe 1 Favne fra Land (1 Favn = 1,88 m o.a.). Undertiden er på den yderste kun 6-7 Alen Vand, og på den inderste kun 1-2 Alen (1 Alen = 63 cm o.a.). Imellem Revlerne derimod er vel 10 Favne Vand. Udenfor Revlerne bliver dybt Vand indtil 19 Favne, derpå grundere (mindre dybt, o. a.) med 11 Favne, derpå omtrent 2 Mil fra Landet igen dybere med 13 Favne Vand. Ved Klitmøller hvor der er 2 Revler, ligger den yderste 60 Favne fra Landet og har 5 Fod Vand (1 Fod = 31 cm), og indenfor

S37

er der dybt Vand; den inderste Revle ligger ganske nær Landgrunden og har kun 3 Fod Vand, imellem denne og Landet er atter en dyb Rende.

Foruden Revlerne forekommer også hist og her enkelte Udgrunde (områder med lille vanddybde i havet, o.a.). På nogle Steder, som udenfor Agger, forekommer også mindre og større Stenrev. Alle disse Anstød ved denne Kyst er på de engelske Søkort sat i Forbindelse med det store jyske Rev. I øvrigt må bemærkes, at Vandet på Revlerne ikke altid er af lige (ens o.a.) Dybde, og at Strømmen og Stormen forandrer Sandgrundene, især mod Syd, hvor Sandbankerne synes at flytte sig nordpå.

6. Fiskeri

Det indses let, at Thy må være et ualmindeligt fiskerigt Land. Vesterhavet på den ene Side, Limfjorden på den anden og mange ferske Søer i Landet må naturligvis kunne afgive mange forskellige Fisk og i store Mængder. Mange af Fiskearterne, som det salte, ferske og brakke Vand frembringer, er samlede her. Så dersom man her skulle kunne klages over Mangel på Fisk, måtte det være, fordi de ikke fanges.

Ved Havet mangler det ikke på Fiskere. Hele Agger Sogn, omtrent 100 Familier, lever alene af Fiskeri. Ved Stenbjerg, Vorupør, Vangså, Klitmøller og på Hanstholmen finder mange deres Næring ved Fiskeri. Men Havets Urolighed med vestlige Vinde forhindrer ofte Havboerne i lang Tid fra at komme på Havet. Derimod klages med god Grund over, at Fiskeriet i Limfjorden forsømmes. Når man undtager Østerild og Sennels Sogne, hvor der i de der indløbende Vige fanges en mængde Helt og Aborrer, søger næsten ingen sin Næring ved Fjordfiskeriet.

Besyderligt er det, at ingen i eller ved

S38

Thisted giver sig af med at fiske i den hosliggende Limfjord. Dertil kan vel ingen anden Grund angives, end den Frygt enhver har for at blive o.a. Udskrevet til Orlogstjeneste (Marinen, o.a.), for sig og sine Børn, ifald han ejede en Båd. Hvis ikke Morsingboerne fra Flade bragte nogle Fisk til Thisted, ville denne By, omgivet af Overflødighed, lide Mangel.

I Mundingen af nogle Bække, der løber ud i Fjorden, fanges om Foråret en Del Fisk, idet de går op fra Fjorden for at lege (gyde o.a.). Nogle få Fisk fanger Aggerboerne i Pulsvoddene imellem Ålene. I øvrigt er Ålefiskeriet det vigtigste i Limfjorden. Det foretages dog ikke af nogen af de ved Fjorden boende, men for det meste af Aggerboerne, der midt om Sommeren flytter deres Fiskeri fra Havet til Fjorden, hvor de fordeler sig langs med Fjordkysten fra Agger op forbi Thisted.

Det meget store Garn, som bruges hertil, kaldes Pulsvod. Til hver Pulsvod hører 4 mand på 2 Både. Fiskeriet dermed begyndes om Aftenen og fortsættes hele Natten, da man under idelig Pulsen eller Klumpen i Vandet for at indjage Ålene i Garnet, ofte udsætter og optager det. Undertiden kan en Nats Fangst med et Garn, hvilken kaldes en

Fænte, have en Værdi på over 10 Rdlr. men undertiden næppe 1 Rdlr. For at ikke Ålene og Fiskene ganske skal forjages eller udryddes ved dette Fiskeri, er Brugen af Pulsvod kun tilladt i 9 Uger fra Sct. Hansdag til Bartholomæusdag (24. juni til 25. august), og desuden må Hullerne i Garnet ikke være mindre end et vist Mål. Efter den Tid skal Garnet gemmes under Herredsfogedens Segl til næste År. *)

*) Friederic II forbød 1570 ganske al Brug af Pulsvod i Limfjorden, vid. Danske Magazin 62. Hæfte, Pag. 61. Christian II Forordning om Fiskeriet i Limfjorden af 1515 findes i Suhms ny Saml. 1 B, Pag. 86

Et sådant Pulsvod kan koste 80 Rdlr., da det må være af fint Garn, spundet af

S39

Hør. Til dette Brug varer Garnet næppe længere end et eller to år, hvorefter det sammenflikkes til mindre Garn.

For Seng, noget varmt Mad og Ulejlighed betales hver Morgen 20 af de største Ål af hver Pulsvod til Værten. Disse er kendt under navn af Davreål, og Koster nu 40-48 Sk. Snesen. Når man køber den øvrige hele Fænte (fangst, o.a.) Ål, små og store, betales Snesen med 16-20 Sk. Fra dette Ålefiskeri kommer Mængden af røgede og nedlagte (saltede, o.a.) Ål, såkaldte Persål, som i lukkede Vogne føres igennem hele Jylland. Det er især Bønderne på Thyholm, som køber Ålene i hele Fænter for 16 Sk. pr. Snes af Aggerboerne, salter og røger dem ganske lidt, og kører med dem til Markederne lige til Kolding og Haderslev. Vist nok er Fortjenesten af dette Ålefiskeri ikke ubetydelig, men ved den megen Puls forjages mange Fisk, og det øvrige Fiskeri forringes derved.

Skulle Pulsvod tillades, burde strengt påses, at Maskerne eller Hullerne var større; thi de mange små Ål, som fanges, er kun til lidt Nytte.

Limfjordens Ål er ikke så store, som de er i de ferske Søer, men af en behageligere Smag. Sønden for Vilsund er Fjorden mere mudret på Bunden, her bliver Ålene mest grå, derimod norden for, hvor den er stenet og mere ren, mest gule. Iblandt den sædvanlige Art fanges undertiden to andre Arter, som kaldes Klepper og Lauer. Klepper er store, med store Hoveder, men magre. Lauer er også store, men med små Hoveder og federe.

Foruden andre bekendte Måder at anvende Ålene på, spiser man dem også spegede, efter at de har været nedsaltede på samme Måde som Sild og derpå er flåede.

De øvrige Redskaber, som foruden Pulsvod bruges ved Fiskeriet i Limfjorden, er: Vod, Bundgarn, Sættegarn eller Reder, Ruser, Kroge og Ålestaven. I

S40

Bundgarn fanges nogle Steder Helt, Aborre og andre Fisk. Dog er det forbudt at bruge Bundgarn i Vigene ved Hovsør og Østerild, for at undgå at de Formuende - som er de eneste, der kan anskaffe sig disse store Garn - skal fratage de Fattige enhver Mulighed for Fangst ved at besætte Indløbene. Af den Årsag fiskes her alene med Vod og Reder.

Selv om Heltfiskeriet i Mands minde er aftaget meget, så fanges dog ved Østerild så stor en Mængde, at hele Omegnen herfra forsynes både med ferske og Røgede Helt. Nogle røgede udføres også. Om Foråret, men især om Efteråret falder (fanges o.a.) denne Fisk mest, dog ikke i alle År i lige stor Mængde. En Helt på 1,5 – 3 Pund koster i Efteråret på Stedet 2-3 Sk. og ført til Thisted 3-4 Sk.; men om Vinteren 6-8 Sk. I adskillige af de ferske Søer her i Landet, findes også Helt. Besynderligt er det, at denne ypperlige, fede og velsmagende Fisk ikke forplantes (udsættes, udbredes, o.a.) til flere ferske Søer i Danmark. Selv om det dog må indrømmes, at både Helt, og næsten alle de øvrige Ferskvands-Fisk, som fanges i Limfjorden, er langt større og bedre end de, der fanges i de ferske Søer. Man spiser Heltene dels ferske, dels røgede og derefter ristede, dels saltede og derefter udblødte og kogte.

Næst efter Ål og Helt, er Aborrer dem, som fanges i størst mængde i Fjorden. De er her af en fortrinlig Størrelse og god Smag. En Aborre på 0,5 Pund og derover, koster i Thisted 1 Sk. Det betydeligste Aborre-Fiskeri er dels ved Østerild, dels ved Gårdhus Mølle i Vestervig Sogn i Udløbet af en Å, som går fra Flade Sø ud i Fjorden. Her fanges så stor en Mængde, at man sælger 5 store Aborrer for 1 Sk. De fanges, idet de fra Fjorden går op i Åen.

Helt og Åle-Fiskeriet samme Sted, er også betydeligt.

S41

De sidstnævnte fanges, idet de fra Ørum eller Flade Sø søger ud i Fjorden. 1 Lpd. (1 Lispund = 8 kg o.a.) koster her 3 Mrk. (Mark o.a.)

Af Gedder fanges også en Del i Fjorden. De fanges mest om Foråret i Ruser ved Østerild, Sennels og i Mundingen af adskillige Bække, som ved Vilsund Mølle, de sælges for 3-4 sk. Pundet og vejer ofte 12 Pund. Man spiser Gedderne enten ferske eller ræsedede, d.e. ligget en Nat i Salt, og derpå hængt et Par Dage i Røg. –

Også Smelt fanges i stor Mængde i Limfjorden. De kan, formedelst deres ubehagelige Lugt, henregnes til de ringere Fiskearter, dog spises de af mange, især stegte. De bruges meget til Madding på Krogene. –

De øvrige Fiskearter, som mest forekommer i denne Ende af Limfjorden, er Horker, Skaller, Ørred og Brasen; men de to sidste Slags kun sjældent. Nogle få Flyndere fanges her også, som er små, men fede. Ligeså også nogle få Hornfisk. I denne del af Limfjorden, hvor Vandet er langt mindre salt, end længere østlig nedad mod Aalborg, er Havfisk kun sjældne. Ved Nibe og Løgstør fanges en stor Mængde Sild, hvoraf mange Kåge fulde bringes her til Thy, hvor hvert Ol (= 80 stk o.a.) koster om Foråret 8-16 Sk. og om Efteråret 28-32 Sk. Sildene i Fjorden er bedre end dem fra Havet, og jo højere de kommer op under Thy og Mors, desto federe og mere velsmagende er de; men tillige desto sjældnere. Det er kun såre få, som fanges ved Vilsund og omkring ved Thy.

Vårsildene tørres for det meste, og Behandlingen er således: man renses dem, lagrer dem en Nats Tid, hænger dem op under Taget for at vindtørre og lægger dem derpå ned i Tønder, idet man lagvis overstrør dem med lidt Kalk. Dette er de såkaldte tørre Jyder. Efterårs- eller Høstsildene nedsaltes til Spegesild. Med begge Slags forsy-

S42
ner Bonden sit Hus rigeligt. *)

*) Endskønt Sildefiskeriet i denne Ende af Limfjorden er af mindst Betydning, fortjener dog i flere Henseender her at anføres Hr.

J.L.Lybeckers Afhandling om Sildefiskerierne i Limfjorden, Kbhv. 1792.

Ligeså tjener til fuldstændigere Oplysning om Limfjordens Fiskeri

A.F.Just's Naturhistorie om Dyrene, Viborg 1802

Nogle Bønder, som ellers ikke giver sig af med Fiskeri, stanger om Vinteren på Isen en Del Ål. Dog giver de to nordlige Herreder sig ikke så meget af med Ålestangning nu som for en Snes År siden. Sønden for Vilsund, hvor Fjorden er mindre dyb og mere mudret, stanges hyppigere. Nogle Bønder sætter også Kroge om Vinteren under Isen. Dermed fanger de nogle Helt, til hvilket de til Madding skal bruge Stykker af saltede Ål. Morsingboernes meste Fiskeri sker med Kroge, hvoraf mange bindes på en lang Snor.

Endnu flere Fiskearter og i større Mængde, afgiver Nordsøen eller Vesterhavet. Her drives Fiskeriet også med større Virksomhed, men Havets Urolighed forhindrer ofte Fiskerne i lang Tid i at komme ud med deres Både. Antallet af dem, som tager Del i Fiskeriet på Havet, er over 300 Personer. Agger Sogn ejer alene 14 Fiskerbåde, eller såkaldte Havskibe. Til hver af disse hører 8-10 Fiskere, hvoraf de 4 ror, 3 røgter Krogene og 1 fører Kommandoen. Så snart Båden kommer i Land, deler Fiskerne Fangsten i lige Lodder imellem sig. Ved de øvrige Fiskerlejer er Bådene mindre, og enhver Båd fører 5 Mand. Af sådanne Fiskerbåde har Stenbjerg i Nørhå Sogn 3, Vorupør i Hundborg Sogn 5, Vangså i Vang Sogn 2, Klitmøller i Vester Vandet Sogn 10 og Hanstholmen omtrent 20. Agger og Vo-

S43
rupør, som ikke giver sig af med Sejlads (på Norge, o.a.), driver Fiskeriet med størst Flid.

De Fiskearter, som fanges på denne Kyst, er følgende: Af Torskeslægten fanges her: Kabliauer, Kuller, Hugtorsk, Langer, Hvidlinger (Hvilling, o.a.) og Gråsej. Kabliauerne, som her kaldes Torsk, eller store Torsk, tillige med Kullerne, udgør af alle Slags det vigtigste Fiskeri. En såkaldt stor Torsk, som vejer 10-28 Pund, koster fersk på Stranden 10-12 Sk. En Kuller, som vejer 4-5 Pund, koster sædvanligvis 2-3 Sk. Uagtet den temmelig betydelige Mængde af disse to Fiskearter der her fanges, så kan Fiskerne, for det meste alligevel let sælge dem ferske på Stranden, især om Efteråret. Thi når Bonden ser, at Vejret er så godt, at der kan fiskes, kører han gerne 2-3 Mil til Stranden for at hente et Læs Fisk; så der findes

ofte flere Købere end der kan forsynes. Bonden nedsalter dem da selv i Træer (tønder og lignende, o.a.) om Efteråret, og har deraf stort Forråd til hele Vinteren. Fanges flere Fisk, end der kan sælges på Stedet, kører man dem, især fra de nærmeste Havkyster, til Thisted, hvor en stor Torsk betales med 10-16 Sk. Nogle Torsk bliver også nedsaltede af Fiskerne, dog mere til eget Brug end til Salg, da Bekostningen derved ville være dem for overlegen (betyder vel at man ikke har råd eller tid til at salte hele fangsten, o.a.).

Derimod bliver den største Del af de Torsk og Kuller, som fanges om Foråret, tørret, og det af Fiskerne selv. Når Fiskene er opskårne og rensede, og Hovedet afskåret, ophænges de usaltede i såkaldte Hjeller eller Galger, som er oprejst ved Husene. Mange Læs tørrede Fisk føres om Sommeren af Havboerne til Markederne i de nærmeste Købstæder, hvor et Lpd. Kabliau (lispund = 8 kg o.a.) koster i Thisted 1 Rdlr. og 20 Kuller 2 Mrk. For nogen Tid siden var Kullerne i en halv Snes År veget bort fra Stranden her, nu er de igen kommet tilbage, og

S44

ved Tilbagekomsten i større Antal end tilforn. De fleste af disse Fisk fanges på Kroge. Til Madding på Krogene for Kabliauerne bruges mest Sild og Makrel; og for Kullerne Sild og Snegle (sandål = tobis o.a.), desuden opkøbes også hertil Svine- og Kreatur-Levere i hele Landområdet.

Den mindre Torskeart, som her kaldes Hugtorsk, er fuldkommen lig den bornholmske, som bringes til København; men fanges ikke her i stor Mængde. – Langer fanges undertiden, de er meget lange; men smallere end Kabliauer. – Hvidlinger, som her kaldes Seer, fanges ikke i stor Mængde, de bruges mest til Madding. – Af Gråsej, som her kaldes Blåseer, fanges undertiden nogle få.

Af Flyndere fanges en Del, hvoraf nogle sælges tørrede; dog er det næppe i så stor Mængde, at Landet her kan forsynes dermed. De Flynderarter, som fanges her, er: Helleflynder, hvoraf de største kan veje 4-5 Lspd. (1 lispund = 8 kg) og derudover Pighvarrer, Rødspætter, Slethvarrer og Sandflyndere, som ved Klitmøller hedder Isakker og er den mindste Art, af en Hånds Størrelse, hvide på den underste og mørkegrå på den øverste Side.

Endnu en anden Art af samme Størrelse; men smallere og tykkere end Sandflyndere, kalde her Madsjensener. Helleflynderens Hoved anses for det bedste Stykke, hvorpå nogle tillaver en velsmagende Suppe.

Rokker, som her kaldes Skader, fanges i temmelig stor Mængde, hvoraf de store koster det samme som Kabliauerne. De sælges både ferske og tørrede. Bonden har dem om Vinteren i lang Tid hængende ferske i fri Luft og skærer Stykker deraf til Forbrug, da denne Fisk kan holde sig ufordærvet uden saltning længere Tid end andre. Her fanges to Arter af Rokke, som kaldes: Storskader eller Sletskader og Pigskader, hvoraf de sidste er

S45

små og har mange Torne på Ryggen ud til Halen. Storskaden har 3 Rækker Torne på Halen.

Håen er en mindre Art af Hajens Slægt. Den er 5 Kvarter (1 kvarter = 16 cm o.a.) lang, har én Torn på Ryggen ud imod Halen og én opad mod Hovedet. Deraf fanges et temmeligt stort Antal, som også tørres; men bliver agtet ringere end Torsk. Den er uden Skæl, har ru eller skarpe Finner, som bruges af Drejerne til Polering i stedet for Skavgræs.

Knude (knurhane, o.a.) kaldes en Fisk, 1,5 Kvarter lang, som udmærker sig ved den knurrende Lyd, som den lader høre. Den har et fast Kød og en ru Hud, som må aftrække, før end den kan spises. På hver Side har den en Række Knuder og Pigge, ligesom der også ved Munden og Øjnene sidder hvasse Pigge. Det er den Fisk, som kendes under navn af Knurhane, (*Cottus Cataphractus*.) Håer og Knuder bliver mest fortærede af Fiskerne selv.

Såvel store Sild som små Sild eller Brislinger fanges her på Kysten, men langt fra i samme mængde som i den østlige Del af Limfjorden. Hvorfor også Havboerne undertiden må købe Sild fra Fjorden til Madding, dog kan de undertiden sælge nogle nedsaltede Sild. I de sidste Par År har Sildene såvel som Makrellerne så godt som været borte fra denne Strand. Aggerboerne brænder Tran af Silde-Gæller samt af Leveren af Rokker og Håer.

Sø-Ulven, her kaldet Havulv, bider undertiden på Krogene. Den er en Fisk uden Skæl, 1,5 Alen lang, (1 alen = 63 cm o.a.) flad med rundt Hoved og store hvasse Tænder. Rygfinnen går fra Hovedet til Halen og Bugfinnen fra Navlen til Halen. Fiskerne spiser den gerne, men trækker den op i Båden med Frygt for dens farlige Bid.

S46

Blister kaldes en Fisk, som skal være lige så lang, men smallere end en Kabliau, med et langt og smalt Hoved omtrent som Geddens, og et velmagende Kød. Uden at have set den kan jeg ikke bestemme dens Slægt. Den kommer undertiden, men ikke hvert år, her til Kysten i stor Mængde, og trækker derpå ganske bort igen. Den fanges især fra St. Olufs Dag til Sct. Bartholomæidag (29. juli til 25. august o.a.) på et Stenrev, som ligger mellem Hanstholm og Klitmøller, 2 mil fra Land, på 20 Favne Vand. (1 favn = 1,88 m) Nordvestenvind om Foråret bringer denne Fisk hertil. –

Den førømtalte Snegel *)

*) Sandål, Tobis = Ammodytes Tobianus.

som bruges til Madding, skal ligne en lille Ål og være 1 Kvarter lang, af en Lillefingers Tykkelse, grøn, glat uden Skæl, og som fanges Morgen og Aften, når den kommer op af Dyndet.

Hummer fanges i Garn som Ruser, der kaldes Tejner, undertiden bider de også på Krogene. –

Krabber bider ofte på Krogene; men de kastes i Havet igen, da Fiskerne ikke kan spise dem.

Nogle taler vel om et langt større Antal Fiskearter, som skulle findes her. Ej heller er der Tvivl om, at man jo måtte finde flere Arter, især ifald der fiskedes mere med Garn, og længere ude fra Stranden. Men de opregnede Arter er alene de, hvis Fangst kommer i nogen Betragtning for Fiskerne.

Forår og Efterår er de ordentlige Fisketider, nemlig om Foråret i Marts eller April, eftersom Vejrliget falder, og om Efteråret i September

eller oktober og varer indtil Vinteren forbyder det, undertiden endogså efter Jul. Det ubetydelige Fiskeri af Knuder, Håer og Makrel midt om sommeren, er kun til fiskernes eget Behov.

Bådene, som bruges til Fiskeriet på Havet, er temmelig store, og fører 5-10 Mand. Aggerboernes,

S47

som er de største, er fladbundede og uden Sejl. De øvrige både er mindre kølbyggede og efter norsk Bygning med Mast og Sejl. En sådan Båd af den sidste Slags, 8,5 Alen lang, 3 Alen bred (1 alen = 63 cm o.a.) og 7 Bord høj (med 7 brædder over vandspejlet o.a.), koster 50 Rdlr.

De Fiskeredskaber som hører til hver Båd er følgende:

A. 12 Sæt store eller Torskekroge i 2 Lænker eller Stæl; hvert Sæt har 60 Kroge som sidder 2 Favne fra hinanden; til hvert sæt en Dober eller Bare (Vare?) med 40 Favne Line og en 4-5 Lpd. (1 lispund = 8 kg o.a.) tung Sten. Til hvert Sæt bruges en såkaldt Boe af 20 Favne lang Rigarns Line til at lette Stenen med; Boen er hæftet til Kroglinen med den ene Ende og til Stenen med den anden. Det hele antal af disse Kroge med Tilbehør kan koste en Båds Interessenter 60 Rdlr. På disse store Kroge fanges Kabliauer, Langer, Rokker, Helleflynder og Pighvarrer.

B. Til hver Båd bruges ad Gangen 2000 små eller Kullerkroge; til hver 400 er en Dober med 20 Favne Sexgarns Line og en Sten på 4 Punds Vægt. Denne slags Kroge tages med i Land og bedes dvs. makes hjemme; men de store bliver stående i Havet fra Marts Måned til Sct. Hans Dag, og fra Mikkelsdag (29. sept. o.a.) til Juletiden; den øvrige Tid bruges de ikke. De små Kroge med alt Tilbehør kan koste hver Båd 15 Rd. På disse Kroge fanges Kuller, Knuder, Håer, Slethvarrer og Rødspætter.

C. Et Dybvod til at fange Kuller og Makrel med, den er 40 Favne på hver Arm, 9 Alen i det dybeste og 3 Alen i det grundeste. Den kan med 200 Favne Rigarns Line, til at drage den i Land med, koste 50 Rigsdaler.

D. Et Sandvod med 20 Favne på hver Arm, 6 Alen i det dybeste og 1,5 Alen i det grundeste, bruges til at drage små Sild og Snegle og koster med 200 Favne Reb 25-30 Rigsdaler.

E. 10 Stykker

S48

Sildegarn eller Drivgarn, 9 Alen dyb og 24 Favne lang, hvormed fiskes store Sild. Dette Garn bruges kun om Efteråret ved Nattetid. Det drives af Strømmen imellem Båden og en Mand, som går på Stranden. Hvert Stykke koster 8 Rigsdaler.

F. 5 Snører med 16 Favne Line og et Blylod på 3 Pund, med en Krog på hver Snøre. Hermed fanges Hugtorsk på Stenrevne. Sådanne Stenrev findes nord for Hanstholm, ved Klitmøller, Vorupør og flere Stede.

G. 5 Dorrer til at fange Makrel med under Sejl. En Dorre ligner en Snøre; men har et tungere Lod, 2 Kroge og 20 Favne Line. De 5 snører kan koste 3 Rdlr. og Dorrerne 5 Rdlr.

H. Til nogle Både bruges også Flynder-Redder, 10 Stykker, 6 Alen dybe, med 16 Favne i Længden. Hermed Fanges Rødspætter tidlig i Foråret. Hvert Stykke Red koster 2 Rdlr.

Dersom der her ved Havkysten bare gaves en Havn, hvor blot kun små Skibe kunne løbe ind, så kunne dette Fiskeri få langt større Betydning. Thi dersom Fiskerne kunne bruge større Fartøjer, kunne de gå længere ud i Havet og være på Søen i uroligere Vejr; men med sådanne Både kommer de sjældent længere end 2 Mile fra Land, må altså fiske nær ved Revlerne, hvor Bølgerne bryder stærkest, og altså kan intet Fiskeri finde Sted, undtagen i stille Vejr eller med østlig Vind, og Fiskerbådene kan ikke være større end at de bekvemt kan slæbes op på Strandbredden og ud igen.

Nyttigt ville det være, om man i stedet for de nu brugte Hjeller eller Stænger, hvorpå Fisken tørres, havde Tørrehuse. Thi undertiden kan Fiskerne komme i Forlegenhed med en rig Fangst, når de om Foråret i Regnvejr ikke kan få Fiskene tørrede, og om Efteråret ikke kan skaffe Salt og Træ (tønder o.a.) nok til deres

S49

Nedlægning. Et Tørrehus ville også være til nogen Understøttelse (hjælp o.a.) for de fattige Fiskere, især ved, at de om Efteråret straks kunne finde Købere til de nedsaltede Varer. Fiskerne bruger nu, når de om Efteråret får flere Fisk, end de enten kan sælge ferske, eller overkomme at nedsalte, at lægge dem i Lage i kort Tid, Tørre dem noget i Luften og dernæst at fuldtørre dem i Skorstenen ved Røgen i 14 Dage. Denne Tørringsmåde er, med en stor Mængde, alt for besværlig.

Udførelsen af denne Artikel herfra, består i, at Aggerboerne på Kåge om Foråret fører nogle tørrede og om Efteråret nogle nedsaltede Torsk osv. til Aalborg. Desuden udføres nogle Læs tørrede Fisk, som bringes til Markederne i de nærmeste Købstæder. Resten af Fiskene, som fanges her, bliver fortærede i Thy og på Mors.

I de ferske Søer i Thyland gives også en betydelig Mængde Fisk. Gedder, Aborrer, Helt, Horker og Skaller samt meget store Ål er de almindeligste, f.Eks. i Sjørring-, Nors-, Vester Vandet- og Flade-Søer. Karusser findes i adskillige Damme og Kær, Suder i en Sø ved Førby og ved Todbøl. Af Brasen er nogle få i Sjørring Sø og flere Steder. Flirer er ikke sjældne. Karper findes kun et sted, ved Vestervig. Krebs kan fanges i Åen, som løber igennem Hundborg og Nørhå Sogne. Muslinger findes i Nors Sø. Ålefangsten er især betydelig i Bækkene, som forbinder de 4 Søer, Sperring-, Sjørring-, Hassing (Ovesø, o.a.) og Flade Søer og som til sidst i Nærheden af Vestervig løber ud i Fjorden; på hvilke Strækninger de fanges i adskillige Ålekister. Stykvis vejer disse Ål sædvanligvis 2 Pund, undertiden 5 Pund og derover.

S50

7. Landdyr.

Thyland, som ingen Skov har, kan ej heller have stor overflødighed af Vildt, i det mindste ikke af firefodede Dyr. Dog mangler det ikke på Harer, som ikke let kan udryddes, da de i Sandklitterne kan finde et sikkert Opholdssted, hvor hverken Jægere eller Jagthunde kan forfølge dem. Udenfor Klitterne gribes de derimod desto lettere af Mynderne, da de ingen Skjul har.

Af Ræve findes en Mængde, som ofte anretter megen Ødelæggelse blandt Fårene og Gæssene. De opholder sig mest på Hederne og i Klitterne. - Af Brokker (grævlinger o.a.) findes også nogle, især ved Vestervig, skønt ikke mange. – Oddere, findes adskillige Steder, f. Ex. i Kæret ved Tved og Kåstrup o. fl. Steder.

Ildere og Lækatte er ikke sjældne; de sidste freder man især i Kornstakkene, hvor de gør god Tjeneste ved at ødelægge Mus og Rotter.

Meget Sjældent kommer en Sælhund op i denne Ende af Limfjorden.

Rotter og Mus, som her kaldes store og små Dyr, er en sand Landeplage, Rotterne har i den sidste Snes År formeret sig utroligt, og anrettet uberegnelig Skade. Til at ødelægge dem holder de fleste Hunde, som dertil er afrettede; thi Katte formår kun lidt, hvor de har fået Overhånd. Efter at deres Formering var steget til det højeste, har de dog nu i de sidste Par År begyndt at aftage noget. Hvorefter Musene igen formerer sig.

Muldvarpe findes ikke i Thy; man vil dog vide, at de før har været her.

Ligeledes er der heller ingen Snoge her; men en Del Hugorm, Stålorm og Firben.

Landets Beliggenhed gør det såre bekvemt til Ophold for Vandfugle og Sumpfugle, og deraf gives her også

S51

mange Arter. Ved Vestervig og på Hanstholmen falder (fanges, skydes o.a.) især betydelig Fuglevildt. På det første Sted især ses mange Svaner.

Vildgæs findes overalt i stor Mængde.

Endnu hyppigere er Vildænder, hvoraf der i Fjorden og Søerne findes adskillige Arter. De som med Vished vides at være her er: A. Bygand, *Anas boschas*, eller den almindelige grå Vildand. B. Den som her kaldes Rødnakke er formodentlig *A. penelope*. C. Leffelend *A. clyptea*. D. Krikand *A. creccia*; E. Gravand, *A. radorna*; F. Hvinand, *A. clangula*. Man nævner endnu Atlas-And, som skal være meget liden og opholde sig i Moserne, og flere: men andre Vandfugle bliver også kaldt Ænder, selv om de ikke hører til Andeslægten. Således er Blisanden ingen And, men *Fulica atra*, og den Fugl, som her kaldes Knerkand, er *Rallus crex*. Høj-anden og Dyhønen henhører til Dykkerne.

Strandmågen, *Larus marinus*, findes ved Havstrande, og Havboerne koger Suppe og Kål på den og spiser Kødet.

Terner, som her kaldes Taer eller Taen, gives her i største Mængde. Almuen nævner heraf 3 Arter: Hattaer, Splittaer og Blåtaer, hvilke navne uden Tvivl svarer til *Sterna paradisæa*, *S. hirundo*, *S. nigra*. Hattaerne benævnes efter deres sorte Hoved, der forestiller en Hat, Splittaerne efter deres splittede eller gaffelformede Hale og Blåtaerne, der desuden er kendeligt mindre, efter deres blå Farve. De tvende første Arter er vigtige formedelst den Mængde Æg de lægger på nogle Holme, f.eks. på Flægbusken ved Vestervig, på Søgårds Borg i Sperring Sø, på 2 Holme i Sjørring Sø, kaldet Rostrup Holme og Færgeborgs Borg i samme Sø og flere Steder. Af disse tvende Rostrup-Holme har været svaret årligt 16 Rdlr.; men nu 10 Rd.

S52

i Forpagtning, alene for de Æg og Unger af Taer, som samles derpå. Undertiden har hveranden Dag været samlet 1280 Æg på disse Holme.

Æggene af begge Arter spises med Begærlighed og koster 8-10 Sk. Ollen (1 ol = 80 stk. o.a.) Hattaernes Unger spises også og anses – når de er små - af nogle for at være ligeså velsmagende som Dueunger. 1 Styk deraf koster 1 Sk. Hattaerne kommer først om Foråret og lægger først Æg omtrent midt i April. Når man har borttaget deres Æg i en Månedstid, til midt i Maj, i den Orden, at hvor der er 3 Æg eller det fulde Antal, borttages de allesammen, da den lægger på ny; hvor der er 2, tages det ene, og hvor der kun er 1 bliver det liggende; så lader man dem til sidst have ro til at udklække Unger, hvoraf der også borttages nogle. Splittaernes Unger spises ikke. Disse begynder først at lægge Æg midt i Maj. Når man så ophører med at borttage Hattaernes Æg, begynder man at tage Splittaernes Æg, hvilket varer omtrent lige så længe. Splittaerne lægger kun ét Æg; men på den Plet, som de udvælger sig, er den ene Rede så umiddelbar tæt ved den anden, at Jorden dér er ganske skjult med Æg. Man opdeler derfor ved hjælp af Pæle denne tæt belagte Plads i 2 Dele, og borttager den ene Dag på den halve Del, og næste Dag på den anden halve Del. Eftersom Splittaerne kun lægger ét Æg, så tages her rent bort, da de lægger på ny. Efter en Måneds Tid tilsteder man også disse at udklække en Yngel. Ligeså sjældent som det er, at Hattaerne ruger på 4 Æg; ligeså sjældent er det også, at Splittaerne ruger på 2. I Sperring Sø, på Holmen der tilhører Søgård, samles hveranden Dag 6-8 Ol af Hattaernes Æg. Men også her er en Dag samlet 16 Ol, hvilket kommer an på Splittaerne, der flytter imellem disse 3 nærliggende Holme i Sjørring og Sper-

S53

ring Sø, og ét år er de talrigere på den ene, end på den anden. Disse Holme er hjem søgt af en utrolig mængde Rotter, hvilke man tror flytter fra den ene til den anden; fordi de omtrent hvert tredje år er talrige på hver Holm; dog er Årsagen måske, at når Rotternes Mængde er steget til det højeste, så aftager deres Antal.

Som en Sjældenhed er ved havet fundet en *Alca torda* og en *Alca Arctica*. (alkefugl, o.a.)

Storkene søger meget hertil, og ankommer gerne de første Dage i April, men bortrejser den 24. August.

Den Grå Hejre, *Ardea cinerea*, antræffes her undertiden. – Horsegøgen opholder sig i Moserne og giver sig ofte tilkende med sin brægende Stemme.

Viber er her i store Mængder, hvis Æg gerne spises.

Pomeransfuglen, *Charadrius morinellus*, findes her om Foråret og Efteråret, undertiden i store Flokke; Almuen kalder den Vaklen.

Men ingen Fugl ses i Mængder som Brokfuglen, *Charadrius pluvialis*, som her kaldes Hjejlen, der i uhyre Flokke opholder sig her i nogen Tid om Foråret og Efteråret.

Den som almindeligvis kaldes Stenpikker, er *Charadrius hiaticula*.

Den store Regnspeve, *Scolopax arqvata*, som her kaldes Regnspurven, såvel som den lille Speve, *Scolopax phæopus*, forekommer undertiden.

Rødbenen, *Scolopax totanus*, kaldes af nogle Tjallen, dog bruges dette Navn i Flæng også om andre.

Bekkasiner, både enkelte og dobbelte, findes hyppigt, hvoraf de mindste kaldes for Rylar.

Strandskaden, *Hæmatopus oftralegus*, forekommer på Strandbredden.

Agerhøns er temmelig hyppige. Når Jorden er bedækket med Sne, fanges de i Snarer, befæstede på

S53

en Græstørv, som er bestrøet med Hørfrø, som de ikke kan modstå, så, når én er fanget, forsamlar de øvrige om den og bliver fanget.

Enkelte Skovduer, *Columba oenas*, er fundet her.

Undertiden kommer Ørnen hertil. og anretter stor Ødelæggelse blandt Gæssene.

Due- og Spurvehøgen gæster os også.

Hornuglen, *Strix otus*, er antruffet på Hederne.

Kirkeuglen opholder sig mange Steder ved Kirkerne.

Af Gøge høres mange, både i Haverne og i Klitterne.

Rødspætten, *Picus major*, eller den spraglede Træpikker, kommer Forår og Efterår til Haverne.

En besværlig Fugl er Skaden, som bortsnapper mange Kyllinger og opholder sig i stort Antal ved Byerne. Den bygger i den mindste Hyld eller Pil og i Mangel deraf, på Husene.

Krager og Ravne, besøger os om Vinteren uden dog at bygge her.

Kåen eller Alliken opholder sig meget på Kirkerne.

Mange Stære kommer hertil i Marts Måned og bygger under Tagene; deres Unger spises af mange.

Adskillige Arter Kramsfugle ses her om Foråret og Efteråret, især Solsorten, *Turdus merula*, og Ringkraven, *Turdus torqvata*.

En Art Dompap, *Loxia pyrrhula*, grå på Ryggen og rød på Brystet, med et kort tykt Næb, er undertiden set her.

Snefuglen, *Emberiza nivalis*, opholder sig her i store Flokke, så længe Sneen vedvarer; men trækker bort om Foråret.

Rødkælken, *Motacilla rubecula*, kaldes her Bifuglen eller Bikongen.

I øvrigt findes her: Trælærker, Sanglærker, hvilke fanges om Vinteren på Sneen i Snarer, på samme Måde som Agerhønsene; Bogfinker, *Fringilla coe-*

S55

lebs, Irisker, Guldspurve, Gråspurve, Hussvaler, Digesvaler, Hirundu riparia, o. fl.

Man vil således overbevises om, at her findes betydeligt Fuglevildt, og at, selv om vi mangler Skove, ser vi dog adskillige Fuglearter, der egentlig har hjemme i Skovegnene; men trækker herigennem om Foråret og Efteråret på deres Træk til og fra Norge.

Trods det ublide Klima, har Biavlen ikke været ringe; men i året 1799 var Bierne næsten helt uddøde. Man har ikke blandet Mjød til Salg; men Thy har kunnet rigelig forsyne sig, og mangelen Bondekone blander selv Mjød. Biavlen har dog igen i de sidste År forbedret sig. Man kunstler ikke meget med sine Bier (gør ikke meget ud af arbejdet med bierne, o.a.); den eneste Forsigtighed nogle bruger er, at de hænger Kuberne op på Loftet under Bjælkerne om Vinteren, hvorved de både beskyttes mod Mus og unddrages Solens alt for tidligt oplivende Varme om Foråret. Når man om Foråret åbner for dem, sætter man gerne en Tallerken med Rugmel foran Kuben, eller der strøs noget Mel på Stolen under Kuben, hvilket skal være en styrkende Næring for dem. I stedet for toppede Kuber, bruger nogle lange, smalle firkantede Kasser, som er åbne i den ene Ende, eller runde Halmkuber, som ligger på Siden og ligeledes er åbne i den ene Ende. Mod Vinter bindes en Græstørv for den åbne Ende, hvorpå der skæres nogle små Huller. Af mangel på Træer at kaste sig ud i, flyver mange Sværme ind under Tagene: dog værner også Bier sig til at undvære Træer, og mange Sværme kaster sig på Jorden i Græsset.

Den egentlige Oldenborre, *Scarabæus melolontha*, har jeg aldrig set her; den som her kaldes Oldenborre, og som findes i stor Mængde, er *Scarabæus horticola*. – Min Plan tillader mig ej at omtale de øvrige Insekter.

8. Jordbundens Beskaffenhed.

Selv om Thyland er af begrænset omfang, så er Jordbunden dog så forskellig, at det er umuligt at bringe den under en Hovedklasse. Såvel Overfladen som de dybere Lag, vil derfor i de forskellige Egne kræve særskilt beskrivelse. På nogle Steder Består Grunden alene af Kalk; på andre steder er Rødler det herskende Grundlag, på andre Blå- eller Gråler. I nogle egne er det øverste Lag en god og tilstrækkelig dyb Muldjord, i andre er det øverste Lag fuld af Småsten og Grus, eller Stenene findes under et ganske tyndt lag Muld; i andre igen er Muldlaget meget blandet med Ler, og atter i andre Egne er Jorden enten skjult af Sandklitter, eller den er af Flyvesandet blevet meget blandet med Sand.

Til de Egne, hvor Kalk eller Kridt findes i større eller mindre Dybde, hører den østlige og nordlige Del af Thy, d.e. hele Hillerslev Herred og det nordlige af Hundborg Herred, nemlig Thisted, Thorsted og Vang Sognes, samt Tilsted og Sjørring Byers Marker. Udenfor disse Egne findes endnu Kalk på tvende enkelte Steder, nemlig i en Bakke ved Legind i Nørhå Sogn og i Søndbjerg Sogn på Thyholm. Desuden findes også hist og her et tyndt Kalklag nederst i Tørvegravene og på Bunden af nogle Brønde. Nogle Steder, som i Hillerslev og Vester Vandet, er denne Kalkgrund næppe dækket med $\frac{1}{2}$ Kvarter (1 Kvarter = 16 cm o.a.) Muldjord, så at den endog opløjes, på andre steder findes den først i en Dybde af 1-2 eller flere Alen (1 Alen = 63 cm o.a.). Dette Kalklag går i en betydelig Dybde; thi ved at grave dybe Brønde, endog på 70 Alen, findes som oftest intet uden Kalk. Både Kalkstenene og de mange derimellem befindende store og små Flintesten

synes at bære tydelige Mærker af, at de er dannet i Havet. Små Søvækster eller Koralvækster er de allevegne fyldt med. Men små Muslingeskaller og Sneglehuse findes ingen Steder i større Mængde end i en Eng imellem Thisted, Tingstrup og Skinnerup, hvor der under 1 Kvarter

Mosejord ligger en fin og sprød Kalkjord ganske fuld af disse Sødyrs Skaller. I Almindelighed er Kalken i Thy blandet med Ler, hvorfor man også benævner den under Navn af Hvidler, og man forstår derved en hvid Jordart, som indeholder enten Kalk eller Kridt. Af Kridt findes også en stor Mængde, især i Vester Vandet Sogn, og små Kridtsten som man kalder Bleger, findes overalt i alle Lerarterne. Brøndene i de kalkagtige Egne giver klart og godt Vand; men små Vandflader indeholder opløst Kalk og Vandet er ofte mælkehvidt, hvilket Vand Kreaturerne gerne vil drikke og befinder sig vel derved.

Ligesom Kalken eller Hvidleret er Grundlaget i den nordlige Del, så er Rødleret det i det sydlige. Straks Sønden for Thisted tager Kalken af, og Jorden er blandet med små Kiselsten. Men på Skjoldborg Mark begynder Rødleret, og strækker sig såvel mod Vest over Kallerup og Hundborg Mark, som mod Sønden over Stagstrup, Skyum og de følgende Sogne indtil på Boddum Land og den nordlige Halvdel af Thyholm. På nogle Steder findes Rødleret under et godt lag Muldjord; men på andre Steder er endog det øverste Jordlag meget blandet dermed. Mest lerede er Egnene langs med Limfjorden. Det midterste af Landet, hvor Lynghederne findes, har for det meste et Lag Grus imellem Mulden og Rødleret. De vestlige Egne har vel fra Naturens Hånd haft en mere muldrig Overflade ovenpå Rødleret, som på man-

S58

ge Steder af Flyvesandet er blevet alt for sandede.

På Grund af Rødleret, der ikke således som Kalken kan gennemtrænges af Vand, er Jorden i den sydlige Halvdel for det meste våd og kold, og uskikket til Vintersæd. Adskillige Pletter kan af den årsag vanskeligt dyrkes. I disse Egne findes også mangfoldige Kildevæld med godt Vand; men på nogle Steder gives dog i Brøndene hårdt eller tungt Vand. Til hvilken Dybde Rødleret går, erfares ikke let, da Brøndene her ikke er så dybe som i den nordlige Del, almindeligvis kun 6 eller 8 indtil 20 Alen (1 alen = 63 cm, o.a.)

Selv om Rødleret således er fremherskende i hele Hassing Herred og en Del af Hundborg og Refs Herreder, så forekommer dog ofte afvekslende Pletter med Blåler, Gråler og undertiden gult Ler, der som oftest er kalkblandet, og kaldes derfor Gødeler eller Mergel. Det synes ikke urimeligt, at der i en større Dybde også her må findes Kalk; thi foruden andre Spor derpå, vil man næsten ved ethvert Kildevæld finde Mergel, hvilket synes frembragt ved, at Vandet med det deri opløste Kalk har gennemtrængt Leret og derved fremavlet Mergel. Man vil endog vide, at der er Steder, hvor der nu findes Mergel, der ikke har været der tidligere.

Nogle Steder, f.Eks. på Sjørring og Skinnerup Udmark, findes under Muldjorden et sort tungt og ufrugtbart Jordlag, som kaldes den sorte Åre og som man omhyggeligt må vogte sig for at pløje op, da den er lige så ufrugtbar som det røde Sand. Dette sorte Jordlag har al lighed med den døde Muldjord, som mange Steder findes begravet under Flyvesandet. Thi man finder undertiden under Klitterne Spor af Pløjede Agre, som ved atter at blottes for det det Sand, der i lang Tid har skjult den, dog ingen Vækster frembringer; fordi

S59

Muldjorden ved at være blevet berøvet Luftens Påvirkning, er blevet ganske ufrugtbar. Men vanskeligere er det at forklare Oprindelsen til den omtalte sorte Åre udenfor Klitterne.

Thyland har altså al mulig afvekslende Jordbund. Her gives meget godt Muldjord, og allehånde Blandinger af Ler, Sand og Grus. Som nogle Egne er for lerede, så er andre for sandede. Som nogle er for våde og kolde, så er andre tørre og lette.

I de våde og side Egne ville det være til megen Nytte, om man vidste at aflede Vandet, enten ved Grøfter eller skjulte Render, eller ved at gennemgrave Lerlaget på lave Steder, og fylde Hullet med Grus, så at Vandet kunne synke igennem.

Foruden Jordbundens oprindelige Egenskaber har Sandflugten givet en stor Del af Landet en anden Skikkelse. Omtrent en Tredjedel af Thy er nu tildækket af Sandklitter, og forandret til en ufrugtbar Ørken. En Strækning langs med Havet på $\frac{1}{2}$ til $1\frac{1}{4}$ Mils Bredde er således blevet ødelagt og skjult, dels af uhyre store nøgne Sandbakker, som ved Vang, Hvidbjerg o. fl. St., dels af mindre Bakker begroede med Klittag (hjælme o. a.). Mange Byer, Gårde, Søer og Moser er derved udslettet. Og selv om der er gjort nogle Foranstaltninger til Sandets Dæmpning, så er Faren dog langt fra ikke ophævet. En meget høj Sandbanke Vesten for Sjørring Sø blev endnu i Sommeren 1800 flyttet af Vinden meget nærmere til denne Sø, så at Vejen derimellem blev spærret. Sådan Flytning og Forandring sker jævnligt for mange Sandbanker.

At Flyvesandet, som ødelægger Thy, er opkastet af Havet er udenfor al Tvivl; thi dels har Jordbunden af

S60

Naturen ingen Overflødhed af Sand, og dels er det langs med Thys Havside, at Klitterne ligger i en sammenhængende Kæde. Men hvornår det især har begyndt sine Ødelæggelser, er nok umuligt at bestemme. Foruden, hvad der findes anført om Flyvesandet ved Skinnerup, vil jeg anføre nogle hertil hørende Stykker af en Jordebog på det gejstlige Gods i Hundborg Herred, som er indført i et Tingsvidne, og er fra År 1596.

Deri hedder det om Sjørring Sogn "at Kirken ejede et Boel i Skourup (Skårup), som skyldte tilforn 2 Tdr. Byg, af Sandfog nu fordærvet og haver en Tid lang været øde." Om Præsten sammesteds siges: "at hans Tiende er formindsket 12 Tdr. hammel Korn af Skårups Tiende, som er af Sandfog fordærvet, og noget af Thorsted Sogns Tiende i lige Måde af Sandflugt formindsket."

Om Nørhå Sogn hedder det: "at Præstegården nu er såre af Sandflugt fordærvet, hvorfor Præsten haver stæd (fået i stedet o.a.) en Gård af Vestervig Kloster Gods, som han bruger til Præstegården, og som han begærer til frie Præstegård."

Om Vang og Thorup Sogne siges: ”at Præsten har en Annexpræstegård udi Tvorup Sogn, som tilforn har skyldt 4 Pund Korn Byg og 8 Tdr. Havre, 1 Skovsvin, 2 Læs Byg; item (ligeledes) gav årligt til Præsten 3 Tdr. Tiendebyg, og nu er samme Gård så fordærvet af Sandløb, flyttet 3 gange for Sandfog, og haver en Tid lang standet øde, så at Beboeren nu alene giver 6 Tdr. Byg og 6 Tdr. Havre. En Gård i Vang, som i gammel Tid har skyldt 3 Pund Korn (et Pund Korn var formodentlig 4 Tdr.) efter gammel Folkesigelse (siges det, o.a.) har nu i nogle År, siden Sognene er blevet forarmet, formedelst Sandfog på Ejendommene, ikke kunnet give mere end 2 Pund Korn.” – ”Vang Kirke har måtte kvittere i sine Indkomster af en Gård i Tvorup,

S61

som er meget fordærvet af Sandløb.” – ”Tvorup Kirke har haft en Gård hidtil, som skyldte 3 Pund Korn og er nu helt øde af Sandløb, så den får intet deraf. Item (ligeledes, o.a.) havde den af en Gård i Tvorup 1 Pund Korn mere som nu er fordærvet på den Pund.”

Af dette Dokument bevises vel kun dette, at allerede for mere end 200 År siden har Sandflugten anrettet store Ødelæggelser, og at det omtrent på den Tid måske mest har taget Overhånd. *)

*) Kong Friderich II forbød 1570 at ødelægge Klittetag (hjælme, o.a.) osv. i Klitten ud mod Vesterhavet; se Danske Magasin 62. Heft. Pag. 61, hvilket Christian III allerede havde forbudt 1539 se l.c. 45 Heft. Pag. 286.

Man kunne måske forestille sig, at Havet efterhånden i meget lang tid har overskyldet Sandet og sat det som en høj Vold ved Havbredden. Men da Skovene blev ødelagt, har Sandet fået fri Fart, og er blevet ført fra Strandbredden dybere ind i Landet.

Et Almuesagn vil vide, at to Tyre, ved at stanges, først har bragt Sandet i Bevægelse. Hele den Strækning, som Sandklitterne har indtaget, er så godt som til ingen Nytte. Thi den Mængde Lyng, som kan bjærges derimellem, er ubetydeligt. Der findes godt nok nogle større og mindre

lave Pletter eller Dale iblandt Bakkerne, hvor der vokser noget Græs; Klittaget kan vel også være til Nytte såvel til Græsning som til Vinterfoder; men ved at gøre Brug deraf kan man let komme til at anrette Skade. Dog, når Sandet bliver godt tilgroet, hvilket man tør håbe på en Gang vil ske, så kan man her i Klitterne have en god Uddrift for Kreaturer.

De Midler, som man anvender til Sandets Dæmpning er at frede Klitterne, eller at afholde Mennesker og Kreaturer fra Sandplanternes Ødelæggelse, og at tilså de nøgne Bakker med Frø af Klittag. Det er dog kun

S62

de Klitter, som grænser op til Markerne man tilsår; de uhyre store og nøgne Bakker, især de som truer med at styrte sig i Søerne, begynder man ikke på at beså, da alt Arbejde dermed anses for forgæves.

Ved at overharve de sandføgne Agre i stærk østlig Storm har nogle igen forsøgt at befri sine Marker for det skadelige Sand.

De Sogne, hvori de største og fleste Sandblier (nøgen sandmile, vandreklit o.a.) findes er følgende: I Hassing Herred: Lodbjerg, Ørum og Hvidbjerg vesten Åen; i Hundborg Herred: Jannerup, Tvorup og Vang Sogne; i Hillerslev Herred: Klitmøller By, Hansted og Hjardemål Sogne. I de øvrige Klitsogne, nemlig Agger, Nørhå, Hundborg, Øster- og Vester Vandet, Nors, Tved, Ræhr, Vigsø og Østerild Sogne findes mindre og med Klittag bedre bevoksede Sandblier. – De Klitter, som er opmålte og udskiftede, er følgende: Nørhå Sogns Klit, som består af 4030 Tdr. Land til 14 Tusinde Kvadratalen: Tvorup Sogns Klit, også af omtrent 4000 Tdr. Land; og Vang Sogns Klit af Areal omtrent 4500 Tdr.

Tved Kirke i Thy, tegnet af Magnus Petersen i 1875. Gengivet efter Illustreret Tidende, 5. December 1875.

Til nærmere Oplysning om Sandflugtens Historie kan anføres: at i 1671 skal Agger Sogn have udgjort så meget som 50 Tdr. Hartkorn. I Lodbjerg Sogn var tilforn en stor Gård kaldet Rotbøl og en By kaldet Skovsted, som bestod af 6 Gårde og 5 Huse. I Hvidbjerg Sogn vesten Åen, ligeledes en By ved Navn Alstrup. Men ved opmålingen 1688, fandtes Agger Sogn så ødelagt, at det ikke kunne sættes i Matrikel og de andre benævnte Steder var på samme Tid gjort øde af Sandflugten. Efter 1688 og indtil 1770 er 48 Tdr., 2 Skpr., 2 Fdkr., 2 ½ Alb. Hartkorn blevet ødelagt af Sandflugten i følgende Sogne. Efter Synsforretning 1732 og

S63

Kongelig Resolution af 6. Oktober 1733, blev i Tvorup Sogn 10 Tdr., 1 Fdkr., 2 Alb., og i Vang Sogn 4 Tdr., 4 Skpr., 1 Fdkr. Hartkorn, som havde tilhørt Rostrup Gods erklæret øde. Efter Synsforretning 1733 og Kgl. Resolution af følgende År blev atter i Tvorup Sogn fundet ødelagt og nedsat, 2 Tdr., 2 Skpr., 2 Alb. Hartkorn. Ved Synsforretning 1739 og Kgl. Resolution 1740, blev i Lodbjerg Sogn det øde Skovsteds Jorder modereret 2 Tdr., 1 Fdkr., 2 Alb., så at kun 1 Skpr, 2 Fdkr. Hartkorn deraf blev tilbage og det øde Rotbøl modereret 4 Tdr., 5 Skpr., så at kun 1 Skpr. Hartkorn blev tilbage. Ved Resolution af 8. Oktober 1744 og forudgående Syn, blev Hvidbjerg Sogns Hartkorn formindsket med 13 Tdr., 5 Skpr., 2 Fdkr., hvoraf Lyngholm Gård mistede 4 Tdr. og Lomborg Gård over 1 ½ Tdr. Samme tid fik Ørum Sogn Moderation af 5 Tdr., 6 Skpr., 2 Fdkr., 1 Alb. og Lodbjerg Sogn af 1 Tdr., 1 Skpr., 1 Fdkr., 1 Alb. Ved Kgl. Resolution af 1749, fik Tvorup Sogn atter Formindskelse af 7 Skpr., 3 Fdkr. og

Hvidbjerg Sogn af 1 Tdr., 2 Skpr., 1 ½ Alb.; og 1769 blev Svejgård i Lodbjerg Sogn nedsat 2 Tdr., 2 Alb. – Resterne af Rotbøl skal endnu kunne ses i Klitten. Mundtlige Fortællinger taler endnu om en Gård i Ørum Sogn, ved Navn Trolborg, som skal være ødelagt af Sandflugten, og en anden Gård i Hvidbjerg Sogn, ved Navn Døul, som har haft samme Skæbne.

Om Thylands Stenarter kan især anmærkes følgende: Kalken hvorom tilforn er oplyst at den findes i stor Mængde, forekommer både løs og i Sten og giver ved Brænding en meget god Murkalk. Den dermed beslægtede almindelige Krideflint forekommer imellem Kalken i stor mængde under allehånde Fi-

S64

gurer med Huller og Hulheder, og ofte i en Størrelse, så man kan opsætte Stengærder deraf. I mindre Mængde findes Stykker af Fjeldflint, af rød og brun Farve.

Af store Kampesten findes vel nogle, og undertiden af den Størrelse, at der af én Sten kan kløves 300 Alen; men stor Mængde er her dog ikke. Småstenene, som Thyboerne kalder Øer eller Agersten, større eller mindre end et Hønseæg, er derimod desto overflødige. På Hederne og hvor Jordlagene ligger uforstyrret, findes næsten overalt et Lag Småsten under Muldlaget; på de pløjede Jorder er disse Sten blandet med Muldjorden, så at Agrene over det meste er ligesom besåede. I Kalkegnene er disse Sten af Flint, i andre Egne er de af Kisel-Art. Sådanne Småsten er ingen dårlig Iblanding i Jorden, da de i Sommerens Tørke holder den lerede Jordbund mere fugtig og løs. Limfjorden opkaster en stor Mængde af disse såkaldte Øer; men Mursand og Gulvsand opkastes kun sparsomt.

I stor Mængde forekommer alle Vegne brunrøde Sten, som består af et forhærdet, jernholdigt Ler med isprængt Kvarts, i hvis Hulheder jeg undertiden har fundet Kvartsen krystalliseret. Hyppigt forekommer også en anden Stenart, som består af mørkegrønne glinsende Korn, der uden Tvivl er Hornblende, isprængt med en Mængde

Kvartskorn. Undertiden findes de af en temmelig stor Størrelse. Ved Vilsund ligger nogle mælkehvide Sten, af 3 Alens Omkreds, som består af en bladagtig eller spatagtig Kvarts. Små klare Kvartssten, eller såkaldte Katsten, hvide og temmelig gennemsigtige, findes hyppigt. Af disse og andre Stenarter af forskellig Farve og Skikkelse, opkastes på Limfjordens Bredder en stor Mængde. Her ved Limfjordens Bredder Skelnes lettest

S65

den Jordart, som i ethvert Område er herskende. Thi hvor Jordbunden er Kalk, er Bredden skjult med Flintesten, og hvor den er Ler, tilkendegives det ved skiferagtige eller andre Sten, som hører til i Leret.

For det meste er Fjordbredden nøgen og Stenet, især i de to nordlige Herreder; men syd for Vilsund findes lidt Siv og Rør, hvor Fjorden også på nogle Steder opkaster noget Sand og Søgræs.

Havbredden derimod, er dækket næsten alene med Sand og Grus.

Glimmer findes ofte i Stenene; men Marieglas kun sjældent. Af det sidste har jeg alene set noget, som var fundet i en Sten ved Kåstrup.

Af gul Jernokker findes her ikke så lidt, især under Bakkerne under Silstrup og Ås, af kugleformig Dannelse lagvis omgivet af hårdere Skaller. I den naturlige Tilstand er nogle Lag af en ren gul Farve, andre er hårdere og mørkegule eller brune. Ved Udglødning bliver de mørke lag sorte og de lyse røde som Rødkridt og så bløde, at man kan skrive med det. Begge Dele tiltrækkes efter udglødningen stærkt af en Magnet, især det sorte.

Myremalm findes i betydelige Lag ved et Kær mellem Snedsted og Sønderhå, ligeså ved Elstedgård i Snedsted Sogn. Det er en gul okkeragtig Materie (materiale o.a.) iblandet med en mørkebrun Jernmalm.

Der forekommer adskillige Sten af en rødlig Feldspat, med indblandet grå Kvarts.

Echiner (euechinider, o.a.) eller Sebadejesten, som Almuen her kalder Pallikøer, forekommer i Thy i ualmindelig stor Mængde. De røber altid den Jordbunds Natur, i hvilken de findes. I Kalkegnene er de gennemtrængte af Kalk eller Flint,

S66

i Kiseljord består de af Kisel. Ved Bredden af Limfjorden findes de hyppigst. Her har jeg tæt syd for Thisted fundet adskillige af disse Echiner, som indvendig var hule og som kun bestod af en Skal af Kalkspat, der på den indvendige Side var besat med Krystaller.

Pimpsten har jeg også fundet; men meget sjældent, den var næsten sort og flydende på Vandet.

Noget Rav samles ved Bredden af Vesterhavet af Strandbeboerne. Det opkastes tillige med Tangen eller Havgræsset. Den Rav, som kommer her, skal være lysere og klarere end den, Østersøen afgiver. Men det findes for det meste kun i små Stykker. Omrejsende Jøder køber det sædvanligvis og betaler 2 Sk. for 1 Lod (1 Lod = 15,6 g o.a.) af det små til Røgelse; men de større Stykker, ifald de er klare og rene, stiger således i Prisen, at et Stykke på ½ Pund kan koste 8 Rdlr., og på 1 Pund over 20 Rdlr. Selv om det er et Regale (tilfalder Kongen, o.a.) så bliver det dog ikke forment Havboerne at tilegne sig denne Ubetydelighed, hvilket Billighed (rimelighed o.a.) også fordrer; Forbud ville desuden også være unyttig. I Havstokken ved Agger skal findes noget Rav i Strate (i lag, o.a.) eller lagvis imellem Gruset. Jeg har også set et temmeligt stort Stykke Rav fundet på Skjoldborg Mark.

Thyland har været temmelig vel forsynet med Tørvemoser, men de er nu i stærk Aftagelse, så at man mange Steder begynder at lide Mangel. Tørvene enten æltes eller graves, og kaldes derefter enten Æltetørv eller Skudtørv. De er i Almindelighed faste og gode; men svovlede. Hvor Materien er så løs og sprød, at Tørvene kan graves, ælter man den med Fødderne i Pøtterne, skyder den op i Skubkarrer på et tørt og jævnt Sted, hvor den udbredes og glattes med Skovlen; der-

S67

på gennemskærer man den bløde Materie med en Spade. I Begyndelsen er Ridserne næppe kendelige; men efterhånden som Tørvene indtørres, skilles de fra hverandre, og har da den fornødne Fasthed. Denne Måde er langt nemmere end den, man andre Steder bruger med at stryge dem i Former. Asken af Tørvene er sædvanligvis brunrød, men på nogle Steder skidengul. Denne Aske er jernholdig og tiltrækkes af Magneten.

9. Planter

Min hensigt er det ikke her at opregne fuldstændigt alle Landets Planter, men kun at anføre dem, som enten ikke er almindelige allevegne, eller som her vokser i usædvanlig Mængde, eller som for nyttens skyld er bemærkelsesværdige. Naturligvis er Plante-Arternes Antal i Thy temmelig indskrænket, især fordi der her kun vokser et begrænset antal af Arter, som har hjemme i Skovegne.

Hvor de danske Navne synes bestemte nok ved Rafn og Hornemann, tilføjes ikke alle Vegne de latinske Navne.

Almindelig Vibefedt vokser meget i de kolde Egne; på højere Steder anses den som et sikkert Kendetegn på underliggende Blåler eller Mergel. Plettet Horndrager, *orchis maculata*; Lemmike, Ærenpris og Læge-Ærenpris er meget almindelig. *Salix fusca*, som her benævnes i Flæng: Gråris, Hvideris og Bakkeris er en overmåde vigtig Vækst til Flyvesandets Dæmpning og næst efter Klittaget (Hjælme, o.a.) den vigtigste. Thi når Klittaget først har befæstet Sandet, er det Gråriset der afløser det og giver Sandet endnu mere Fasthed; derfor findes det især i Udkanterne af Klitterne. I Hederne findes denne Pile-Art meget almindelig mellem Lyngen. Fårene æder gerne dens Blade både grønne og tørre; derfor bjerges en Del i Klitter-

S68

ne til Vinterfoder, da Fårene afpiller Bladene og Risene brændes. Den bruges også til sort Sværte. Til stor Skade oprykkes undertiden dens overmåde lange Rødder af Sandet til at binde Halmløbe med.

Uldaks, *Eriophorum polyfacion* og Iris, *iris pfeudacorus* er ikke sjældne i Moserne. Mannagræs vokser mange Steder ved Vandrender.

Hejren er et alt for almindeligt Ukrudt i Rugen. Tagrør udbreder man og planter i adskillige Damme, da intet betaler sin Plads bedre end en god Rørbusk. Man har erfaret, at dersom man ikke afskærer dem på skrå med en Segl; men afhugger dem med en Høle, så går de ud. Kvikgræs, som her kaldes Sener, er Jorden ganske fuld af og det er et besværligt Ukrudt i Kornagrene. Dens Rødder giver Fårene deres første Næring om Foråret, når de tidligt lukkes ud, før end Græsset kommer frem.

Sand-Marehalm, *Elymus arenarius*, findes vel hist og her i Klitterne; men er langt sjældnere end Klittaget, *Arundo arenaria*. Denne sidste er den vigtigste Plante for Thy, da det er den, som hidindtil har befriet Landet for fuldkommen Oversvømmelse og Ødelæggelse af Sand og på denne Plantens Fredning og Plantning vil det bero, om videre Ødelæggelse skal kommes i Forkøbet eller Landet skal forvandles til en Sandørken. Det værste ved Klittaget er, at det er så godt et Foder, at både dets Strå og Frø så begærligt ædes af alle Kreaturer; thi just derfor bliver det så vanskeligt at frede og derfor kan ikke det strengeste Forbud afholde de uheldige Klitboere, som savner så meget, fra at benytte sig deraf til hele Landets Fordærvelse. I de yderste eller Havklitterne er det vel tilladt at bjerge Klittag til Foder; men ikke de til Marken grænsende. Klittag skåret i Hakkel-

S69

se, ædes om Vinteren gerne af Køer og Får. Gæs og andre Småkreaturer afpiller Frøet. Køerne tager de friske Blade om Sommeren; men mest Skade gør Fårene, som afbider de unge Spirer tæt ved Jorden, og desuden ved deres Trampen i Sandet bringer dette i Bevægelse. Brændemangel bevæger også Klitboerne til at sammenrive de lange tørre Rødder, som her kaldes Slie, hvorved Sandet bliver endnu mere levende. Fiskerne ved Havet snor desuden Reb af Stråene til Fiskegarn.

Af Regeringens Foranstaltninger og det nuværende nøje Opsyn med Klitterne tør man dog håbe på gavnlige Følger for Fremtiden. Bonden indser nu sit eget Gavn, og arbejder villig med at beså de nøgne Sandbakker med Klittagets Vipper. Udkanterne, som grænser nærmest til de dyrkede Jorder, ser man nu temmelig vel begroede. Men meget er endnu tilbage; dybere inde ses uhyre Strækninger og store Bakker ganske

nøgne. Om naturen selv har frembragt Klittaget her, eller det er tilført, er ukendt. Men herfra har man i de senere Tider med Vipper plantet det i Alheden i Viborg Stift.

Senegræsset, *Carex arenaria*, er også en vigtig Plante til Sandets Dæmpning, hvor det ikke er alt for levende. Men til stor Skade er det, at nogle oprykker dens lange Rødder, der har nogen Lighed med Kvikrødder, for deraf at sno Fåretøjr. *)

*) Om denne og de øvrige til Flyvesandets Dæmpning henhørende Vækster, se Prof. Viborgs Efterretning om Sandvæksterne, Khn. 1788

Revling, her Sortebær, *Empetrum nigrum*, findes hyppigt imellem Lyngen; af dens lange og tynde Grene snor man Reb.

Sand-Tidse (Sandtjørn o.a.), *Hippophae rhamnoides*, her Hastorn eller Hvidtorn, er den betydeligste og mest udbredte Torn S70

i Thy. Den vokser ved Kjølbygård, på Bakkerne ved Fjorden lige Sønden for Thisted lige til Vilsund, og ligeledes på Fjordbakkerne på Thyholm. Af mangel på andet Brændeved bliver den jævnlige afhugget til Brændsel. Her vokser denne Torn på nogle Steder i Rødder og leret Muldjord. Selv om jeg har grund til at tro, at den vokser i Sandklitterne, så har jeg dog ikke fundet den der. Nyttigt ville det være at plante den i Klitterne, enten ved Frø eller Rodskud. Når den ikke er for gammel, lader den sig godt omplante.

Porse vokser her i overmåde stor Mængde i Kærene og på Hederne. Man ser store Strækninger Hede sådan begroede med Porse, Gråris og Lyng, at det er uklart, hvilken af disse der har Overhånd. Nogle har brugt Raklerne, som her kaldes Knop, til Øl i stedet for Humle; i øvrigt bruges Riset til Brændsel. Virkelig Mælkløbe er meget almindelig. Af de flere Arter af Vejbred bruges den fligbladede og lancetbladede til Fæhøveder (enkelte stykker kvæg, o.a.), som har Durkløb (diarré, o.a.). Den indgives da med Rod og Top i sød (kogt, o.a.) Mælk.

En af de Planter, som mest pryder Sandklitterne, er Stedmoderblomst, *Viola tricolor*, den vokser til overflødighed i det bare Sand. Hundeviolen findes overalt; men vellugtende Viol kun i enkelte

Haver. Vilde Gulerødder, *Caucalis carota*, vokser her i sådan Mængde, at mange Agre om Sommeren er hvide. Almindelig Snerle, her Rempurt, er et ødelæggende Ukrudt i Rugen, da den sammensnor, nedbøjer og kvæler Stråene. Angelica vokser i nogle haver.

Hyld, Ask, Pil, Elm, Birk, Kvalkved eller Ulvekrot, er alene indskrænkede til Haverne. Af alle Træer har Hylden Fortrin i at udholde de skarpe Vinde. Dette Træ kunne her formentlig opelskes,

S71

for at skaffe Læ for andre Træer og Vækster. Blandt de Planter, som forekommer mest, er Almindelig Fårelæger, Rød Arve, nøgleblomstret Klokke, flerårig Forglemmigej, Læge-Kodriver, kløverbladet Bukkeblad, mørk Kongelys og almindelig Bulmeurt.

Kalmusflæg vokser overalt ved Søer og Damme, man bruger det meget til Kornbånd (bånd til at binde kornstrå sammen i neg, o.a.); især da man tror, at Rotter og Mus dermed skal fordrives, hvilket Formål dog ikke opnås. Trehage, *Triglochin palutre*, findes i Sandet nær ved Havet og i Engene. Med Bladene af tvetydig Skræppe, farver man Ulden gul, dens Frø bruges også til Hornkvæg, som har Bugløb, ligesom Vejbred.

Europæisk Skovstjerne vokser almindelig på Hederne. Heste-Kastanier haves i nogle Haver.

Slyngende Pileurt kaldes også Rempurt, og er skadeligt imellem Kornet.

Imellem den almindelige Lyng vokser mange Steder skønkronet Lyng, *erica tetralix*, i stor Mængde. Tranebær findes hyppigt i Klitterne og i de med Sand opfyldte Moser. De spises nedsyltede som Tyttebær, eller saften bruges i stedet for Citronsaft. Enkelte Steder f.Eks. ved Tybjerg findes Blåbærris, *Vacinium myrtillus*. Mere Hyppig vokser almindelig Bølle, *V. uligniofum*, i opfyldte Moser mellem Klitterne. Begge Slags kaldes Blåbær; den afpressede Saft bruges til Mad ligesom Ribssaft enten tynd eller indkogt i Supper. Man tørrer også Bærrene og bruger dem til Supper.

På enkelte Steder i Hederne har jeg fundet Asp, *Populus*

S72

tremula; men da den hele Tiden afhugges sammen med Lyngen og Porsen til Brændsel, så findes den kun i forknyt Tilstand, næppe over 1 Kvarter (1 Kvarter = 16 cm o.a.) høj.

Spergel, *Spergula arvensis*, vokser mangfoldigt mellem Kornet. Selv om Spergel dyrkes lige Sønden for Oddesund, og selv om den med fordelagtighed kunne dyrkes her på de mange sandede og våde Jorder, så er dens Dyrkning dog endnu ukendt i Thy. Sandvåner, *Arenaria peploides*, vokser i Sandet ved Havet. Kornet Stenbræk og Pragtstjerne er almindelige. Klinter er Rugen fuld af.

Jordbær findes på Bakkerne ud til Fjorden under Silstrup og Ås. På disse Bakker som mest bærer Mindesmærker af fordums Skov, har jeg fundet nogle små Skovæbler af forknyt Vækst og også nogle få Hvidtjørn, *Cratægus oxyacanta*. På samme Sted vokser også Hybentjørn og Slåen-Kræge. For 30 år siden skal de sidst have været så store, at Skader byggede Reder deri; men nu er de kun små, da Brændemangel gør, at de jævnlige afhugges. Nogle Slåen findes også ved Irup. Sandrosentjørn, *Rosa spinosissima*, vokser foruden på bemeldte Bakker også på mange andre Steder, f.Eks. på en Høj ved Nørhå By, på Sandbakkerne tæt ved Havet ved Klitmøller og i stor Mængde blandt Lyngen ved Vorup Sø i Hundborg Sogn.

Til Hegn har man ikke nogen af de her voksende Tjørn. Fornylig har jeg gjort Forsøg med at plante nogle af de Tjørn, som Landet tilbyder - nemlig Sandtidsel, Slåen og Rosentjørn imellem hinanden - på et Dige omkring en Pile-Plantage. Dersom disse Tjørn kunne udholde de skarpe Vinde på et Dige og give et tæt Hegn, ville Anvendelsen deraf for-

S73

tjenes at anbefales.

Brombær kalder man her for Tolbær, fordi de sædvanligvis vokser på Tollene (lavt dige, hvor ploven har kastet en fure op, o.a.) eller Skelfurerne imellem Agrene. Disse findes også på Fjordbakkerne.

Mjødurt, *Spirea filipendula*; Kær-Kragefod, fjerbladet Potentil; Feber-Nellikerod, og Eng-Nellikerod vokser her i stor Mængde.

Den krybende Ranunkel findes i så stor Mængde, at mange Agre er gule deraf. *Ranunculus ficaria*, *R. acris* og *Tollius europæus* er ikke sjældne. *Chelidonium majus* findes i nogle haver.

Læge Øjentrøst og rød Øjentrøst vokser hyppigt både på Agrene og i Klitterne. Skjaller, som her kaldes Skråd, er et af de værste Ukrudt i Rugen. Troldurt, *Pediculus palustris* vokser ikke alene i Engene; men også på Lynghederne, hvor den vel er meget lavere; men dog synes at være samme Art. Vandmynte, Agermynte og Hørbladet Torskemund er blandt de almindeligst voksende Arter.

Ager Hyrdetaske, *Thlasphi arvensis*, kaldes her Markløg, Oprindelsen til dette navn kan man næppe gætte uden at vide, at dens Frø, der har en bitter og løgagtig Smag, bliver brugt som Krydderi i Kødpølser, til hvilket Brug Bønderne indsamler dens modne Frø blandt Rugen og Boerbyggen (bygmark, sået efter græsmark, o.a.), hvor den vokser mest. Af egentlige Løg eller Slægten *Allium*, er mig ingen bekendt her. Heller ikke spores hos Kreaturerne, som Virkning heraf, den på andre Steder så almindelige Blodstald (blodige fækalier i stalden, o.a.).

Agerkål, *Brassica campestris*, og Agersennep, *Sinopsis arvensis*, som begge her kaldes Sletkål, er Kornet overmåde fuld af. For at disse ikke ganske skal

S74

kvæle Vårsæden, overharver man sædvanligvis Agrene, når Kornet er kommet op. Mange Tønder Frø deraf sendes til Oliemøllen i Aalborg. Meget af det anvendes også til Føde for Fjerkræet, som gerne æder det, når det er overøst med hedt Vand. Vild Ræddike, *Raphanus raphanistrum*, her kaldet Kojer, er også et skadeligt Ukrudt i Kornet. Den siges at komme frem, når man ved for dyb Pløjning bringer den ufrugtbare Jord op.

Farve-Visse, som man bruger til at farve Linned gult, vokser mange Steder sammen med *Genista anglica*, imellem Lyngen. Almindelig Gyvel eller Gejl, findes ved Irup. Blodrød Storkenæb, *Geraneum fangvineum*, vokser på Fjordbakkerne under Ås; men *Geraneum cicutarium* er almindelig på Agrene.

Både den røde og hvide Kløver, hvilke her kaldes Smerer, frembringer Naturen i temmelig stor Mængde; også især den hvide

Kløvers Dyrkning er nu i god Gang. Humle-Kløver, *Trifolium agrarium*, og Humleagtig Lucerne, *Medicago lupulina*, som begge i Flæng benævnes gule Smerer vokser nogle Steder i stor Mængde.

Den seglformede Lucerne har jeg endnu ikke set her, dog er den fundet på Mors. Da Naturen frembringer den humleagtige Lucerne både på skarpe og lerede Jorder, ville det mange Steder, hvor andre Kløverarter kun vanskeligt kan dyrkes, være fordelagtigt, hvis man indsamlede Frøet og dyrkede denne Foderurt, der ædes af Kreaturerne med Begærlighed.

Alle Vegne, endog på Hederne, vokser Gul Kællingetand i stor Mængde. Mælkurt, *Polygala vulgaris*, findes på Hederne, snart med røde, snart med blå Blomster. Musevikke, *Vicia cracca*, her Klaner, er et kvælende Ukrudt i Kornet. Hestevikker, *V. sativa*, vokser også vild i stor Mængde; på samme Måde

S75

Lådden Lindse, *Ervum hirtutum*, der også kaldes Klaner. Læge-Jordrøg, Kragetorn, gul Rundbælg og prikbladet Perikon findes hyppigt.

Blå. Knopurt er sjælden; men desto hyppigere er: almindelig Knopurt, Ager Svinemælk og Tidsel, hvilken sidste man afskærer i Kornet, før dette modnes. Dernæst: Almindelig Røllike, Gåseurt og Hestehov. Alants-Rod vokser i nogle Haver. Rejnfan mest på Thyholm. Brandbæger er Thyland fri for undtagen v. Vestervig.

En Art små Bregner eller Stenbregner vokser på Kirkedigerne og nogle steder i Klitterne.

Den lille Brændenælde, *Urtica urens*, bruges af Almuen som et Middel imod Stensmerte (galde-, nyre- og blæresten, o.a.); til hvilket Brug den hakkes med Rod og Top, koges en halv Time i Vand og drikkes nogle Gange om Dagen. Frøet af den store Mælde stødes, blandes med Honning og indtages også for Sten.

10. Brændsel.

Skove mangler Thy ganske og aldeles, og i nærheden findes heller ikke Skove, hvorfra det kan forsynes med Brændeved. Den nærmeste Skov er ved Quistrup i Ribe Stift, et Par Mil på den anden Side af Oddesund, og en Smule Kratskov ved Højris på Mors. Den, som altså vil

have Bøgebrænde, må forskaffe sig det fra Aalborg, hvorved en Favn Brænde her på Stedet bliver lige så dyrt som i København. Det er derfor meget få Familier, der bruger Favnebrænde. Lidt Egebrænde af Skibsvrag kan vel undertiden fås til Købs;

S76

men også dette bliver dyrt, da det mest bruges til Gavntømmer.

Tørv er altså næsten vores eneste Brændsel. Deraf har man adskillige Slags, nemlig: Skodtørv, Æltetørv, Grøntørv og Fladtørv.

En Lykke er det for Thy, at Naturen har forsynet Området temmelig meget med Tørvemoser, som ved klog og sparsommelig Behandling længe kan være nogenlunde tilstrækkelig til Landets Fornødenhed. Store Moser findes ikke, men de er nogenlunde fordelt over Landet.

Den største Tørvemose i Hillerslev Herred strækker sig fra Tved forbi Kåstrup ned til Hunstrup. Derimod er der nogle Sogne i samme Herred, som slet ikke ejer nogle Tørvemoser. Dette Savn føler især Skinnerup Sogn. Nogle andre Sogne, som har Lynghede, erstatter nogenlunde dette Savn ved Lyng og Fladtørv. I Hundborg Herred mangler Thisted, Vang, Tvorup og Thorsted Sogne Tørvemose.

Hundborg og Sjørring Sogne forsyner for det meste Thisted med Tørv. I Hassing Herred har de fleste Sogne Tørvemose. Snedsted Sogn sælger en del Tørv til Thisted. Refs Herred har derimod et mindre Forråd af Tørv. Vestervig og Gettrup er her de Sogne, som har mest Tørvemose.

Foruden de almindelige Tørv, som skæres med Spade og kaldes Skodtørv, har man også nogle steder Æltetørv, hvor man ælter Tørvejorden på de Steder, hvor den er så smuldret, at den ikke kan graves. Disse Æltetørv er de bedste man har her i Landet, da de er fastere og drøjere end andre. Der er kun det dårlige ved det, at man går for tæt på Bunden ved at optage al Tørvejorden så der næppe er noget Håb om at der på de Steder efterlades Tørv for Fremtiden.

Grøntørv kalder man dem, der graves i nogle Kær, hvor Tørvejorden ikke er dybere, end at kun den øverste Grønsvær

S77

kan afskæres til Brændsel.

Fladtørv eller Lyngtørv eller Hedetørv kaldes de flade og tynde Tørv, som afskrælles på Hederne af den øverste Jordskorpe med Lyngen på, hvoraf man gør god Brug, idet man stiller dem omkring Ilden på Arnestedet, da de derved både selv varmes og tillige holder Heden fra de øvrige Tørv samlet ligesom i et Komfur.

I de sidste hårde Vintre har et Bondelæs Skodtørv på omtrent 24 Snese, kostet 9-12 Mark i Thisted og et Læs Fladtørv 4-5 Mark. Dog købes et Læs Skodtørv om Sommeren i Thisted undertiden for 4-6 Mark., et Læs Fladtørv for 3 Mark og et Læs Lyng, som mest bruges til at hede Bagerovne med, for 10-12 Mrk.

Bønderne i de Sogne, som ingen Tørv har, køber gerne hos andre på den Måde, at de selv graver og bjerger dem og betaler da nogle steder 3 Rdlr. for den Tørv, som kan graves ned én Spade om Dagen; men på nogle Steder betales kun 4-6 Mrk. for en Spades graven om Dagen, f.Eks. i Snedsted Sogn.

Man ser ellers her, hvilken god Læremester til Sparsommelighed Manglen er; thi så uforsvarligt, som man på sine Steder ødsler med Tørv, så lidt kan man hjælpe sig med andre Steder. Den største Gård i Skinnerup, f.Eks., forbruger kun 6 Læs Skodtørv og 5 Læs Fladtørv om Året, medens Ærtehalm og gammelt Strå må erstatte den manglende Rest til Bagning, Brygning og Kakkellovnsvarme. Ærtehalm er hertil temmelig drøjt, når man kun fylder lidt på Ilden ad Gangen og så sammenrullet i små Brillinger, hverken for løst eller fast. Nogle Steder, f.Eks. i Vang Sogn, brændes tørre Kokasser, eller der skæres Tørv af et sammentrampede Fåremøg, som må tjene til Brændsel. Nogle, som bor nær ved Klitterne, indsamler Klittag (hjælme, o.a.) tillige med dets tør-
S78

re Rødder eller Slie, som de brænder. Nogle Steder imellem Sandklitterne, findes enkelte Pletter af fordums Tørvemoser, som ganske vist er tildækkede med Sand; men hvor man dog ved at grave igennem et Lag Sand, kan bjerge nogle Tørv.

På Martørv eller Hav-Skodtørv, kan her ingen Regning gøres. (kan man ikke regne med at få, o.a.) Ved Hvidbjerg, Lodbjerg og Agger Strand kan bjerges nogle få deraf, når højt Vand har bortskyllet Sandet og

blottet Tørvne under Sandbrinken; men det bliver altid ubetydeligt, og det er desuden utilladeligt at bjerge dem. Man har på bemeldte Steder eftersøgt Martørv længere ude i Havstranden, og opdaget 3 Lag deraf under hverandre. Under ethvert Lag fandtes et lag Sand. Det andet Lag var af bedre Natur end det første, og det tredje bedre end det andet. Dybere kunne man ikke komme, da Havet ødelægger Arbejdet og fylder Hullerne med Sand. Selv hvis man her fandt større Mængde end der ser ud til at være, så ville de (tørvne, o.a.) dog ikke kunne bjerges.

Det ses da heraf, at Thy allerede på sine Steder begynder at lide Mangel på Brændsel. Hvilket især mærkes af de mange Husmænd, der skal købe og ad en lang Vej hente deres Brændsel, lige så vel som af dem, der til stor Skade for deres Avling (dyrkning, o.a.) må brænde Halmen, og af de fattige i Thisted, der i nogle hårde Vintre har måttet betale 6-8 Sk. for en Snes Tørv.

Derfor er det af højeste Vigtighed, at man ved en god Behandling af Tørvemoserne sørger for deres Tilvækst igen og derved imødegår alt for stor Mangel for Fremtiden. Dette iagttager man fornuftigt enkelte Steder, hvor man afleder Vandet ved Grøfter, udjævner Bænkene og igen belægger Grunden med Grøn-

S79
sværen, men det forsømmes de fleste Steder. Som oftest lader man det være nok at udøse Vandet af det Hul, man graver i. Dertil bruger nogle en Maskine, der er således indrettet: En Hulskovl, der rigelig kan rumme en Spand Vand, sidder på et 2 ½ Alen (1 alen = 63 cm, o.a.) lang Skaft, i dette Skaft, tæt ved Skovlen er der en Ring, hvorved den i et Reb ophænges i et Stillads som en Galge. En Karl, som stiller sig for Enden af Skaftet, kan ved at skyde Skovlen frem og tilbage, i en Hast og med kun lidt Møje udøse en stor Mængde Vand. Hvor Vandet lader sig udgrave (dræne væk i grøft, o.a.) er dette et meget nyttigt Redskab.

Det er ovenfor omtalt, at Thy nu ingen Skov eller Krat har, og at ingen Rester deraf er tilbage, undtagen nogle Tjørn på Fjordbakkerne i Tilsted og Skjoldborg Sogne. Men at der tidligere har været Skov, er udenfor al Tvivl. I Kæret ved Skinnerup fandtes, i en Dybde af 2 Alen Rygmarven af en Hjort, hvoraf den ene Tak med 4 Grene blev opgravet

Hel. I Moserne ved Sjørring, Vestervig og flere Steder er der også fundet Hjortetakker. Hasselnødder, Trærødder og Grene findes ofte i Moserne. Nogle steders Navne, f.Eks. Skovsted, vidner også derom. I adskillige gamle Dokumenter findes det i Tidsmæssig henseende endnu nøjere bestemt. 1453 pantsættes til Mariager Kloster en Gård i Uggeløs (Uglev, o.a.) i Odby Sogn på Thyholm med al Gårdens Tilliggende, som er "Ager og Eng, Skov og Mark" se danske Magasin 63 Heft., Side 77. I Adkomst-Breve af 1526 på Jordegods i Hillerslev Herred nævnes iblandt Landgilden: "Skovsvin, når Olden er." 1530 forpligtiger Kong Frederik den første, Provst Sven Mogensen ved Forleningen af Vestervig Kloster: "ikke at forhugge Skovene til Upligt." 1553 fik Niels Skeel Bisgården tæt ved Thisted

S80

i Pant og Forlening på følgende Vilkår: "at frede Jagten og ikke at forhugge Skoven." 1559 forpligtes Knud Gyldenstjerne: "ej at forhugge Skovene til Upligt ved Ørum Gods."*)

*)Knud Gyldenstjernes Forlenings Brev findes i Danske Magasin 70 Heft. Side 319.

Det siges, at der hidtil har været forvaret gamle Dokumenter på Vestervig Kloster, efter hvilke det skal have været Lensmanden på Ørum befalet at hugge Træer i Skoven til Slottets Istandsættelse; på samme Måde en anden Ordre om at frede Aalum (Ålum, ud for Agger, nu borteroderet, o.a.) Skove i Agger Sogn. Men disse Papirer er formodentlig brændt i Ildebranden, som i 1703 lagde Vestervig i Aske. Imidlertid findes endnu Nord for Nørre Aalum By på Havbakken, når Sandet blæser bort, Trærødder af temmelig stor Størrelse. Men formodentlig er der nu Hav og der fiskes Torsk på en stor Strækning af det, som hidtil har været Skov.

At Thyland altså for omtrent 250 År siden har haft Skov, er der næppe Tvivl om; men til hvilken Tid den helt er ophørt er er uvist. I Mands Minde har der ingen Skov været; thi de ældste Folk har ikke set Skov, dog fortæller Folkesangnet, at den sidste Rest skal have været ved Vestervig.

At her nu slet ingen Skovrester er tilbage, kan man ikke undre sig over, når man har været Vidne til Skoves Ødelæggelse andre Steder i

Jylland. En tæt mørk Skov tillader ingen Opvækst af unge Træer; når man derfor fra Vestsiden begynder at borthugge de små og forknyttede Træer, som tjener de øvrige til Formur (læ, o.a.), så omkaster og ødelægger Vestenvinden den største Skov i en utrolig Hast, og Manglen bevæger da snart Beboerne til at borthugge den sidste Busk. Vore Forfædres Ubesindighed, i det de ubekymret om Efterkommerne alene har

S81
sørget for sig selv, har således der sørgeligste Følger for os, og vil, når Tørvemoserne om kort Tid er ødelagte, og Hederne efterhånden gjort til Agerland, således som de kan og bør, endnu mere svide til vores Efterkommere.

En påtrængende Nødvendighed er det derfor at tænke på Midler til at imødegå en alt for overhåndtagende Brændemangel, og dertil vil Skoves Anlæg være aldeles fornøden. Vist nok vil det ingen let Sag være at frembringe Skove her, hvor aldeles ingen er og hvor desuden Klimaet temmelig ugunstig sætter sig imod det.

Men hvis Regeringen eller et patriotisk Selskab for Alvor vil opmuntre og understøtte dette vigtige Foretagende, vil det ikke være umuligt. Store Skove kunne man ikke tænke på, men små Anlæg på adskillige Steder ville også være mere hensigtsmæssige. Her findes mange Steder Dale og Skråninger af Bakker, som nu er til begrænset Nytte og hvor Træer, under tilstrækkelig Læ for nordvestlig Vind, ufejlbarligt kunne vokse frem. Endog mellem Sandklitterne findes Dale og jævne Pletter af tilstoppede Moser, hvor El, Pil og andre Løvtræer vil kunne lykkes.

Den største Vanskelighed vil vise sig at være Mangel på Gærde til at hegne med omkring et sådant Anlæg. Men dertil ville dog små Pile-Plantager, som først allevegne blev anlagt, give et Hjælpemiddel. Ved således at gå frem fra det mindre til det større, fra Pil til Asp, Birk, El og andre Løvtræer, ville sikkert små Ris-Skove efter kort Tids forløb kunne tilvejebringes, hvilket kunne afgive Materiale til Risgærder for videre Anlæg.

Man turde da håbe på efterhånden at se Skove vokse på de mange Hedepletter, der med temmelig god jord ligger unyttig hen, og ikke kan tages under Ploven, fordi den Smule

S82

Lyng, den afgiver, ikke kan undværes til Brændsel.

Ja, selv om det kan synes umuligt, så kunne man med Nytte (gevinst, o.a.) anlægge Fyrreskove på adskillige af de tilgroede Sandklitter. Hvis man fra Vest begyndte med at anlægge en Formur (læ, o.a.) af Hyld, Birk, Asp, Pil o.a., så er der ingen Tvivl om, at toårige Fyrreplanter, som efter de rigtige Forholdsregler bliver plantet, også her ville lykkes. Men Forstvæsenet er overalt i Danmark og især i Thy, alt for ubekendt til at et sådant Foretagende, hvor vigtigt det end er, kan håbes iværksat, medmindre kyndige, virksomme og formuende Personer alvorligt ville tage sig af det og derved gøre sig udødeligt fortjent af Fædrelandet.

At Ask, Eg, Birk osv. godt kan vokse her, på rigtig valgte Steder, og opnå om ikke den største Højde, så dog en temmelig stor Størrelse, det kan man overbevises om i adskillige Haver. Bøgetræ vil jeg kun foreslå under den bedste Læ for Nordvest Vind, fordi dette Træ, der så tidligt grønnes, lider for meget under de skarpe Forårsvinde. De Træer, som springer senere ud, har i den Henseende et stort Fortrin.

11. Havevæsen

Med Havevæsenet ser det kun mådeligt ud i Thy. I ingen Henseender står den thylandske Bonde så meget tilbage som deri. Selv om jeg ikke anser det for nyttigt for Bonden, især for Gårdmanden, at han anvender meget Tid i sin Have i den Hensigt at sælge deraf, medmindre det kan være Træfrugter (nødder o.l., o.a.) og Humle, fordi man også kan nævne Egne, hvor Bønderne er fattige, fordi de derved forsømmer Tiden for deres Markarbejde, og ved den evindelige Kørsel til Købstæderne med Haveurterne forfalder til Svir;

S83

så var det dog alligevel ret ønskeligt, at enhver Bondefamilie havde en sådan Have, hvoraf den kunne forsyne sig selv til eget Brug, og at enhver Bondekone, hvis Forretning dette egentlig bør være, forstod at dyrke en sådan Have. Men dette savnes alt for meget i Thy.

Bonden gør derfor ret i at kalde sit Indelukke, ikke for Have, men Kålgård; thi Grønkål er den vigtigste og hos de fleste den eneste

Haveurt, som dyrkes. Lægger man dertil noget Sennep, Peberrod og undertiden nogle Hvidkål og Kartoffler, så har man alt, hvad der i Almindelighed findes i en Bondehave.

Sædvanligvis har Bonden to Indelukker eller Haver ved sit Hus, indhegnede med Jorddiger eller Grønsvær, den ene bag ved Huset, hvor han undertiden sætter sine Kornstakke, og den anden i Gården, hvor Bistaderne som oftest står. I stedet for Frugttræer ser man kun nogle Hyldetræer, Piletræer og undertiden Ribs og Stikkelsbær. Men det bør også tages i Betragtning, at der er større Vanskeligheder forbundet med Havedyrkning her end andre Steder. I de Egne, som grænser til Klitterne, hvor Jorden er meget sandet, blæser alt det såede Frø ofte i en Dynge sammen med Sandet, og Kålene rokkes løse af Vinden. Til Hegn om Haverne har man intet til at lave Gærde, så man må alene indhegne dem med Jorddiger, hvortil man ofte ad en lang Vej må hente Digetørvene fra Hederne. Havevæksterne kræver desuden mere end almindelig Omhyggelighed, hvis de skal kunne trives i dette vindåbne Land. Man ser ikke sjældent, at endog den bedste Havedyrkning i dette skarpe Klima bliver et såre utaknemmeligt Arbejde.

Nogle få Gartnere eller såkaldte Podemestre, findes dog her i Landet, de sælger for en dyr Betaling en Del af de nødvendigste Havevækster.

Så selv om det er en ufordelagtig Beskrivelse man på denne Måde er nødt til at give

S84

om Havevæsnet hos Bonden, så er det dog en Behagelighed at kunne melde om en bedre Havedyrkning såvel nogle Steder i Thisted som ved adskillige Herregårde og Præstegårde på Landet.

Irup, Vestervig, Ullerupgård, Hillerslev-, Nors- og Skjoldborg Præstegårde m.fl. har meget gode både Frugthaver og Køkkenhaver. Man finder her både Æble- Pære- og Kirsebærtræer, foruden enkelte Vinranker, Morbær-, Valnød- og Pistace-Træer samt Taks og Kristtjørn. Man ser også, at alle Slags Kål, Rodfrugter, Asparges osv. ret godt kan vokse i sådanne Haver.

Men på alle disse Steder findes også Havediger opsatte af Jordtørv i 2 ½ Alens (1 alen = 63 cm, o.a.) Højde, og der indenfor Rækker af Hyld og Pil, hvilket er aldeles fornødent for at forskaffe Væksterne Læ for de skarpe Vinde. Ville man altså flere Steder anvende samme Flid og Omhyggelighed og udvælge Pladser, som har Læ af Bakkerne for nordvestlige Vinde, så skulle man ikke behøve at tilføre Kartoffler og Hvidkål fra andre steder, eller behøve at hente så mange Læs Æbler og Pærer fra Egnene ved Fredericia og Aarhus, hvilket sker nu.

Ved Vejledning og Opmuntring tør man vel også håbe på Forbedring i dette Fag.

Til Havetræer i Thy henregnes også Træarter, som andre Steder hører til Skovtræer. Således ser man i nogle Haver som en Sjældenhed enkelte Ege- og Bøgetræer, ligeså nogle Elm og Hestekastanier. Hyppigere findes adskillige Arter Pil, Hyld, Ask, Røn, Lind, Birk, Asp, Berberis, Ulvekruk eller Kvalkvæd og Fjeld-Ribs, *Ribes alpinum*, hvilke man her kalder Korinten-Træer. Hvid Havtorn findes i Vestervig og Irup Haver og det som temmelig høje Træer. Hvorfra man altså har Lejlighed til ved Frø at formere Planter til Hegn af denne så fortrinlige Tjørn.

S85

Thi Planter, som var opelskede i Landet selv, ville sikkert lykkes bedre end dem, som hentes hertil fra mildere Egne. Haven ved Irup Hovedgård er den, som udmærker sig med de fleste og største både Frugt- og Skovtræer.

12. Agerdyrkning.

Som Agerdyrker er det, at den thylandske Bonde har sit udmærkede Fortrin. Med rosværdig Flid og Nøjagtighed forretter han sit Markarbejde – og uden at have haft Lejlighed til at benytte sig af andre Landes Erfaringer, har han ved egen Eftertanke og egne Forsøg bragt det til en vis Grad af Fuldkommenhed. Jordbunden er af så forskellig Natur og mange Steder så lidt frugtbar og besværlig at dyrke, at Agerdyrkerens fulde Opmærksomhed og Flid kræves til at frembringe Jordens Frugt.

Af de Kornarter, som dyrkes i Thy, er Byggen i Almindelighed den vigtigste Sæd. Bortset fra enkelte Steder er Jorden her bedre skikket

til Byg end til Rug; derfor beror også Landmandens meste Håb på Bygavlen. Byggen er for mange den eneste Kornart, hvoraf noget kan sælges og Udførslen heraf er heller ikke ubetydelig. Måske Byggen på Sjælland kan findes større og mere Kærnefuldt end i Thy; men i Jylland findes der næppe noget Sted bedre end her. Ved adskillige Prøver med godt og fremmeste (kvalitets-, o.a.) Byg, avlet på Thisted Mark og i Nærheden deraf, befindes Vægten af 1 Tønde sædvanligvis at være mellem 11 og 12 Lspd. (1 lispund = 8 kg, o.a.)

Den forskelligartede Jordbund, hvorpå Byggen vokser, giver en ikke ubetydelig Forskel i dens Godhed. Således er det, som vokser på Kalkgrund eller Rødder, langt mere tyndskallet og mere kærnefuldt end det, som vokser på skarp eller sandet Grund. Af en Tønde Byg, avlet på Hillerslev eller Kjelstrup

S86

Mark, kan man have 6-7 Skpr. Mel til at sætte i Brød, når Såene (avnerne, o.a.) er fraskillede. På de sandede Jorder, endog på Muldjord, er Byggen derimod mindre Tyndskallet og i Hanherred, øst for Thy, kan man kun have 4 Skpr. Mel af 1 Tde. Byg. Thylands Byg ansættes derfor altid i Kapitelstaksten 8 til 16 Sk. højere for hver Tønde, end Hanherreds og Vendsyssels Byg. Det meste Byg, som udføres herfra, går til Norge, eller det anvendes i Aalborg til Malt osv. Årsagen til, at Thylands Byg er i mindre Anseelse end det kunne og burde være, er at meget af det bedste af Byggen forbruges af Bonden selv til Brød i de Egne, hvor der kun avles lidt Rug, og at Bonden i Almindelighed tager det bedste til Gryn, Malt osv. og overlader det ringere til Købmanden.

Her må tillige anføres en Art toradet Byg, som kaldes Balle, hvoraf noget sås i Hillerslev og Kåstrup Sogne. Det giver næsten lige så mange Fold og er mere tyndskallet end almindelig Byg; men Foderet deraf er ikke fuldkommen så godt.

Næst efter Byg er Havre den vigtigste Sæd. Heraf fås især to Slags: Hvid Havre og sort Havre. Den hvide Havre, som vokser her, er udmærket god og stor og deraf udføres en betydelig Del til Norge og England. Bliver Thylands Byg anset for ringere, så er dets Havre så meget

bedre og betales altid dyrere i Norge end Havre fra andre Egne. Den sorte Havre går ikke i Handelen; men forbruges af Landmanden selv til Foder for hans Kreaturer, hvortil både Strået og Kornet er fortrinlig godt. Det har den Fordel, at det kan vokse på den ringeste Jordbund, det sætter ikke Vand i Benene på Hestene, det giver et finere og for Kreaturerne behageligere Strå, der også er mere bekvem at sno Simer

S87

af. Fårene, som undertiden behøver noget Korn om Foråret, taber ikke så let Ulden efter sort som efter hvid Havre; Gæssene fedes ret godt med det; og til Malt, hvortil den fattige Husmand undertiden må bruge Havre, er det sorte meget tjenligt. Denne Havreart fortjener derfor at være udbredt overalt, også udenfor Thy. Når det sælges, regnes 12 Skæpper til en Tønde, som da er i samme Pris som en Tønde Byg.

Den brogede Havre, som dyrkes meget i Egnene sønden for Thy, er også i Refs og en Del af Hassing Herred blevet næsten lige så almindelig som den sorte Havre i den øvrige Del af Thy. Den har større Kærner, vokser også på den skarpeste Grund; men har et grovere Strå.

Nogle dyrker lidt gul eller spansk Havre, som bærer flere Fold end den hvide Havre og den har et tykkere Strå, som er tjenligt til Tag; men den udmagrer Jorden. Det små sorte Havre foretrækker man derfor med god Grund fremfor de øvrige Arter til Foderhavre.

Af Rug avles i nogle Egne så meget, at man ikke alene kan forsyne sin egen Husholdning, men også sælge til andre. Derimod er Rugavlen på de fleste Steder så ringe, at mange Bønder, selv om der tilsættes Bygmel i Brødet, er nødt til at købe Rug. I det hele taget er det så langt fra, at Thyland kan udføre Rug, at det i mange År næppe kan forsyne sig selv, og ofte behøver Tilførsel. Når det derfor har været Thy påbudt at yde Rug i Skat, har det været overmåde trykkende. De Egne, som frembringer det meste og bedste Rug er: Hundstrup, Østerild og Ræhr Sogne, Aggerholm By, Vang Sogn og fremdeles de til Sandklitterne grænsende Egne ned til Hvidbjerg og Lodbjerg Sogne. I de længere fra Havet liggende Egne er Rugavlen

S88

lille og Rugen uren, så at man derfor for det meste kan antage, at Rugavlen kun udgør en tiende- eller en tolvtedel af Sædekornet og i Hillerslev, Kåstrup og Skyum Sogne endnu langt mindre. Hvor Jorden er sid og kold, sås mere Vårrug end Vinterrug. Men hvor Vinterrugen kan gro, foretrækker man gerne denne, da den giver mere i Skæppen og er renere end den første. Og vist nok er det, at når et Læs Vinterrug giver 3 Tdr., giver et læs Vårrug kun 2 Tdr.; men derimod kan vel avles flere Læs Vårrug end Vinterrug efter lige Udsæd. På mange Steder i de sydligste Herreder, hvor Jorden falder leret og våd, er man nødt til at indskrænke sig til Vårrugen alene. Det værste ved Vårrugen er, at den gerne er fuld af Slyngende Pileurt, som omsnor og kvæler Stråene, at den gør Jorden mere senet og græsset (senegræs = kvikgræs, o.a.) og at den udmagrer Jorden, så den følgende Sæd lettere skoldes af Solen. I de senere år har man nu lært, at Vinterrug ret vel kan lykkes i en - enten med Hvidler eller Rødder blandet Muldjord - f.Eks. på Thisted og Skjoldborgs Marker, hvor man hidtil har anset denne Udsæd for upassende. Men når Enkelte den Gang såede Vinterrug på Thisted Mark, så var det til sidste Kærv (sidste mark i sædskiftet, o.a.), undertiden den 8.- eller 10ende efter Gødning for at kunne udlægge Ageren mere Græsbundet. (sidste Kærv = sidst i sædskiftet, 10. år efter at marken var blevet gødet. o.a.). Ved nu at så Rugen nærmere på Gødningen, fik man langt bedre Frugter (nærmere på det år, hvor marken var blevet gødet, o.a.). I Hundborg, Skyum og flere Steder, hvor Rugen ofte slår fejl, sår nogle en Blanding, d.e. Vårrug og Havre imellem hinanden, af den Årsag, at når den ene slår fejl, skal det andet vokse. Når sådant Blandingskorn er vel tørret, kan Såene (avnerne, o.a.) ganske vist fældes således fra, at Melet kan blive tjenligt til Brød; men sådan Sæd har dog nok sin Oprindelse enten af urig-

S89

tig Dyrkning eller af Armod. Nogle sår også Byg og Havre sammen, som kan anvendes til Malt.

Gule Ærter var blevet en meget vigtig Sæd i Thy, indtil dårlig Avl i Året 1799 nær havde tilintetgjort dem. Dog var det kun i den nordligste del af Landet, at man avlede i en Mængde, så der kunne ske Udførsel

deraf. Når Ærtesæden i Hillerslev Herred udgjorde en Sjettedel af Sæden, så såede man sønden for Skjoldborg i de lerede og side Egne sjældent over en Tde., og ofte kun 1-2 Skpr., til den største Bondegård og mange steder slet intet. I de sidste År er Ærtesæden igen kommet i god Drift på de sædvanlige Steder. Selv om Ærteavlen undertiden i en vanskelig høst kan mislykkes, så er den dog meget vigtig, ikke alene for sin Frugts Skyld med også formedelst den Nytte, Jorden har af den for de følgende Halme (kornafgrøder, o.a.). Dersom Ærterne i Brødjorden har lykkedes godt og har skjult Jorden, bliver den følgende Bygkærv ofte bedre end Gødningsbyg. På Udmarkerne, som aldrig får anden Gødning end Mergel, gør Ærterne god Gavn, da denne Sæd næsten er så god som en Gødning for Jorden. Dog er det sikkert, at Ærter, som vokser på sådanne Udmarker eller hård Havreland, er langt hårdere at koge end dem, som vokser på veldyrket Indmarksjord eller Alsædejord. At det forholder sig ligeledes med andre Kornarter vil man erfare især på Gryn, dersom man lægger Mærke til det. Byggen er i det mindste mere tyndskallet i Indmarksjord end ved Mergel på Udmarken.

Nyttigt ville det være, om Landet anskaffede sig en Art Ærter, som tidligere modnedes.

Disse er de Kornarter, som mest dyrkes i Thy og næsten, kan man sige, de eneste. Thi nogle få har vel

S90

gjort Forsøg med en smule Hvede, men er snart ophørt med det igen, Årsagen er vel, at Dyrkningsmåden ikke er fuldkommen bekendt, at Jorden mange Steder er for Kold til Vintersæd, at Hveden nogle Steder synes at udmagre Jorden og at man ikke finder Strået tjenligt til Foder. Dog ser man i Hundborg og nogle enkelte Steder at Hveden vokser ret vel. Men den Smule, der sås, er alene Vårhvede.

Endnu mindre bekendt er Boghvede. Kun en Smule deraf er sået af et Par Mænd ved Vang og Vestervig. Forresten véd Bonden i Almindelighed ikke, hvad Boghvede er. Det må også formodes, at denne Sæd ikke vil trives under dette skarpe Klima.

Kartofler ser man sjældent i en Bondehave, og endnu sjældnere findes nogle få sat i Enden af en Ager. Dels har mange Bønder endnu ikke

Smag for Kartoffler, dels ville det af Mangel på Indhegning blive vanskeligt at dyrke dem på Marken, da de ikke ville være i fred for enten Svin eller Kreaturer længere end indtil Kornet er bjærget. Thi Mangel på Hegn berøver om en stor Del af de Fordele, som Udskiftningen ellers kunne have skaffet os. Kartoffelavlens ville ellers være meget fordelagtig i de Egne, hvor Jorden ikke er for Leret; og større Fordel ville man have deraf i de sandede Egne, især hvis man hos hver Kartoffel tillige satte et par Ærter. Nu indføres der Kartoffler fra Viborg til Thisted, hvor 1 Skpe koster fra 24 til 48 Sk. I de sidste Par År er denne Avl dog blevet lidt mere udbredt blandt Bønderne.

Hør og Hamp dyrkes egentlig ikke i Thy. Hampen er i det mindste ganske ubekendt. Og det Hør, som
S91

sås enkelte Steder, mest på Thyholm, er af såre ringe Betydning. Det er så meget mere besynderligt, at man i Thy ikke bestræber sig derpå, da både Hør- og Hampavlens drives ret godt i Hanherred og på det til Thy grænsende Hannæs. Nogen har dog fra tid til anden gjort Forsøg med Hørsæden, men er blevet kede deraf, fordi de ikke har forstået at behandle det rigtigt og ikke har vidst bedre end at tørre det i Bageovnen. Bonden tror i Almindelighed, at man med større Fordel kan købe Hør mod at sælge Korn, hvis dyrkning kræver mindre Tid. Gid dog Thyboen, der så overmåde dyrt må købe sin Hør, snart måtte lære, hvorledes han kan forsyne sig selv med denne vigtige Artikel!

Kløver, både rød og hvid, som man her kalder Smerer, frembringer Naturen ofte af sig selv, især den hvide. Men i de senere År har man lært at indse Fordelene ved at dyrke den. Den brave Hr. Høegh har i den henseende gavnet Thyland meget, da han som Præst i Hillerslev først gjorde sin Egn bekendt med Kløveravlens, der nu er i tiltagende Udbredelse. I Hillerslev, Kåstrup, Skjoldborg, Stagstrup og flere andre Steder, kan en Bonde undertiden sælge Kløverfrø for 20-30 Rigsdaler. Denne Avl er særlig vigtig i Thy, hvor Høravlens overhovedet er ringe; og især i Hillerslev Herred hvor Græsset på Kalkgrunden er småt, aldeles uundværlig. Men på mange Steder står man endnu alt for meget tilbage med dens Dyrkning. Almindeligvis sås kun 8 Pd. Frø i 1 Tønde Sædeland (1

tønde sædeland = 4000 m² = 0,4 ha, o.a.). Nogle nedharver det, når Kornet har sit 3. Blad, andre lader da kun Tromlen gå over, når det er sået, og andre sår det før end Kornet kommer op. Det er især den hvide S92

Kløver man lægger vægt på; sjældent sås den røde. Frøet sås altid i Havren, aldrig i Rugen.

Efter at have nævnt Sædearterne må jeg kort anføre den Dyrkningsmåde, som her almindeligvis bruges. Her skal først nævnes den lige så urimelige som skadelige Inddeling af Jorden, nemlig i Alsæde, Brødjord og Havreland.

Ved Alsæde forstår man den tæt ved Byerne og Gårdene liggende Jord, som uafladelig (altid, o.a.) er under Dyrkning og aldrig Hviler. Alsæde-Jorden må altså desto oftere gødes og for at kunne pleje denne desto omhyggeligere, bliver man nødt til at lade den øvrige Jord mangle den fornødne Gødning. Før Udskiftningen var enhver nødt til at følge den indførte Skik; men efter at Udskiftningen nu mange Steder er tilendebragt, indses det urigtige i denne Dyrkningsmåde og man begynder efterhånden at afskaffe den. Sådant Jord bliver naturligvis uren og fuld af Ukrudt, så den behøver mere Pløjning og mere Gødning end anden Jord.

Da det synes lige så rimeligt og som Erfaringen i adskillige Lande bekræfter, at Jorden godt kan undvære Hvile og uafladelig bære Frugt, så ser det ud som om at brugen af Alsæde ikke fortjener helt at fordømmes, da det synes at ligne det mere effektive Jordbrug i Nederlandene og England. Men når man betænker, at hele Afvekslingen på Sædearterne i Thy for det meste består i Byg, Havre og Vårrug og der på den anden side i omtalte Lande skiftes tillige med adskillige Foderurter, så indses det, at fordelingen ingenlunde kan være den samme. Hvor man dog også afveksler med Ærter går det dog noget bedre an; men da Udmarken må lide under det, så bliver Følgen for Bonden af denne Behandling, at hans Arbejde bliver tungere

S93

og hans Avl bliver mindre og ringere, end hvis han bragte al sin Jord under ens Behandling.

Den, som har Alsæde, er naturligvis også nødt til at have Havreland eller Udmærk. Denne behandler man på modsat Vis. Lige så meget Omhyggelighed man viser med den første, lige så lidt viser man den sidste. Havrelandet, som det længst fraliggende Jord, gødes almindeligvis aldrig med Møg. Dels ville det være besværligt at køre Møget så langt, dels ville der ikke blive noget tilovers til Alsædejorden. Det tages derfor gerne under Ploven i 3 år og besås i den Tid med sort eller broget Havre, hvorpå det hviler i 5-6 År, og hvis Jorden er meget ringe, vel i 10 og flere År, før end det igen kan bære sine 3 Havrekærve.

Sjældent får Havrelandet anden Gødning end Mergel, og, hvor der findes Hvidler, har man adskillige Steder ved at gøde hermed og ved at tage for mange Kornafgrøder, udmærket Jorden, så den ikke oftere tåler den Slags Gødning og sent vil forvinde (komme sig over, o.a.) den udførte Misbrug. Således ser man f.Eks. på Skinnerup Udmærk nogle Agre, som for over 50 År siden er blevet for stærkt gødet med Kalk, og som endnu hverken kan bære Korn eller Græs. Det samme har fundet Sted på Thyholm, hvor man i Begyndelsen heller ikke kendte Kalkens Kraft og Eftervirkninger med at gøre Jorden alt for løs og åben. Hvor man bruger blå eller grå Gødeler, har man ikke så let kunnet misbruge det, og derfor ikke fået sit Havreland gjort fordærvet.

Til den tredje Inddeling af Markjordene hører Brødjorden, som er en Mellemting mellem Alsæden og Havrelandet. Brødjorden får både sin Hvile og Gødning. Sædvanligvis dyrkes denne efter Gødningen S94

i 5 År og hviler i 5. Nu, da Udskiftningen lader hver Mand råde over sin Jord, begynder de mere forstandige at forandre såvel Alsæden som Havrelandet til Brødjord.

Den videre Behandling og brugelige Sædskifte retter sig naturligvis meget efter den i Thy såre forskellige Jordbund; ligesom også Ærtesæden, hvor den er i Driften, gør en forandring.

Således er i Brødjorden, vel 5 års Tægt (høst af afgrøde, o.a.) det almindelige; men mange optager Jorden i 4 År med 4 eller 5 Års Hvile, og andre bruger endog 6 Års Tægt.

På Thisted Mark anses følgende Sædsifte for bedst: 1. År Gødnings-Byg, 2. År Vinter-Rug, 3. hvid Havre, 4. Ærter, 5. Byg og 6. år sort Havre med Kløver; hvorefter Jorden hviler i 6 År. På denne Måde kan den sidste Kærv blive lige så god som den første, samme Sæd sås ikke 2 år efter hinanden, og Stubærterne er bedre at koge end Grønjords-Ærterne.

Andre tager derimod Jorden med Ærter op, gøder derpå til Byg, siden Rug, hvid Havre og endelig sort Havre. De, som ikke sår Rug, tager 2 Bygkærv efter hinanden. På Vestervig Klosters Mark brugtes gerne denne Rækkefølge: 1. Gødnings-Byg, 2. Rug, 3. Byg, 4. Rug, 5. Broget Havre. Men i de Områder, der ikke var skikkede til Rug, såedes i Stedet hvid Havre.

I Kåstrup Sogn, hvor man kun har lidt, men overmåde godt Jord, behandles det alt sammen på ens Måde, og der bruger man sædvanligvis 8 Års Tægt med 3 Års Hvile i følgende Orden: Efter Gødning tages 3 Bygkærver efter hinanden, i 4. År Vårrug eller Balle, i 5. År Ærter, derefter en Bygkærv og to Havrekærver. Bygkærven efter Ærterne er sædvanligvis den bedste.

I Nors Sogn Tages, ved Hjælp af Ærter, 5-6 Kornafgrøder efter Gødning og 4 Års Hvile.

S95

I Hvidbjerg vesten Åen, dyrkes Brødjorden i 5 År efter 4-5 Års Hvile; der gødes almindeligvis til Byg og tages én Bygkærv, to Rugkærve og to Havrekærve.

I Skjoldborg Sogn, hvor 4 års Tægt og 4 Års Hvile er det almindeligste, tager nogle 2, andre kun 1 Bygkærv i Brødjorden på én af følgende Måder: 1. År Gødnings-Byg i Borerne (selvsået græsmark, der er kommet efter hvile i flere år o.a.), som er gødet og pløjet om Efteråret, 2. År Vinterrug, 3. År Byg, hvortil pløjes én gang om Efteråret og to Gange om foråret, og 4. År sort Havre med Kløver. Hvis man tager 5 Halmafgrøder, så er det fordi man sår Ærter til 3. Halmafgrøde efter Rugen. Den anden Måde, som foretrækkes af mange, er således: 1. År hvid Havre, som sås efter én Pløjning uden Gødning, 2. År Vinterrug, som sås på Gødningen, der er spredt ovenpå Mulden, 3. År Byg og 4. År sort Havre. Ved denne Behandling kan man gøre sig Håb om en god Avl med mindre Gødning; thi der gives sædvanligvis til 1 Tde Rugsæd kun 60 Læs

blandet Gødning, hvilket, da det ligger ovenpå Jorden, er tilstrækkeligt til Rugen og tillige har en god Virkning for den følgende Bygkærv.

Denne måde at opbryde Borerne (selvsået græsmark der er kommet efter hvile i flere år, o.a.) til hvid Havre, er desuden også mange steder brugelig således: at man først tager en Havrekærv uden Gødning, gøder derpå og nedpløjer om Efteråret Havrestubben, som om foråret vendes op og sås med Byg, hvorefter følger Rug osv. Dog er det almindeligst at udbringe Gødningen på Grønjorden eller Borerne om Efteråret, og straks nedpløje og om Foråret igen pløje op til Byg.

Endvidere kunne anføres adskillige Forandringer i Sædskiftet i Brødjorden, således sår nogen Ærter i Grønjord og gøder på Ærtestubbene til Byg.

Og i Skyum tages efter 4 års Hvile 4 Kærve

S96

efter Gødningen således: i de to første År Byg, i tredje År hvid Havre og i fjerde år sort Havre, fordi der her næsten ingen Rug sås.

Havrelandets almindelige Bestemmelse er vel at bære 3 Kærve sort Havre efter hinanden og derpå at ligge ud i 5 til 6 År. Men også her forekommer nogle Forandringer. Hvor Ærteavlen drives, sås først Ærter, hvorved Jorden bliver egnet til at bære en Bygkærv og derefter Havre. Således sås i Nors Sogn Ærter til første Kærv; dersom denne Sæd var frugtbar, så derefter Byg eller hvid Havre, og endelig sort Havre, hvorpå Jorden hviler i 4-6 År. Nogle Steder er Brugen således: 1. Ærter. 2. Når Ærtestubbene om Efteråret er pløjet ned, køres lidt Gødning ud, omtrent 60 Læs blandet Møg til en Tønde Land (1 td. l. = 5500 m² = 0,55 ha), og i den på Mulden udsprede Gødning sås Rug. 3. Byg. 4. Sort Havre.

Hvor Jorden er egnet til det, sås også Rug uden Ærter; da man efter at have taget en Havrekærv efter Grønjorden, gøder ligeledes en smule på Mulden, og sår Rugen i Gødningen, derefter Byg og til sidst sort Havre. Hvis man har gødet Havrelandet med Mergel, hvilket ikke sker så sjældent, kan det gå ud over flere følgende Kornafgrøder. Af Skade er man vel blevet klogere; så at det kun går ud over de 5 følgende Kornafgrøder, men dog er det endnu en almindelig Fejl, at man efter

Mergling går Havrelandet for nær (udpiner det ved stadige kornafgrøder, o.a.), uden at gøde det med Møg.

Nogle tror sig først pligtige til at lade Jorden hvile, når Svinedild og Ager-Svinemælk begynder at indfinde sig (2 ukrudtsarter, o.a.).

Sædskiftet er da efter Merglingen således: 1. Sort Havre. 2. Hvid Havre. 3. Byg. Er Jorden god, tages 1 til 2 Bygkærve i Rad, og derefter én eller flere Havrekærve, alt efter hvad Jorden kan bære. Den Jord, som er således gødet med Mergel,

S97

bliver kun pløjet én gang til Byg, og det sædvanligvis om Efteråret, da Byggen således kan sås på Vinterpløjet Jord. For meget Pløjning og Harvning ville på en sådan Jord, der af Mergelen er blevet løs, være skadelig.

På Rostrup Gårds Udmark, hvortil Hvidleret blev ført på Pramme over Sjørring Sø, blev kun taget 7 Kærve og tillige gødet med Møg således: Efter Hvidleret såedes først sort Havre, på den nedpløjede Havrestub udspreddes lidt Møg på Mulden, hvori blev sået Rug, derefter Byg o.s.f. Denne måde, således at forene begge Slags Gødning, er der nu nogle der efterligner og det med stor Fordel. Når der da ikke har været givet for meget Mergel og der ikke er taget for mange Halmafgrøder, har nogle efter en halv snes Års Hvile igen gødet med Mergel, især hvis det var Blåler, der blev anvendt. –

Overensstemmende med Havrelandets Behandling er Behandlingsmåden med gammel Jord eller Hede, som tages under ploven. Når et Stykke Hede skal opbrydes, køres Mergelen på Lyngen om Sommeren, 60-80 Læs Blåler til 1 Tde. Land, som enten nedpløjes om Efteråret eller bedre, ligger udspreddt Vinteren over og nedpløjes om Foråret; hvorpå sås sort Havre til 1., hvid Havre til 2., Byg til 3., undertiden også til 4. Kærv, hvid Havre til 5. og sort Havre til 6. Kærv, hvorefter det lægges ud.

Tidligere tog man nok 10 Kærve, og derved udmarvede man Jorden. Nogle lader det ligge til Rønning (lyngen ligger til rådning, tørring, mørning, o.a.) efter at Mergelen er nedpløjet, i 1 eller 1 ½ År før de igen pløjer og besår det med Havre, da den første Kærv ellers kun bliver ringe;

dog rønner det hurtigere når det er besået. På nogle Steder kan også tages en Rugkærv på sådan en Hedejord efter Havren, men da gødes tillige med lidt Staldmøg

S98

på Mulden.

Forresten er Brakning ganske ubekendt i Thy. Ved de 2 første Pløjninger i Grønjord kastes Furerne altid til samme Side, eller kastes over Hovedet, som det kaldes.

Alsædejorden gødes sædvanligvis hvert 4. År; men undertiden kun hvert 6. År. Den almindelige Brug er således: Havrestubbene pløjes i Efteråret, fældes igen i Foråret, da Gødningen udføres på Mulden før sidste Pløjning, hvorefter straks pløjes til Byg, i andet År sås hvid Havre, i 3die Byg, og i fjerde År hvid Havre, hvorefter atter gødes. Sår man Ærter, kan endnu tages en Bygkærv mere. På nogle Steder er Følgen således: 1. Gødningsbyg, 2. Rug, 3. Byg, 4. Rug; eller og der først tages 2 Bygkærve, 1 Rugkærv og 1 Havrekærv. På Alsæde sås kun Vårrug; thi Vinterrug lykkes ikke såvel her, som i Brødjord. Alsæde gødes aldrig med ren Klægmøg; men altid med blandet Møg. Til enhver Bygsæd i denne Slags Jord må pløjes 3 Gange.

Eftersom Vårsæden er den største Afgrøde i Thy, og Jorden for en stor Del er leret og streng at Dyrke, så indses det, at Dyrkningen om Foråret må være ligeså besværlig, som kostbar. Derfor fordeler man Arbejdet så meget som muligt og sår en Del Vårkorn i den Jord, som er pløjet i Efteråret, eller som det kaldes i Vinterpløjning.

Den sorte Havre sås mest på Vinterpløjning; på Thisted Mark og ved Agerholm sås også Vårrug uden Forårspløjning, det samme sker endog nogle Steder med Ærter. Erfaringen har stadfæstet, at den i Efteråret pløjede Ager endog giver bedre Korn end den i Foråret pløjede. Men Jorden bliver derved undertiden så fuld af Kvikrødder eller Sener, at Trepløjning til Byg

S99

og Toppløjning til Havre kan blive fornøden, hvor den ellers ikke behøvedes.

Også Byg kan sås i Vinterpløjning. Dette sker, når man har gødet gammel Grønjord eller Hedejord med Mergel, og opbrudt det til Havre, da Havrestubbene kun pløjes en Gang, og helst i Efteråret, hvorved den rønnede (rådnede, o.a.) Grønsvær med Mergelen vendes op og besås med Byg. Hertil udfordres overmåde megen Harvning både på langs og tværs, for at sønderrive og muldre (gøre til muld, o.a.) Grønsværen; men derefter kan man også sikrest vente sig en god Bygkærv. På Alsæde-Jord er Vinterpløjning ikke god.

Den engelske Plov uden Hjul er slet ikke bekendt i Thy. Plovåsen hviler her på Hjul, hvis Gang eller Følge, af Træmangel, ofte består alene af en Jernskinne eller Ring. Sædvanligst er det højre Hjul, som går i Furen, 3-3 ½ Tomme større i Tværmål, end det andet. Plovmanden går ved den venstre Side af Ploven; thi formodentlig også af Mangel på Gavntømmer haves ingen krum Plovstjært; men to lige Plovstave, eller Handeler, løber under en spids Vinkel næsten sammen forneden. På den øverste Ende af den venstre Handel sidder en Håndknag vendt bagud, og imellem to Knage, som sidder forud på samme Handel, stikkes et Skaft horisontalt ind i en Krampe på den højre Handel. Med den venstre Hånd på dette Skaft og den højre på Knagen styrer Plovmanden Ploven. Så bekvem denne Indretning end er, så tror jeg ikke, at den kan være brugbar, hvor mange Trærødder og store Sten forekommer, da man ikke har denne Plov så godt i sin Magt til at løfte ud af Jorden, som den med krum Stjært.

Man pløjer almindeligvis med 4 Heste, næsten aldrig med 6, men til nogle små Gårde pløjes med 3 eller 2 Heste. Stude bruges ikke til Pløjning;

S100

kun i Vang Sogn har en Husmand begyndt at pløje med 2 Tyre. På mange Steder er Jorden også for leret til Studes Brug, på andre Steder kunne Husmænd og Boelsmænd dog med Nytte bruge Stude, da de ofte er i forlegenhed med at få deres Jord pløjet. For Gårdmænd tror jeg derimod ikke, at sådan Drift ville være nyttig, dels fordi mere Tid tabes derved, og dels fordi Thyboerne har en god Hesterace og ved idelig Opdræt og Salg evner at holde Besætningen i Gården uden synderlig Bekostning.

Bortset fra sandede Egne, som bruger den halve Harve med Trætænder, har man altid Jerntænder i Harven. Den lerede og hårde Jord behøver megen Harvning, undertiden må man endog lægge to Harver ovenpå hverandre, og spænde 4 Heste for, for at sønderrive og smuldre Jordklumperne. Man harver både på langs og tværs, og på nogle Steder overharves Bygagrene vel mere end 10 Gange, hvorimellem man og lader Tromlen gå over. På Alsædejord er Trepløjning aldeles fornøden een Gang om Efteråret og to Gange om Foråret, og før end Gødningen køres ud og der pløjes tredje Gang til Byg, må Jorden først harves og tromles, hvilket også ofte sker på Brødjorden. Før end Kornet kommer op, er det nogle Steder brugeligt at slå Jordklumperne itu med små Trækøller.

I Brødjord pløjes Borerne (gammel græsmark, o.a.) to Gange til Byg enten én Gang i Efteråret, eller begge Gangene i Foråret. Erfaring lærer vel, at Grønsværen rønner (rådner, o.a.) bedre, og at man får en bedre Bygkærv, når begge Pløjningerne sker i Foråret, men for at fordele Arbejdet, fælder (forbereder v. pløjning og harvning, o.a.) de fleste dog helst i Efteråret. Til anden Kærv Byg pløjes sædvanligvis tre Gange. Rug må ikke have mere end to eller tre Harvninger på langs og én på tværs, da Jordklumperne tjener Vinterrugen til Læ. På Udmarken,

S101

som sædvanligvis er løs af Mergelen, ville megen Harvning være endnu mere skadelig.

Det Korn, hvortil der almindeligvis kun pløjes een Gang, nemlig: Havre, Vårrug og Ærter, kaldes her ensær Korn.

Den Uskik med højryggede Agre, som er så almindelig i de fleste Egne af Jylland, hvor man med Ploven bringer den gode Muldjord sammen midt på Ageren, kender man ikke til i Thy, da man her ligeså tit kaster Furene ud, som sammen.

Bemærkelsesværdig er den i Thy brugte Overharvning, efter at Kornet er kommet op. Når nemlig Vårkornet har sit tredje Blad, Byggen dog noget tidligere, bliver det næsten altid overharvet med en Jernharve, i den Hensigt at ødelægge en Del af den så meget Overhånd tagende Sletkål (agerkål, o.a.). Endog Ærterne overharves. Erfaring bekræfter nemlig, at uden denne Overharvning vil Kornet kvæles af Ukrudt og Aksene blive mindre. Desuden tjener det ikke alene til Ukrudtets Ødelæggelse; men er tillige som en Hypning for Kornet, hvorved Jorden løsnes og dynges op om Strået. Megen Skade kan også denne Overharvning anrette; uden at tale om de Korn, som derved kan oprykkes, for hvis stærk Tørke, Blæst eller Skylregn straks indtræffer, førend Rødderne igen har befæstet sig, så er det ikke uden skadelige Følger. 8 Dage efter denne Overharvning lader man Tromlen gå over for at nedtrykke Stenene og knuse Jordklumperne. Før må det ikke tromles, da Kornet i den Tid behøver Skygge og Læ af Jordklumperne.

Høsten falder i en stor Del af Thy sent, fordi man i de lerede og våde Egne sår sent. Hvilket ved indfaldende Tørke om Sommeren, eller våd Høst ofte forvolder Tab. Dog forholder det sig ganske anderledes i den nordlige Del af Kalkgrunden og på

S102

Thyholm. På sidste Sted kan Høstfolkene ofte, efter at have fuldendt Høsten der, endnu nå at drage til Vestervig og andre Sogne i Høsttjeneste. En Karl får sædvanligvis for Høsttjeneste 4 Rdlr. og en Pige 3 Rdlr. foruden et Brød og en Ost. Til tre Høleer hører 7 Mennesker, hvoraf de 3 til at binde op, og en til at kratte eller sammenrive. Thi Kornet bliver naturligvis ikke liggende på Skår, men bindes straks i Neg og sættes i Rader, hvorefter Ageren overrives med en Kratte eller stor Slæberive.

Man vil, som jeg håber, af det anførte overbevises om, at Thy-Bonden anvender Eftertanke og Flid ved sin Agerdyrkning, og at han, i adskillige Henseender fortjener at efterlignes. Man har Grund til at vente, at Udskiftningen, som nu er i fuld Gang, og i de fleste Sogne er fuldendt, og i de øvrige inden få År vil blive fuldendt, at denne, tillige med Hoveriets Aftagelse ved Selvejendom, endnu meget vil bidrage til Agerdyrkningens forbedring.

Dog ville Udskiftningen have uendelig gavnligere Følger, ifald flere Gårde derved blev udflyttede og ifald Indhegning fandt Sted. Vel ligger Stederne i mange Byer temmelig spredte; men i andre er de for tæt sammendynkede til, at een eller to Gårdes Udflytning er tilstrækkelig. Dersom Gårdene lå adspredte hver i sin Jordlod, således som de findes i Resen og nogle få andre Sogne syd for Oddesund, da ville endog den ringeste Jordbund med Tiden blive gjort frugtbar.

Thi det mærkes tydeligt nok, at Jordbunden i Thy fra Naturens Hånd ikke har været alt for frugtbar; men at langvarig god Dyrkning har bidraget til den Jords Forbedring, som lå nærmest ved Stederne. Derfor er der næsten i ethvert Sogn så overmåde stor Forskel imellem Indmarken og Udmarken; fordi Udmarken dels er blevet slettere

S103

dyrket, dels senere er opbrudt af Heden fra den Tid, da Mergelen kom i Brug. Men fordi Udmarkerne er så ringe, ville der også kræves desto mere Understøttelse (hjælp, øk. tilskud, o.a.) til dem, som skulle flytte derud.

Selv om endog den thylandske Bonde ikke anvender den tilbørlige Flid for at rense sit Korn og sin Jord for Agerkål, Tidsler og andet Ukrudt, og selvom han end ikke har benyttet sig af adskillige af de nyere Tidens Forbedringer i Landvæsenet, så kan man ikke undre sig over, at han står tilbage, da Bonden her ingen Vejledning har udenover sin egen Erfaring.

På Herregårdene kan han ikke lære meget bedre, da disse almindeligvis dyrkes på samme Måde, som Bøndergårdene. Også Herregårdene har deres Alsæde, Brødjord og Havreland. Anderledes kan man ej heller vente det, så længe den nu meget brugte Gårdslagting

regerer; thi når man nu kender så nemt et Middel til at berige sig i en Hast, vil vel ingen Godsejer bekymre sig om andres Opfindelser, eller langsomt aflokke Jorden de Fordele, som på én Gang kan opnås ved Parcellering.

Man hører ofte uden for Provinsen Benævnelsen det Fede Thy, som for mange måske står som et dunkelt Begreb. Andre Steder slutter man sig til Thys udmærkede Frugtbarhed formodentlig på grund af Thys ypperlige Oste og de gode Kreaturer. Men Ostenes Fortrin, der ikke så meget består i Fedme, som i en særegen ram Smag, er ikke tilstrækkeligt Bevis for Jordbundens Fedme, og Hestenes og Studenes fortrinlige Godhed må nok især tilskrives den gode Røgt og det meget Korn, som man her mere end andre Steder giver sine Kreaturer. At Thy er et godt Land, tror Thyboerne selv; men at Landet skulle være en af de frugtbareste Provinser i Danmark, kan ikke påstås. At derimod en stor Del, nemlig Sandklitterne, er det allermest ufrugtbare,

S104

og at meget er øde Lynghede, er allerede omtalt. Endog ved den første Beskuelse af Kornmarkerne, vil man ikke anse Landet som overmåde frugtbart. Kornet er kun kort på Strået, og på Kalkgrunden, hvor det er rent og uden alt Græs, synes det også tyndt; dog er Aksene kornrige, og Jorden kan på adskillige Steder temmelig længe udholde at bære Frugt.

Hvad man anser for en god Frugtbarhed, er: 6 Fold af Rug, 8 Fold af Byg, 9-10 Fold af Havre og 10 af Ærter. Men i den bedste Jord kan i gode År have flere Fold, ligesom man på andre Steder ofte må nøjes med færre. Ved et Læs Korn forstår man 3 Traver, hver Trave til 20 Kjærve, og hver Kjærv som oftest til 3 Neg. Så meget Korn, som man fører på en Vogn, hvad enten det er mere eller mindre end 3 Traver, kaldes en Føring. Man gør regner sædvanligvis med at have 2 Læs eller 6 Traver efter 1 Tønde Udsæd, og i alt af hvert Læs at få 3 Tdr. Men af de gode Jorder, når Avlen er god, forventes af Byggen 4 Tdr., af Havren 5 Tdr., og af Rugen 3 Tdr. af hvert Læs. Af Havrelandet og de ringere Marker kan derimod kun regnes 1-1 ½ Læs efter 1 Tde. Udsæd, og undertiden kun 2-3 Tdr. Byg pr.

Læs. På Thisted Mark, som har af den bedste Jord, regnes 10 Fold af Byggen til den allerbedste Avl og 12 Fold er kun sjælden. Kåstrup Mark, som måske er den allermest frugtbare, giver almindeligvis 8 Fold Byg og 10-12 Fold her er ingen Sjældenhed.

Den største Frugtbarhed, mig bekendt i Thy, har været 16-20 Fold Byg, som gerne har været frembragt ved at gøde både med Mergel og Staldmøg. Men sådanne Tilfælde er meget sjældne, og kan ikke bruges til at bedømme Landets Frugtbarhed i Almindelighed. Skjoldborg Sogn, S105

som regnes for at være af middel Godhed, har det ene År med det andet i 10 År fra 1789 til 1798 avlet årligt 1472 Læs Korn, foruden Ærter. Beregnes 3 Td. Korn af hvert Læs, udgør det 4416 Tdr. Korn. Altså Avlen til hver Tønne Hartkorn næsten 7 Læs 2 Traver, eller 23 Tdr. Korn. I almindelighed sås 1 Tde. Byg i 10.000 Kvadratalen. Men i de bedste og nærmeste Jorder ved Thisted, sås 1 Tønne Byg i 6000 Kvadratalen.

13 Gødning

Da Gødningen er Hovedsagen ved Agerdyrkningen, så anvender også den thylandske Bonde den største Flid her, så hans Behandling af Gødningen fortjener at efterlignes. Han lader ikke sit Staldmøg drukne i et Møddinghul, hvori Kraften udvandes og spildes. Han udfører intet Halm, enten i Møddingen eller på Agrene; men lader det fortæres af Kreaturerne. Ej heller nøjes han med den Gødning, Kreaturerne giver, men sørger for dens Forøgelse ved Blanding; og herved forsømmer han ikke tillige at gøre Brug af det herlige Gødnings Middel, Naturen tilbyder i Form af Mergelen. Næsten ingen Bonde gøder med bare Klægmøg, og at gøre det, ville man anse som et Bevis på en Dovenskab, der snart ville føre til Armod. Vistnok koster det meget Arbejde at blande Møg; men det betaler sig godt. Man bliver derved i stand til at gøde et større Stykke Jord og Gødningens Kraft bliver jævner fordelt på Ageren. Derfor ser man i Thy aldrig Kornet at stå buskvis således som andre Steder; men jævnt og lige stort over hele Ageren.

Om Foråret, så snart Kornet er i Jorden, går Arbejdet med Gødningen i gang. Man lægger da sin Mødding på det Sted i Marken

S106

hvor den til Efteråret skal anvendes. Først lægges et Lag Jord eller Grønsvær, som graves af Brinker i Heder eller i Moser, og ofte må køres en lang Vej. Ovenpå lægges et Lag Klægmøg, der ovenpå igen en et Lag Jord og således fortsættes afvekslende med omtrent et Kvarter (1 kvarter = 16 cm, o.a.) af hver Slags indtil Møddingen har nået sin Højde, hvorpå den pænt afstikkes i en Firkant, og tildækkes ovenpå og på Siderne med Jord.

Møddingstedet hjemme i Gården belægges nu igen med et Lag Jord, hvor ovenpå næste Vinters Gødning samles. Der er således omtrent lige så meget Jord som Klægmøg i Møddingen. Og det anses som en betydelig Rigdom, hvor man har sådanne Mosestuer, Hedejord eller udyrkbare Pletter, hvorfra man kan hente Blandingsjord. Man fjerner godt nok Muldjorden af mange Stykker Hede, som vel derved gøres uduelige til Dyrkning, men Fordelen af Blandingsjord anses for langt vigtigere.

Tørveasken samles også omhyggeligt, såvel som Tørvesmuld, til at blande i Møget. Af de gamle Jorddiger om Haverne nedtages gerne årligt et stykke som er 3-4 År gammelt, som ligeledes anvendes til Blanding.

Også Mergel bruges som et godt Blandingsmiddel i Møddingen. Det besynderligste er, at man i Hillerslev, hvor Kalken ofte opløjes, af Mangel på anden Blanding også fører Kalk i sin Mødding. I Kåstrup bruges en mere passende Blanding, da man der i en Bakke finder et groft Sand, som blandes i Møddingen. På mange lerede Marker ville sådan en Sandblanding være den tjenligste Gødning; men mange Steder har man Mangel derpå, undtagen af rødt Sand, som man omhyggeligt må vogte sig for at bruge. Hvor godt Sand haves, er det almindeligt at lægge et Lag deraf i Fårestien i Efteråret, som bliver til en ypperlig Gødning for fed leret Jord.

S107

En anden Måde at blande Møget på er i Løberækker. Denne Måde bruges især hvor man har Mangel på Blandingsjord til at komme i Møddingen, eller når man ikke kan overkomme Arbejdet dermed. Man går dermed således frem: I Foråret efter Sædetiden pløjes 4 eller 6 Furer midt på den Ager, som skal opdyrkes efter Borer (gammel græsmark efter brak, o.a.) og kastes sammen. Efter Høsletten pløjes disse 4 Furer igen således, at 2 kastes ud til hver Side. I Renden derimellem lægges nu Gødningen Læs efter Læs. Med Spader og Jerngrebe stikkes Furerne i Stykker, hvorimellem Møget blandes, nedgraves og tildækkes, så at det ligger som en høj Ryg på Ageren indtil Efteråret. Når nu Ageren skal pløjes, udkastes til begge Sider og spredes denne Blanding af Møg og rønnet (rådnet, o.a.) Grønsvær. På Stedet selv bliver intet deraf tilbage, da Jorden dér er gødet nok at de nedtrukne Safter. Om man end ikke får Ageren pløjet i Efteråret, må Gødningen dog udkastes og spredes; thi blev den liggende i Løberækkerne Vinteren over, ville Kraften deraf synke for dybt i Jorden.

Ved Pløjningen kaster man Furerne to Gange sammen, så at Agrene hverken er dybe eller højryggede i Midten. Mange vil vel tro, at dette Arbejde er forgæves og at den samme Gødning uden at være nedgravet i Løberækker ville have samme Virkning, fordi man gøder Ageren med sin egen Jord. Men Erfaring er heri den bedste Læremester. Dersom man havde overskud af Gødning, kunne det vel undværes; men af en så lille Kvantitet bart Klægsmøg ville Ageren kun have lidt Nytte, dersom det ikke ved Jordblanding kunne blive desto jævner fordelt. Og hvilken Fordel der er, oftere og jævner at kunne gøde og udbrede Gødningens Kraft, vil enhver indse.

S108

Ved sådan Blanding enten i Møddingen eller i Løberækker behøves langt mindre Staldmøg til en Agers Gødning. Med 60 Læs Klægsmøg, som ved Blanding er formeret næsten til det dobbelte, er man nu i stand til at gøde 1 Tde. Land, hvortil ellers ville behøves 90 Læs Klægsmøg. Man regner almindeligvis omtrent 100 Læs blandet Gødning til 1 Tde. Land; og hvor man har meget Gødning og lidt Agerjord, vel også 150 Læs, hvoraf

omtrent det halve er Blandingsjord. Man dersom Gødningen udsprede på Mulden og Kornet sås derpå, hvilket ofte sker med Rug, gives kun 60-80 Læs af sådant blandet Møg til 1 Tde. Land.

Undertiden fører man Tørveaske alene på Agrene, som også derved kan give 1 eller 2 gode Kjærve; man langt større er Nyttens deraf, når det blandes med Klægmøget. I de Egne, som mangler Tørv, må altså nødvendigvis denne Mangel også have Indflydelse på Agerdyrkingen, da man der både savner Asken og tillige må lade en Del Halm fortæres på Arnestedet.

Den Thylandske Agerdyrker indskrænker sig ikke til det ved hans Flid formerede Staldgødskning; men gør tillige Anvendelse af det ypperlige Gødningsmiddel Mergelen, som naturen næsten allevegne tilbyder. Der er intet Sogn, som ikke enten bruger eller har brugt Mergel til sin Jord. Så vidt som man kan efterspore, er det nu 70-80 År siden Thyland lærte at kende Mergelens Brug. Ganske vist har man ved Misbrug, førend man rigtig blev bekendt med dens Virkninger, mange Steder forringet Jorden for Efterkommerne, idet man gødede for stærkt og tog for mange Halme. Men den store Nytte Thy har haft deraf er dog umiskendelig. Mange Hedestrækninger har man derved kunnet opbryde og forvandle til Ager-

S109

land, og en større Frugtbarhed har man derved aflokke Jorden i Almindelighed, hvor den formerede Staldgødning igen har virket til Jordens Forbedring.

Man må her egentlig skelne mellem 2 Slags Mergel eller Gødeler, nemlig det, hvori Kalken udgør den største Del, og det, hvori er mere Ler end Kalk. Det første kaldes her Hvidler og det sidste Gråler.

Hvidleret, der forekommer både løs og i Sten, og er således blandet med Ler, at det ved Brænding giver ypperligt Murkalk, findes især i den nordlige Del af Landet, nemlig i Hillerslev og en Del af Hundborg Herred, desuden på 2 enkelte Steder, nemlig i Nørhå Sogn og på Thyholm. Dette Hvidler eller Kalk kan let misbruges, og i for stor Mængde anrette ubodelig Skade; men er i et rigtigt Forhold - ikke højere, end 16-24 Læs til

1 Tde. Sædeland - et ypperligt Gødningsmiddel især på lerede og kolde Marker.

Gråleret, eller det man andre Steder kalder Mergel, findes næsten overalt i de øvrige Egne, så at man sjældent har langt at hente det. Dog er det ikke alene Gråler; men også blåt, og undertiden gult Ler, som her anvendes til Gødning. På sine Steder findes også Rødleret således blandet med Kridt- eller Kalksten, at det kan anvendes dertil; dog er dette ikke det bedste. Af det grå eller blå Ler gives sædvanlig 60-80, vel også 100 Læs til 1 Tde. Land, eftersom det med Skedevandet (salpetersyre, der bruges til at teste kalkindholdet i mergelen, o.a.) viser større eller mindre Kraft.

På Bunden af nogle Tørvemoser findes undertiden en sprød kalkagtig Jord, som også kan anvendes til Gødning. Når hvert Slags bruges med Valg efter Jordbundens Beskaffenhed og ikke i for stor Mængde, vil man erfare Gødelerets ypperlige Virkning, ikke alene for Kornet, men også for den påfølgende Græsning.

På en let og

S110

Skarp Jordbund gør Hvidleret Skade på Græsningen; men dér gør Gråleret god Gavn. Er Jordbunden et stærkt og fedt Rødler, så bør den derimod have Hvidler, hvoraf den bliver løsere og bærer bedre Græs.

Når et stykke Jord skal gødes med Mergel, bliver dette kørt ud og udspreddt om Sommeren, så snart man har Tid dertil, og ligger således Sommeren og den næste Vinter over, så det ved Luftens, men især Frostens Påvirkning kan opløse det deri værende Kalk og Kridt. Det er vel især på Heder, der ikke er opdyrkede, og Udmarkerne, man har gjort Brug af Mergelen, dog bruges det også undertiden på Brødjorden; og gør man ikke Misbrug deraf, og især hvis der tillige gødes med Møg, kan man gerne gøde Brødjord dermed, når det kun ikke er Rugmark. Mergelens Virkning er altid bedre for Byg og Havre end for Rug, og dersom man ikke er forsigtig dermed, kan man let ved Mergel gøre sin Jord for bestandig udskikket til Rug. Mere end én Gang i en Mands Levealder vil det næppe være formålstjenligt at gøde med Mergel.

14. KVÆGAVL.

Kvægavlen er af stor Vigtighed for Thyboerne. For Kreaturer indløser Thy anseelige Pengesummer, og mange Beboere af små Steder, der intet Korn kan sælge, skal alene ved Salg af Kreaturer udrede sine Udgifter. Man kan i Almindelighed sige, at alle Kreaturerne i Thy er af en god Art, og af en temmelig stor Vækst. Hestene og Studene efterspørres derfor begærligt og der udføres et ikke lille Antal.

Thylands Heste udmærker sig just ikke ved skøn Hals og Rejsning, men ved det, som er vigtigere, et vel sluttet Legeme og stærke og rene Ben. Til Vognheste er de især fortræffelige. Endskønt det synes at væ-

S111

re en særskilt Race, som kun findes i Thy, og nu også er udbredt på Morsø, så er det næppe tænkeligt, at Stammen er tilført andetsteds fra; men snarere, at den ved god Røgt og omhyggelig Tillæg er blevet forædlet og dannet i Landet selv.

Bonden holder ikke mange Heste, langt fra, ikke som i Sjælland eller Vendsyssel, men han fodrer dem desto bedre og sparer ikke på Kornet. Når Gårdene ikke er for små, forsøger hver Mand gerne at kunne tillægge et Føl hvert År, så at han af sit Tillæg både kan sælge og forynge sin Besætning. På nær én, eller højst to Følhopper, findes næsten aldrig ældre Heste i en Bondegård end i 5te eller 6te År. Thi når Bonden har en 3 eller 4 Års gammel Hest, sælger han den almindeligvis og får ofte 60 til 70 Rdlr., sjældnen under 40 til 50 Rdlr., for en sådan Plag. Ved sådan idelig Salg og ved ikke at lade sine Heste blive gamle, kan Bonden regne med, at hans Heste ikke koster ham så meget. Derfor anvender han til eget Brug de yngre Plage. Thi Bonden spænder meget tidlig Hestene i Drættet. Plage på 2 År sættes almindeligvis for Ploven, også ofte på 1 ½ År. Ved megen skånsom Medfart og god Røgt kan så tidlig Brug blive uskadelig og endog bidrage til, at de under jævnt Arbejde trives bedre. Med så unge Heste er det derfor intet Under, at Thyboen også ved sin Kørsel bruger meget Skånsel.

De små Gårde, som ikke kan føde flere end de nødvendige Arbejdsheste, befinder sig i den Henseende i en trykkende Forfatning (i en klemme, o.a.), da de i stedet for at sælge, ofte må købe yngre Heste. I en god Bondegård er Besætningen sædvanligvis 5 til 6 Heste eller såkaldte Øghøveder, hvoraf 1 til 2 Føl eller Opfødnings, og 4 som kan bruges for Ploven; thi hvor unge de end bruges, pløjer man dog aldrig med flere end

S112

4.

Almindeligvis bringes Følhoppen til Hingsten, når hun er 5 eller 6 År; og hvis Bonden skal bruge sin Følhøppe til strengt Arbejde, lader han den ikke gerne bedække, oftere end hvert andet År. Derimod bliver den længe anvendt til dette Brug. Det er ingen Sjældenhed, at en Hoppe får Føl, når den er 22 År og derover, og således haves sædvanligvis 8-9 Føl af en Hoppe.

På ypperlige Hingste er der ingen Mangel, da adskillige Bønder finder en god Fordel ved at holde dem fortrinligt gode, selv om Hingstelejen kun er 1 Rdlr. Bonden indretter det gerne således, at Hoppen kan føle i Marts eller April, enten før eller i Begyndelsen af Driftens (brunstens, o.a.) Tid, og bringer den da den 9de Dag derefter igen til Hingsten ifald den ikke skal gå et År over.

Når Føllet skal sættes på Græs med Hoppen, og man ikke har Lejlighed til at lade det gå løs, bliver det tøjret med Grime, enten for sig selv eller med en Ring i Rebet, som løber på Moderens Tøjr. Den øvrige Omgang med Føllenes Opdræt i Thy, kan læses udførligt i Hr. Høeghs Anvisning, Side 165.

Man lader ikke gerne Hestene, især dem som skal arbejde, gå ude efter Mikkelsdag, da Thyboerne ved, at hvad der spares i Efteråret, vil fuldstændig mistes om Vinteren, for igen at få dem i stand (i konstitution, huld, o.a.). Straks efter Indbindingen får Hestene i nogen Tid Hakkelse af Byg- og hvid Havrekærve, for at uddrive Vandet; derefter fodres de alene med sort Havrekærve-Hakkelse, indtil hen i Foråret, når Havren er udtærsket, og der gives løs Korn i Hakkelsen. De Heste, som er bestemt til Salg i Foråret, må også have løs Korn i Hakkelsen foruden hvad Kærven

indeholder. Sjældent giver Bonden sine Heste noget rent Halmhakkelse; men haves godt Boerhø (hø af gammel græsmark, borer, o.a.)

S113

eller Kløverhø, gives deraf 2 Gjævt (portioner, fodringer, o.a.) om dagen efter Vandingen. Det almindeligste - og hos mange eneste Foder for Hestene - er sort Skaftehavre-Hakkelse, hvoraf de får 12-14 Gjævt i Døgnet. Bonden beregner omtrent 4 Læs eller 12 Traver til hver Hest; men dem, som vil holde deres Heste i bedre Stand, beregner 6-7 Læs Havre, eller 6 Læs Havre og 1 Læs Hø til hver Hest.

Mejeribrug er forsøgt på adskillige Herregårde; men igen nedlagt; alene Vestervig er dermed på ny begyndt med 80 Køer. I Stedet for finder man, at der er bedre sin Fortjeneste ved at holde Stude. Årsagen til Mejeriernes Afskaffelse siges at være: Vanskeligheden med at holde Tjenestefolk, Produkternes mindre fordelagtige Afsætning i denne Afkrog, Mangel på Træ og at Gødningen af Studene er kraftigere end af Køerne.

Også af Bønderne holdes meget få og kun de højst fornødne Køer; flere end 4-6 Køer findes sjældent i en Bondegård. Derimod fik Landet tilforn ikke ubetydelige Summer for Staldstude, hvilket nu er aftaget meget ved Herregårdenes Udstykning. Medens alle Herregårdene var istand (udelte, o.a.), kunne der årligt drives 16-1800 Staldstude.

Endnu i Året 1799 holdtes omtrent 500 Staldstude på følgende Steder: Hindsels havde 62, Vestervig 110, Tandrup 102, Øland 40, Nørhågård 40, Todbøl 62 og Ullerupgård 82. Prisen for et Par Staldstude er nu sædvanligvis imellem 70 og 90 Rdlr., altså indflød årligt for 500 Staldstude i Thyland en Sum af 20.000 Rdlr., hvoraf en betydelig Andel tilflød både Gårdmænd og Husmænd, som havde opfødt disse.

I de sidste Par År er nu dette Antal aftaget til det Halve og vil formodentlig om føje Tid ganske

S114

Ophøre. Om Danmark, som behøver så meget Tilførsel af udenlandske Produkter, og med så lidt Held går frem i Vindskibelighed, kan undvære de Summer, som indkom for denne Udførsels-Artikel, vil Tiden vise. Så meget mere, som nogle hundrede Tønder Korn, som hver Herregård tilforn udførte, nu for det meste fortæres på Stedet selv af Parcellisterne, uden at disse frembringer nogen Slags til Udførsel.

Foruden Staldstudene udføres måske også omtrent 500 Fødestude årligt. Såvel af disse, som af Heste, føres en Mængde til Markederne i Holstebro og mange købes i Landet af omrejsende Købmænd.

Staldstudenes Røgt, er i dyre Kornår, temmelig kostbar. Når de indbindes om Efteråret, får de sædvanligvis i de første 14 Dage alene Rughalm, derefter til Jul Bygkærve, som kun det halve Korn er tærsket af, derpå undertiden noget halvtærsket Rug, og fra Kyndelmisse Havrekærve med alt Kornet i og Hø; så at en Stud kan godt fortære 4 Tdr. Korn. Fødestudene sælger Bønderne til Staldgårdene, når de er i 4. – 5. År, de har nu i de sidste Åringer kostet 40-50 Rdlr. Parret. Den sidste Vinter får Fødestudene hos Bonden næsten samme Røgt som Malkekøerne, nemlig 7 Gjævt (portioner, o.a.) hver Døgn: 2 eller 3 Gjævt Halm, 1 eller 2 Gjævt Avner med Hakkelse, 1 Gjævt Hø efter Vand, og 2 Gjævt Rivelse med Kornet i.

Eftersom man de fleste Steder i Thy har mangel på Hø, går så meget Korn med til Røgt; næsten al Rivelsen fortæres utærsket af Kreaturerne. Men Thyboerne anser ikke det Korn for ilde anvendt, som gives enten Hestene eller Fæhøvederne. Man skulle vel tro, at der af den Årsag kun kunne sælges lidt Korn fra Thy; men det forholder sig ganske anderledes. Uden at fodre Kreaturerne så vel, ville man ikke avle så meget Korn.

S115

Besætningen i en Bondegård på 8-9 Tdr. Hartkorn, er sædvanligvis 6 Heste, 6 Køer, 12-14 Ungnød (ungkreaturer, o.a.) og Stude, og 16-20 Får til Vinteren. De mindre Gårde har kun 3-4 Køer.

På de fleste Steder har man kun lidt Engbund til Hø og Græsning, ligesom også Græsningen på de lerede marker er lille; dette er også Årsag til, at Bonden kun holder få Køer, da han i stedet sælger Studene til Herregårdene i Foråret, når de er fuldvoksne og derfor vil behøve bedre Græsgang. Det er derfor såre ønskeligt, at Kløverens begyndende Dyrkning måtte have en endnu heldigere Fremgang. Hvis ikke Græsset besad en så stor Kraft i Thy, ville man føle sig i større Forlegenhed med Sommer-Græsningen. Men hvor småt og tyndt Græsset end er på den kalkagtige Jordbund, så har det dog en særdeles nærende Kraft. Man ser her Køer, tøjrede på Borer (gammel græsmark, o.a.) hvor man næppe skulle tro, at de kunne sultfødes, men som dog både malter godt, og holder sig ret vel. Hvad man også i andre Lande har lagt Mærke til, i henseende til Kalkbundens Egenskab, erfarer ofte Malkepigen her, som kan føle en mærkelig Aftagelse i Mælken, når Køerne flyttes fra mindre Græs på Kalkbund til mere Græs på sandede Agre.

Køerne såvel som de øvrige Kreaturer, indtil Får og Svin, skal holdes i Tøjr fra den Tid Vårkornet kommer op, indtil det er bjærget i Hus. Også på Thisted Mark tøjres alle Kreaturerne. Kun på Herregårdsmarkerne vogtes de løse. I de varme Sommerdage må alle Fækreaturer midt på Dagen trækkes i Stalden, hvor de ligger undertiden 6-7 Timer. Desuden trækkes alle Malkekøerne hjem om Aftenen, og ligger i Stalden til om Morgenen Klokken 3. Så at Køerne tilbringer den halve Tid af Døgnet uden Foder i

S116

Stalden og malkes aldrig i Marken. Erfaringen har vist, at Køerne Malter bedre ved således at tilbringe Natten i Stalden, især da de er vant dertil. Såre nyttigt ville det være, om man havde bragt Kløveravlen så vidt, at man midt på Dagen kunne give Kreaturerne et Par Gjævt (portioner, o.a.)

deraf på Stalden; men hverken sådan halv eller hel Sommer-Staldfodring er brugelig i Thy.

Omtrent 200 Køer opkøbes og drives hvert Efterår til København, og betales her med 16-24 Rdlr. pr. Stk., endskønt det gerne er de ældste Køer, man sælger. Køerne er vel ikke større, end de er adskillige andre Steder i Jylland; men af en god Bygning og dybe i Livet.

I den bedste Græsningstid om Sommeren, kan en Ko give 10-12 Potter Mælk dagligt. Hvad der giver de thylandske, såvel Køer som øvrige Kreaturer, deres fortrinlige Godhed, er det gode, skønt ikke overflødige Vårgræs om sommeren, det meget Korn og den ordentlige og omhyggelige Røgt, de nyder om Vinteren. Man fodrer tit, men lidt ad Gangen, og lader aldeles intet Halm blive spildt.

Den, som vil være sikker på ikke at komme til at mangle Foder, må forvente at kunne holde et fuldvoksnet Fæhøved for hver 4 Læs indavlet Korn, hvorved et Læs Hø kun holdes lig med 1 Læs Korn; men Bønderne regner almindeligvis kun 3 Læs til hvert Fæhøved.

Henimod St. Hansdag, når Græsset er i sin bedste Kraft, såvel som ved Juletiden, årelades alle Kreaturer, unge og gamle, både Heste og Fæhøveder. Køerne skal derefter give mere og federe Mælk, og de øvrige bedre vokse og trives. Hestene opflås på Sporeårene, og undertiden også på Skyldet i Overmundten, når dette er vokset for langt ud. Blodstald (blodig afføring, o.a.) eller Ailen (blod i ajlen, o.a.) lider Kreaturerne ikke af her.

Næsten alle de Kalve, især Tyrekalve, som fødes hos Bonden, bliver også tillagte. Og da de fleste Køer

S117

er tidligbærende, eller kælver mellem Mortensdag og Jul, så er det også mest Vinterkalve som tillægges. Disse regnes også for de bedste, og har gerne et helt År forud for Sommerkalvene, som er født i Foråret. I 10-14 Uger gives Kalvene Mælk, i de første 8 eller 14 Dage sød, derefter afblæst Mælk. Har man ikke tilstrækkelig Mælk, koges Mel til en Vælling, som gives dem lunkent, hvorefter dog Kalvene ikke bliver så gode.

Med meget Omhyggelighed plejer man Kalvene, så det de ikke i Begyndelsen skal blive forknyttede (for små af vækst, o.a.).

Vinterkalvenes Foder den første Vinter, er Hø og Havrekjærve, skåret i fint Hakkelse, eller Havrerivelse med Kornet i; undertiden får de også noget Mel eller Malt på Foderet. Den første Sommer tøjres de på det bedste Vårgræs; også den følgende Vinter får de lidt Korn.

Sommerkalvene fortærer en Del Korn i den første Vinter; men det Korn Vinterkalvene fik spæde den første Vinter, er dem til mere Nytte.

Ved så meget Opdræt og så få Køer, er det begribeligt, at kun få Bøndergårde kan sælge Smør.

Fåreavl er af stor Vigtighed i Thy. Enhver af de største Herregårde holder 150-200 Får. Alle Husmænd, endog de, som ingen Køer har, holder dog nogle Får; det er ingen Sjældenhed, at en Husmand kan have 8-10 Får om Vinteren. De fleste, ikke alene Husmænd, men også Gårdmænd, slagter aldrig Fækreatur; men alene Får, andet Års Væddere og 3 Års Beder; thi næsten intet andet end Fårekød spises af Thyboerne.

Hidtil holdt man alene de små indenlandske Får, som giver finere; men mindre Uld. Disse er nu afskaffet, eller de findes kun i de allerskarpeste Egne ved Sandklitterne. På Herregårdene haves nu sædvanlig-

S118

vis de store langhalede. Men de fleste Bønder, som ikke kan forskaffe dem så god Røgt og Græsning, og for det meste tøjrer dem i Hederne, holder helst en Middelsort, som er en Blanding af de store og små. På Ullerupgaard, er nylig gjort Forsøg med at forbedre Fårearten med en Vædder af Spansk Race.

Da Fårene tillige med de øvrige Kreaturer slås løs straks efter Høsten, og man ingen Indhegning har, så har man pålagt sig den såre nødvendige Regel, at enhver skal holde sine Væddere tøjret hele Efteråret, for at ingen andre Væddere skal komme til Fårene, end dem man selv lukker dem inde med om Natten, hvilket gerne sker 2-3 Uger før Jul.

Kun på de store Gårde, vogtes Fårene løse om Sommeren. Bonden holder alle sine Får tøjrede, endogså på Lynghederne, hvor to Får, eller Fåret med sit Lam, sættes i et Tøj. Er Ageren smal, bruges Løbetøj. Straks efter St. Hansdag tages Lammene fra Fårene og tøjres for sig, 2 i hvert Tøj. Efter Høsten mærker enhver sine Får og slår dem løs. Når de Får, som skal leve, er klippede ved Mikkelsdagstid (29. sept. o.a.), lader Bonden ubekymret sin Fåreflok gå, hvor den vil, indtil henimod Jul, hvor enhver opsøger sine egne Får imellem Hedebakkerne, hvor de gerne findes. Nu lukkes de inde om Natten med Vædderen, og går ud om Dagen, så længe Jorden er bar.

Bliver et Får borte om Efteråret, efterlyses det, og den som finder et fremmed Får, bekendtgør det. At et Får bortstjæles, høres meget sjældent. Når Lammene tages fra Fårene, malkes dog ikke disse, da man har den Formening, at denne Gevinst ville tabes på Fårene.

Bønderne bruger nu temmelig meget at bede (kastrene, o.a.) de fleste Vædderlam, dels på grund af den Ulejlighed, det forvolder at holde Vædderne tøjrede i Efteråret, og dels forme-

S119

delst den kostbare Røgt, de fordrer om Vinteren, da Vædderne får af samme Hakkelse som Hestene, og Fordelen ved Vædderne, fremfor Bederne, er kun det bedre Skind.

Af den Middelart Får, som Bønderne holder, regnes almindeligvis at kunne haves af Mikkeldags Klipningen 1-1 ½ Pund Uld af et Får, og 2-3 Pund Uld af en tredje Års Bede. Skade, at man ikke sorterer Ulden, og giver den derved ikke den Værdi, som den kunne have. Ulden går mest til Ringkøbing, hvorfra den føres til Hamborg.

Fårenes Vinterrøgt (vinterpasning, o.a.) er i forhold til ethvert Steds Forråd eller Mangel, meget forskellig. De får 4-5 Gange Foder om Dagen, og 2 Gange Vand, eller som nogle holde for bedre: Vandet bæres ind til dem i Vandtruget, som altid står i Fårestien. Hvor man har tilstrækkeligt Hø, fodres de alene dermed, og på store Gårde alene med Hø og Havrehakkelse.

Nogle giver 1 Gjævt Rivelse, 1 Gjævt Hakkelse blandet med Avner, 1 Gjævt Hø efter Vand, 1 Gjævt Hakkelse med Avner, og 1 Gjævt Rivelse efter Vand.

Nogle giver Fårene alene 2 Gjævt Hø og 2 Gjævt Lyng. Nogle giver 3 Gjævt Halmhakkelse af Havre- eller Rughalm, 1 Gjævt Hø og 1 Gjævt Lyng.

Hvor man avler Ærter, gives Fårene et par Gjævt Ærtehalm, som de piller Bladene af. Ærtehalm, skåret i Hakkelse og blandet med Avner, gives også Fækreaturerne. Bederne (kastrede vædderlam, o.a.) får samme Røgt som Fårene; men Vædderne næsten samme Røgt som Hestene. De Får, som har Tvillinger, gør man hellere således tilgode, at de selv kan ernære deres Lam, end man giver Lammene Mælk. Man giver dem derfor sort Havrehakkelse, hvori kommes sort Havre, Ærter eller Mel-Såer (avner fra melfremstilling, o.a.).

En almindelig Fåresyge er Svæl, som består i skarpe Væsker, der samler sig under Huden på Halsen og over Bovene,

S120

hvorved Ulden på det Sted falder af, og der fremkommer Udslæt. Derfor indgives et Får 2 Teskeer fulde Terpentinolie, og med det samme bestryges Stedet nogle Gange, og siden efter med hed Kærnemælk.

Geder holdes ikke i Thy, undtagen en halv Snes på Rystrup Gård i Vang Sogn.

Svin holder man om Sommeren, enten i Tøjr eller i indelukkede Svinehouer. Efter Høsten mærker hver sine, og slår dem løse. Efter at Kløveravlen er blevet indført, holdes strengt på, at de løse Svin skal være ringede. Ved Forsømmelse heraf, har man pålagt sig selv en Pengestraf. Bonden holder ikke Mange Svin, sjældent over 1 eller 2; men de er af en god stor Art.

Af Svin udføres også hvert År en Del af Thy. Det gode fede Fårekød, hvormed enhver Husholdning forsyner sig, gør at Flæsket tillige med Oksekødet for det meste kan undværes; så at Bonden enten sælger

Svinene magre eller overlader noget af Flæsket til Stundefarerne, som fører det til Norge.

Af Gæs tillægges ikke mange i Thy, og de som haves, tøjres for det meste om Sommeren. På Thyholm har man de flest. Ellers køber man dem hellere fra Hanherred, hvor de om Efteråret magre koster 30-40 Sk. Stykket. Men Thylands Gæs er altid større og bedre end disse. En Gås givet med 1 ½ Skpr. Havre og ½ Skpr. Byg, vejer sædvanligvis med Fjerene, 12 Pund; men får den mere Korn, bringes den let op på 14 Pund.

Af Ænder holdes en Del.

Af Kalkunske Høns sælges nogle til Norge for 4 Mrk. Stykket.

S121

15 Thybo-Oste

Thylands Oste er bekendte, både indenlands og udenlands, for deres særegne skarpe Smag. De er fede; men ikke så fede som de holstenske, og har en behagelig Skarphed, som tiltager, jo længere de gemmes; hvorfor de heller ikke bør anskæres, før end de er mindst et År gamle. De mest værdsatte, er de store, hvorved man forstår dem, som vejer 2 til 4 Lspd. Disse koster almindeligvis 16 Sk. Pundet. De små Oste, som vejer mindre end 1 Lspd., efterspørges ikke så meget, endskønt de i Smag og Godhed ikke synderligt står tilbage for de større, når de blot er lavet på den rette Tid og af sød Mælk. De små koster her på Stedet kun 8-10 Sk. Pundet. Af de små udføres ikke ret mange, i det mindste giver Købmændene i Thisted sig ikke af med at gøre Udførsel deraf.

Udenfor Thy kan derfor næsten ingen købe Thybo-Oste, undtagen dem, som gennem Bekendte her kan få dem tilsendt; og da er det mest de store, som efterspørges.

Grunden til at der fremstilles de store Oste i Thy, er at der eksisterer en gammel Vedtægt om at hver Mand i Sognet giver sin Præst, Degn, Herredsfoged og Herredsskriver hver et Mål Mælk, som modtages på een Gang og sammenslås til én Ost. Ostens størrelse bliver altså i Forhold til Sognets Størrelse og efter den Mængde Mælk, Præsten m.fl. selv kan skyde til. Og da Pundet betales i Forhold til Ostens Størrelse, så

gør nogle endog en Ost af 2 Sognes Mælk. Dog, da det i nogle Sogne er Skik, at Præst og Degn hver får 2 Gange Mælk, så kan man dog med Thylands 28 Sognekald regne med 112 Oste, hver omtrent på 3 Lspd., som Præsterne og Degnene kan sælge.

Næsten lige så mange

S122

kan Herredsfogeder og Herredsskrivere levere; men da de ikke kan tilsætte af egen Mælk, bliver deres mindre. Sådanne store Oste kan Bonden ikke frembringe, især da den enkelte her kun holdes få Køer; med mindre hele Sogne eller Byer var forenede om, skiftevis at levere hinanden et Mål Mælk; ligesom nu 2 eller 3 Gårde gerne står i Forbindelse med at bytte Mælk med hinanden til de mindre Oste.

Tiden, hvor Ostene skal laves, er 8 Dage før, og indtil 8 eller 14 Dage efter St. Hansdag (24. juni, o.a.). Efter den tid indeholder Mælken færre Ostepartikler, hvilket tydeligt ses, fordi en Ost af samme Kvantum Mælk, 14 Dage senere, bliver langt mindre. Og længere hen, når Græsset bliver ældre, vil, til en lige så stor Ost, kræves langt mere Mælk, samt at Smagen vil aftage.

Den 27. Juni lod jeg af 385 Potter sød Mælk lave en Ost, som vejede 60 Pd. først i Oktober, og den kunne sælges for 1 Mrk. pr. Pund. Til hver Pund tørret Ost krævedes altså næsten 6 ½ Potter Mælk; og 1 Potte Mælk indbragte på denne Måde omtrent 2 ½ Sk., Vallen til Svin og 3-4 Pund Smør, som udvindes af Vallen, kan regnes som Godtgørelse for Omkostningerne. Altså er dette den fordelagtigste Anvendelse, som kan gøres af Mælk i Thy.

Det vanskeligste Spørgsmål at besvare, er: hvori ligger Grunden til Thybo-Ostenes særegne ramme Smag? Såvidt mig bekendt, har ingen hidtil angivet noget fyldestgørende Svar i den Henseende. Nogle søger Grunden hertil i Behandlingsmåden, andre i Græsarterne, og atter andre i den kalkagtige Jordbund.

Når jeg får forklaret Behandlingsmåden, vil man se, at denne i det væsentlige ikke er forskellig fra den, som bruges på andre Steder, og altså alene ikke kan anføres som Grund. Desuden

S123

har jeg vis Bekræftelse af en kyndig Landmandinde, som, efter i mange År at have lavet de bedste Thybo-Oste her, gjorde Forsøg med at gøre Oste på samme Måde og af samme Størrelse i Vendsyssel; men disse blev dog i Smag blev ganske forskellige fra de thylandske.

De, som vil finde Grunden hertil i Græsarterne, til hvilken Mening de fleste hælder, holder sig nærmest til den hvide Kløver. Dog må det tilstås, at selv om både Naturen frembringer denne Kløver her, og selv om den nogle Steder også sås, så findes den dog andre Steder i Danmark i lige så stor Mængde, uden at man derfor sporer sådan Virkning på Ostene. Den gule Kløver er også blevet anset som en Grund; men selv om den ikke findes sjældent, hvilket forhen er nævnt under Planterne, så findes den dog ikke allevegne i en sådan Mængde, at den kan komme i Betragtning. Af de øvrige Planter, som findes her, vil man næppe med Grund kunne gætte på nogen; og af Græsarterne er ingen andre, end de på andre Steder almindelige.

Af Jordbunden synes det altså rimeligst at udlede den egentlige Grund. Nærmest kunne man vel tænke på Kalken, som for en Del udgør Grundlaget. Men herimod kan indvendes, at adskillige andre Steder i Danmark består Grunden også af Kalk, og Ostene har dog ikke denne Egenskab. Desuden er det kun omtrent i den halve Del af Thyland at Kalken findes som en overvejede Bestanddel.

Jeg er nylig kommet i Tanker om, at adskillige Ting bærer Vidne om, at Jordbunden i Thy er temmelig jernholdig; men om denne Egenskab herved kan komme i Betragtning, tør jeg ikke indlade mig udi. Måske Jordbundens både metalliske og kalkagtige Bestanddele kan meddele Græsset en egen Kraft, som kan gå over til Mælken.

S124

Den måde, på hvilken man her tillaver de fleste Oste, skal jeg kort forklare. Til Ostningen bruges enten sædvanlig Løbe eller Løbelage. Det sidste tillaves således: man tager Kalvemaven af en ikke alt for spæd Kalv, lægger den i nogen Tid i Salt, ombinder den derpå med Papir og ophænger den i Skorstenen for at tørres; men ikke røges. Om Foråret lægger man den atter i Saltlage, og denne Lage er det, man om Sommeren bruger til Ostning. Når den første Lage er brugt, kan man igen i en Flaske eller Krukke pågyde samme Maveskind nogen Ostevalle eller Lage, som efter kort Tids Forløb igen er tjenlig til samme Brug. Dette Sammenløbningsmiddel har den Fordel, at det ingen Pletter efterlader i Osten, i modsætning til den almindelige Løbe, hvor der, hvis man søger at borttage den, altid bliver noget tilbage.

Når nu Arbejdet skal begyndes, og den nymalkede Mælk er samlet i et eller to Kar, øser man henimod Halvparten deraf i en Kedel for at varmes; når dette har nået den Varmegrad, at det kan formodes at kunne gøre den øvrige Mælk omtrent mælkelunt, eller lidt varmere end det kommer fra Koen, hældes det i Karret til det øvrige. Skulle det endnu være for koldt, varmer man en lille Del igen; er det derimod for varmt, lader man det stå for at svales eller man gyder noget koldt Mælk dertil. Nu tilsættes Løben eller Løbelagen, hvoraf en stor Ost næsten kan behøve en hel Løbe. Karret tildækkes nu med Lagner, indtil Mælken er løbet sammen og blevet landløs (dækket af en vandflade, o.a.), så at Vallen begynder at stå over på Osteklumpen. Dersom man har brugt Løbe, stikker man først Hånden ned, for at optage denne tilligemed en hård Klump, som har samlet sig omkring samme midt på Bunden. Derpå udrører man hele Osteklumpen, enten med Hånden eller med

S125

en Slev, indtil det efterhånden bliver i små Stykker som en Vælling. Nu lader man det stå for at sætte sig, indtil alle Ostepartiklerne er sunket til Bunds og har samlet sig; hvorpå den klare Valle øses oven af.

Nu behøves 2 Personer, hvoraf den ene sammentrykker det Hele lidt i Karret, tager det derpå håndfuldvis ud af Karret, kryster det og lægger det på et Trug; den anden tager nu efterhånden disse Kugler af Truget, trykker dem på Bunden af Ostekarret, i hvilket er lagt et rent Klæde eller Lagen og knuger det vel sammen. Når Bunden er skjult med det første Lag, strøs derpå 3 Håndfulde Salt. Med det følgende Lag og med Saltningen fortsættes på samme Måde, indtil ikke flere Ostedele er tilbage i Karrene. I en fire Lispunds Ost kommes 9 Håndfulde Salt.

Nu skal tvende Fruentimmer arbejde af alle Kræfter på at kryste og sammentrykke Osten med Hænderne; og for at få Vallen desto renere fra, lægges til sidst et tørt Klæde, efter det andet, ovenpå, medens der trykkes. Når nu den ene Side er krystet så godt som muligt, væltes Osten ud på et andet tørt Klæde, med hvilket den lægges igen i Formen, således: at den nederste Side vendes op, på hvilken den ligeledes krystes, og derpå atter vendes og krystes på samme Måde endnu en Gang. Til sidst lægger nogle et Låg ovenpå med en svær Vægt af Sten, som tætsluttende kan gå ned i Osteformen, men mange bruger derimod slet ingen Presse.

I de første 6 Dage forbliver den i Osteformen eller i en lidt større Balje; men den må imidlertid dagligt 3-4 Gange tages op og vendes, hver Gang i et tørt Klæde; hvorved den jævnligt overstrøs med Salt. Ifald den skulle have Sprækker eller Ujævnheder, har man et Fadfuld af den ukrystede Ostemasse i Beredskab, hvormed den smedes=udbedres og over-

S126

stryges for at blive glat. Efter den Tid tages den af Baljen, indsys fast i et Lærredsbælte omkring Kanten og lægges på et Bord, hvor ingen Sol kommer. Når den bliver mere tør, tåler den lidt Trækvind. Skulle Skimmel og Pletter vise sig, overstryger man den med Hånden med kogt Smør.

Til det uvæsentlige og unyttige med dette Arbejde hører, at nogle få skolder Osten, efter at den er trykket, hvortil de bruger at koge en Del af Vallen eller rent Vand, og holder Osten deri et Kvarters Tid, hvorefter de igen trykker den i Formen.

I stedet for at nogle lægger den i Pres, indhyller andre den i Puder, hvorved den holdes varm, udvider sig, og bliver mere piberet eller åben.

Man har hidtil tilsat en Mængde Krydderier, som Nelliker, Muskat, Safran og Kommen; men nu har man lagt Mærke til, at den naturlige Smag er den behageligste, og blander derfor intet i, undtagen Kommen og Salt, jo mere af det sidste, jo bedre. Saltet ikke alene forhøjer Smagen, men det bidrager også til, at Osten langt hurtigere tørres.

Forskellen imellem de store og små Osters Tillavning er alene, at der intet Salt kommes i de små, hvorved disse vel synes federe; men langt snarere revner og beskadiges. Og så er de små ikke altid lavede på den bedste Tid, eller af nymalket Mælk alene; men undertiden endog af 3 Mål Mælk. Desuden anvendes på de store Oste langt mere Arbejde; thi dersom Vallen ikke fra Begyndelsen af bliver omhyggeligt afkrystet, vil Osten revne og mislykkes.

Skulle Osten under Tørringen revne og tage Skade, da skæres Stykker ud af en mindre Ost, som med et varmt Strygejern indsmeltes eller indbrændes i Åbningen.

Hvad man nylig i England er blevet opmærksom på, nemlig at Ostedelene i Mælken er forskellige fra

S127

Smørdelene, har man her længe gjort Anvendelse af; thi når Osten er fraskilt, sætter man Vallen hen i Mælkekar og Baljer, som da danner en Del Fløde, hvoraf kærnes, om ikke det lækreste, så dog ganske spiseligt Smør. Tilsætter man tillige noget Fløde, bliver Smørret så meget bedre. Man skal ikke tro, at den ramme Smag, som findes hos Ostene, også bemærkes i Mælken eller Smørret. Mælken er velsmagende; men måske noget federe end i de skarpe Egne. Og smørret kan, ved en renlig Behandling, have ligeså behageligt i Thy, som noget andet Sted.

Mærkeligt er det, at udenfor Thy, såvel i Hanherred som i Hardsyssel på den anden Side af Oddesund, findes intet af den Skarphed ved Ostene som ved de thylandske. Derimod har Morsø's Oste megen

Lighed med de thylandske og de, som bliver behandlet med samme Nøjagtighed, vil måske næppe kunne skelnes derfra. Og så bliver Morsøs ofte solgte og antaget under Navn af Thybo-Oste. Men Jordbunden på Morsø har også megen Lighed med Jordbunden i Thy. *)

*)Om denne Artikel kan læses Hr. Lemvigs Prisskrift, om Thybo-Oste.

16. Bygning og Indhegning.

At bygge godt, er overmåde kostbart i Thy, hvor man skal købe alle Materialer dyrt fra andre Steder. Og stærke Bygninger er dog så aldeles nødvendige her, hvor Vindene er ualmindelig heftige. Grundmur er sjælden, endog på Herregårdene. Og i Thisted er kun 3 grundmurede Huse. Alt andet er Bindingsværk, og dertil bruges næsten intet uden Fyrretømmer. Af Egetømmer fås her intet, uden hvad udføres fra Norge, eller

S128

hvad der kan bjerges af strandede Skibsvrag, hvilket dyrt nok betales til Gavntømmer.

Så stor Overflødighed Landet end har, både af godt Ler til Mursten og gode rå Kalksten, så lider det dog af stor Mangel både på Sten og Kalk til Bygning. Thi Vestervig Teglbrænderi kan ikke forsyne Landet, ligeså lidt som de ubetydelige Kalkbrænderier. Vore Tørvemoser er også utilstrækkelige til nogen betydelig Drift af den Slags.

Desuagtet finder man i det Hele gode og vel vedligeholdte Bøndergårde. På nogle Steder bor Bønderne endog ualmindelig bekvemt og godt. Bøndergårdene er sjældent indesluttede af 4 sammenhængende Længder; men består sædvanligst kun af 2 Huse, der for Vindens Skyld gerne er bygget med Enderne mod Vest og Øst. Og da disse tvende Huse står lige overfor hverandre, så er Gården åben mod de to Sider.

Husene står almindeligvis i Fodstykker eller Lejder (soklerne er af træ, o.a.); men da disse er af Fyrretømmer er de kun kortvarige, og så har man nu begyndt at bruge lange huggede Sten til Fod (sokkel, o.a.).

Man betaler 12-16 Sk. for en Alen af sådanne Sten. Fordi Stenene er lange og flade, så skrider Stolperne ikke let ud af Linien således som andre Steder, hvor man sætter dem på runde Sten. Port- og Dør-Stolperne befæstes tillige ved et påslået Anker eller Jerntap, som går ned i et hugget Hul i Stenen. Stolperne og alt udvendigt Træværk holdes bestandigt overstrøget med Tjære, hvori er blandet Brunrødt, og som man varmer, alene ved at komme en Hed Sten deri.

For det meste er Bøndernes Vægge opklinede af Ler, eller hvis de nederste Tavler (firkanter i bindingsværket, o.a.) er opmurede med Mursten, så er dog næsten altid de øverste klinede. Indvendigt i Huset er sådanne lervægge meget gode; men til Ydervægge ville de ikke være så tjenlige, dersom de ikke desto omhyggeligt blev beskyttet imod Regn. Men dels holder man dem vel overkalkede eller beklædte med Rør,

S129

og dels bygger man almindeligvis Udskud til sine Huse på begge Sider, undtagen, hvor der er Dør og Vinduer. Derved kommer Taget til at løbe så langt ned, at Ydervæggene ofte bliver mindre end 2 Alen høje; Hovedstolperne, som bærer Huset, står nu ikke i Ydervæggen og altså kan vare længere, og man får for lidt Bekostning en Udvidelse i Huset af 1 ½ Alen - 2 Alen, hvor Senge-, Spisekammer osv. kan indrettes.

Hvor Laden er meget høj, anlægges Logulvet i det ene Udskud og Agerummet i det andet, hvorigennem kan køres med Kornlæs. Men Bønderne har sædvanligvis en Port midt på Laden, hvor der kan køres ind, og Kornet sættes af.

I Kalkegnene må Leret bruges med Forsigtighed til klinede Vægge, fordi Kalken kan opløse Leret, når det om Vinteren har været udsat for Frosten; men når det derefter æltes godt, kan de deraf klinede Vægge stå i adskillige År. Med sådanne Bygningsmaterialer er det begribeligt, at man idelig må bygge, kline og udbedre sine Huse.

I Vester Vandet Sogn, hvor der findes Kridtsten, tilhugger man Sten til at mure med af disse såkaldte Blegger, ligesom på Stevns Klint. I Kalkegnene bruger man også Kalksten eller Klakbleger til indvendig Mur,

især til Skorstene; men hvor Frost kan virke og opløse dem, er de utjenlige. I disse Egne betjener de Fattige sig også af Flintsten til at opmure Vægge af. Hidtil har i mange Bønderhuse ikke været opført Skorsten; der har kun været Røghuller på Tagene, men nu bliver Skorsten almindelige.

Af Mangel på Rughalm bruges meget Havrehalm, også Byghalm til Tag, især på den nordre Side af Hu-

S130

set, hvor det kan vare længst. Rør lægger man meget Vægt på at lægge lagvis imellem Halmen, hvilket giver et stærkere og varigere Tag. Endog Herregårdene er for det meste tækkede med Strå og mange Huse i Thisted bærer endnu Stråtag.

At gipse med Ler på Halm, der er vundet om smalle Brædder eller Staver, er os ikke ubekendt, men kun lidt brugt.

De fleste Kirker her i Landet er kullede, uden Tårn eller Spir. Hvad Stormvindene kan udrette af Skade her i Landet, kan ses på de Kirker, som Ejernes Vindesygge (ejerne af begærlighed o.a.) har afklædt Blyet og igen belagt med Tegl; for det er næsten en Umuligt, at et Stentag kan stå sig her. Man tør vel håbe, at det herefter ikke kan tillades at tilføje flere Kirker denne uoprettelige Skade for en så ussel Fordels Skyld.

I den nordlige Del, nogle Steder i Nors, Vandet og Thorsted Sogne, må man for at finde Vand grave til en Dybde af 60-70 Alen og derover. Det ville altså være vanskeligt at opsætte Brønde disse Steder, dersom Naturen ikke lettede Arbejdet på en anden Måde. Da Grunden i hele denne Dybde for det meste er Kalk, som er så hård og fast, at man må hugge det op, så behøver disse Brønde ikke at opsættes enten med Sten eller Planker, for at undgå at de skrider sammen. Men, for at forhindre Frostens Påvirkning, som ville opløse Kalkstenene, opsættes nogle få Alen foroven med Kampesten førend man graver dybere. Desuden bygges også et Brøndhus eller Skur over Brønden. Ofte graver

man også en Brønd i Stalden eller så nær derved, at Vandet ved Render kan ledes derind, hvilket om Vinteren er meget Bekvemt.

Hvor Jordbunden ikke er Kalk, opsættes Brøn-

S131

dene med Flintesten eller Kampesten. På nogle Steder har man næppe 8 Alen, på andre 10-20 Alen til Vand. Vandet trækkes op ved et Reb, som med 2 Spande går over et Hjul.

Nu da Udskiftningen så godt som er fuldendt i Thy, ville ordentlig Indhegning bidrage overmåde meget til Agerdyrkningens Fremme; men den Fordel, det er at have sin Jord indhegnet, mangler aldeles. Vel tøjrer enhver sine Kreaturer, og freder så godt muligt, men denne Fredning varer kun indtil det meste Korn er i Hus, så den Mand, som står tilbage med sit Korn på Marken, må selv lade det vogte. Derfor kan den vigtige Kløveravl, Kartoffelavl og andre nyttige Metoder aldrig rigtig lykkes her, fordi man mangler Indhegning, og altså Fredning både Forår og Efterår.

Nogle enkelte Udskiftede har vel begyndt at indkaste deres Lod; men kun med et lille og enkelt Dige, hvis højeste Nytte kan være at forhindre Kørsel på Marken ved Vejene. Endogså de, som opfører de bedste Diger, gør sædvanligvis Foden for smal og opsætter det ikke omhyggeligt nok med Græstørv, hvorfor det også synker sammen. Man afskrækkes også fra at spilde Jord til et dobbelt Dige, eftersom det alligevel ikke uden Gærde (hegn af tjørn, o.a.) kan holde Fårene ude. Når Indkastning (indhegning, o.a.) sker imellem 2 Mænds Lodder, bruges sædvanligvis Flækgrøft d.v.s. Grøften graves i Skellinien, og et Dige kastes op til hver Side. Også denne Indhegning er til lille Nytte og kan næppe frede for Fæhøveder, endsige for Får.

Såvel Risgærder som levende Gærder er ganske ubekendte Ting i Thy. Men denne Mangel på Indhegning kan ikke lægges Thyboerne til Last som en Mangel på Vindskibelighed (opfindsomhed, o.a.); men Vanskelighederne er her større end an-

S132

dre Steder. Hvor Grunden er Kalk, opløses denne af Frostene, og Diget skrider ned. Hvor Grunden er Grus går det ikke meget bedre. På andre Steder kan Diget stå godt, men hvorfra tages Gærdet? Her mangler alt både til Risgærde og levende Hække. Hvidtjørn haves ikke, og de skarpe Forårsvinde ville sikkert tilintetgøre denne og andre Tjørns Vækst på et Dige. Vel kan det siges, at Plantning hidtil ikke er forsøgt; men den som kender den såkaldte Skaj i Foråret, tør næppe gøre sig megen Forhåbning.

Dog er der et Træ, som trodser Vindens Skarphed, nemlig Hylden. Jeg tror, at dersom denne enten blev plantet på den vestre side af et dobbelt Dige, eller også blandet imellem Hyben, Slåen og andre Torne, da ville den skaffe disse et sådant Læ, at de kunne vokse. Hylden har også det Fortrin, at den ikke sådan som andre Træer ædes og beskadiges af Fårene. Dersom den omtalte Flækgrøft med Dige på hver Side, skulle være til nogen Nytte som Hegn, da mener jeg, at der måtte plantes Sandtidse, Slåen, Hyben osv. på begge Sider, som gennemvokset med Brombær Klynger kunne opfylde Grøften. Dette ville give et tilstrækkeligt Hegn, som ved Hjælp af Digernes Beskyttelse sikkert kunne vokse under dette Klima. Et lille forsøg har jeg også gjort på denne Måde. Gid Thyboerne, som er så ubekendte med al Indhegning, ikke fremdeles må mangle fornøden Vejledning og tilstrækkelig Opmuntring til denne så vigtige Sag.

Stengærder ville vist nok være det mest passende Hegn i Thy. Det mangler heller ikke på gode Stenkløvere, som meget vel forstår at sætte et Stendige. Men Thyland har ingen Forråd på Sten, som kunne være

S133

tilstrækkelige til sådant Brug. Dersom her fandtes sådan Mængde Kampesten som nogle Steder på Sjælland eller ved Riim i Jylland, ville Thyboerne vist ikke forsømme at gøre anvendelse deraf. Men det er endog vanskeligt at få Sten samlet til et Havedige.

Haverne indhegnes almindeligvis enten med Flintesten, som findes i Kalken, eller med Digetørv, som graves i Hederne, og hvorefter opføres 2-2 ½ Alen høje Diger. Af sådanne Jorddiger er næsten ethvert Hus omgivet, hvis ikke for at indhegne en Have, så dog for at frede de lave Tage for Kreaturerne.

Nord og Øst for Thisted er Vejene meget gode, thi Kalkgrunden modtager let Vandet. Men i den sydlige Del af Landet, hvor Jordbunden er Rødder, er Vejene til visse Tider meget besværlige at færdes på. Når Vejene her engang skal anlægges og istandsættes, har man et ypperligt Middel i de mange Småsten eller Øer, som findes såvel ved Fjorden som på Agrene. Stenkister og Broer opfører man fortræffeligt af huggede Sten.

17. Parcellering.

I de senere År er Opløsning og Udstykning af såvel Herregårde som Bøndergårde kommet meget i Gang. Omtrent i den sidste Halve Snes År er følgende Hovedgårde opløst og enten alt, eller det meste af Bøndergodset bortsolgt: Nørtorp, Rostrup, Øland, Ørum, Faddersbøl, hvormed Nørhågård var forenet, Irup, Stamhuset Vestervig Kloster, Stamhuset Todbøl med Boddumbisgård, Stamhuset Kjølbygård og Ullerupgård.

De komplette Herregårde, som endnu har alt sit Bøn-

S134

dergods, er nu kun: Ulstrup, Kovstrup, Tandrup og Hindsels. Nørtorp var det første Gods, hvis Bønder for en halv Snes År siden blev Selvejere. Og da Jordegods den Tid endnu ikke var i så høj Pris så fik Fæsterne deres Gårde for godt Køb. Det er derfor ikke uden Grund, at de har sat Hr. Byfoged Lemvig et Taknemmeligheds Minde, fordi han som Herredsfoged opmuntrede og understøttede dem til et Køb, der nu er dem ligeså fordelagtigt, som det dem dengang forekom betænkeligt. Af Rostrup Gods, som for 6 År siden blev solgt (1794, o.a.), betalte Gårdfæsterne

omtrent 100 Rdlr. for 1 Tde. Hartkorn. Det af Ølands Gods, som omtrent på samme Tid blev solgt, kostede næsten i samme Pris. Todbøl og Irup solgte al deres Gods i Årene 1799 og 1800, hvoraf Prisen for 1 Tde. Hartkorn til Gårdfæsterne var imellem 150 og 200 Rdlr. Vestervig Gods, som for det meste blev solgt i Året 1799, kostede også henimod 200 Rdlr. for 1 Tde. Hartkorn. Kjølbygård og Ullerupgårds Ejere erfarer nu, at Bønderne af andres Skade er blevet mere frygtsomme for Selvejendom; men dog viser det, at der er muligt at bringe Bonden til at lade sig kalde Selvejer, selv om det er på hårdere Vilkår end hidtil. Thi i Hillerslev har Gårdfæstere af Ullerupgårds Gods tilbudt 400 Rdlr. for 1 Tde. Hartkorn, og i Skinnerup Sogn skal en Mand have tilbudt 600 Rdlr. for hver Tde. af sit Hartkorn.

Næsten alle de opløste Herregårde har fået bevilget Skattefrihed for Hovedgårdstaksten, endskønt Bøndergodset bortsælges.

Hovedgårdenes Adsplittelse har også givet Anledning til mange Bøndergårdes Adsplittelse. Thi Bønderne køber nu deres Gårde så dyrt, at Købesummens

S135

Renter er dobbelt eller tredobbelt så store som den forrige Landgilde. For at formindske de Udgifter, som snart erfares at være uudholdelige, griber den nye Selvejer til det nemmeste Middel: Udparcellering. Han sælger da nogle Stykker af sine Jorder, for kun at have de samme Udgifter, men han kommer alt for snart til at føle, at han nu kun har det halve Jord.

Således er i de senere År Husenes Antal blevet meget forøget, og Gårdenes Antal derimod formindsket, fordi adskillige Gårde er ganske forvandlede til Huse, og andre er aftaget i Størrelse. Bøndergodsets Salg har desuden haft til Følge, at Hovedgårdsmarkerne til de fleste af omtalte Herregårde er blevet udstykkede både til Gårde og til Huse. Så at Folkemængden unægteligt er blevet meget større.

At bestemme Nytten eller Skaden af sådan Selvejendom og deraf følgende Udstykning er måske vanskeligere end mange formoder. At Bønderne bliver Selvejere, og derved opmuntret til at drive deres

Gårde med større Lyst, og desuden befris fra det besværlige Hoveri, kan ikke andet end glæde enhver Ven af Bondestanden. Men når man kender den Måde, det sker på, og hvilke Følger, det har for manges en Bonde, så må man se Sagen fra den anden Side. Da såkaldte Slagter-System, som er kommet så meget i Brug, fortjener bestemt ingen Berømmelse. Mange af dem, som sælger Bønderne deres Gårde, vil sikkert selv tilstå, at de mindre har Bondens Vel, end deres egen Gevinst for Øje. Dersom det først blev Bønderne tilladt at blive Selvejere, når de selv havde Lyst og Evne til at blive det, da ville det vel gå langsommere frem; men enhver ville dog sikkert købe, så snart han havde, el-

S136

ler så Udveje til Pengene.

Men hvis både den Fattige og den Formuende under allehånde Forestillinger og Trusler drives til at købe straks, da bliver det en nødvendig Følge heraf, at manges en Bonde, der nærrede sig vel som Fæster, må som Selvejer miste Alt.

Det er Godsejeren ligegyldigt, om Bonden slet intet kan betale på sit Sted, når Bonden ved at få nogle Års Kredit på hele eller $\frac{3}{4}$ af Købesummen vil lade sig kalde Selvejer; for da Fæstebrevet derved er ophævet, er det nu en let Sag for Godsejeren, nu som Kreditor, at udjage Bonden af det Sted, hvori han som Husbond havde måttet lade ham sidde.

Det er vel mere end tænkeligt, at en og anden Hosbonde eller Forvalter overtaler Bonden til at blive Selvejer ved Midler, som ikke er alt for ædle. Når f.eks. de to Betingelser forelægges Bonden, at enten skal han købe sin Gård til en forud bestemt Pris, eller også skal der tages af den bedste Jord fra hans Gård til et Par Huse, som skal bygges midt inde på hans Jordlod, så bliver han nødt til af to onde Ting at vælge det, hvorved han tror længst at kunne afværge sin Ødelæggelse.

Man skulle vel ikke synes det var rimeligt, at en Godsejer, under en Bys Udskiftning (og dette er den bekvemmeste Tid til hans Øjemeds Opnåelse), skulle kunne kalde den ene Fæster til sig efter den anden og true dem med, at dersom Fæsteren ikke køber sin Gård, skal han flytte ud

på den ringeste Lod i Udmarken og - når Fæsterne af Frygt derfor alle er blevet Selvejere - overlades til sin egen Skæbne, medens Godsejerne er ubekymret om, hvem den befrygtede Lod tilfalder. Man kunne vel nævne flere Muligheder; men det er nok til at gøre det begribeligt, at ikke alle Bønder bliver Selvejere med deres gode Vilje.

Vel er det sandt, at 1 Tønde Hartkorn adskillige Steder i Danmark betales dyrere end her; men i

S137

Thy, hvor for det meste kun haves 6-7 Tdr. Agerland til 1 Tønde Hartkorn, hvor ingen Skov haves og kun lidt Eng, viser Udviklingen, at Jordegodset er kommet op i en Pris, som efter nærværende Dyrkningsmåde er for høj, da mange bliver nødsaget til at sælge deres Steder, dels fordi de ikke kan svare Udgifterne, dels fordi de ikke kan få Penge til Låns. Unægteligt er det, at Velstand var tidligere mere almindeligt i Thy hos Fæsterne, end nu hos de nye Selvejere, og at den thylandske Bonde tilforn ikke var så afhængig af Herremanden, som den fattige Selvejer nu er af sin Kreditor.

Selv om det ikke er nødvendigt, at Hovedgårdsmarkerne udstykkes fordi Bøndergodset sælges – med begrundelsen at egen Dyrkning, skønt dyrere, altid lover bedre Frugter end Hoveri - så er det dog almindeligt i Thy, at også Hovedgårds Markerne udstykkes til Gårde og Huse. Om dette kan være gavnligt for Staten, når den skal undvære de Pengesummer, som tilforn indkom for det fra Herregårdene solgte Korn og Kreaturer, vover jeg ikke at sige. Men at det vil være til Skade for den thylandske Bonde efter hans nærværende Indretning (driftsform, o.a.) kan ikke benægtes. Den vigtigste Indkomst har Bonden her i Landet altid haft af sin Kvægavl, især af Stude, som han årligt har kunnet sælge til Herregårdene og få vel betalt. Dersom nu de store Gårde ophæves, må denne Handel standse. Jeg mener desuden, at det i flere Henseender kunne være nyttigt, at et vist Antal store Sædegårde, omtrent på 20 Tønder Hartkorn, blev opretholdt. Sådanne Gårde kunne undertiden passe til Beboere, som udenfor Bondestanden havde nydt en bedre Oplysning, var fri for gammel Slendrian, og med Lyst og

S138

Evne kunne foretage sig Forbedringer i Landvæsenet. En sådan mere oplyst Klasse af Agerdyrkere, er så vigtig for et Land, at denne Klasse ikke ved overdreven Parcellering burde fratages en passende Virkekreds.

De mange små Bøndergårde, som nu opstår ved at Nøden driver mange Gårdmænd til at sælge Jord fra deres Gårde, vil også have skadelige Virkninger for Agerdyrkningen. Vel er det sandt, at en lille Jordlod, vel dyrket, kan bære lige så meget Frugt som en større, der dyrkes slet. Men Erfaringen viser, at de små Gårde dyrkes dårligere end de større. Beboerne af de små Gårde befinder sig almindeligvis i en forknyt (fattig, trængt, o.a.) Tilstand; de har intet at sælge til at betale deres Skatter og Rentepenge med, hverken af Korn eller Kreaturer, men ofte må de købe; de fortærer hvert Års Avl, så de næppe har Korn til at så i Jorden, og de har hverken Lyst eller Kraft til hverken at dyrke deres Jorder godt eller at tænke på Forbedring. Det er såre sjældent at se en Gårdmand, der har mindre end 40-50 Tønder Agerland, eller rettere, som ikke kan så 20 Tdr. Korn at klare sig godt her.

Men den skadeligste Følge af Udstykningen er de mangfoldige Huse, som derved fremkommer. Jeg ved, det er at tale imod Tidens Ånd; men ikke imod den Sandhed, som Erfaringen daglig bekræfter i den Provins, hvorom dette her handler om. Så glædeligt det end er at se Folkemængden tiltage i et Land, når Vindskibelighed og nye Næringsveje tiltager med den, så sørgeligt er det at se en Hoben Familier leve et kummerligt og afhængigt Liv, uden at kunne ernære sig selv. Man Fejler meget, hvis man ubetinget vil sammenligne en Provins med alle andre.

S139

For på Sjælland står adskillige Næringsveje åbne for Husmanden, og han mangler ikke der Arbejde, som betales ham så godt, at han let kan ernære sin Familie. Anderledes er det i Thy; her mangler det ikke på Tjenestefolk eller Daglejere; men mange af disse mangler

Arbejde. Her falder ingen Beskæftigelse med Gærder, Grøfter, Skovning og så meget andet Arbejde, som forefalder andre Steder. Også derfor kan en Daglejer fås her om Vinteren for 4 Sk. og om Sommeren for 6 eller 8 Sk. daglig, hvormed han ikke kan føde Kone og Børn hjemme. I Vinteren 1800 og i Sommeren 1801, da 1 Tønde Rug kostede 7-8 Rdlr. og en Tønde Byg 28 Mark, sås det, at Folkemængden var for stor efter Beskæftigelsen og Næringsvejene, idet føre, stærke Karle og Mænd i dette dyre År så sig nødt til at gribe Bettelstaven; og det samme ses nu dagligt, blot værre.

Selv om Husmanden har Jord, om det bare er 1 Tønde Hartkorn, og så meget behøves mange Steder til 2 Køer og nogle Får, så er hans Forfatning dog sjælden god. Han er alt for afhængig af Gårdmanden, da han til al sin Pløjning og Jorddyrkning behøver Hjælp fra Gårdmanden. Er Husmanden Håndværksmand, Tømmermand, Smed eller Tækker, kan han gengælde det med sit Arbejde; men for andre er det besværligt at få Jorden dyrket. At pløje mod Betaling, gør Bonden ikke gerne, meget få Gårdmand lader sig formå til, for 2 Marks Betaling for et Plovbed, at dyrke andres Jorder; et Plovgilde (en forening, et fællesskab til pløjearbejde, o.a.) bevæges måske lettere dertil, men er kun til lidt Nytte; og ingen vil af Barmhjertighed pløje alle Husmændenes Jorder, dertil er deres Husmændenes Antal for stort.

Det er altså naturligt, at Husmanden får sin Jord

S140

ringest dyrket, og dog er det ham, der betaler sin Jord dyrest; thi de mindre Jorder er altid forholdsmæssigt de dyreste. 1 Tønde middelmådig god Brødjord, uden Bygning, koster nu f.eks. i Skjoldborg over 40 Rdlr. Endskønt Husmanden således må nøjes med, på hvad Måde og til hvad Tid han kan få sin Jord dyrket, så er det dog ikke uden Grund, at Gårdmanden siger: at det kun lidt kan nytte Gårdmanden, at han har købt sig fri for Hoveri, da han nu må gøre det Arbejde til Husene, som han forud gjorde til Herregårdene.

Således er de mange Huse til Byrde for Gårdene, og Husmændene selv er ingenlunde lykkelige derved; thi hvorledes skal 4

gange så mange Mennesker, under hårdere Vilkår og ved slettere Dyrkning, leve af den Jord, som tidligere næppe kunne føde en Familie?

Når derfor Hr. Høegh opmuntrer til Oprettelse af Huse med 3 eller 6 Tønder Land, så er det sikkert kun hans Mening på Betingelse af, at hans vel udtænkte Plan for sådanne Jordlodders Dyrkning, bliver fulgt. Men hvis Dyrkningsplanen ikke følges og hvis, om ikke andet, så dog Mangel på Indhegning, forhindrer Udførelsen, så vil nok enhver tænke anderledes (negativt, o.a.) om de mange Huslodder.

Man må ej heller tro, at denne Forøgelse af Husmændenes Antal har haft gavnlige Virkninger for Flid og Vindskibelighed, eller for Moralen i Almindelighed. Mangen en Husmand driver sin Tid med at røgte og passe sin Ko, og lever af sin Avl, så længe den rækker, og når Nøden driver, går han enten selv ud, eller jager sine Børn ud at tigge, for at indsamle Forråd igen til nogen Tid. Flid, Sædelighed og god Børneopdragelse, vil næppe kunne trives under sådan en Tilstand. Intet Skolevæsen eller offentlig Foranstaltning vil være i stand til, i mange År, at op-

S141

rette det, som på den Måde i de sidste År er nedbrudt. Endog den flittige Husmand vil næppe være i stand til at beskytte sig for trykkende Armod, når Sygdom, Alderdom, Børneflok, eller dyre År indtræffer. Så at, dersom han ikke fristes til Tyveri eller åbenbart Betleri, så må han dog være afhængig af sine Sognefolks Barmhjertighed.

Så længe man altså ikke kan anvise Husmændene noget Arbejde, hvormed de kan ernære sig selv og Familien, tror jeg ikke, at man skulle påskynde deres Mangfoldiggørelse, der i så mange Henseender truer med at ville blive skadelig og farlig.

Ingen kan inderligere ønske Folketallets Stigning end den, som skriver dette; men han ønsker, at Fædrelandet ikke bare skal have mange, men også lykkelige Beboere, og han ønsker, at Fabrikkerne og Næringsvejene må tiltage i samme Forhold som Folkemængden. Hvis

Huse blev byggede på passende Steder og i et rigtigt Forhold, kunne de være til Nytte.

Nogle Steder, især ved Limfjorden, kunne Fiskeriet sysselsætte flere Hænder. Andre Steder er Udmarkerne så store og langt fraliggende, at det var godt, om de blev solgt til nye Gårdes og Huses Oprettelse.

Men frem for alt måtte Gårdene, der overvejende udgør Thylands Styrke, ikke derved gøres alt for små eller formindskes i Antal. Hvor der ikke findes andre Næringsveje, og så længe Beskæftigelsesmulighederne ikke er større, burde Husenes Antal i et Sogn bestemt ikke overgå Gårdenes. Og jordløse Huse burde kun være til for sådanne Beboere, der ved en eller anden Håndtering kunne ernære sig.

For at oplyse hvor byrdefuldt det er for et Sogn at have mange Huse, vil jeg nævne

S142

Skjoldborg Sogn, som består af 25 Gårde og 50 Huse, hvoraf de fleste har Jord. Foruden jævnlige Byrder med at dyrke Husmændenes Jorder og anden godvillig Understøttelse, som Gårdmændene daglig må vise de fattige iblandt dem, har dette Sogn 5 højsttrængende Almissemedlemmer, som nyder omtrent 15 Tønder Korn og 5 Rdlr. i Penge årlig. Desuden betales 10 Rdlr. for et forældreløst Barns Opfødsning, og i Ansætningspenge for de Fattiges Ekstraskat betaler Sognet 8 Rdlr., 2 Mk, 14 Sk.

Når nu hertil regnes 8-12 omstrygende Betlere daglig, hvoraf næppe nogen går bort ringere end med 1 sk., om ikke i Penge, så dog i Varer, og man betænker de store Skatter, som hviler på Hartkornet, de årlige Rentepenge, der tilligemed så mange andre Udgifter skal udredes af en Gård, så må spørges om det ikke er en dårlig Idé at forøge Husenes Antal? Fordi ethvert Hus, som oprettes i et Sogn, bliver dobbelt byrdefuldt, nemlig fordi de Trængendes Antal derved forøges, og Sognets Styrke, nemlig Gårdene som skal bære Byrderne, derved formindskes.

18. Oldtidens Mindesmærker.

Til de ældste Mindesmærker fra Fordums Tid kan med Rette henregnes en ualmindelig store Mængde Gravhøje, som findes næsten over hele Thy. Det er ikke få Steder, at man på een Kvadrat Mil (7,5 x 7,5 km, o.a.) kan tælle over 100 af disse. De findes mest på Hederne, formodentlig fordi man på Indmarkerne har brugt af Jorden, og udjævnet en Del af dem. Inden i adskillige af disse Gravhøje, som er udjævnede, er fundet Sten sat i en Firkant, og i Bunden en Krukke eller Urne med

S143

Aske og Ben. Man fortæller også om Sværd af Malm og lignende, som undertiden skal være fundet deri.

Det synes rimeligt, at senere Slægter har benyttet sig af ældre Begravelseshøje; thi undertiden findes, når den yderste Jordskorpe aftages, flere Askekrukker indsat på Siderne af en Høj. Så formodentlig er nogle af de Høje, i hvilke findes Urner med Aske, ældre end den såkaldte Brænde-Alder, selv om de fleste Spor dog vidner om Ligenes forbrænding. Rundt omkring nogle af disse Høje er sat en Række store Sten; men de fleste har ingen Sten uden om sig.

Disse mange Gravhøje synes at vidne om Thylands tidlige Befolkning, og det på den Tid, da vore Fædre søgte deres Næring på Søen, og derfor helst udvalgte de ud til Havet liggende Opholdssteder. Man ved jo således, at på Vesterhavets Øer og lignende Steder findes også mange Gravhøje. Formodentlig har Sandrevlerne og Sandklitterne ikke dengang gjort Thylands Havkyst så besværlig som nu, så at det har været nemt herfra at gøre et Togt til England og andre Lande. Det er også muligt, at her dengang har været Havn og Indsejling ved Vesterhavet.

En anden Slags Mindesmærker er de såkaldte Dysser, Dåes eller Kouer, hvoraf gives mange. De løber alle i en lige Linie ligesom en Vold eller Dige; men de har ikke alle den samme Retning. Formodentlig har de tjent til Forsamlingssteder både i religiøse og politiske Anliggender. Almuen anser dem for Kæmpegrave. Man gør den forskel i Benævnelser, at de, som er omgivet på Siderne og Enderne med en Række Sten, og som

almindeligvis er de længste på omtrent 100 Alen og derover, kaldes Kouer, og de kortere, som

S144

ingen Sten har, kaldes Dåes. Dersom nogle af dem har været almindelige Begravelses Steder, ligesom vores Kirkegårde, da har det sikkert kun været de små uden Sten, thi de andre er også ved Enderne begrænsede af store Sten, så at de synes på en Gang af have fået hele deres Længde.

At disse Kouer har tjent til religiøse Sammenkomster, er tydeligt nok. Alene i Skjoldborg Sogn er 4 Sten-Kouer og 2 Dåse, nemlig en Koue ved Møgelvang på 100 Alen, på hvis Midte nylig lå en stor Offersten, - i denne lader Almue-Sagnet en Kæmpe være begravet, ved Navn Ville, hvoraf Vildsund skulle have Navn.- Nord for Ås er 3, at hvilke den første er 75 Skridt, den anden 38 og den tredje og nordligste er 135 Skridt eller 168 Alen. På den ene Ende af den første ses Offerstenen endnu, ligeledes hviler på den sidste endnu, ovenpå 5 Sten, en overmåde stor flad Sten, hvorunder er en firkantet Hule - 4 Alen lang, 9 Kvarterer bred og 9 Kvarterer høj (1 Alen = 63 cm, 1 Kvarter = 16 cm, o.a.). Sådanne Huler findes flere Steder under disse Offersten. Disse firkantede Huler har helt sikkert ikke været uden Formål, da de er nøjagtigt opstillet ved at den flade Side af de opsatte Sten vender indad. At de har været dybere tidligere, førend så meget Jord har samlet sig deri, er troligt. Mallet mener i sin Indledning i Danmarks Riges Historie, Side 74, at disse Huler har tjent til at modtage Blodet af Offerdyrene. Den ene af disse Kouer ved Ås, omtales i Holbergs Geografi.

På Skjoldborg Hede er der en Dås 35 Skridt lang, og en anden ses endnu ved Sønder Skjoldborg. Straks Nordvest for Thisted ligger en Koue, som er 200 Skridt lang, hvorpå er 3 Forhøjninger, 1 på Midten, og 1 på hver Ende. Ikke langt derfra, syd for Dragsbæk, er der 1 Koue på 150 Skridt,

S145

hvorpå der indtil for nylig også har stået et Alterbord. Vesten for Thorsted, på Heden, er der en stor Stenkoue, kaldet Dodenun, på hvilken

der endnu hviler en stor Offersten på 4 store Grundsten, der ligeledes danner en Hule, hvori 4-5 Mennesker kan sidde beskyttede for Regn og Blæst. Lige nord for Sjørring Kirke ligger en mindre Stenkoue, 34 Skridt lang, hvorpå endnu ligger nogle af de Sten, der har været Støtter for Alterbordet, som er borttaget. Sådanne Kouer og Dåse findes endnu i Hundborg, Hillerslev og mange flere Sogne.

En vis Ærbødighed har fredet disse Oltidens Mindesmærker hidtil; men nu benytter man sig af Stenene og fjerner Jorden. - Foruden disse Offersteder eller Altre, som er oprejst på Forhøjninger, findes også adskillige Altre på jævne Steder, hvor ligeledes en meget stor flad Sten hviler på 4 andre Sten. Et sådant Offersted ses endnu straks nordvest for Thisted og flere Steder.

Ligesom Altrene har været mange, så findes her også mange af de såkaldte Tordenkiler, eller rettere Offerknive, som er tilhuggede af Flintsten. Nogle har fuldkommen Lighed med en spids Kniv. Af denne Slags har jeg én, som mere ligner en trekantet fil, hvor Bladets Længde er $3\frac{1}{4}$ Tomme (1 tomme = 2,6 cm o.a.), men ca. $\frac{1}{4}$ Tomme er knækket af, dens største Bredde er $\frac{1}{2}$ Tomme, og Angelen (håndtaget, o.a.), hvoraf noget er afbrudt, er $\frac{1}{2}$ Tomme lang. En anden Slags, som måske har tjent som Arbejdsredskab til adskilligt Brug, har en nogenlunde kileformet Skikkelse. En sådan, af middel Størrelse, udgør i Længden 8 Tommer, og i Bredde $3\frac{1}{3}$ i den brede Ende eller mod Odden og $2\frac{1}{3}$ Tomme i den smalle Ende eller på Håndtaget.

Strids-

S146

økser og Stridshamre, dannede af Sten, er også fundet adskillige Steder. Sværd af Malm skal også være fundet i nogle Gravhøje.

Blandt de mest bemærkelsesværdige Spor af gamle Bygninger, udmærker sig Sjørring Volde, som er beliggende tæt ved den østre Ende af Sjørring Sø, der, hvor afløbet fra Sperring Sø løber ud i denne. Både Forhøjningen, hvorpå Borgen eller Slottet har stået, og Voldene, som har

omgivet det, er endnu uforstyrrede. Borgen har ikke været af stor Omfang; men såvel Forhøjningen som Voldene har været temmelig høje. Volden er på 3 Steder gennemskåret, hvorigennem Vandet har gået ind fra Sjørring Sø og opfyldt Graven. Måske også Skibe har lagt derind, og Vindebroer har forenet de adskilte Volde. Den nu næsten udtørrede Grav er for nærværende Tid 15 Skridt bred. Forhøjningen i Midten, som har været firkantet, er endnu 15 Alen høj, og dens Omkreds ved Grunden er 170 Skridt.

Borgen, som har ligget derpå, har formodentlig været af Vigtighed, da det er højst tænkeligt, at der fra Vesterhavet har været Indsejling dertil. Vel har Åen, der fører Vandet væk fra Sjørring Sø nu et ganske andet Forløb - den løber nu ud i Limfjorden i Nærheden af Vestervig - men det er ikke urimeligt at forestille sig, at Flyvesandet har kunnet tilstoppe denne Søes Udløb til Havet, lige som det er sket med Vang Sø og Nors Sø. Beviserne for denne Formodning er: En gammel Mand fortæller, at hans Fader kunne erindre en lille Bæk fra Sjørring Sø til Havet.

Navnet Færgegård, som en Gård i Tvorup Sogn endnu bærer, tilkendegiver, at der derfra må have været Overfart til Jannerup Sogn, medens Søen gik længere mod Vest; Visen om Kong Nilaus, som skal have boet på dette Slot, bestyrker også denne Formodning, hvori det hedder: "Kong Nilus lader grave de dybe Grave fra Sjørring Sø til Ve-

S147

sterhav".

Dersom der ikke havde været Indsejling fra Havet til Sjørring Sø, ville man ikke synes, at Holmene i denne og Sperring Sø skulle være så betydningsfulde, at det ville være fornuftigt at bygge Borge på dem, kraftige Borge hvoraf der endnu findes Spor.

Disse Holme bærer endnu Navn af Borg: Færgegårds Borg og Søgårds Borg. På denne Søgårds Borg eller Holm i Sperring Sø, ses endnu Forhøjninger hvorpå der uden al Tvivl har stået Bygninger; for få År siden blev på det Sted endog opgravet en stor Egepæl, som havde været

nedrammet. På den Holm i Sjørring Sø som hører til Færgegård, findes endnu Sten som Rudera (rester, levninger, o.a.) af en fordums Borg.

En lille Forhøjning, hvorpå Ørum Slot tilforn har stået, er endnu synlig tæt nedenfor Ørum Gård beliggende midt i den Å, som løber der forbi. (nedenfor Morup Mølle, o.a.)

For 2 År siden blev borttaget Kapelsten, kaldet Rudera, som var de sidste spor af et Kapel, som har ligget tæt ved Fjorden vest for Thisted. (Rudera = rester, levninger, o.a.). Et Marked, som holdes på den Plads tæt ved Dragsbæk, kaldes deraf Kapelsten-Marked. Formodentlig har Thisted Kirke engang været sat i Band og Byen har derfor set sig nødsaget til at bygge sig et Kapel.

Måske kan man antage, at dette Kapel er blevet til ved samme Lejlighed, som Kapellet, der har været ved Hvidbjerg Kirke på Thyholm, da nemlig Biskop Oluf Glob blev slået ihjel foran Alteret i Hvidbjerg Kirke af Jens Glob i Året 1261. På Grund af dette Mord blev ikke alene Hvidbjerg Kirke, men hele Stiftet blev lyst i Band.

Endnu et andet Kapel, hvoraf der kan ses Spor ved Kappelgaard i Nærheden af Vestervig, kan vel henføres til samme Tid. Thi disse 3 Sogne, som er de største i Thyland, har bedst kunnet opføre sig med Kapeller i Mangel på Tilladelse til at gøre Brug af Kirkerne.

S148

Man finder adskillige Steder på Lynghederne, f.eks. ved Sønder Skjoldborg, mange gamle Diger og store og små Indkastninger (små jordvolde, o.a.). Ingen ved, fra hvilken Tid disse Lyngbegroede Diger er, og før Udskiftningen lå disse Indkastninger i Fælled med det øvrige. Der findes hist og her på sådanne Steder Spor af Pløjning og Dyrkning.

Herved ledes man altså til Formodning om, at Området i ældre Tider har været mere befolket og Jorden flittigere taget i Brug; og at disse Jorder, - af Mangel på Dyrkning ved Folkemængdens Aftagelse, enten ved Pest eller andre Forstyrrelser - er blevet forringede og til sidst efterhånden begroede med Lyng. Endnu taler man om Pesten og en

Fordybning på Sjørring Kirkegård vest for Kirken, anses for en Pestkule (massegrav, o.a.) fra den sorte Døds Tid.

Liden Kirstens Grav *) ses endnu tæt uden for Vestervig Kirkes nordre Dør, hvor der ligger en 5 Alen lang smal Sten med 2 forhøjede Kors. *) Se Danske Kæmpeviser, 4 Part 41, om Valdemar 1. og hans Søster.

Thøgers Kilde, som skal have været på Vestervigs nedre Kirkegård, og Thøgers Kors er nu ikke mere til. Stedet, hvor Vestervig Sogns forrige Kirke stod, er endnu synlig på bemeldte Kirkegård.

Adskillige Indskrifter på Gravsten på Klokker og i Kirkerne må her forbigås.

At der mange Steder findes Træer og Trærødder, Nødder osv. i Moserne, er allerede omtalt.

At Havet har stået i forbindelse med Limfjorden igennem Tveds Kær, skal jeg senere ved omtalen af Hundstrup Sogn søge at godtgøre.

Nogle Steder, nemlig i Østerild, Visby og Bedsted Sogne findes Østers Skaller.

Forstenede Echiner (søpindsvin, o.a.) er meget almindelige. Ved Limfjorden mellem Thisted og Dragsbæk

S149

findes adskillige Forsteninger af små Sødyr, deriblandt ikke sjældent små femkantede Rør, omtrent 2 Linier (1 linie = 0,2 cm, o.a.) i Tværmål, betegnede med regulære Striber og Punkter, der formodentlig er *Helmintholithus Ifidis Asteriæ*.

19. Beskrivelse over hvert Sogn i Særdeleshed.

De Landkort, som Videnskabernes Selskab har ladet udgive under No. 5 og 6 (år 1795, o.a.), forestiller meget nøjagtigt hele Thyland og gør anden Afbildning overflødig. Dog er der nogle Urigtigheder, især i

Benævnelserne, som bør rettes, førend dertil kan henvises med Sikkerhed og som altså her måske passende kan anføres. Der kan på Kortet No. 5 nævnes: for Sovsted i Hillerslev Sogn skal læses Skovsted. En lille Holm øst for Hovsør, kaldet Hovsør-Røn, er glemt. Nørtoft i Ræhr Sogn, er ingen Kirke, den var tilforn en Herregård. Agerholm er ingen Gård, men en By. Sandgade i Øster-Vandet Sogn, skal hedde Sandgårde. Herredsgrænsen imellem Hillerslev og Hundborg Herreder skal gå syd om Skinnerup, så dette Sogn lægges til Hillerslev Herred. I stedet for store og lille Hiller skal læses store og lille Hillerslev. Annekset til Thisted hedder ikke Thisted, men Tilsted. En Holm i Sjørring Sø tilhørende Færgegård i Tvorup Sogn er udeladt. Hvor Øster-Skjoldborg er betegnet, skal stå Sønder Skjoldborg, Øster-Skjoldborg kan derimod udelades, da denne indbefattes under Nørre-Skjoldborg. I Hassing Herred skal i stedet for Stagsted læses Stagstrup. Sønderhave læses Sønderhå. (Kongsted Mølle skal læses Kovstrup Mølle, o.a.). Øland i Haring Sogn skal betegnes som en Herregård. Tanderup er ingen Kirke; men en Herregård. For Bielsted læses Bedsted. For Spang-

S150

ker, læs Spangberg. For Vibtoft, læs Vittrup. For Arrildgård i Grurup Sogn, læs Abildgård. For Todbøl i Lodberg Sogn, læs Tølbøl. Ved Vestervig Kloster er den derved liggende Kirke ikke betegnet. Tingstrup ved Vestervig, læs Tygstrup. På Kortet No. 6, skal for Tvelm i Ydby Sogn, læses Tvolm og for Ugerlem på Thyholm læses Ugerlev.

Hvor flere Sogne er annekterede, skal Hovedsognet blive betegnet med a og Annekssognene med b og c. Familiernes Antal anføres således, som det fandtes efter Mandtals Listerne i Begyndelsen af Året 1799. Personernes Antal er derimod angivet efter Folketællingen, som blev foretaget i Begyndelsen af Året 1801. Sognenes Tiendeydende Hartkorn er for det meste efter Hofmans Angivelse.

I. Hillerslev Herred.

Dette Herred, som tillige med Hundborg Herred hører under én Herredsfoged, der tillige er Byfoged i Thisted, indbefatter den nordligste og Østligste Del af Thy, og tager sin Begyndelse fra Tømmerby Sogn i Vester Hanherred, hvorfra det strækker sig med Vest; til en igennem Thisted løbende Bæk og videre ud til Havet, hvor det grænser mod Sønden til Vang Sogn. Dette Herred udmærker sig især ved sin kalkagtige Jordbund. På nogle steder rager Kalkflager så højt frem, at det næppe skjules med Muldjord af en Plovfures Tykkelse. Jordbunden er her lettere og tørrere, end i de sydligere Egne. Dette Herred har nogle meget gode Egne; men også mange ufrugtbare Sandklitter ud til Havsidens. Det indeholder 1614 Tdr. tiendeydende Hartkorn. Der lever 927

S151

Familier og 4805 Personer; altså 111 Personer flere, end for 14 År siden.

1. a. Hunstrup Sogn har en let Muldjord, som frembringer god Rug; hvorfor også Omegnen herfra forsynes med Sæderug. Lige under Muldjorden findes Kalk. Sognet har fornøden Tørvemose. Det har omtrent 147 Tønder tiendeydende Hartkorn, 56 Familier og 331 Personer. I dette og Østerild Sogn skal kun 5 til 7 Tønder Agerland til 1 Tønde Hartkorn.

Sognet indbefatter følgende Byer: Hunstrup By, hvori er 5 Gårde og 6 Huse, Kløv By med 13 Gaarde og 6 Huse, Klastrup By med 7 Familier og Lønnerup med 10 Familier.

Til Hunstrup Sogn hører desuden Hovedgården Kjølbygård, som fra År 1726, har været Stamhus for den Berregårdske Familie; men er for et Par År siden udløst og solgt, så nogle af Bønderne allerede er blevet Selvejere. Den er i alt matrikuleret for Hovedgaardens Taxt, 34 Tdr. 2 Skpr. 1 Tdkr. 1 Alb. Hartkorn. Medens Godset var samlet, udgjorde Bøndergodset Hartkorn 374 Tdr. 2 Skpr. 3 Tdkr. 1½ Alb., hvilket alt, undtagen 8½ Tde. i Lild sogn, ligger i Thye, og deraf 123 Tdr. i Hunstrup sogn. De tilhørende Tiender er anslået til 154 Tdr. og Mølleskylden 13 Tdr. 2 Skpr. 1 Fdkr. Tienderne vare: Hunstrup Sogns Kirketiende, Østerilds Kirketiende,

Hjardemåls Konge- og Kirketiende og Skinnerups Kirketiende. Under Hovedgården ligger Krænge og Esdal i Hjardemål Klit, hvoraf Gården får sin Lyng og Fladtørv.

Kjølbygårds Mark udgør omtrent 200 Tdr. Agerland, deraf bruges 40 Tdr. som Alsæde og næsten alt det resterende som Brødjord. Alsædejorden gødes hvert 5te Aar, og besås derimellem med 1. Byg,

S152

2. Rug, 3. Byg, 4. hvid Havre og tildels med Ærter. Brødjorden gødes efter 4 Års Hvile, og besås med Byg, Rug, Byg, Rug og sort Havre. Til Tørvejergning har Gården de fornødne Engmoser, og Højbjergning og Lyngslet har den til Overflødighed. Gården har undertiden benyttet sig af Helt- og Aborre i Fiskeriet i Østerild Fjord. En Tønde Hartkorn af Kjølbygårds Gods i dette Sogn, koster i Almindelighed til Fæsterne selv 200 Rdlr. Under Stamhuset Kjølbygård har også Vesløgård og -Gods i Vester Hanherred været indlemmet fra År 1741.

Forbi Hunstrup går et stort Kær, som på dette Sted kun indeholder lidt Tørvejord, og hvorunder først findes Sand og dernæst Kalk. Igennem dette Kjær går 2 Åer, som driver 2 Møller, Bromølle og Kløv Mølle, hvoraf den sidste kun er en Græsmølle, den første hører til Hillerslev sogn, begge under Kjølbygårds Gods. Dette Kær er af vid Udstrækning. Det tager sin Begyndelse fra Hovsør Havn, går op forbi Kortegård, Kaastrup og Tved, deler sig derpå i 2 Arme, hvoraf den ene løber ud mod Havet ved Vigsø og den anden mod Hansted, hvorved Hanstholmen dannes.

At dette Kær engang har været Havbund, og har forenet Havet med Fjorden, synes af flere Grunde meget rimeligt. Til Bevis for denne Mening, anfører man: at i Kæret ved Kløv er fundet Rav, at en stor Mængde Østersskaller findes i nogle Bakker ved Østerild, at den stejle Brink, som omgiver Kæret, har Udseende af at have været Strandbred, at der skal være fundet Skibsankre i Kæret og at der fra Bådsgård på Hanstholmen formenes at have været Overfart med Både til den søndre

Side.

S153

b. Østerild Sogn har for det meste sandet og ringe Jord. Flyvesandet har i ældre Tider overdækket en stor Del deraf. Øst for Østerild er der en Strækning af en halv Fjerdingsvej (1 fjerdingsvej = $\frac{1}{4}$ mil = 1900 m, o.a.), skjult med lutter småsten, hvor intet Græs kan vokse. Også i dette Sogn avles godt rent Vinterrug. Lidt Hør og Hamp bliver avlet her. Lyngslet og Fladtørv er Sognet rigeligt forsynet med i Klitten.

Dette Sogn har 115 Tdr. Hartkorn, hvoraf 94 Tdr. hører til Kjølbygård. Personernes Antal er 437, og Familierne 87, hvoraf de fleste er fattige Husfolk, som tildels søge deres Næring ved Heltfiskeriet i Fjorden.

Hovsør er den bedste By, som engang har strides med Thisted om Købstadsrettighed, deri er 9 Gårde og 3 Huse; den ligger ved en Vig af Fjorden, som kaldes Hovsør Havn, hvor små Skibe om Sommeren kan have et sikkert Leje. Til Hovsør var fornylig 4 Kåge, nu kun 2, på 50 Tdr., som sejler i Limfjorden. Byen ejer en lille Holm, kaldet Hovsør Røn, af omtrent $\frac{1}{4}$ Mils Omkreds, beliggende i Fjorden imellem Hovsør og Arup, hvortil dens Kreaturer kan vade og græsses om Sommeren. De øvrige Byer er Vesterby med 7 Gaarde og 20 Huse, og Tovsig med 3 Gaarde og 1 Huus, foruden nogle enlige Steder i Klitten, som Abildhave og flere.

2. Hjardemål sogn har overflødig Jord; men det meste er ringe og fordærvet af Flyvesand. Det har Sandklitter af 1 Mils Strækning ud til Havet. I disse Klitter haves tilstrækkelig Lyng og Fladtørv til Brændsel. Flyvesandet, som tilforn har ødelagt dette sogn så meget, er temmelig velbegroet på nogle Steder, dog gives der endnu store nøgne Sandbanker.

Sognets

S154

Hartkorn er 121 Tdr., hvoraf 64 Tdr. hører til Kjølbygård.

Efter sidste Folketælling, fandtes her 405 Personer. Sognet består af 3 Byer: Hjardemaal By med 51 Familier, Tved By med 7 og Korsø By med 5 Familier. Desuden Korsø Mølle, en Græsmølle, og 35 Gaarde og Huse, som ligger spredt i Klitten. Af disse i Klitten liggende Steder er nogle store Gårde, som Oddersbøl og flere, som avler noget Rug, dog ikke altid det fornødne Fødekor; men derimod har en god Uddrift til Kreaturerne, og avler meget Hø i Kærene imellem Klitterne, så at de kan have en stor Mængde Får og betydeligt Tillæg af Fækreaturer.

3. a. Ræhr sogn med dets Annekser, Vigsø og Hansted, synes ligesom at have udgjort et eget Land for sig selv, som endnu kaldes Holmen eller Hanstholmen. Utvivlsomt har det i ældre Tider været en Ø, som havet har adskilt fra det faste Land, og hvorfra en Vig har strakt sig ned til Hovsør, og der bragt Havet og Fjorden i forbindelse. Til Bevis herfor anfører man, overensstemmende med, hvad der er nævnt ved Hunstrup, at der ved Gravning i Kæret skal være fundet Skibstømmer, at en Gård på Hanstholmen kaldes endnu Baadsgaard, hvorfra har været Overfart til en anden, lige over for liggende Gaard, kaldet Færggård og at Landet ligger højt og er begrænset rundt om med bratte Bakker. Flyvesandet har formodentlig opfyldt denne Arm af Havet, thi nu er den et Kær, af omtrent en Fjerdingvejs Bredde, hvis Bund er Sand, som er begroet med Lyng.

Ræhr Sogn har tilforn lidt af Flyvesandet; med Skaden er dog for en Del formindsket, da Jorden derved er blevet godt blandet med Sand, men dog tjenlig til Dyrkning, undtagen en Strimmel langs med Havet, og som en let Jord giver god Rug.

Efter at Bøn-

S155

dergodset er solgt fra Nørtorp er de fleste i dette Sogn Selvejere. Det har 88 Tdr. Hartkorn, 80 Familier og 387 Personer. Den største By er Ræhr, hvori er 30 Familier. Sårup By har 8, og Hedegård By 8 Familier. De øvrige endnu mindre Byer er: Bjerre Bye, Febbersted, Saugbjerg, Borup,

Hiortberg, Pugdal og Hamborg, hvoraf ingen har over 5 Familier. Til dette Sogn hører endnu Nørtope, som tilforn var en Herregård, men 1791 blev Bøndergodset bortsolgt, og Hovedgårdens Jorder, bestående af 47 Tdr. Hartkorn, blev herefter udparcellerede, og derpå lever nu 9 familier.

Dette og de to følgende Sogne giver en sig en Del af med Fiskeri på Havet.

b. Vigsø Sogn har i Henseende til Jordbunden Lighed med Ræhr Sogn, og har ligesom dette, lidt Skade af Sandflugten, og ejer nu en let og sandet Jord, som giver god Rug. Foruden Avling og Fiskeri driver dette Sogn endnu en anden Næringsvej, nemlig Sejlads, da man herfra med 4 Sandskuder fører Handel på Norge. Sognets Hartkorn er 34 Tdr., hvoraf noget hører til Kjølbygård og noget til Ullerupgård. Her lever 41 Familier og 204 Personer. Foruden Vigsø By er der nogle enkelte Steder, som Hesseldal o.fl.

c. Hansted Sogn er af disse 3 mest ødelagt af Sandflugten, så at kun lidt og ringe Jord er tilbage da en stor Del ganske er skjult af Sandklitter. Det har 22 Tdr. Hartkorn, 25 Familier og 122 Personer.

Den eneste By er Hansted.

På Hanstholmen, som har sit Navn af dette Sogn, hænder det ikke sjældent at Skibe strandes.

Disse 3 Sogne har ubetydelig Skodtørv, men god Lyng og Fladtørv i det Kær, som omgiver Holmen.

Fiskeriet på

S156

Havet drives af disse 3 Sogne med 24 Fiskerbåde, nemlig i Ræhr med 5, i Vigsø med 6, og i Hansted Sogn med 13 Baade.

4. a. Nors Sogn grænser op til Tved, Hillerslev og Skinnerup Sogne og mod Vest til Havet. Dets Jordbund, for så vidt den ikke er

ødelagt af Sandflugten, er en meget god Muldjord. Men Flyvesandet, som er strøget tæt nord om Hinding, har dels ødelagt, dels blandet en Del af denne Bys Mark med Sand. Også sønden om Nors Sø har Flyvesandet strakt sig i en Strimmel forbi Søgård, Digegård og Skaarup. Hvidleret findes næsten overalt, omtrent i $\frac{1}{2}$ Alens Dybde, især viser Kalk- og Kridstenene sig ved Nors Søe. Men mod Vest ved Digegaard skal man grave 20 Alen igennem Sand, førend man når til Kalken; på dette Sted har man stort Besvær med at finde Vand, da en Brønd ikke giver Vand i mindre Dybde end 70 Alen.

Hinding Bys Marker er mest tjenlige til Rugsæd; men i Almindelighed kan alle Kornarter sås på dette Sogns Markjorder. Hartkornets Areal er forskelligt; men der findes Gårde, som have 14-15 Tdr. Sædeland til 1 Tdr. Hartkorn. Nors Sogn bliver regnet blandt de gode og velhavende sogne i Thy. Skodtørv mangler Sognet ganske, men Fladtørv kan bjærges i Klitten. Den Sognet tilhørende Klit strækker sig en Mil mod Vest lige til Havet, uden at have nogen Beboere. Sognets Hartkorn er 161 Tdr. Deri lever 511 Personer og 97 Familier, som for det meste er Selvejere.

Bostederne henføres til 3 Byer: a) Nors By med 22 Gårde og 20 Huse, hvortil - foruden Præstegården på 13 Tdr. 5 Skpr. - regnes Søgård på 21 Tdr., Digegaard på 5 Tdr. 3 Skpr. og Øster Skaarup på 5 Tdr. 3 Skpr.

S157

Hartkorn, som er delt imellem 2 beboere. b) Nedre, Mellem, og Øster Hinding By med 10 Gårde og 14 Huse, hvoriblandt Hindinggård og Ørgård. c) Vorring By med 11 Gårde og 7 Huse, hvoriblandt Vorringgård, Døjholt, Åsbjerggård og Skibstedgård, der alle 3 er på $1\frac{1}{2}$ indtil $3\frac{1}{2}$ Tde. Hartkorn.

Den største Gård i Sognet er Søgård, der nu er en tiendefri Sædegård, delt imellem 2 Bønder; men tilforn har den været en Herregård.

I dette Sogn ligger Nors Sø, en temmelig stor og på Gedder,

Aborrer, Helt og Flirer fiskerig Sø. Mærkeligt er det, at denne Sø nu intet synligt Udløb har. Men utvivlsomt har den før Sandflugten haft udløb i Havet, hvortil man da også i Klitterne skal have fundet spor, formodentlig er Vandet opstemmet til større Højde ved Åens Tilstopning, thi nu står det op på Nors Kirkegårdsdige. Denne Sø må sikkert have underjordisk Udløb i Havet, da Vandet selv efter de største Vandskyl på få Dage falder til sit sædvanlige Mål.

b. Tved Sogn er skadet overmåde meget af Sandflugten. Sandklitterne går fra Havet dybt ind i Sognet, støder lige mod Kirken, hvor Kirkegården er skjult med Flyvesand, og går endnu lidt længere mod Øst. Klitternes Strækning fra Nordvest mod Øst er 1¼ Mil; men de er nu temmelig vel tilgroede. Man vil vide, at der vest for Tved Kirke skal have ligget en By, som er blevet ødelagt af Flyvesandet. En Del af det østlige af dette Sogn, der endnu er ufordærvet tilbage, har en god Jord.

Tved Kirke i Thy, tegnet af Magnus Petersen i 1875. Gengivet efter Illustreret Tidende, 5. December 1875.

Sognet har en anseelig Rigdomskilde i den tilhørende Tørvemose, hvorfra der sælges en Del Skodtørv foruden Lyng og Fladtørv som bjærges i Ballerum. Dette Ballerum er en stor Strækning af Hede og

Kær, som tjener både dette og Hil-

S158

lerslev og Kåstrup Sogne til Uddrift for Kreaturer.

Sognets Hartkorn er 91 Tdr. Personernes Antal er 252. De fleste Beboere er Selvejere. Den spredt beliggende Tved By benævnes Sønderby og Nørby. Sønderby har 12 Gårde og 5 Huse, hvortil høre 3 Gårde kaldet Smedegårde, og Kiærgård på 3 Tdr. Hrtkn. Nørby har 7 Gårde og 9 Huse, hvoraf Skelsgård er en stor enlig Gård på 11½ Tde. Hartkorn. Ved denne Gård bliver nu anlagt et Teglbrænderi. Spredt på Ballerum ligger desuden 11 Gårde og 10 Huse; her var Langgård på 9 Tdr. 5 Skpr., den består nu af 2 små Gårde og nogle mindre Parceller, Tunggård, som nu er nedlagt og bruges af Kåstrup Sogns Beboere, og Gasberg Gård på næsten 4½ Tde. Hrtkn. samt Gasberg Mølle på over 1 Tde. Hartkorn, som har Navn af et hosliggende Bjerg, Gasbjerg, på hvis Overflade kan fås et Par Tdr. Korn.

Jordbunden såvel som Brugen heraf, er i dette Sogn meget forskellig. Den bedste Jord har Sønderby, hvor der tages 5-6 Kærve efter Gødning; men i Nørby og Ballerum kun 3 Kærve. Den meste Sæd er Rug. Sognet er endnu under Udskiftning.

5. a. Hillerslev Sogn er bemærkelsesværdig med sin Kalkagtige Jordbund, som nogle Steder næppe er skjult med Muldjord, og andre Steder med så tyndt et Lag Muld, at Kalken kan pløjes op. Sognet har kun lidt Høbjergning og Græsning, derfor er den her begyndte Kløveravl er så meget vigtigere. Her avles især godt tyndskallet Byg, men såre lidt Rug, undtagen til Skovsted By. Forholdet af Udsæden i Hillerslev By, f. Ex. til Præstegården er således: 25 Tdr. Havre, 24 Tdr.

S159

Byg, 10 Tdr. Ærter og 1 Tde. Rug.

Hele Sognet udgør 369 Tdr. tiendeydende Hartkorn; har 684 Personer og består af 5 Byer: Store Hillerslev by med 21 Gårde, hvoraf 3

er udflyttede, og 25 Huse. Lille Hillerslev By med 8 Gårde, en Boel og ingen Huse; Brund By med 10 Gårde og 3 Huse; Kielstrup By med 15 Gårde, hvoriblandt 1 enlig Gård, Kiilsgård på 6 Tdr. Hartkorn, og 6 Huse, og Skovsted By, som med enlige steder udgør 15 Gårde, 7 Huse; disse enlige steder er: Bromølle, Oddershede på 6 Tdr., Kanstrup, 2 Gårde, hver på 6 Tdr. og Jensbygård på 5 Tdr. Hartkorn.

Af disse Byer er Skovsted den bedste som både har god Jord tjenlig til alle Slags Korn og tilstrækkelig Brændsel. Gårdene i Lille Hillerslev er omtrent på 3 Tdr., i de øvrige Byer er Gårdene mest på 6, højst 9-10 Tdr. Hrtkn. Bromølle er én af de bedste Vandmøller i Thyland. – I almindelighed har Sognet Mangel på Brændsel, da kun nogle få kan sælge lidt; men mange må købe. Sognet ejer noget Fællede i Ballerum Kær, hvor noget Græsning og nogle Fladtørv kan findes; Sognet ejer også noget Klit ude ved Havet nord for Hjardemål, hvor lidt Lyng kan bjerges.

Den største Del af Sognet hørte til Ullerupgårds Gods; men i dette År foregår en del Forandring i Sognet, da mange nu bliver Selvejere og flere Huse oprettes, idet der tages Jord fra Gårdene. De Gårdfæstere i Lille Hillerslev, som bliver Selvejere, har lovet at betale 1200 Rd. for en Gård på 3 Tdr. Hartkorn *)

*) 1454 Hørte Hillerslev og Kåstrup Kirker til Mariager Kloster, den første kaldtes St. Peders Kirke. See D. Magasin 63 Hefte.

S160

b. Kåstrup Sogn er et af de bedste og mest velhavende i Thy. God Jord med god Kornavl og Kløveravl, samt tilstrækkelig Tørvemose også til Salg, giver dets Beboere en Velstand, som røber sig i deres Gårdes Bygning og hele Forfatning, uden at udarte til Yppighed. Sognets Hartkorn er 87 Tdr. og til hver Tde. Hartkorn er kun 4-5 Tdr. Sædeland som er meget god. Desuden avles en Del Hø i Kærene og I Ballerum Kær haves god Uddrift til Kreaturerne.

Hele Folketallet er 167 Personer, som udgør 28 familier, hvoraf

de fleste er Selvejere. Sognet består af den ene By Kåstrup og den ene enlige Gård Neergaard, der er på henimod 14 Tdr. Hartkorn, og kan så 60 Tdr. Korn. I alt udgør Sognet 14 Gårde. Nogle Mænd i Kåstrup ejer en Del Jord af tvende Gårde på Ballerum.

6. Sennels Sogn, som grænser ud til Limfjorden, har en temmelig god Muldjord, der er egnet til enhver Kornart. Under Muldjorden findes på nogle Steder et tyndt Lag Røddler; men i en Dybde af 1-2 Alen viser Kalklaget sig for det meste, det forekommer enten som Kalkmergel eller som Kalksten. Dette Lag går ned i en Dybde af i det mindste af 32 Alen, thi ved Gravning af så dybe Brønde, findes endnu ingen anden Jordart. Sognet har Mangel på Brændsel, ingen Skodtørv, og såre ubetydeligt er det Lyng og Fladtørv, som kan bjærges på nogle Hedepletter.

Det tiendeydende Hartkorn udgør 163 Tdr., som for det meste hører til Ullerupgård.

Familiernes Antal er 78, som udgør 416 Personer. Sognet har 34 Gårde, 7 Boelssteder, 34 Huse med Jord, og 9 jordløse Huse. Der er 4 Byer,

S161

nemlig: Sennels, bestående af 43 Familier, Hou af 9 Gårde og 7 Huse, Malle af 7 Gårde og 3 Huse, og Hunddal af 5 Gårde og 1 Hus.

Til Hou haves en Kaag, og desuden har en Skipper her Part i en Jagt. Til Malle By fiskes om Foråret nogle Helt med Båd, og til Nørre Knudegård fanges nogle Fisk i Ruse; dog er Fiskeriet i dette Sogn ikke af Betydning.

Sognets halve Kongetiende er lagt til Præstekaldet, og den anden Halvdel givet til Sognets Fattige, hvoraf disse nyder årlig 40 Rdlr.

Til dette Sogn hører desuden Hovedgården Ullerupgård, som er én af de største Gårde i Thy. Tidligere var den delt mellem Nørre- og Søndre-Ullerupgård, med de er nu begge forenede i én Gård. Foruden dens Hovedgårdstakst, som er Hartkorn 66 Tdr., 1 Skpe., 1 Fdkr., 1 Alb., er Momtoft, en ufri og nedlagt Gård på 10 Tdr., 1 Skpr, 1 Fdkr. 1 Alb., 3 Fdkr., også forenet med Ullerupgård.

Det tilhørende Bøndergods udgør Hartkorn 457tdr., 6 Skpr., 2 Fdkr. ¼ Alb., foruden Tienderne af Hillerslev, Kåstrup, Nors og Sennels Sogne, som er anslået til 172 Tdr. Hartkorn.

På Gården holdes almindeligvis om Vinteren 70 Staldstude, 70 Fedestude, 29 Køer og 200 store langhalede Får. Til Gården selv hører kun lidt Tørvemose og Hede; men på noget tilkøbt Mose fra Tveds Sogn, bjærges det fornødne.

I Året 1800 blev Ullerupgård solgt, tilligemed Nors og Sennels Kirker, for 110.000 Rdlr. Nogle af Bønderne er begyndt at købe deres Gårde. Momtoft bliver nu fraskilt og bebygget og formodentlig hele Gården efterhånden udstykket.

7. Skinnerup Sogn er Anneks til Kapellaniet i Thisted. Dets Hartkorn er 74 Skpr., 1 Fdkr, 2 Alb.,

S162

det har i alt 25 Gårde og 12 Huse, hvoraf næsten halvdelen er Selvejere. Personernes Antal er 178.

Sognet består kun af den ene By Skinnerup og 2 Gårde Øster- og Vester Baun, som i ældre Tider, på Grund af Sandflugten, er flyttet fra Byen op på en Bakke, hvor der igennem Kalken er 50 Alen til Vand.

Af Naturen har dette Sogn en god lerblandet Muldjord; men ved Sandflugten er en Del deraf meget blandet med Sand. Kalken findes i

en Dybde $\frac{1}{2}$ til $1\frac{1}{2}$ Alen; men overalt i Udmarken og nogle Steder i Indmarken forekommer imellem Muldjorden og Kalken den ufrugtbare, såkaldte, sorte Åre. Forholdet af Kornarterne, som sås til en Gård her i Sognet, er: 11 Tdr. Byg, 11 Tdr. sort Havre. 5 Tdr. hvid Havre, 4 Tdr. Ærter, 2 Tdr. Vinterrug og 2 Tdr. Vårrug.

For over for 200 År siden er Flyvesandet ført fra Vesten ind på Sognets Marker. En Kæde af Sandklitter viser dets Gang syd omkring Vester Vandet Sø, og over Øster- og Vester Vandets Hede. En Sø midt i Skinnerup By har til sidst modtaget Sandet og har standset Sandets videre Fart, hvorved Søen er bleven til et opfyldt Kær, hvorfra der endnu løber en liden Bæk ned igennem Thisted. Som en Følge heraf har den Del af Byens Mark, som ligger øst for Kæret, kun fået så meget Sand, som den behøvede, hvorved den virkelig er forbedret. Af det derimod, som ligger vesten for Kæret, er en liden Del ganske fordærvet, det øvrige er godt nok efterhånden bragt under Dyrkning; men alligevel meget sandet.

På hvilken Tid dette er sket og hvor skadelig Virkningen Sandflugten har været, kan nogenlunde sluttes af et Dokument, som jeg har, fra År 1590, angående en Tvist, imellem Stedets Sognepræst (også Kapellan i Thisted), og Rekto-

S163

ren for Thisted Latinskole i Anledning af, at Sognepræsten vægrer sig ved at betale Rektoren den sædvanlige Afgift, "fordi Skinnerup Sogn er meget fordærvet af Sand og desuden nedsat på Skyld og Afgift, fordi den Indmarks Jord, som lå i Marken til Præstegården, er fordærvet, undtagen 1 Tde. Bygsæd." Uagtet denne Anneks-Præstegaard vist nok er blevet meget forringet af Sandflugten, så er Skaden dog nu noget forvunden, da den nu har en Del mere brugbar Indmarksjord. Besynderligt er det imidlertid, at efter at Thistedes latinske Skole er henlagt under den Aalborgske, skal Rektoren i Aalborg stadigvæk vedblive at nyde årlig 24 Tdr. Byg eller 24 Rdlr. af dette lille Sognekald; hvilket har sin Oprindelse fra den Tid, hvor Rektoren ved Thistedes latinske Skole tillige var

Sognepræst til Skinnerup.

Ved en nylig foretaget Opmåling, udgjorde dette Sogns hele Areal 1562 geometriske Tønder Land, altså over 20 Tdr. til hver Tønde Hartkorn. Desværre haves hverken Skodtørv eller Fladtørv eller Lyng. Årsagen til at dette Sogn har så meget Agerjord efter sit Hartkorn, hvorimod Vestervigs og en Del af Kjølbygårds Gods kun har 5-6 Tønder Land til 1 Tde. Hartkorn, er dels at den ved Sandflugten anrettede Skade er med Tiden for en Del forvunden, dels at dets Hede ved Hjælp af Hvidleren er forvandlet til Agerland.

Til stor Gavn for Sognet ville det være, om mange Ejendomme i denne tæt samlede By blev udflyttede på Havrelandet.

Således var Sognets Forfatning, da jeg var dets Præst. Ved den nylig fuldendte Udskiftning bliver nu flere Huse oprettede, og Par Gårde udflyttede og Selvejernes Antal forøget ved Udstykning fra Ullerupgård og Kjølbygård.

S164

8. a. Vester-Vandet Sogn. Jordbunden er her af Naturen mest overensstemmende med den ved Hillerslev. Kalklaget rager så højt op, at det ved Vester Vandet By næppe skjules af Muldjord. I Brinken ved Vester Vandet Sø og i Nærheden af Nebel viser sig Kridt. Men da dette Sogn grænser til Havet og har været udsat for stærk Sandflugt, så er en stor Del af Sognet enten ganske ødelagt og begravet under Klitterne eller er blevet blandet med Sand. Således har Agerholm By, som ligger tæt under Klitterne, for det meste en let og sandet Jord, hvor altså Rugavlen er vigtigst. Fra denne By ud til Havet er over en halv Mil, som alene består af Sandklitter, som dog her er langt bedre tilgroede, end i Vang Sogn syd for. Vester Vandet Sø har været til stor Frelse for dette Sogn, da den opsluger det Sand, som drives fra de tilstødende nøgne Sandbakker, der ligger vestfor.

I de til Egne, der grænser til Klitterne dyrkes mest Rug, men den øvrige Del af Sognet har en god Avl af Byg, Havre og Ærter. Sognet har Mangel på Brændsel. Af Tørvemose har Sognet ganske lidt og utilstrækkelige er de Fladtørv og Lyng, som kan bjærges i Klitterne, der er udskiftede, og i Sognets mod Syd liggende Hede. Da Sandet også er gået over en Del af denne Hede så er meget af Heden kun ringe og kan næppe frembringe Lyng. Nogle i dette Sogn må derfor købe Skodtørv fra Tved eller Sjørring Sogn. De Fattige må endog brænde Kokasser, Fåretolle og Klittag (planten hjælme, o.a.).

Sognets Hartkorn er 80 Tdr. Det består af 576 Personer, 20 Gaarde og 96 Huse, hvoraf de 77 Huse udgør Klitmøller.

Ved disse Klitmøller forstås en Mængde vidt spredte Huse i Klitten fra Vester Vandet Sø ud til Havet. Klitmøller har sit Navn af 3 Vandmøl-

S165

ler, som drives ved en Å fra Vester Vandet Sø, hvoraf de 2, tilligemed en Vejrmølle, er Melmøller og den tredje en Stampmølle. Disse Så kaldte Mølboere er gennem Sejlads og Fiskeri tildels velhavende Folk. De er ejere af 7 Sandskuder, hvormed de farer på Norge *)

*) Tidligere havde man flere Skuder her; men Kystens Besværlighed og Vanskeligheden med at komme i Søen på den fordelagtigste Tid, har formindsket denne Sejlads.

Deres Pakhuse og et Hus kaldet Havsgård ligger tæt ved Havet. Når Sejladsen på Norge ophører, løftes Sandskuderne op på den tørre Strand til Pakhusene, og så driver de Fiskeri på Vesterhavet med en halv Snes Fiskerbåde.

Ved deres Huse har de små Tofter, hvis Jordbund de ved Gødning har forbedret sådan, at de deri kan avle noget Hør og lidt Korn, selv om Jordbunden til det sidste er lidt for sid (tung, o.a.) og våd. Kun én

Mand holder et Par Heste, men enhver har gerne et Par Køer.-

De øvrige Byer i dette Sogn er: Vester Vandet By med 9 Gårde og 5 Huse; Agerholm By med Præstegården og nogle spredte Steder, som udgør 10 Gårde og 9 Huse og Bleghule med 4 Huse. Herunder er indbefattede de enlige Steder: Nebelgård og Vester Skårup, en stor Bondegård, Lille Tøfting, o.fl.

At der har været Steder, Agerjord og Enge, hvor nu er Klitter, er uden al Tvivl; man har endog opdaget pløjede Agre under Sandet. Nebel Sædegård har hidtil været en Herregård, men dens Marker er nu er meget ødelagt af Sandflugten. Selv om den fornylig er flyttet, ligger den endnu ret tæt op mod Klitterne. Dens tiendefri Hartkorn var for få år siden 10 Tdr. 5 Skpr; men ved Parcellering er den nu formindsket til 5 Tdr. 5 Skpr. Af Bøndergods har den nu intet. Den Del af Marken som ikke er begravet under Klitterne, er

S166

meget blandet med Sand. I tørre År mislykkes denne Gårds Avl sædvanligvis, da Rugen, der er så godt som den eneste Avl, tørrer ud. En Strimmel af Sandklitterne løber endog ud imellem denne Gaard og Agerholm, og videre forbi Søgård og flere Steder i Nors Sogn.

I Året 1681 blev Nebel ganske ødelagt af Sandflugt; noget af Jorden blev igen taget i Brug i 1751, hvorfor Hartkornet atter blev den pålagt. Den har først været bygget nordvest for det Sted, hvor den nu står, på et Sted langt ude i Klitten som nu kaldes Moer, den brændte, og blev derpå flyttet længere mod Øst, indtil den endelig - på Grund af Sandflugten - blev flyttet til sit nuværende Sted. 1376 var denne Gård med Gods måske endnu ubeskadiget, da den af Biskop Svend af Børglum, en del Riddere og flere udpegede Voldgiftsmænd blev tilkendt Ebbe Skammelsens Enke, og benævnes da Rybbyl Gods. Se Danske Magasin 9 Hefte Pag. 260.

En stor Del af dette Sogns Beboere er Selvejere. Hver Mand i Sognet ejer sin Part af Kirketienden.

Jordbruget er her således: I Vester Vandet By gødes Alsædejorden hvert 4. År, og der tages 2 Kærve Byg, 1 Kærv hvid Havre og til sidst Ærter. I Brødjorden tages 6 Halme efter 5 Års Hvile: 1. Gødningsbyg. 2. Rug 3. hvid Havre. 4. Ærter. 5 Byg og 6. sort Havre. Havrelandet bruges i 4 År, og hviler i 6 År. Til Agerholm er ingen Alsæde; Jorden optages af Grønjord, bruges i 6 År og hviler i 5 År, således: 1. Gødningsbyg, 2. Vårrug, 3. Byg, 4. Ærter, 5. Rug, og 6. sort Havre. Men Sandjordene bruges i 4, og hviler i 6 År, og de ringeste Sandjorder hviler i 10 År efter 3 Års Brug. Heri sås Vinterrug de 2 første År, og Havre de to eller det ene sidste År. På Vester Vandet Mark kan avles 8 Fold, på Agerholm Mark

S167

6-7 Fold af Byg, ligeså af Rug i gode År, og 6 Fold af Havre. –

Ved Nebelgård er der en Kalkovn, hvor der brændes Kalk af Kridtsten, som hentes ikke langt derfra ved Bredden af Nors Sø.

b. Øster Vandet Sogn har velhavende Beboere, hvoraf en Del er Selvejere. Sognet har en god Muldjord tjenlig til alle Kornarter, dog fås mere Byg end Rug. Sandet er også i ældre Tider ført i en Strimmel over en Del af dette Sogns mark lige til Skinnerup, hvorved noget af Marken er ødelagt og noget blandet med Sand. Tørvemose eller Eng haves ikke; men noget Lyng.

Sognet har 62 Tdr. Hartkorn, 14 Gårde, 8 Huse og 135 Personer. Det består af den ene By Øster Vandet med 7 Gårde og 2 Huse; Store Tøfting er en stor Avlsgård på omtrent 9 Tdr. Hartkorn, 3 mod Øst liggende Gårde, som kaldes Holmgårde; 3 Gårde og 1 Hus mod Syd, som kaldes Sandgårde, og 5 Huse som kaldes Hjardal.

På Store Tøfting sås over 60 Tdr. Korn, og der holdes ved Hjælp

af Skinnerup Sogns Kongetiende 36 Stude, 6 Køer, 10 Heste, nogle Ungnød (ungkreaturer, o.a.) og 60 Får.

Jordbruget i dette Sogn er som i Vester Vandet; Alsæde er her intet af; Sandjorden bruges som i Agerholm.

Ved Sandgårdene skal have stået en Herregård kaldet Viigs Gård, beboet af Adel; Gårdens Sted kan endnu ses.

II. Hundborg Herred

Omtrent det halve af dette Herred har i Henseende til Jordbund Lighed med Hillerslev Herred, da Kalklaget strækker sig igennem den nordlige Del ind i Sjørring Sogn. I dette Herred, forekommer derfor meget forskel-

S168

lige Jordarter: Kalk, rød og blå Ler, god Muldjord, Grus, og ved Havet Sandklitter. Det tiendeydende Hartkorn er 1243 Tdr, hvorfra dog Thisted Købstads Jorder er undtagne.

Med Undtagelse af Købstaden Thisted er Folketallet 3092 Personer, og 545 Familier.

1.a. Thisted Sogn består af Købstaden Thisted og de 3 Landsbyer: Fårtoft, Tingstrup og Torp. Det har en god Muldjord hvorunder Kalkgrunden findes i en Dybde af $\frac{1}{2}$ - 1 Alen. Hele Sognet har hverken Tørvemose eller Lyng.

Landsbyernes Hartkorn er 147 Td. 7 Skpr. 2 Fdkr. 2 Alb., hvis Areal er forskelligt fra 7-11 Tdr. til 1 Tde. Hartkorn.

Deres Folketal er 241 Personer. Faartoft består af 8 Gaarde har 46 Tdr. Hrtkn. Tingstrup af 11 Gårde og 13 Huse har 89 $\frac{1}{2}$ Tde, og Torp af 3 Gårde og 5 Huse, har 12 Tdr. Hartkorn.

Købstaden Thisted,

som i gamle Skrifter benævnes Tystedt, Tystath og Tidsted, ligger under 56gr57½ ' Nordlig Bredde, og 3 gr.53' Vest for København. Den fik sine Købstedsprivilegier af Frederik I, År 1524.

Dens Handel og Vindskibelighed (foretagsomhed, o.a.) synes i fordums Tid at have været større end nu. Thi samme Skæbne har fulgt denne som så mange andre Købstæder i Danmark. For ikke så længe siden blev her drevet adskillige Håndværk, som nu er gået til Grunde. Endnu i Mands Minde ejede Byen 5 Fartøjer. 1604 fik Tolderen i Thisted Befaling om, at han skulde oppebære Told og anden Rettighed af de Lybskes og andre Fremmedes Skib og Gods, som kom til Byen. En befaling, som nu ville være ganske overflødig. I 1565 tillod Frederik

S169

II Borgerne i Thisted at sejle igennem Øresund, medens Krigen (den nordiske syvårskrig 1563-1570, o.a.), varede, selv om det i almindeligvis var forbudt, men dog med den Betingelse, at de ikke måtte sejle til Rusland, Sverige, eller andre Steder, og ikke føre Levnedsmidler eller Våben til Østersøen, som Fjenden kunne blive forstærket med. Altså må Byen dengang have haft en udbredt Handel.

Endnu et Bevis for, at Thisted i ældre Tider har haft flere Skibe, er en Befaling til Borgerne af År 1549, at de skulle lade deres Skuder løbe ind i Mariager Fjord, og derfra føre Kalk til Koldinghus' Slots Byggeri. I det sekstende Århundrede var Thisted dog ikke ene om Retten til at gennemføre al Thylands Handel, for i 1573 måtte Thistedes Borgere tåle, at Vestervig Klosters Bønder på deres egne små Skuder og Skibe førte Korn og Gods til Aalborg og andetsteds.

Men det synes især at have været Hovsør, som gjorde Thisted Rangen stridig; thi 1542 borttog Thistedes Borgere nogle Årer og Sejl fra Hovsørs Beboere, hvorved opkom en Proces imellem disse 2 Steder om, hvilken der skulle have Købstadsrettighed, hvilken Thisted dog vandt. *)

*) Se Pontoppidans Atlas

Som et Bevis på Thistedes større Anseelse i ældre end i nyere Tider, kan tillige anføres, at Christian den Tredje i Thisted stiftede en latinsk Skole i 1549, som i den senere Tid er blevet anset for overflødig, ophævet og henlagt under den Aalborgensiske 1739.

Tiden og Årsagerne til Thistedes Forringelse kan spores til Midten af det syttende Århundrede. Ved Svenskens Indfald i 1644 gik Byen meget tilbage i Næring og Brug, den blev hårdt medtaget ved Indkvartering og svære Afgifter, samt derefter pålagt større forstrækninger til Kongen, end den formåede

S170

at udrede.

Hertil kom endnu flere Uheld, såsom Dyrtid, da 1 Tde. Byg 1662 kostede 20-21 Mark; desuden Skovenes Ødelæggelse, som på adskillige Måder havde medført skadelig Indflydelse på Thistedes Næringsliv. Men det værste Stød har Thisted fået ved Løgstørs Grundes Tilsanding.

For nærværende tælles i Thisted og de tilhørende Huse uden for Byen 200 Familier, som udgør med Unge og Gamle 1068 Personer. Altså i de sidste 14 År en Vækst på 158 Sjæle.

Dog bør Byens Forfatning ikke bedømmes efter Folketallet alene; thi fra Landet indflytter jævnligt Folk, der, uden at bidrage til Købstadens Opkomst, nedsætter sig her som Daglejere og Brændevinsmænd. Byens Forringelse mærkes især i Savnet af nyttige Værksteder og deres virksomme Drift. For 30 År siden taltes her 209 Familier, deraf 6 Skippere, 8-10 Købmænd og 58 Håndværkere. –

De Næringsveje, som Thisted nu bruger, er Agerdyrkning, Brændevinsbrænding, Handel og Håndværk.

Agerdyrkning er af stor Vigtighed for Thisted, da den for de fleste Familier er mindst en Binæringsvej. Thisted Mark består i Almindelighed af en god Muldjord ovenpå Kalkgrund, som nogle Steder

rager så højt frem, at den opløjes; mange Steder er Jorden fuld af Småsten og Grus.

De tilhørende Købstadsjorder er matrikulerede for 98 Tdr. 3 Skpr. 1 Fdk. 1 Alb. Desuden ejer Byen en Fælle, Kronens Mark kaldet, på omtrent 300 Tdr. Sædeland, som Kong Hans skænkede Byen af Hillerslev Mark, og som ligger $\frac{1}{4}$ Mil fra Thisted. Derudover har Byen nu købt Bisgårdens Jorder, bestående af Hartkorn 9 Tdr. 4 Skpr. 1 Alb.,

S171

da denne Gård, som lå tæt ved Thisted, i 1765 blev nedbrudt og dens Jorder parcellerede i 12 Stykker. Fra de nærmeste Landsbyer er også tilkøbt nogle Jorder. Hele Thisted Mark er tiendeydende, men skattefri, undtagen Bisgårdens Jorder og nogle tilkøbte Agre, som er contribuable (bidragspligtige ang. vej o.l., o.a.). På et Par Tofter nær, som med Stakitværk er indhegnede, finder Indhegning her lige så lidt Sted, som hos Bønderne, og den enes Agre ligger spredt imellem den andens. På det Sted nordvest for Byen, hvor Bisgården stod, har Thisted lidt Eng, men ingen Tørvemose.

Selv om Byen har så meget Jord, er der dog Mangel på Græsgang; thi den omtalte Kronens Mark, som er en fælles Ejendom, er så langt fraliggende, ud imod Brund og bærer så lidt Græs, at den som Græsmark er Byen til såre lidt Nytte, hvorfor den nu er bortforpagtet til Dyrkning. Enhver, som vil holde Køer, er derfor nødt til at købe sig Jord til at tøjre dem på. Af den Årsag er Jorden steget, så 1 Tdr. Sædeland, som på Thisted Mark kun beregnes til 6-8000 Kvadrat Alen, koster 60-80, vel endog 100 Rdlr.

Denne høje Pris, som skyldes dels Nødvendighed, dels Lyst til at eje Markjorder, er ikke uden skadelige Følger for Thisted Købstads Vindskibelighed. Thi manges Håndværksmand, som for Mælkens Skyld måtte købe Jord, finder mere Behag i Agerdyrkingen, end i sit Håndværk. Det avlede Korn frister ham til at anskaffe sig Brændevinsudstyr, for derved at kunne tjene mere. Således bliver Håndværksmanden lidt efter

lidt både Avlsmand og Brændevinsmand til Vindskibelighedens Undergang.

Man regner den årlige Avl på Byens Egne og på Bisgårdens jorder, for 1300 Læs Korn, foruden Ærter.

S172

Som Handelsby synes Thisted at skulle have adskillige Fordele. Dens lige så smukke som bekvemme Beliggenhed på en lille Skråning ret ud til Limfjorden, hvor kun én Gadebredde er Afstanden mellem Huse og Vandet; Fordelen af at være eneste Købstad i det frugtbare Thy, og uden at have nogen anden Købstad i Nærheden til Konkurrent (for fra Thisted til Nykøbing på Mors er 4½ Mile, til Lemvig 9, til Holstebro 11, til Viborg 12 og til Ålborg med Landevejen 14 Mil, over Vejlerne et Par Mil kortere, og til Søs 12 Mile). Med denne gode Beliggenhed skulle man tro, at Thistedes Lykke var gjort, men sådan er det ikke i Virkeligheden.

Skudeejerne ved den vestre og den nordre Havstrand opkøber og udfører mangfoldige af Thylands Produkter, og forsyner det igen med adskillige Fornødenheder fra Norge; så Bønderne søger mere ud til Stranden, end til Thisted Torv, især med deres Fedevarer. Desuden ernærer mange Mænd på Landet, i Særdeleshed i den sydlige Del, sig med Handel i et Omfang som er lige så omfattende som den Handel, der føres af én og anden Købmand i Thisted. En Forprang (en direkte handel, o.a.) der er begrundet i gammel Vane og i Købmændenes indskrænkede Handel og som enhver let kan efterligne. Omstrygende Jøder og Kræmmere forsyner Thyland med Alenvarer (stof, metervarer, o.a.). Ved Vestervig holdes Markeder lige så vel som i Thisted. Så Thyholm og hele den sydlige Del af Landet fører så godt som ingen Handel med Thisted.

En stor Del af disse Ulemper ville kunne undgås hvis Thisted kunne hente sine Varer omtrent fra første Hånd (direkte fra producenten, o.a.), og altså både sælge til lavere Priser, og købe Bondens Varer dyrere end de øvrige Landprangere, og derved drage Kornhandelen til sig. Men så længe Købmændene i Thisted, der dog er 16 i Antallet, i Praxis kun er

S173

og kun for disse alene indkøber Thylands Korn, og til Gengæld køber alle fornødne Varer hos Aalborgs Købmænd; så længe kan Thisted næppe komme i nogen Anseelse som Handelsby.

Brændevinskedelen giver måske også de fleste Købmænd mere Indtjening end Handelen (der tjenes mere på brændevinssalg end på andet salg, o.a.). Hvilket vel ikke kan være anderledes, så længe Limfjordens Sandgrunde ved Løgstør, og Mangel på Havn ved Thisted lægger så betydelige Forhindringer i Vejen for Sejladsen. Kun 3 Fartøjer hører til Thisted, hvoraf en Skipper ejer et og en Købmand to.

Hvis man engang vil tænke på at ophjælpe denne Bys Handel, burde det også tages i Betragtning at bringe dette Områdes Købmandskorn i mere Anseelse. Det er virkelig en skadelig Uskik både for de Sælgende og Købende, at man udfører så ringe og svangt Byg (byg af dårlig kvalitet, for let, o.a.). Et forbud herimod, eller en Bestemmelse om Minimumsvægt (rumvægt, et kvalitetskriterium, o.a.), for hver Slags Korn, under hvilken Vægt ingen Tønde måtte udføres, ville vist ikke være for meget at forlange.

Fra Handelens Synspunkt, såvel som fra Vindskibelighedens Synspunkt, vil man således indse, at der i Thisted ikke kan findes så let et Levested, som mange formode. Endog Landets egne Produkter, selv om de måske ikke er så dyre, er ofte vanskelige af få, fordi Bonden ikke dermed søger til Torvet.

Foruden de almindelige Markeder, holdes ved Thisted Torvedag hver Onsdag fra Mikkelsdag (29. sept., o.a.) til henimod Jul, hvor der forhandles en stor Mængde Kreaturer, og hvortil også føres Haveurter, og

en Del fra Skovegnene hentede Trævarer og Træfrugter.

Konsumtionen (afgift til købstaden af (malet) mel og varer gennem byporten, o.a.) af Thisted By, har fra År 1796 til 1801, begge inklusive, indbragt:

S174

	Maleværks-Konsumtion	Port Konsumtion
År		
1795-	1482 Rdlr. 54 Sk	947 Rdlr 22 Sk
1792-	2416 Rdlr. 29 Sk	826 Rdlr. 16 Sk
1798-	2692 Rdlr. 85½ Sk	841 Rdlr. 65 Sk
1799-	2515 Rdlr 2 Sk	670 Rdlr. 41 Sk
1800-	2303 Rdlr. 31 Sk	567 Rdlr. 77 Sk
<u>1801 -</u>	<u>2035 Rdlr. 57½ Sk</u>	<u>598 Rdlr. 28 Sk</u>
I Gns.	2224 Rdl. 91 1/6 Sk	741 Rdlr. 89½ Sk

Gennemsnit af hele Konsumtionen er 2982 Rdl. 84 2/3 Sk

Ligesom man i flere Henseender savner nyttig Vindskibelighed i Thisted, ligeså savnes den også i Fiskeriet. Intet Menneske her i Byen benytter sig af den Lejlighed til Næringsvej, som Fiskeriet i Limfjorden tilbyder. Kun de lige overfor boende Morsingboer tilfører Byen sine Fisk, bortset fra, hvad der på visse Tider bringes hertil fra Østerild af Helt og Aborrer, eller hvad Aggerboerne fanger i de 2 Måneder, de ligger heromkring på Ålefangst, og undtagen, hvad der af Havfisk føres hertil fra Klitmøller, Vangså og flere Steder. Årsagen til denne Forsømmelse angiver man at være Frygt for Udskrivning til Orlogs (militærtjeneste ved

marinen, o.a.), som enhver Borger ved at eje en Fiskerbåd ville udsætte sig og sine Sønner for.

I de sidste Åringer har dog adskillige Håndværkere bosat sig i Thisted, så der her nu findes et Antal på 93 sådanne Erhvervsdrivende. Disse er: Skomagere 9, Herreskræddere 6, Dameskrædder 1, foruden 6 Kvindfolk som lever af Skræddersyning, Klejnsmede 3, Grovsmede 2, Kobbersmede 2, Guldsmed 1, Gørtler 1, Bogbinder 1, Glar-

S175

mester 1, Maler 1, Feldbereder (garver, o.a.) 1, Tømrere 13, hvoraf de fleste tillige er Snedkere, Murermestre 3, Skorstensfejer 1, Rebslagere 4, Slagtere 2, Hårskærer 1, Bagere 2, foruden 2 Husbagere, Rokkedrejer 1, Stråtækkere for Byen og Landet 6, Drejelsvæver 1, Linnedsvæversker 13, Sadelmagere 2, Hattemagere 2, Brolægger 1, Farver 1, Trykker 1, Handskemager 1, Bødker 1.

Brændevinsbrænderi og -Salg er eneste Næringsvej for 4 Borgere. Men desuden er der 40, som brænder og ligger inde med Brændevin, hvoriblandt 2 Købmænd, som har de største Brænderier, hver anvender omtrent 800 Tdr. Korn årligt til dette Brug. I alt skal der være 70 Brændevinskedler i Thisted.

Tæt udenfor Byen ligger der 4 Vejrmøller, hvoraf den ene nu har Grubeværk. Vandmølle mangler, så at man i stille Vejr må søge til Bromølle. Sydvest for Byen ligger en lille Vandmølle, kaldet Dragsbæk, der er en Feldbereders (garver, o.a.) Stampmølle.

Igennem Thisted løber en Bæk, som kommer fra Skinnerup, der om Sommeren er en ubetydelig Rende, men ved Tøbrud i Foråret kan Bækken undertiden gå ind i nogle Huse, som den gjorde i 1622, hvor den beskadigede Bisgården, som lå nær den.

I Thisted bor Amtmanden og Amtsforvalteren for Thisted Amt, Byfogeden og Byskriveren, af hvilke den ene er Herredsfoged og den

anden Herredsskriver i Hillerslev og Hundborg Herreder, Toldinspektøren, Toldkassereren, en Apoteker og en Kirurg, Sognepræsten for Thisted og Tilsted Sogne, der har gratis Præstegård, og Kapellanen, som er Sognepræst til Skinnerup.

Byen har et lille Hospital for 12 fattige Lemmer, hvoraf de 8 er i, og de 4 udenfor Hospitalet. Desuden

S176

er til Byens Fattige skænket adskillige Gavelegater.

Thisted Kirke er også tillagt betydelige Gaver og da den tillige ejer 1½ Tiende af hele Thisted Sogn, der, ligesom Sognepræstens 1½ Tiende, oppebæres i Korn, så skal den nu have en samlet Formue på omtrent 14000 Rdlr. –

To danske Læseskoler har man her, den ene ligger hvor Latinskolen lå, så efter Latinskolens Ophævelse mangler her Lejlighed til mere videnskabelig Undervisning *)

*)Om de Donationer, som er tillagt Kirken, Skolerne, Hospitalet og de Fattige af Anne Søe, Caspergård og flere, kan ses Oplysninger i Hofmans Foundationer, hvori findes adskilligt angående såvel dette som flere Sogne, hvilket forbigås her.

Fra År 1779 til 1785 var indkvarteret 4 Kompagnier Soldater i Thisted; men siden den Tid har der ingen Garnison været i Thy. Man tør vel også tro, at det nu oprettede Landeværn vil være tilstrækkeligt Forsvar; thi ingen fjendtlig Flåde vil vel vove at forsøge Landgang på en så farlig, og af Naturen så vel forvaret Kyst.

De Midler til Byens Opblomstring, som kunne anses for de virksomste, er: Løgstørs Grundes Oprydning og en Havns Indretning ved Thisted. Savnet af den sidste er så meget betydeligere, da Byen ikke engang har nogen god Red. En Red findes godt nok, og ikke så langt fra Skibsbroen på 4 Favnes Dybde med fast Bund, men uden Læ og udsat for

sydlige og østlige Vinde, så intet Skib kan ligge der i uroligt Vejr. Med nogen Bekostning ville det dog vel være muligt at indrette en Havn enten i Munden af den igennem Byen løbende Bæk, eller ved Siden af Skibsbroen eller Sønden derfor. Hvis disse Foranstaltninger var gjort og hvis den utilladelige Landprang/Handlen rundt omkring på Egnen kunne hæmmes, og hvis Thisted kunne få sit eget Toldsted, da turde man vel håbe, at byens Handel

S177

igen vilde oplives. Fiskeri og adskillige Håndteringer, som står i Forbindelse med Sejladsen, ville derved tillige komme på Fode.

Men lige så vigtigt er det, at Fabrikker måtte anlægges, som er passende til Stedet. Dertil kan regnes alle Slags Uldfabrikker, Væveri, Hattemageri, Strikning osv. Råstoffer hertil frembringer Landet i Overflødighed, og de nødvendige Materialer er her billigere, end de er adskillige andre Steder. Garveri kunde også drives her, hvorfra så mange rå Huder og Skind udføres. Vel måtte Barken (bark bruges til garvning, o.a.) hentes andetsteds fra; men nogle af Områdets Planter kunne også bruges. Nu må enhver Skomager forskrive (købe dyrt andetsteds, o.a.) alt sit Læder.

Ved Fabrikkers Anlæg og Vindskibelighedens Forfremmelse tør vel håbes bedre tider for Thisted. *)

*) Thisted blev navnkundig for omtrent 100 År siden ved den bekendte Besættelses Historie i 1696 (en hekseproces, o.a.). Hvoraf man dog ikke bør slutte, at der her har været større Overtro her end andre Steder, da lignende List og Ondskab, i det mindste på den Tid, kunde have frembragt de samme Virkninger allevegne.

b. Tilsted Sogn består af de 2 Byer: Tilsted med 14 Gårde og 8 Huse og Silstrup med 6 Gårde og 1 Hus. Sognets Hartkorn er 137 Tdr.; folketallet er 210 Personer.

Tilsted har lidt Tørveskær, men Silstrup intet; så Sognet har Mangel på Brændsel. Det har en god Muldjord, blandet dels med Grus, dels med Ler. Silstrup Mark ligger på Rødder og er våd og kold. Den østlige Del af Tilsted Mark ud til Fjorden er Gruset, i den vestlige Del findes Kalk i 1-2 Alens Dybde, dér findes også den sorte Åre (tidligere omtalt jordlag, s. 58, o.a.). Beboerne er selv Ejere af Kirken.

2.a. Sjørring Sogn udgør 249 Tdr. Hartkorn. Heri lever 92 Familier, hvoraf de fleste nu er Selvejere.

S178

Personernes antal er 515. De tilhørende 5 Byer er Sjørring med 12 Gårde 10 Huse, Sperring med 13 Gårde 16 Huse, Næstrup med 10 Gårde 3 Huse, Skårup med 6 Gårde 3 Huse og Dollerup med 5 Gårde 1 Hus.

Desuden er her Nordentoft, en stor ufri (tilhørende en ikke-privilegeret person og underkastet alm. beskatning, o.a.) Gård på 21 Tdr. Hartkorn, som nu er delt imellem 2 Familier. *)

*) På denne Gaard skal Ebbe Strangesen (Skammelsen, o.a.) have boet, formodentlig den samme som er nævnt ved Nebelgaard. For ikke længe siden ejedes denne Gård af en Fru Gerner, og da hørte en Del Bøndergods derunder.

Sognet har en god og for det meste med Rødder blandet Muldjord; dog findes her også lette og sandede Marker. I en Dybde på 1-2 Alen, findes i den nordlige Del af dette Sogn, Kalk som Undergrund, og da Kalklaget ikke strækker sig længere end til dette Sogn, så er herfra hentet meget til Gødningsformål af de Sønden for liggende Sogne. I Almindelighed kan regnes omtrent 7-8 Tdr. Agerland til 1 Tdr. Hartkorn.

Skårup By har i ældre Tider taget Skade af Sandflugten, dog har den nu en ikke ringe Jord. For det meste er dette sogn rigeligt forsynet

med Tørvemose, hvorfra sælges en Del til Thisted, især fra Næstrup og Sjørring Byer, nogle også fra Sperring. Skårup By har ingen Tørvemose med overflødig Hede. Tilstrækkelig Hede har også de øvrige Byer. Tørvene kan ikke graves i Moserne; men må æltes.

En stor Del af Sognet grænser til den store og fiskerige Sjørring Sø. Det er en rimelig Formening, at denne Sø engang har haft sit Udløb i Havet, hvilket Sandbankerne har tilstoppet (ved sandflugt, o.a.). I så fald må den have åbnet sig et nyt Løb; thi nu forbinder en Å den med Hassing Sø (Ovesø, o.a.) og Flade Sø, så at den til sidst flyder ud i Limfjorden.

I dette Sogn ligger endnu en min-

S179

dre Sø, kaldet Sperring Sø, der går ud i Sjørring Sø. En Holm, som heri er beliggende, tilhører Søgård i Sperring. På Holmen avles en halv snes Læs Hø og samles en stor mængde Terneæg. Ved Nordentoft og ved Sjørring Sø nær ved Lagård, skal i gamle Dage have været Vandmøller.

b. Thorsted Sogn består af Thorsted By og en Vindmølle, kaldet Klatmølle. Det udgør 149 Personer, eller 28 Familier, hvoraf 14 er Gårdmænd. De fleste er Selvejere.

Sognets Hartkorn er 64 Tdr., og der skal meget Jord til en Td. Hartkorn. Dets Markjorder og Grønning udgør 14, og Heden over 7 Millioner Kvadrat Alen, så til hver Tønde Hartkorn skal beregnes af Markjord 15 og af Hede 8 geometriske Td. Land. Dette og Skinnerup Sogn har i Forhold til Hartkornet, det største Areal af Agerjord.

Jordbunden er en let og sandblandet Muld. Man Graver på nogle Steder igennem 20 Alen (1 alen = 63 cm, o.a.) Sand og Grus, førend Kalken findes, som da går ned til 55 Alen; thi så dybe er nogle Brønde. På andre Steder findes Kalken under Muldlaget. Eng og Tørvemose mangler; men en vidt udbredt Strækning god Hede giver overflødig Fladtørv og Lyng. Ved Opdyrkning af Heden og ved Udflytning af nogle Gårde ville

dette Sogn kunne ernære flere Familier. Sognet er nu under Udskiftning.

Straks vesten for Thorsted ligger en høj, kaldet Thorshøj, hvoraf Sognet menes at have sit Navn. Thorsted Kirke skal have været et Fristed.

3. a. Vang Sogn kan henregnes til de ringe og af Sandflugten mest ødelagte. Alt Sognets Hartkorn er nu 63 Tdr. 1 Skpe 2 Fdfr. Folketallet er 292. I Vang By er der, foruden Præstegården, 7 Gårde eller Steder,

S180

hvortil kan holdes 2 eller flere Heste, og 23 Huse; på Skårhede er en Boel og 4 Huse; ved Vangså 11 Huse. Desuden 3 enlige Gaarde: Nystrup, hvis Tiendefrie Hartkorn er 6 Tdr. 1 Skpe. 1 Fdfr. Klostergård på 7 Tdr. 2-3-2; og lille Djernæs på 8 Tdr. 3-3 Hartkorn.

Omtrent i 4 Alens Dybde findes Kalklaget. Ved Sandflugten er en Del af Jorden blevet alt for meget blandet med Sand og en endnu større Del er blevet ganske skjult med Sandklitter. Det lidt, som er beskyttet bag ved Vang Sø, har temmelig god Jord. Straks Vesten for Vang By begynder Klitterne og strækker sig $\frac{3}{4}$ Mil ud til Havet. Endog i Byen, er Sandet ført ind.

Sognet skal have haft mange enlige Gårde, hvoraf nogle ganske er ødelagte, andre er flyttet bort som Huse, enten til Vang By eller til Havet, hvorved Vangså By er fremkommet. Således er Haugård nu en Gård i Vang By, den lå tidligere ved en Sø i Klitten, hvor der endnu ses Spor deraf. Og en anden enlig Gård, kaldet Inte, er nu et jordløs Hus i samme By.

Nystrup har tidligere været en Herregård, dens Jorder er nu dels sandede og dels skjulte med Sandklitter. Denne Gård har en god Ålekiste i Åen, som løber fra Vester Vandet Sø ud i Havet.

Af gamle Papirer véd man, at til dette Sogn har hørt en By, kaldet Kækkeby, beliggende ud imod Klitmøller, som nu ganske er tilintetgjort.

Ganske vist er Klitterne nu i bedre Stand, end for en halv Snes År siden; men man tror dog ikke, at Sandet nu er dæmpet. De uhyre høje og vidtudstrakte Sandbakker, hvorpå der næppe ses en grøn Spire, og som af Vinden flyttes fra et Sted til et andet, beviser det modsatte.

De fleste Gårde er kun små, og adskillige holder kun 2 Heste. Nogle Steder har 8-9 Tdr. brugbar Agerland til 1

S181

Tønede Hartkorn, andre har mere og ringere.

Havboerne ved Vangså, lever af Fiskeri på Havet, hvortil de har 2 Fiskerbåde. Disses Kornavl er ubetydelig; men de har rimelig gode Tofter, eller små Enge til Græsning og Høavl, så de fleste kan holde 2-3 Køer. Et Par Mænd holder hver 2 Heste, hvortil dog må købes en del Vinterfoder.

På Brændsel har Sognet stor Mangel, aldeles ingen Skodtørv, og meget lidt Fladtørv og Lyng i Klitten. Endnu i Mands Minde blev gravet Skodtørv imellem Klitterne i Moserne, som var tildækkede med et Lag Sand, men nu er Moserne ganske begravede, så intet Spor deraf er tilbage. Vang Sø siges, for endnu ikke længe siden, at have haft Udløb i Havet, hvilket nu er tilstoppet af Sand.

b. Tvorup regnes vel endnu som et Sogn, endskønt dets Kirke for få År siden er nedbrudt, og det er henlagt til Vangs Kirke. Sognets Hartkorn er nu kun 39 Tdr. 7 Skpr. Folketallet 90 Personer. I Tvorup By er der 9 Steder, hvor der holdes Heste, og 4 Huse. Desuden hører til dette Sogn 2 enlige Gårde: Store Djernes på 13 Tdr. 1 Skpe. 2 Fdkr. 2 Alb. Hrtkn. og Mølleskyld 2 Skpr. 2 Alb. og Færgegård på 12 Tdr. 2 Alb.

Store Djernes er en stor ved Søen smukt beliggende og veldyrket Avlsgård, hvortil sås noget over 100 Tdr. Korn, og holdes 10-12 Heste, 50 Fækreaturer og 80 Får.

Dette Sogn har meget tilfælles med Vang Sogn, også her er Brændemangel, og en stor Del af Sognet er ødelagt af Flyvesand. Man ved, at Tvorup By er blevet nødt til at flytte sin Indmark til det yderste af sin Udmark, så Byen, der hidtil har ligget lige så langt vest for dens Kirke, nu ligger lige så langt øst for det Sted,

S182

hvor Kirken nylig har stået.

Indmarks Jorderne optages (bruges til dyrkning ved tilsåning, o.a.) i begge Sognene i 5 År og hviler lige så længe. Sædskiftet er: Gødningsbyg, Rug, Byg, Ærter, Havre. Udmarken bruges efter 6 Års Hvile i denne Rækkefølge i 4 År: Ærter Byg og 2 Havrekærver (havreafrøder, o.a.). De skarpe Sandjorder gødes til Byg, hvorefter tages 2 Rug- og 1 Havrekærv, hvorpå følger 5-6 Aars Hvile. Begge Sognes både Markjorder og Klitter er nu udskiftede.

4. a. Skjoldborg Sogn står for Hartkorn 192 Tdr. 7 Skpr., som udgør Gårde og Boelsteder 25, og Huse 50, hvoraf 11 er uden Hartkorn, dog har de næsten alle Jord. Gårdenes Størrelse er fra 4 til 11½ Tdr. Hartkorn. De tilhørende 4 Byer er: Sønder Skjoldborg 10 Gårde 14 Huse; Nørre Skjoldborg 7 Gårde 17 Huse, Ås 5 Gårde 7 Huse og Møgelvang 1 Gård 12 Huse, foruden enlige Steder: Støvring et Boel og Bakgården ved Vilsund med Kroholds Privilegium.

Ved Bakgården sker Overfart til Morsø over Vilsund, som her er en halv Fjerdingsvej (1 fjerdingvej = 1900 m, o.a.) bredt og i Strømrenden 36 Alen dyb. Møgelvang er det sydligste af Sognet, og er ved en lille Rende adskilt fra Sundby i Stagstrup Sogn.

Sognets Folketal er 403 Personer. Efter at Todbøls Gods nu er solgt, hører kun 6 Gårde og 5 Huse til Proprietærgods, nemlig til Ulstrup, resten er alle Selvejere på nær nogle få Huse.

Til 1 Tdr. Hrtkn. beregnes 6-8 Tdr. Agerland foruden en stor Del Hede og noget Eng, hvorfra de fleste Beboere har tilstrækkelig Brændsel, undtagen Ås By, som kun har lidt og ringe Hede. Jordbunden er Rødder, især i det østlige af Sagnet; resten af Jorden er delvis våd og sid (tung og fugtig, men god, o.a.), og en Del noget let og muldet. Skjoldborg Bys Mark blev udskiftet i 1787; men man

S183

har her, som de fleste Steder i Thy, sin Jord på 3 til 4 forskellige steder, nemlig Indmark, Havreland, Hede og Tørvemose. -

Endskønt Sagnet støder til Limfjorden, drives dog intet Fiskeri.

Ved Kirken er af Justitsråd Caspergård bygget et Hospital for 4 Enker af Todbøl Gods, hvortil er givet dette Sogns Kongekorn-Tiende; dog modtager Hospitalet kun 80 Rdlr. årlig heraf. Sognebeboerne har nu købt både Kirke og Kongetienden.

Med 6 Afbyggere (udstyknings, o.a.) er Præstegårdens Hartkorn formindsket til 8 Tdr. 3 Fdkr. Før År 1596 var der på Præstegårdens Ejendom en Vandmølle kaldet Fall (Fald, o.a.), som nu er et Hus.

b. Kallerup Sogn udgør 29 Tdr. 7 Skpr. 3 Fdkr. 2 Alb tiendeydende Hartkorn og består af den ene By Kallerup, hvori er 6 Gårde og 4 Huse; desuden Hovedgården Todbøl; en enlig Gård Hornstrup, som tilforn er brugt af Hovedgårdens ejer; en Stampmølle på Hovedgårdens Grund, som bebos af en Feldbereder (garver, o.a.); og en ved Hovedgården liggende ubetydelig Vandmølle og i Stedet for hvilken der nu skal bygges en Vindmølle.

Sognets hele Folketal udgør 14 Familier, eller 74 Personer.

For 3 År siden hørte til Todbøl Hovedgårds Takst Ager og Eng 26 Tdr. 1 Fdkr., Mølleskyld af Vandmøllen 3 Skpr. 2 Alb., Bøndergods 204 Tdr. 6 Skpr., og Kirke og Kongetienden af Skjoldborg Sogn, hvoraf hver enkelt udgør 38 Tdr. Hartkorn, ligeså begge Tiender af Kallerup, hver på 8 Tdr., Sjørring Sogns Kongetiende 40 Tdr., og Hundborg Sogns Kongetiende 28 Tdr. Hrtkn.

Nu er Stamhuset Todbøl, hvorunder Boddum Bisgård var indlemmet, udløst og solgt, alle Bønderne er blevet Selvejere, noget af Hovedgårdens Mark er fraskilt, og Horn-

S184

strupgård, som kun havde 6 Tdr. contrib. (sat i skat, beskattet, o.a.) Hartkorn, er blevet tillagt en stor Del Udmark og Hede fra Todbøls fri Hovedgårds Takst, som udgør 4 ½ Tdr. Hartkorn.

Til Todbøl er betydelig Tørvemose; men Agerjorden er af Naturen skarp, dog hidtil forbedret ved Hjælp af Tienderne.

Sognet har i Almindelighed en temmelig god Muldjord, tilstrækkelig Tørvemose, hvoraf også sælges og noget Hede. Til Hornstrupgård kan nu incl. en Del opbrudt Hedejord sås 70 tdr. Korn, og holdes 28 Fækreaturer, 8 Heste og 69 Får.

Sognets Beboere er nu alle Selvejere, og tillige ejer enhver sin Del af begge Tienderne. En af Husmændene dyrker en Urtehave, hvoraf sælges en Del Jordfrugt til Thisted med god Fortjeneste,. Beboerne af dette Sogn, såvelsom af flere Sogne, gav sig tidligere meget af med at male Havregryn på Håndkværn, som solgtes til Norge.

5. a. Hundborg Sogn, der mod Øst grænser til Kallerup Sogn og mod Vest til Havet, har 143 Tdr. tiendeydende Hartkorn og en Folkemængde af 610 Personer.

Foruden Hovedgården Ulstrup og Præstegården har Sognet 39, for det meste små, Gårde og 67 Huse. I Hundborg By er der 26 Gårde, hvoriblandt Søndergård på 9 Tdr. 2 Skpr. Rysgård på 6 Tdr. 5 Skpr. og

Dalsgård på 5 Tdr. 7 Skpr. Hartkorn og 22 Huse, Vestergårdene er 5 Gårde på 2½ - 4½ Tde. Hrtkn., hertil regnes også Faddersbøl Mølle på 4 Tdr. Hartkorn og Faddersbøl Gård, hvis Hovedgårds Takst tilforn var 13 Tdr., men nu bortsolgt indtil 7½ Tde., som er blevet skattepligtigt Hartkorn; Førby med 3 små Gårde og 9 Huse, Harkjær 7 Huse; Vorup-Øre 24 Huse og Rostrup Hovedgårds Mark, hvor der nu er 3 Gårde og 5 Huse.

Af Sognets 3 Herregårde er nu

S185

kun den ene, Ulstrup, tilbage. Thi Råstrup, hvis Hovedgårds Takst var 27½ Tdr. Hrtkn., er udparcelleret for nogle År siden, da Bøndergodset blev solgt, og Faddersbøl, der i ældre Tider meget var ødelagt af Sandflugten, er nu også formindsket ved Udstykning. Råstrup havde en fortrinlig god Jord, tjenlig til al Slags Sæd. Til Faddersbøl var Jorden let og sandet; Men Græsningen og Høsletten var god. Tidligere var Nørhågård forenet med Faddersbøl og da denne ligger i en ringe Egn, var Ejerens Bopæl altid det første Sted; nu er Nørhågård og Faddersbøl adskilte og Bøndergodset solgt.

Ulstrup står for fri Hovedgårds takst 34 Tdr. 6-3-1, og Mølleskyld på samme Takst 1 Tde 2 Fdkr. og Herregården ejer Bøndergods 256 Tdr. 3 Skpr. 2 Ff. 1 Alb., samt Hundborg og Hørsted Sognes Kirketiender og Snedsted Sogns Kongetiende. Under Gården drives contribuerende Htkn. 4 Skpr 2 Fdkr.

Hovedgårdsmarken udgør i Areal Agerland 426 Tdr., Eng og Græsning 463 Tdr. Dertil sås årlig 200 Tdr. Korn, hvoraf 25 Tdr. Rug, og avles 200 Læs Enghø. Jorden optages i 5, og hviler i 5 År. Ulstrup ejer Halvparten af et Ålefiskeri ovenfor Faddersbøl Vandmølle. Råstrups og Ulstrups Markjorder er muldrige og meget gode, resten af Jorden er mange Steder en iblandet en rød gul Ler, men på en betydelig Strækning har Flyvesandet forandret Jordens oprindelige Skikkelse.

Bøndergårdene har kun lidt Hartkorn og dertil lidt Agerjord. Deres Forfatning er derfor for det meste ikke god. Selv om der sælges mange Tørv fra Hundborg Sogn, så ser man dog her, som i flere Sogne, at Tørvelag beriger Bonden langt mindre end god Agerdyrkning.

Forholdet af Udsæden til en stor Gård er 2 Tdr. Rug, 8 Tdr. Byg og 16 Tdr. Havre. De små Gårde sår intet Rug.

Hundborg By

S186

har kun lidt og ringe Hede, men desto mere Mose. Ved nylig afsluttet Udskiftning af Hundborg af 144 Tdr. 5 Skpr. 1 Alb. fandt man, at til 1 Td. Hartkorn skulle der være af geometriske Tønder Land til 14000 Kvadrat-Alen: Agerland 1377 Tdr. Engbund, Moser og Græsningsjord 764 Tdr. og Hedejord 152 Tdr.

Vorup-Øre By, består alene af Fiskerhuse beliggende i Klitterne, hvis Beboere driver Fiskeri på Havet med 5 Både. Til ethvert af disse Huse, hvoraf de fleste er uden Hartkorn, hører en Toft, hvorpå kan holdes 1-3 Køer og nogle Får; men ingen Heste. Fire af disse Fiskere er begyndt at drive Ålefiskeri med en Pulsvod i Limfjorden ligesom Aggerboerne.

Flyvesandet har anrettet stor Ødelæggelse også i dette Sogn, der dog nu er temmelig godt tilgroet. I ældre Tider er Sandet ført lige til Faddersbøl Mølleå.

Præstegårdens Hartkorn er næsten 14 Tdr.

En gammelt Sagn udleder navnet Hundborg af hundrede Bjerger på Grund af de mange herværende dels naturlige Bakker, dels Gravhøje. Hvilket måske er lige så rimeligt som en anden Gisning, der udleder Navnet af Hund og de andre tre Herreders Navne af Ilder, Hare, Ræv. – (Hillerslev, Hassing, Refs, o.a.)

Ulstrup Gård og Gods blev i År med alt bemeldte Tilhørende tillige med Årup Mølle solgt for 62000 Rdlr. Altså bliver formodentlig nu også denne Gård udstykket.

b. Jannerup Sogn består af 16 Gårde og 10 Huse, nemlig i Jannerup By 9 Gårde, af hvilke den største har Hartkorn 3 Tdr. 5 Skpr., og 4 Huse; I Snejstrup By 7 Gårde, hvoriblandt et enligt Boelssted, kaldet Mejsløe, og 4 Huse. Hele Folketallet er 165 Personer. Til Jannerup By er

Jordbunden mest leret, sid (tung og fugtig, men god, o.a.) og kold; men til Snejstrup mest

S187

let og tør, tjenlig til Rugsæd.

Jannerup By mangler både Mose og Hede; men Snejstrup By har noget Mose og tilstrækkelig Lyng og Fladtørv i Heden og Klitterne.

Også en Del af dette Sogn er ødelagt af Sandet. Til Frelse mod større Ødelæggelse, har Sjørring Sø opslugt Sandet af de nøgne Sandbakker, som ligger bag ved.

Mærkværdig er dette Sogns Kirkeblok, som Overtroen rigelig har forsynet med anseelige Gaver. Nogle Søfarendes Løfter i Havsnød skal have givet Anledning dertil; og i lignende Tilfælde, såvel som ved Køb og Salg, glemmer man over hele Området dér ikke at sende Gaver til dens Bøsser, hvorved dens årlige Indtægt kan være 70-90 Rdlr. Formodentlig har den nu en Kapital på over 20.000 Rigsdaler. (Kirkeblok = Sparebøsse, hvori lægges bidrag til kirken. Denne er stor og forsynet med 2 kraftige hængelåse, o.a.)

6. Nørhå Sogn har 113 Tdr. Hartkorn og et Folketal af 343 Personer. Hertil Hører: Nørhå By med 40 Familier, Stenbjerg By med 17 Huse, og desuden de 4 enlige Gårde: Nørhågård, Legind, Næsgård, og Fredskild. Hele Sognet udgør kun 19 Gårde og Boelsteder.

Sognet grænser ud til Havet og altså er den stor Del deraf ødelagt af Sandet. Den Del af Marken, Øst for Nørhå By, der er ufordærvet af Sand, er en meget god Muldjord, der skjuler enten Gråler eller Rødler. Ved Legind og Fredskild er Jorden bedst skikket til Rug; det øvrige bedre til Byg og Havre.

I en Bakke ved Legind graves Hvidler eller Kalksten, som ellers ikke findes nærmere end i Sjørring Sogn.

De fleste Beboere har overmåde lidt Agerjord; men desto mere Engjord. Nogle Steder skal der kun 5-6 dr. Sædeland til 1 Tde. Hartkorn.

Skodtørv og Fladtørv har man i Overflødighed, og Høbjergningen er betydelig.

S188

Stenbjerg By består alene af Huse beliggende ved Havet. Kun 3 af disse er contribuerede (sat i skat, beskattet, o.a.), hver af 1 Alb. Dog haves Tofter, hvorpå hver Mand kan holde et par Køer, også ved Hjælp af Klitten. Én mand holder et Par Heste. De Øvrige lever af Fiskeri, hvilket de driver med 3 Havbåde. Med 1 Skude fares herfra på Norge.

Nørhågård er en stor og anseelig Avlsgård, uden Frihed (uden skattefri hartkorn, o.a.), på 17 Tdr. Hartkorn, som tilforn var forenet med Hovedgården Faddersbøl. Sognets tvende Tiender og lidt Bøndergods, hører nu hertil; men de fleste af Godsets Bønder er i disse År blevet Selvejere. Til denne Gård kan sås 130 Tdr. Korn og avles 150 Læs Hø *)

*) Den ved sit velgørende Testamente bekendte Jens Vare var Ejer af Nørhågård og Faddersbøl, og har derfor i sit Testamente af 1765 også erindret dette og Hundborg Sogn med nogle Gaver.

Legind Gård er på 9 ½ Tdr. Hartkorn, og kan avle 80 Læs Hø.

Næsgård er på 7 Tdr. Hartkorn 3 Skpr. Hartkorn og er også en god Gård.

Fredskild er nu udstykket til 5 Familier.

Ved Fredskild Sø var tilforn en Vandmølle, kaldet Stougårds Mølle, hvor der nu står et Hus; Mølledæmningen kan ses endnu.

Flyvesandet er ført fra Nordvest og midt ind i Nørhå By, hvor Muldjorden er begravet under 1 Kvarter (1 Kvarter = 16 cm, o.a.) Sand, som dog nu er tilgroet med Græs. Sandklitterne forbedres også, og de, der grænser nærmest til Marken er temmelig velbegroede med Lyng.

Ved den nu afsluttede Udskiftning af Klitterne, vil disse måske bedre blive fredede (fikserede ved beplantning med hjelme og marehalm, o.a.). I et tidligere omtalt Dokument af 1596 hedder det: "at dette Sogn er så ringe, at det tilforn har været foruden Sognepræst og Kirketjeneste noget nær et ganske År; at de ingen Præst

S189

kunne bekomme for den ringe Rente der gives deraf, hvorfor Kongen for 17 År siden haver nådigst tildelt Præsten dér sammesteds Halvparten af Konge-Korntienden af samme Sogn". Nørhågårds Ejer har dog nu mere Fordel af denne tillagte halve Konge-Tiende end Præsten.

III Hassing Herred.

Da Agger Sogn hører hertil, så tilgrænser dette Herred egentlig Ribe Stift ved den smalle Landstrimmel mellem Havet og Limfjorden. Dog følger jeg hellere den i gejstlige Sager vedtagne Orden, hvorefter Agger Sogn og Heltborg Sogn ombyttes således, at det første regnes til Refs og det sidste til Hassing Herred.

Hvis man forudsætter denne Inddeling, så udgør Hassing Herred 1980 Tdr. Hartkorn og 4341 Personer.

For det meste er Grundlaget i dette Herred Rødler og Jorden vår, sid og kold. En stor Del langs med Havet, er skjult af Sandklitter, og Lynghederne udgør mange og store strækninger.

1. Snedsted Sogn med 239 Tdr. Hartkorn og 505 Personer, består af følgende 5 Byer: Snedsted By med 10, Gjersbøl med 10, Årup med 8, Elsted med 6 og Beersted med 5 Gårdmænd eller kørende Mænd (mænd, der er i stand til at pløje deres jord, o.a.). I Årup er 17 Huse, i øvrigt er Gårdenes og Husenes Antal i dette Sogn omtrent ens. Ved Årup er en god Vandmølle.

Sognet har Overflødighed af Skodtørv, hvoraf det sælger en Del til Thisted. Jordbunden er middelmådig, og for en Del skarp og gruset. Der brydes meget Hede op, som gødes enten med Hvidler fra Sjørring, eller med Gråler, hvoraf meget hentes fra

S190

Årup. Når det meget Hede og Mose medregnes, så skal der et stort Areal til Hartkornet, f.ex. Elstedgaard på 9 Tdr. Hartkorn, har 140 geomet. Tdr. Land. Gjersbøl Mølle er en såre ubetydelig Græsmølle.

2. a. Harring Sogn, indbefatter Harring By, Trædholm, Hovedgården Øland med dens Afbyggere (bøndergods, o.a.) og Præstegården Rosholm. Det tiendeydende Hrtkn. er 46. Tdr.

Personernes Antal er 169. I Harring By er 9 små Gårde fra omtrent 2 til 5 Tdr. Hartkorn, 4 Huse hvert på 3 Skpr. Hrtkn. og 4 jordløse Huse. Trædholm er 3 Huse, byggede på Præstegårdens Udmark. Hvert af disse holder 1, undertiden 2 Heste, 2 Køer og 10 Får. Disse Husmænd forsyner hele Omegnen med rå Mursten, som stryges af en gul Ler.

Hovedgården Øland havde for 10 År siden 31 Tdr. 5 Skpr Hovedgårds Takst og 246 Tdr. Bøndergods. Nu er den udstykket foruden Hovedparcellen, til 1 Gård og 8 Huse, så at Øland nu kun har tilbage 15 Tdr. 1 Skpr. 1½ Alb. Bøndergodset er også solgt, undtagen 83 Tdr. 6 Skpr. 2 Fkr. ½ Alb.

Præstegården har lidt over 8 Tdr. Hrtkn. Ølands Mark er den mest muldrige og den bedste i Sognet.

Resten af Jorderne meget lerede, våde og kolde, så der her næsten intet Rug sås. Bønderne har 8 Tdr. Agerland til 1 Tde. Hrtkn., og Præstegården kun 5. Heden afgiver Lyng og Fladtørv; men af Skodtørv har Bønderne ingen overflødighed.

b. I Stagstrup Sogn er Byerne: Stagstrup, Gærup, og Sundby. Det indbefatter 256 Tdr. Hrtkn. og 467 Personer. I Stagstrup By er der 14 Gårde, hvoraf den største på 9 Tdr. Hrtkn., den mindste på 4 Tdr. 3 Skpr., foruden Annexgården på 10 ½ Tdr.,

S191

20 Huse med Jord og en stor Del jordløse. Gærup By har 7 Gårde fra 6-8 Tdr. Hartkorn., et Boelsted og 9 Huse, foruden nogle jordløse. I sognet ligger desuden Vilsunds Mølle, der i tørre Åringer Mangler Vand.

Gærup Mark er af samme Beskaffenhed som Harring Mark. Stagstrup Mark er halv leret og halv muldrig og Sundby Mark noget mere muldrig, så at her kan sås mere Vinterrug.

Sognet har 8 til 9 Tdr. Agerland til 1 Tde. Hrtkn. Gærup må købe Brændsel, kun Sundby har noget Hede, og Stagstrup Æltetørv. Dette Sogns halve Kongetiende hører til Præstekaldet. Heller ikke i dette Sogn drives Fiskeri, skønt det ligger ud til Limfjorden, men ved Møllen fanges en Del Gedder og Aborrer i Foråret. Fiskene går fra Limfjorden ind i Møllebækken.

De fleste Beboere i disse 2 Sogne er nu Selvejere, hidtil har de hørt til Øland og de var for 15 År siden så forarmede, at kun to Mænd kunne udrede deres Skatter og Landgilde; men dels ved Brugen af Mergel, dels ved den følgende Ejers bedre Behandling, er de kommet i temmelig god Stand. I gode År kan Avlen på Harring Bys Mark være af Byg 6-7 Fold, og af hvid Havre 8-9 Fold på Stagstrup Mark af Rug 5-6, af Byg 6-7, og af hvid Havre 9-10 Fold.

3. a. Skyum Sogns Folketal er 332 Personer, dets Hartkorn 191 Tdr. Sognet har 27 Gårde, som ligger alle i den eneste By, Skyum, undtagen den enlige Gård Dybdal og Gudnæs Vandmølle, hvilken hører under Irup Hovedgårdstakst. Desuden er her Skyum Vindmølle, og 27 Huse, hvoraf 5 jordløse.

De største Gårde er på 9-10 Tdr. Hartkorn. Jordbunden er en stærk og kold Rødler, bekvem til hvid Havre og

S192

Byg, men ikke til Vinterrug. Forholdet af Sædearterne er 16 Tdr. Byg, 40 Tdr. hvid og sort Havre, 1 Tdr. Vårrug og ½ Tde Ærter.

Al Slags Brændsel mangler ganske og må købes fra andre Sogne. Af Høslet findes så godt som intet, udover ubetydeligt i Gudnæs Kær.

b. Hørdum Sogn af Hartkorn 119 Tdr. med 385 Personer, består af de 4 Byer: Øster Hørdum, Vester Hørdum, Tøttrup og Koldby, samt Hovedgården Irup. I Øster Hørdum er 6 Gårde og 16 Huse, i Tøttrup 7 Gårde og 4 Huse, deraf 3 jordløse og i Koldby kun 5 Gårde.

Den største Bondegård er Tøttrup Gård på 11 Tdr. Hartkorn.

En smuk bygget, grundmuret Gård er Koldbygård, hvis ufri Hartkorn (tilhørende en ikke-privilegeret person og underkastet alm. beskatning, o.a.) er 6 Tdr. 1 Skpr. foruden noget tillagt fri Hovedgårds takst af Øland, 1 Tde. 1 Skpr. 1 Fdkr. 2½ Alb., og af samme slags fra Irup, 6 Skpr. 1 Fdkr, 7/12 Alb., samt Hørdum Sogns Kongetiende og Kirketiende, hver enkelt af Hrtn. 25 Tdr.

De fleste Gårde i Sognet er små, på 4 Tdr. Hartkorn, en Vindmølle ligger i Vester Hørdum og en Vandmølle under Irup Hovedgårds Takst kaldet Meel Mølle.

Jordbunden er Rødder, tildels gruset og skarp. Til Øster og Vester Hørdum er Jordbunden mere let og tør så at Vinterrug kan sås; til Tøttrup er den ikke så tør og til Koldby meget kold og våd. Af Tørvemose haves en Del, også en stor Lyngheide, som ved den nu skete Udskiftning vil blive bedre fredet (tilplantet, o.a.). Den Hedestrækning, som tilhører Hørdum, Hassing og Villerslev Sogne, udgør omtrent 2000 geometriske Tønder Land.

Irup Hovedgård havde nylig 22 Tdr. 1 Skpr. 2 Fdfr. Hartkorn fri Hovedgårds Takst og 2 Vandmøller, Gudnæs og Meelmølle, og 1 Vindmølle, Hør-

S193

dum Mølle, som alle har fri Hovedgårdstakst. Mølleskyld 6 Tdr. 3 Skpr. Til Hovedgårdens Hartkorn var 10,965910 Kvadrat Alen af alle Slags Jorder. Både Kirke- og Kongetienderne af Hørdum og Villerslev Sogne hørte da hertil, og dens Bøndergods har været over 239 Tdr. Hartkorn.

For et par År siden blev alt Bøndergodset solgt til Fæsterne, og kostede for 1 Tde. Hartkorn 150 til 200 Rdrl. og nogle Steder mere. Dette Bøndergods var beliggende i Skyum, Villerslev og Hørdum Sogne. Til Hjælp ved Gårdenes Indkøb, har Bønderne fået ¼ af Købesummen til Låns af den almindelige Enkekasse med første Prioritet, og Resten har

Sælgeren betroet dem. Endvidere er bortsolgt Hørdum Sogns Konge- og Kirketiende, Hovedgårdens Bøndergods og Møllerne, også til Fæsterne, og derforuden 1 Tde. Hartkorn af Hovedgårdens længst fraliggende Jorder. Så at Irup nu kun har tilbage 17 Tdr. 7 Skpr. Hartkorn, hvilket udgør næsten 517 geomet. Tde. Land, som er inddelt i Parceller; men ikke frasolgt endnu.

Gårdens Mark er leret og muldrig. Den drives nu uden Hoveri, ved egne Folk og Heste. Men kun en Tredjedel af Agerjorden tages op, så der nu ikke sås mere end 100-120 Tdr. Korn, deraf 10-16 Tdr. Rug. Al Jorden dyrkes nu som Brødjord, da der er intet Alsæde, og Havrelandet bliver også gødet enten med Mergel eller Staldmøg. Når Jorden har givet 4-5 Kjærve (kornafgrøder, o.a.), besås den med Kløver eller andre Græsarter.

På Gården holdes 80 til 90 Kreaturer, hvortil Villerslevs Konge- og Kirketiende tillige oppebæres i Kjærven. Den nærværende Ejer Hr. Sørensen, har for nylig ladet Marken indhegne med dobbelt Dige, som er det mest fuldkomne Hegn, der overhovedet er

S194

set i Thy.

Gården har overflødig Brændsel, så at derfra kan sælges Mose og Hede (tørv og lyng, o.a.) for en anseelig Sum.

Borggården er nu flyttet til Ladegården, som den før lå var langt fra.

Denne Gård har den bedste Have i Thy, fuld af Frugt- og Skovtræer. En Fjerdingvej fra Irup danner Limfjorden en Vig ved Gudnæs, hvor der er et godt Ladested (sted for ind- og udskibning af varer, o.a.).

4.a. Sønderhå Sogn har 144 Tdr. Hartkorn og består af de 2 byer: Sønderhå og Jestrup. Personernes Antal er 318. Sønderhå By omfatter 14 Gårde, 2 Boel og 26 Huse, hvoriblandt 2 enlige, som kaldes Gyrupe Gårde, hver på 7 Tdr. Hartkorn. 2 Boel og 9 Huse. Jestrup By udgør 9 Gårde, 2 Boel og 9 Huse.

Gårdenes Størrelse i Sognet er fra 4-7 Tdr. Hartkorn, Boelstedernes fra 2-2½ Tde. og Husenes fra 1-8 Skpr. og derunder; 4 Huse har Jord uden Hartkorn, og 4 er ganske jordløse. Jordbunden er til Sønderhå By mest tung og sandet, bekvem til Rugsæd; til Jestrup en mere tung og sid Muld. For det meste kan regnes 6-8 Tdr. Agerland til 1 Tde. Hartkorn, og nogle få Steder har 10 Tdr. til 1 Tde Hartkorn. Brændsel har Sognet til Fornødenhed og fra en temmelig stor Hede; kun Gyrop Gårde har til Overflod.

I dette sogn ligger desuden Hovedgården Koustrup, der i nærværende Ejers Tid er blevet komplet, og har Hovedgårds Takst 19 Td. 4 Skpr., Bøndergods 202 Tdr. 3 Skpr. 3 Fdkr. 1 Alb., og Mølleskyld 2 Tdr. Hartkorn. Til Gården sås 20 Tdr. Rug, 20 Tdr. Byg og 30 Tdr. Havre; og fodres og græsses 70 Fæhøveder, 7-8 Heste og 50 Får, og det uden hjælp af Sognets Kirke- og Kongetiende, som hører hertil.

Præstegården er på 10 Tdr. Hartkorn, hvortil kan sås 8

S195

Tdr. Rug, 10 Tdr. Byg og 20 Tdr. Havre.

I den hosliggende Sø kan Koustrup og Gyrop Gårde have noget Fiskeri. I Gyrops Moser er fundet Hasselnødder og Store Træer og Trærødder.

b. Hørsted Sogn, af Hartkorn 48 Tdr., består kun af den ene By Hørsted, som udgør i alt 10 Gårde; 2 Boel og 8 Huse. Hele Folketallet er 121 Personer. Gårdenes Størrelse er fra 3-6 Tdr. Hartkorn, Husenes 1-8 Skpr., med 8-9 Tdr. Agerland til 1 Tde. Hartkorn.

Jordbunden er Rødder i Undergrunden, og er for det meste tung og leret, så at her sås mere Vårrug end Vinterrug. God og overflødig Tørvemose har man; ligeså en stor Strækning Hede til Brændsel og Græsning. I dette Sogn bor gode Drejlsvævere. De fleste Steder i disse Sogne hører under Koustrup. Sognene ligger under Udskiftning. I Mosen blev for kort tid siden optaget en stor Egerod.

5. a. Hassing Sogn består kun af den ene By Hassing, med 16 Gårde og 14 Huse, og 2 enlige Gårde; Gisselbæk på 9 Tdr. Hartkorn og en udflyttet Gård på 3 Tdr. Gårdene er kun små, mest på 4-5 Tdr. Hartkorn. De fleste er Hoveribønder til Tandrup. Hartkornet er 76 Tdr. Personernes Antal 199. Jordbunden er en god Muldjord, mere eller mindre blandet med Rødder. Tilstrækkelig Tørvemose haves og en stor Hede. Til dette Sogn grænser den store, over en Mil lange, Hassing- eller Ove Sø.

b. Villerslev er et mere velhavende Sogn. Deri er 3 Byer: Villerslev med 17 Gårde, hvoraf 4 enlige,

S196

nemlig: Gundgård på over 4 Tdr. 5 Skpr., og 3 mindre som er udflyttede ved Udskiftning, og 13 Huse; Vibberstoft By med 7 Gårde, af hvilke 2 udflyttede på 7 Huse; og Gudnæs By med 5 Gårde og 3 jordløse Huse; desuden er Lilbjerg 5 Huse. Sognet har af Hartkorn 126 Tdr. og Personer 288. De fleste er nu Selvejere.

Også dette Sogn har ingen Mangel på Tørvemose og Hede. I begge Sognene sås mest Byg og Havre, Rugsæden er ikke af Betydelighed.

6. a. Visby Sogn har 77 Tdr. Hartkorn og 145 Personer. Sognet består af én By: Visby og har i Alt 12 Gårde og 11 Huse, foruden Præstegården, hvis Hartkorn er 12 Tdr. 5 Skpr. 1 Fdkr. 2 Alb., hvoraf omtrent 5 Tdr. ligger i Heltborg Sogn.

Her iblandt er Vestergård den største, på 10 Tdr. 7 Skpr. 2 Fdkr., den har en Vindmølle tæt ved Gården; på denne Gård bor den nuværende Herredsfoged, der tillige er Herredsskriver for de to sydlige Herreder.

De enlige Gårde er Sønderhedegård på 6 Tdr., Nørhedegård på over 6½ Tde., og Ambygård på 3 Tdr. Hartkorn. Iblandt Husene er Præstegårdens Afbyggere (ejendomme udskilt og solgt fra hovedejendommen, o.a.), og et par jordløse. De fleste Beboere er Selvejere.

Jordbunden er mest tjenlig til Byg- og Havresæd; kun sjældent lykkes Rugen. Nørhedegårds Mark synes mest bekvem til Rugsæd. Af Moser og Hede har Byen, hvad den behøver, men intet til Overflødighed.

Den østre Del af Præstegårdens Mark, som støder til Limfjorden, kaldes Muskol; formodentlig af en Mængde Muslinge- eller Østersskaller, som findes ved Foden af Muskol Bakken, som giver Formodning om fordums Østers Banker i Nærheden.

Visby Å udgør skellet imellem Visby og Helt-

S197

borg Sogne, og altså også imellem Hassing og Refs Herreder. Ved denne Å har Præstegården for over 200 År siden haft en Mølle, hvoraf endnu et Stykke Græsningsjord har Navn af Møllehove, og deraf formodentlig den Rettighed, som Præsten alene har: at sætte Ruse i Åen, for at fange de Fisk, der går ind fra Limfjorden, det er i Foråret Gedder, Aborrer, Horker og Skaller, og om Efteråret Ørreder. Denne Rettighed er også blevet Visby Præstegård tilkendt ved en Landstingsdom af År 1710, som er blevet usvækket, og derudover bestyrket ved mange Års Hævd.

b. Heltborg Sogn, som egentlig ligger i Refs Herred, har 4 Byer, nemlig: Heltborg By, som har 22 Gårde, hvorunder er indbefattede Toftumgård på 23 Tdr. 1 Skpr. 2 Fdkr., som nu er delt imellem 2 Beboere; men tidligere har været en Herregård, og Futtrup Gård på 8½ Tde. Hartkorn, og 21 Huse med Jord, samt 7 jordløse; Ginnerup By, som har 9 Gårde, hvoriblandt Ginnerupgård, af Hartkorn 8 Tde. 1 Skpr., og Næssundgård af Hartkorn 1 Tde. 5 Skpr. 2 Fdkr., hvorfra der sker Overfart til Morsø, og 8 Huse, hvoriblandt Slyngborghus, som har en Mølle, hvoraf Huset har Navnet Slyngborg Mølle, dets Hartkorn er 2 Skpr. 3 Fdkr.; Ullerup By, som har 9 Gårde og 2 Huse, og Kjæstrup By med 5 Gårde; hvorunder er indbefattet Mardal på over 6 Tdr. Hartkorn og 2 Huse.

Sognet har 226 Tdr. Hartkorn, og 446 Personer. Næsten alle er Selvejere. Til Kjæstrup og Ullerup er Jorden leret, sid og kold; Toftums og Futtrups Marker, er temmelig bekvemme til Rugsæd; mere let er Ginnerups Mark, hvor Rugavlen ikke er ubetydelig.

Heltborg og Ginnerup har det fornødne Brændsel af Mose og Hede; men de 2 andre Byer har kun lidt.

S198

7. a. Bedsted Sogn. Dets tiendeydende Hartkorn er 184 Tdr. Personernes Antal er 346. Foruden Hovedgården Tandrup og Præstegården, indbefatter Sognet 26 Helgårde og 21 Halvgårde, og foruden Degneboligen, 31 Huse.

Ved Tandrup er der en Vejrmølle, og i den bedste Del af Sognet, en af Landområdets bedste Vandmøller; Morup Mølle, der har 2 Par Kværne, og en fordelagtig Ålekiste. Stederne i dette Sogn ligger meget Adspredte og inddeles bedst i det østre, vestre, søndre og nordre Sogn; thi af samlede Byer er der ingen uden Horsfeld. Fuglsang, Vittrup og Spangberg, og de ligger så spredte, at de næppe kan kaldes Byer.

Sognets Beboere er Fæstebønder, enten til Tandrup eller Abildgård.

Jordbunden er for det meste skarp og let, dog overvejende tjenlig til alle slags Korn; Gråler eller Mergel findes også her; men sædvanligvis ikke før end i en Dybde 3-4 Alen (1 alen = 63 cm, o.a.). Brødjorden bruges i almindelighed i 5 År og hviler lige så længe; dog giver nogle kun Jorden 4 Års Hvile mod 5 Års Tægt (avl, høst, o.a.). En Del Alsædejord haves også i Sognet. Man kan almindeligvis regne med at avle 5-6 Fold; men på de bedste Jorder og efter brugen af Mergel også 7-8 Fold. Agerlandets Areal til 1 Tdr. Hartkorn er meget forskelligt, eftersom enhver før Udskiftningen har opbrudt mere eller mindre af Heden.

Heden er mådelig og har kun lidt Lyng; men Fladtørv kan haves til Nødvendighed. Sognet har også Moser og Enge, hvori kan bjærges Skodtørv. I Moserne kan findes store Stykker Træ, Rødder og Østersskaller. God Høslæt har Sognet i Åkjær Eng, Hestehove Eng og Vester Eng, hvoraf enhver Gårdbeboer kan få 4-10 Læs Hø. Den halve Kongetiende af dette Sogn er tillagt Præstekaldet, og den anden Halvdel er givet til Sognets Fattige.

S199

Hovedgården Tandrup, beliggende ud til Hassing Sø (= Ove sø, o.a.), har Hovedgårds Takst 41 Tde. 3 Skpr. 3 Fdkr. 1 Alb., og Bøndergods 213 Tdr. 4 Skpr. 2½ Alb. Til denne Gård kan sås 300 Tdr. Korn, og fodres 200 Fæhøveder, 10-12 Heste og 100 Får med deres Yngel.

b. Grurup Sogn kan indeles de 2 Byer: Grurup og Gammelby. Sognet har 92 Tdr. Hartkorn og 156 Personer. Det indbefatter 9 Helgårde, 4 Halvgårde og 19 Huse. De største Gårde er Abildgård, Gammelgård og Vestergård.

Abildgård er en stor ufri (tilhørende en ikke-privilegeret person og underkastet alm. beskatning, o.a.) Gård med smuk Bygning, hvortil hører begge tienderne af Hassing og Grurups Sogne og lidt Bøndergods. Gårdens contribuable (beskattede, o.a.) Hartkorn af Ager og Eng er 14 Tdr. 4 Skpr. 1 Alb., Mølleskyld der er bortfæstet 10 Tdr. 5 Skpr., Kongetiender 27 Tdr., og tilhørende Bøndergods 40 Tdr. 6 Skpr. 3 Fdkr. 2 Alb.

Ved Gammelby er en lille Græsmølle kaldet Abildgaards Mølle. Jordbunden i dette Sogn er mere skarp og ringe end i Bedsted Sogn, dog avles godt Korn, især i en våd Sommer, ved Hjælp af Mergel og Gødning. Mergel findes de fleste Steder.

Jordbrugen i Brødjorden er i almindelighed 5 Års Tægt (Avl. Høst, o.a.) med 5 Års hvile således: først Gødnings- eller Vårbyg, derefter 1 eller 2 Kærve Rug og 2 Kærve sort Havre. Høslæt har Sognet i en Eng ved Abildgård Mølle. Tørvemoser mangler Sognet heller ikke og Heden er bedre til Lyng og Fladtørve end i Bedsted By.

8. a. Hvidbjerg Sogn, som til Forskel fra Hvidbjerg på Thyholm kaldes Hvidbjerg vesten Å, fordi det ligger Vesten for den fra Hassing (= Ove sø, o.a.) Sø til Flade Sø løben-

S200

de Å, har 61 Tdr. Hartkorn, og bebos af 45 Familier eller 242 Personer. I Sognet er 21 kørende Mænd (mænd med plov, o.a.); af hvilke - såvel i dette som i de to følgende Sogne - de fleste kun har små Steder, eller Boelsteder, nogle ikke over 3 Skpr. Hartkorn.

Af sådanne kørende Mænd har Madsted 3, Kjallerup 3, Istrup 3, Hvidbjerg 2, Svankjær 2 og Spails 2. Enlige Steder er: Lomborggård, Hvidbjerggård, Overgård, Hvidbjerg Mølle, Høyen, Maskedal og Grimmelykke. Næsten alle er Selvejere.

Desuden ligger i Sognet Lyngholm, der før har været en Herregård, og nu ejer Sognets to Tiender; men næsten intet Bøndergods og er en tiendefri Gård på 17 Tdr. 7 Skpr., 1 Fdkr. 1 Alb. Hartkorn. Den har temmelig gode Jorder og god Høbjergning og Tørveskær. Dens Udsæd er 22 Tdr. Rug, 18 Tdr. Byg og 60 Tdr. Havre, på hvilken Avl kan fodres 40 Stude, 10 Køer, 9 Heste og 30 Får. -

Dette Sogn ligger tæt under Klitterne og har af Flyvesandet lidt meget stor Ødelæggelse. At det har været et stort Sogn, kan sluttes dels af de forhen ved Sandflugten beskrevne Ødelæggelser, dels af den store Strækning Sandklitter, der her er omtrent af 1 Mils Bredde ud til Havet. I gamle Dage er Sandet også gået ned over Lyngholms Mark, har stoppet Åen, som løber ved Hvidbjerg Mølle, og da ødelagt der det Mølleværk, hvoraf Stedet, der ligger på hin Side, nu har sit Navn. Sandet skal tillige være faret over Åkjær Eng, så at der i nogle År hverken kunde bjærges Hø eller Skodtørve.

For et Par År siden måtte 2 Gårde i Kjallerup By flytte fra den vestlige til den østlige Ende af deres Marker.

I Almindelighed har Sognet en sandblandet Muldjord ovenpå Rødler. Blåler eller Mergel findes sine Steder. Rug er Hovedsæden.

S201

På Fladtørve, som graves i Klitten, er der ingen Mangel og temmelig god Skodtørve-Gravning haves i Åkjær Engene, hvor også avles en Del Hø.

Præstegårdens Hartkorn er kun 1 Tdr. 2 Skpr.

b. Ørum Sogn har 51 Tdr. tiendepligtig Hartkorn og 30 Familier, som udgør 151 Personer. Af Kørende Mænd er der i Ørum By 10, i Hedegårdene 5 og i Svindborg 2. Enlige Steder er Skabernak og Slotshuset. Næsten alle er Fæstebønder til Ørum. Jorden er her mere muldrig og kold, så Byg er den vigtigste Sæd. Fladtørv haves; men Skodtørv mangler Sognet, undtagen Ørumgård, som har tilstrækkelig Tørvemose.

Denne Ørumgård, som tilforn var et kongeligt Slot, har i nogen Tid været forenet med Stamhuset Vestervig; men er nu adskilt derfra. Dens Hovedgårds Takst er 36 Tdr. 1 Skpr. 3 Fdkr. 2 Alb og Bøndergods 206 Tdr. 1 Skpr. 3 Fdkr. 2 Alb. Dens nærværende Tilstand er ubestemt, da Hovedgårdens Jorder nu er under Udparcellering, og Bøndergodset afhændes.

Det sted, hvor Ørum Slot tilforn har stået, er et par Bøsseskud øst for nuværende Ørumgård. Nu ses intet andet Spor deraf, end en ophøjet Jordplet midt i Åen, omgivet med Vand på alle Sider. Derpå stod fornylig et Hus kaldet Slotshus, som nu også er nedbrudt.

Også dette Sogn har lidt en Del af Sandflugten.

Storkjær imellem Ørum og Lodbjerg var tilforn god Eng; men er nu er tilstoppet og blevet til en Sø.

c. Lodbjerg Sogn udgør 16 Familier og 71 Personer. Af kørende Mænd har det 10 i Tolbøl og 1 i Svegaard. De fleste hører til Ørum Gods. Hartkornet er efter Hofman 34 Tdr.; men er siden den Tid blevet noget formindsket. Det øverste Jordlag er sandet Muldjord. Rug

S202

er den vigtigste Avl. Der mangler Skodtørv men Sognet har Lyngtørv i Klitterne.

Dette Sogn har undergået overmåde stor Ødelæggelse af Sandflugten. Lodbjerg Kirke blev flyttet for 100 År siden mod Sydøst hen

på det Sted, hvor den nu står, og dog er den nu omgivet af Sandklitter. Ruinerne af Kirken og Kirkegården ses endnu tydeligt i Klitten.

Adskillige Byer og Gårde er ganske tilintetgjorte. Rotbøl, hvoraf den Rotbølske Familie siges at bære Navn, skal tidligere have været en Herregård, men er efterhånden forringet og nu ganske tilintetgjort. Samme Skæbne har Skovsted By haft, og måske flere Steder, hvis Navne ikke kendes.

IV. Refs Herred.

Refs Herred omfatter den sydligste Del af Thy samt Halvøen Thyholm, som med en Landtange støder til Oddesund, hvor Overfarten sker til Humlum Sogn i Ribe Stift. Næsten alle Sognene støder op til Limfjorden, som omgiver dette Herred fra 3 sider. Den sydligste Odde af dette Herred, og altså af hele Thyland, går til 56°35' nordlig Bredde. Når Agger Sogn regnes til Refs Herred og Heltborg til Hassing Herred, så er Personernes Antal i dette 4650, og det tiendeydende Hartkorn 2481 Tdr.

I a. Vestervig Sogn, som er det største Landsby-Sogn i Thy, har 559 Tdr. Hartkorn. Der er 89 Bøndergårde og 74 Huse, desuden Vestervig Kloster, Gårdhus Mølle, ved hvilken er en Klædefabrik, Tobbel-Kro, Teglgården, Præstegården og Degneboligen. Hele

S203

Sognet udgør 1029 Personer.

Foruden 27 enlige Gårde og 13 enlige Huse, består det af følgende 8 Byer: Handrup By med 9 Gårde og ingen Huse, Villerup 8 Gårde 4 Huse, Trankjær 6 Gårde og 6 Huse, Tygstrup 6 Gårde 23 Huse, Vesterby 6 Gårde 2 Huse, Tobbel 10 Gårde 4 Huse, Oxenbøl 9 Gårde 8 Huse og Randrup 8 Gårde 14 Huse.

Af de enlige Steder er følgende de største: Spolum på 14½ Tde. Hartkorn som er delt imellem 2 Familier, Vejlegård på 14 Td., Skaarup 12 ½ Td., som er delt i 2 Dele, Sejersbøl på 12, Nørboe, Kjærgård, Toppenbjerg hver på 10 Td. Over Astrup og Neder Astrup, hver på 9 Tdr., Øster Ulsted på 7½ og Bubbel på 7½ Tdr. Hartkorn foruden en Del af Hovedgårdens Jorder, som den ejer.

Gårdhus Mølle, i Nærheden af Tobbel, er en betydelig Vandmølle, som skatter næsten af 7 Tdr.; til denne hører en Holm i Limfjorden ½ Mil fra Landet, kaldet Flægbusken, hvorpå der avles nogle Læs Hø og samles en stor Mængde Fugleæg. Vigtigt er Fiskeriet ved denne Mølle, der har svaret 200 Rdlr. i årlig Forpagtning. Det består af Aborrer, Helt og andre Småfisk, som går op ad Åen fra Fjorden, og Ål, som løber ud fra Flade Sø. En Otting Aborrer sælges her for 16 Sk. Dette Fiskeri har dog været langt bedre tidligere; især har Fangst af Helt her som andre Steder aftaget.

Ved Gårdhus Mølle er desuden anlagt et Klædefabrik med Stampemølle og Overskæreri (klædefarveri, tørrerum, o.a.); men hvad der her væves, er ubetydeligt, derimod bliver der farvet, stampet og overskåret en Del Vadmél.

Af Teglværker, hvor der tidligere engang brændtes Lerkar, men nu kun Teglstén, blev der svaret 200 Rdlr. i årlig Forpagtning til Stamhuset. Tørvemosernes Aftagelse vil formodentlig standse dette Værks Drift.

S204

Herforuden er der det betydelige Vestervig Kloster, der har været det største Gods i Thy. Det har først heddet St. Thøgers Kloster og været et ældgammelt Herrekloster, af St. Augustinus-Ordenen, hvis Forstander kaldtes Provst. Siden var det et kongeligt Len, indtil Frederik III solgte det. Derpå blev det i 1731 oprettet til et Stamhus for den Moldrupske Familie, hvoraf det nu er udløst, da Gård, Gods og Sognets 2 Tiender blev solgt i Året 1799 for 101,400 Rdlr. Ørumgård og mange Kirker i Thy har tidligere tilhørt Vestervig; men i senere tider er dette

fraskilt, noget af Gårdens Mark og Gods var endog af de senere Ejere bleven bortsolgt.

Ved omtalte Salg 1799 var Vestervig Klosters tilstand således: Dens frie Hovedgårds Takst 58 Tdr. 5 Skpr. 1 Fdkr. Hartkorn, foruden Fiskeriet ved Gårdhus Mølle som er ansat til Hovedgaard Takst 30 Tdr. Sognets to Tiender, som hørte til, står for Hartkorn 226 Tdr. 2 Skpr, 3 Fdkr. Mølleskyld 7 Tdr. 3 Skpr 2 Fdkr. Det tilhørende Bøndergods 373 Tdr. 1 Skpe. 1 Alb. Under Gården var desuden henlagt 8 Tdr. contrib. (beskattet, o.a.) Hartk. Bøndergods.

Gårdens Udsæd var dengang 78 Tdr. Byg, 74 Tdr. Rug, og 146 Tdr. Havre. Græsning, Høbjergning og Tørvemose var Gården velforsynet med.

Hovedgårdens Bygning består af 4 Fløje, grundmuret, hvoraf den nordre Fløj er Kirken, og 2 af de andre Fløje er i 2 Stokværks Højde. Herfra kan ses de i Vesterhavet forbisejlende Skibe.

Til Vestervig Gods hørte den Gang desuden hele Agger Sogn med sin Kirke. Men da denne Kirke ingen Tiende har, så er den som et Kapel lagt under Vestervig Kirke og skal af denne vedligeholdes. Vestervigs Ejer var desuden forpligtet til at give de fattige Aggerboere en årlig Almisse

S205

på 10 Tdr. Byg og 10 Sldr. (sletdaler, gl. møntenhed, o.a.)

Nu er Gaardens Marker afsat i Parceller, og deraf bliver i det mindste 2 store Gårdparceller. De fleste af Bønderne er nu blevet Selvejere.

Sognets Markjorder er i Almindelighed gode. I den østlige Del af Sognet, hvor der er og har været en Del Lynghede, er Jordbunden sandet og gruset, og der avles mest Rug. Ved Randrup og de øvrige sydlige Egne er jorden leret og kold, og der kan alene sås Vårkorn. Den vestlige og den nordlige Del har den bedste Jord, som er let, muldrig og tjenlig til al Slags Udsæd. Rødder eller Gråler findes gerne under Mulden.

Flade sø har beskyttet dette Sogn for Flyvesand. I nogle Byer skal der kun 6 Tdr. Agerland til 1 Tde. Hartkorn.

Kornet er her, ligesom for det meste i den sydlige Del af Thyland, mere græsset og urent end i den nordlige Del. Således er Brandbægeren, *Crysanthemum Segetum*, som Thy hidtil var fri for, nu fremkommet på nogle af Sognets Marker. Og foruden den almindelige Hejre er også Svingel-Eenbælg, *Lolium temulentum*, som her kaldes Prands, blevet alt for almindelig. Dennes giftige Egenskab i Brødet er man fuldkommen overtydet om.

Af Brændsel fra Tørvemose og Hede har Sognet til Fornødenhed, og nogle sælger endog til andre Sogne. Alle Tørvene skal her æltes. Dog føler Husmændene allerede Mangel på Brændsel i dette Sogn, der dog i hele Herredet er bedst forsynet hermed, og fremtiden truer dem her, såvel som flere Steder, med en alt for trykkende mangel.

Tæt ved Oxenbøl findes en god Ladeplads ved Limfjorden, som kaldes Krik, og hvorfra denne Egns Korn udskibes.

b. Agger Sogn ligger egentlig i Hassing Herred. I dette Sogn bor omtrent 100 Familier, der udgør 388

S206

Personer, som alle hørte til Vestervig, men formodentlig bliver de nu Selvejere.

En ublidere Jordplet end den, hvorpå Agger Sogn ligger, findes måske næppe beboet. Sandklitter og Flyvesand er alt hvad der haves. Man bygger og bor her alene på Sand, og det ret ud til det brusende Vesterhav. De 4 nordlige Byer har aldeles ingen Agerdyrkning, og ikke engang Muld til en Have. De 2 sydligste Byer, Toft og Røn, har små Tofter og lidt Græsning, hvorpå nogle af Beboerne holder 1, andre 2 Køer. Heste har man ikke, men Jorden får de dyrket af Nabosognets, Harboøres, Beboere. Også Kirken står i Sand, så det endog kan hænde, at Vinden kan bortføre Sandet og blotte Ligene i Kirkegården. Ikke sjældent gør

Sandflugten det nødvendigt for dem at flytte deres Huse.

Sognet er altså naturligvis ikke ansat i Hartkorn. Man vil vide, at Sognet i ældre Tider skal have haft 28 Plove. Men allerede i Landmålingstiden, omtrent 1683, blev givet denne Beskrivelse: "at Agger Sogn dels er fordærvet af Sandflugt, og dels at Bakkerne underskæres af Havet, som altid kommer dem nærmere, så kun nogle iblandt dem opnår en ringe Avl og således at de altså ikke kan ansættes til noget bestemt; men snarere er Barmhjertigheds- end Matrikuls-Lemmer". Fra den tid af er det dog vist endnu mere forringet.

Sognet består nu af følgende Byer: Røn med 23, Toft med 5, Øster Agger med 23, Vester Agger med 21, Sønder Ålum med 21, og Nør Ålum med 5 Beboere. Af de sidste 4 Byer svarer hver mand i Landgæld til Vestervig Kloster 5 Mk. 4 Sk., 1 Torsk og 10 Dages Arbejde; men af Røn svarer enhver foruden Fisk og Arbejde 8 Mark; Røn og Toft By betaler desuden for 3 Stykker Eng-Odder (markstykker, o.a.) 16 Rdl. og Øster Agger for Mortensholm, som de har til Græsning af Vestervig Kloster, 6 Rdl. 4 Mrk.

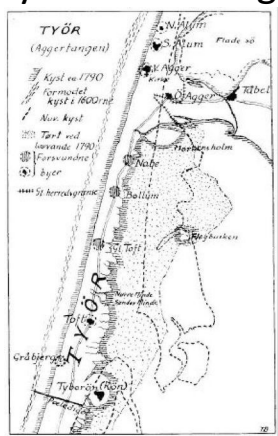
S207

Ikke alene har Sandflugten ødelagt dette Sogn; men også Havet underskærer (eroderer, o.a.) Bakkerne, og har forvandlet meget af Landet til Havbund. Fra Agger Kirke til Havet er nu kun et godt Bøsseskud, hvor der for 30 År siden skal have været 3 Gange så langt. Den smalle Landstrimmel imellem Havet og Flade sø, som i Året 1799 på det smalleste Sted var 1000 Alen (1 alen = 63 cm, o.a.) bred, eroderes af Havet på den ene Side; men tilsættes igen på den anden Side, idet Sandet opfylder Flade sø.

I samme År, 1799, var Landstrimmelen imellem Havet og Limfjorden på det smalleste Sted 600 Alen bred, og der var på den østre Side for 80 År siden ud til Fjorden den fortræffeligste Græsning, tilhørende Vestervig Kloster; men det er nu meget forringet. Jordbunden var dér en fed Blåler, og da der mod Siden ud til Limfjorden, var lavt og fladt, så blev det undertiden oversvømmet af Fjorden; men nu er Jordbunden blandet Sand og Sandbakker, som ligger på den vestre Side

ud til Havet.

På denne Landstrimmel stod endnu for 30 År siden en By, kaldet Nabe, (en højere landtange ud i havet kaldes flere steder for en nabe, o. a.) hvis Beboere er blevet nødt til at flytte bort. En anden By Bollum er i ældre Tider blevet ødelagt. Det er ikke sjældent her, at vestlig Stormvejr nogle Steder fører Vandet over fra Havet ind i Limfjorden. Men at Havet og Fjorden på dette Sted nogensinde skulle have været forenede, synes ikke troligt.

Da denne Landstrimmel nogle Steder er så lav, så er det dog ikke usandsynligt - selv om den vist nok i ældre Tider har været bredere - at Harald Hårderåde kunne slæbe Skibe derover; hvorfor nogle har givet denne Halvstok Navnet Haralds Eid. *)

*) Om denne Harald Hårderåde Flugt ud af Limfjorden i det ellefte Århundrede, kan læses Suhms og Schønings Forsøg til Forbedringer, Kbh. 1737 Pag. 330.

Herover går en Kø-

S208

revej mellem Havet og Fjorden; men da Havet ved stærk Havgang kan gå over på nogle Steder, så fremkommer der derved undertiden Kviksand, eller Vandet skærer Render, så at Vejen derved kan blive besværlig og farlig, hvorfor også den meste Færdsel sydpå sker over Oddesund.

På den omtalte Landstrimmel syd for Røn By adskilles Agger Sogn, og altså Thyland, fra Harboøre i Ribe Stift, ved et Dige kaldet Pældige.

Da Landjorden således ingen Næring skænker Aggerboerne, må de søge deres Ophold alene ved Fiskeri, og det mest på Havet, hvortil de bor bekvemt. Byerne Vester Agger, Sønder-Ålum og Nørre-Ålum ligger oppe på Havbakkerne tæt ud til Havet. Til dette Fiskeri har de 14 Fiskerbåde, såkaldte Havskibe, så store, at hver fører 6 - 10 Mand. Deres meste Fangst består af Torsk og Kuller. I de 2 Måneder om Sommeren, hvor det er tilladt at fange Ål med Pulsvod i Limfjorden, er det mest Aggerboerne, der benytter sig af det, idet de flytter deres Fiskeri derhen, og de fordeler sig ved Limfjorden omkring Morsø og Thy. Pulsvoddet, som bruges dertil, er 28 Favne lang og 12 Favne dyb i det dybeste.

Imens dette Ålefiskeri varer, lever Aggerboerne hos Bønderne deres bedste Liv, da Fisk ellers hjemme udgør deres meste Føde.

Aggerboerne giver sig ikke af med Skibsfart eller Handel lige som Havboerne i de andre Sogne, de lader sig heller ikke hyre som disse, med Skibe andet Sted fra. Kun med et par Kåge, som de har i Fjorden, rejser de undertiden med tør Fisk til Ålborg, hvorfra de tilbagefører nogle af deres Fornødenheder. De holder sig afsondrede fra alle andre, så at ingen af dem enten går uden for sognet, eller fører fremmede ind i sognet ved Giftermål.

Brændsel mang-

S209

ler Aggerboerne også, så de må købe deres Tørv udenfor Sognet, hvorfor de også brænder Kokasser; noget Klittag brænder de vel også.

Ved Strandinger tjener de undertiden noget og opnår en eller anden Fordel (fortjeneste, indtægt, o.a.). I Vestlig Stormvejr passer de altid på ved Stranden, både Nat og Dag.

2. Hurup Sogn, som har 170 Tdr. Hartkorn, 58 Familier og 299 Personer, består af de 3 Byer: Hurup, Ettrup og Refs. Dog hører ikke hele Refs By til dette Sogn. Foruden Præstegården og Degneboligen har Sognet 25 Gårde og 31 Huse. Hurup By består af 6 Bøndergårde, af hvilke Balsby og Lodahl er enlige, hver på lidt over 6 Tdr. Hartkorn, og 5 Huse.

Ettrup By har 8 Gårde og 9 Huse, hvoraf Lodberghus og Tvehøjhus er enlige. Refs By har 11 Gårde og 18 Huse, som hører til dette Sogn; hvoraf Refsgaard, den største i Sognet, har 21 Tdr. Hartkorn, og besiddes af 2 Brugere, og Refsbisgaard har 9 Tdr. Hartkorn. 7 adspredte Huse kaldes Bølhuse. Det tilforn såkaldte Kapelhus er nu nedlagt og nogle af dets Jorder tilhører en Mand i Flarup By.

Sognets Beboere er, på nær 2 Gårde og 4 Huse, alle Selvejere, og de fleste har købt i de lette (billige, o.a.) Tider.

Jordbunden består af gult Ler, mere eller mindre blandet med Sand, Flint og små Kridtsten, hvilke sidste findes i Blåleret eller Mergelen, hvoraf der er stor Overflod. Hurup Bys Marker er stærk lerede, side (tunge, våde, men gode, o.a.) og kolde, hvor altså ingen Vinterrug, kun lidt Vårrug og ingen Ærter sås; men Byg og Havre avles med godt udbytte, og Græsset står højt og tæt og fuldt af naturlige hvide Kløver. Ettrup Mark har i sit Ler

S210

mere Sand, skikkelig og bekvem til al Slags Kornsaed; men Græs avles mindre. Refs Bys Jorder er bekvemme til al Slags Saed, har skønne Græsgange, og er af de Kornrigeste i Thy.

Hurup By har ingen Brændsel, ingen Mose og ingen Hede, undtagen få Fladtørv, som kan graves på Hurup Drav. Ettrup har Mose og Hede til fornødenhed. Refs By har tilstrækkelig Hede; men kun en Mand har lidt Tørvemose.

Dette Sogn var tidligere Anneks til Boddum.

Bemærkelsesværdig er Ashøj på Lodahls Ejendom, hvorfra man kan se Sejl på Vesterhavet og mod Syd se mange Kirker i Hardsyssel og i Salling, Øst på ud over Mors, og Nord på de fleste Kirker indtil Skjoldborg.

—

En Trediedel af Sognets Kongetiende hører til Sognekaldet.

3. a. Boddum Sogn er et Område, næsten helt omgivet af Limfjordens Vand, det har rimeligvis i ældre Tider været en fuldkommen Ø. Hvilket også synes at kunne udledes af Navnet Bådom. To Vige af

Limfjorden, nemlig Doverkil og Skibstedfjord afskærer Landet, undtagen mod Vest, hvor der findes en Mose, kaldet Brokjær, og hvorover går en Vej, der gør det landfast med Ydby Sogn.

Boddum Land, som udgør Boddum Sogn, består af en By, som har 27 Bøndergårde, hvoraf de største på 6 og de mindste på 3 Td. Hartkorn, og 13 Huse, foruden Hovedgården Boddum-Bisgaard, Præstegården og en Vindmølle. Det Tiendeydende Hartkorn er 151 Tdr. Personernes Antal 213.

Boddum-Bisgaard ejer hele Områdets Bøndergods. Denne lille Herregård, der har smuk Beliggenhed ud til Limfjorden og en Have forsynet med Frugttræer, var forenet med Stamhuset Todbøl tilhørende P. S. Fønss;

S211

men er nu udløst og solgt i Året 1800 for 48,000 Rdlr. Dens Hovedgårds Takst af Eng og Ager er 16 Td. 1 Fdkr. 2 Alb. Sognets begge Tiender, hvoraf hver enkelt er 12 Tdr. Hartkorn, hører hertil, også Ydby Sogns Kirketiende, der står for 32 Tdr. Hartkorn. Under Gården er desuden henlagt contribuable (beskattede, o.a.) Jorder, som dyrkes uden Hoveri, af Hartkorn 14 Tdr. 5 Skpr. 1 Fdkr. 1 Alb. Det tilhørende Bøndergods udgør 201 Tdr. Hartkorn, hvoraf det meste ligger på Bodum Land; men noget i de tilgrænsende Sogne. Til Hovedgården kan sås 90 Tdr. Korn.

Nogle af Bønderne er nu begyndt at købe deres Gårde og skal betale omtrent 150-200 Rdlr. for 1 Tde. Hartkorn.

Boddum har en god Muldjord med Røddler til Grundlag. Ved Ydersiderne er Bakker og Dale. I det indre af Landet er Jorden leret og tung, i Dalene mere let og sandet.

I Alsædejord tages 2 Bygkærve (1 kærve = 1 kornafgrøde, o.a.), 1 Kærve Vaarrug eller og Blanding, og 1 Kærve Havre. Brødjorden til Hovedgården dyrkes i 4, og hviler i 4 År. I de Marker, som er egnede til Rug, sås Gødningsbyg, Rug og 2 Gange Havre; ellers 2 Byg- og 2 Havrekærve. Mergel findes og bruges også her.

Østen for Boddum findes en lille Holm, kaldet Lindholm, som tjener til Græsning.

Landet må købe en del Brændsel fra Gettrup og Vestervig Sogne. Thi af Lyng har man ikke meget og Tørvane af Brokjær er ubetydelige.

Fiskeri drives her ikke af Betydning; kun nogle få sætter i Efteråret Garn for Helt, og i foråret Ruser for Gedder, Aborrer og Skaller.

Boddum Præstegård, som har en stor Mark, står for Hartkorn 19 Tdr. 1 Skpe.

b. Ydby Sogn består, foruden Sædegården Skibstedgård, af 57 Gårde og 43 Huse, deriblandt 2

S212

Vandmøller. Byerne er følgende: Ydby med 12 Gårde og 13 Huse; Dover med 12 Gårde, Møllen iberegnet og 16 Huse; Sindrup med 12 Gårde 3 Huse; Tvolm 8 Gårde 4 Huse, Flarup 4 Gårde 3 Huse og Refs By, forsåvidt denne ikke hører til Hurup Sogn, 4 Gårde 3 Huse. Hertil kommer endnu: 2 Gårde, 1 Vandmølle og 1 Hus, hvilke kaldes Holmgårdene; og 3 andre enlige Gårde: Gundtoft Mølle, hvor nu intet Mølleværk er, Refstorp og Refshedegaard med et hosliggende Hus. Sognets Hartkorn er 363 Tdr. Folketallet 515. Beboerne er Selvejere på nær nogle få.

Dover Bys Mark er blandt de kornrigeste i Thy, temmelig let og tjenlig til al Slags Sæd. Til Skibstedgård haves også en Del Rugmark. De øvrige Marker er mere eller mindre lerede og tunge. Jordbunden omtrent som i Boddum Sogn. Også her haves allevegne Mergel, som i de senere År er blevet meget udnyttet og det med god Fortjeneste. Gårdenes Størrelse er forskellig; nogle på 8-10 Tdr., de mindste på 2 Tdr. Hartkorn; i Dover By er en Gård på 16 Tdr.

Den største af de enlige Bøndergårde er Refstorp, på henimod 6 Tdr., hvortil den har en temmelig stor Mark, som falder tung og sid.

Skibstedgård skal i ældre Tider have været en Herregård, den er nu en velbygget og ud til Fjorden smukt beliggende tiendefri Avlsgård på 6 Tdr. 3 Skpr. foruden noget underlagt Bondeskyld og lidt tilhørende Bøndergods, som udgør omtrent 19 Tdr. 3 Skpr.

Også dette Sogn har Mangel på Brændsel.

Til Dover By er Indsejling i Dover-Kiil.

Beboerne af Doverodde fanger om Efteråret Helt i Bundgarn, og om Foråret Gedder, Aborrer og Sild. Beboerne i Sindrup og Ydby driver kun lidt Fiskeri i den Vig, som ligger Sønden for dem.

S213

4. a. Helligsø Sogn og By har foruden Præstegården og Degneboligen 20 Gårde og 14 Huse. Sognets Hartkorn er 98 Tdr. og Folketallet 174. Af Gårdene er 5 på 6 Tdr. Hartkorn og derover; den største Gård er Gadegaard på henved 14 Tdr. Jorden er en Blanding af Ler og Muld, hvoraf Leret har Overhånd, altså tung og uegnet til Rugsæd.

Tørvemose har Sognet Mangel på og Heden er kun mådelig; så nogle må købe Brændsel fra Vestervig Sogn.

Straks nedenfor Byen begynder Draget eller den smalle Landstrimmel, som forbinder Thyholm ved Thy. Noget af dette Drag hører til Helligsø, hvorpå noget Lyng kan bjærges.

Formodentlig har Sognet sit Navn af den derved liggende, nu udgravede Sø, hvis Vand Overtroen må have tillagt en helbredende Kraft.

Uagtet Sognets Beliggenhed ved Thyholms Vejle synes indsejling ikke at finde Sted.

b. Gettrup Sogn består af 24 Gårde og 28 Huse i følgende 3 Byer: Gettrup By, som har 7 Gårde og 13 Huse; Gundtoft 5 Gårde 5 Huse; og Kobberøe 12 Gårde 10 Huse. Af disse er 12 Gårde på over 6 Tdr. Hartkorn; de største er Østergård og Knudsgaard i Kobberø, Gettrupgård og Stensgård i Gettrup. Personernes antal er 255. Hartkornet 167 Tdr. De fleste Beboere er Selvejere.

Jordbunden er næsten af lige Beskaffenhed som til Helligsø. Kun nogle få har Moser med overskud af Tørv, nogle må derimod købe. Lyngheden er kun mådelig. I Kobberø By findes en Kalkovn, som ved én Brænding kan afgive over 100 Tdr.; i Gettrup drives en mindre Kalkovn på 60 Tdr. af en Husmand.

På Kobberø Fællid ligger en Høj som kaldes Hjælpens Bjerg,

hvor nogle indbilder sig, at

S214

en Skat er gemt. Man har her, som flere Steder, i nogle Høje fundet Krukker med Aske, der var omsat med store og små Sten i firkant.

Thyholm

Næstfølgende 2 Sognekald eller 4 Sogne udgør Halvøen Thyholm, eller den sydligste Del af Thisted Amt og altså af Ålborg Stift. Thyholm er ved en smal Landstrimmel mod Nordvest landfast med det øvrige Thy. Denne Landstrimmel, som kaldes Vejle-Draget, er fra Jestrup på Thyholm til hen under Helligsø Bakker af næsten 1 Mils Længde, og består alene af Småsten og Grus, som Limfjorden synes at have opkastet. Det hæver sig for det meste ikke mere ned 2 Alen over Vandet, og er ved den nordligste Ende ganske smalt; men på nogle steder henimod 1 Fjerdingsvej bredt. På dette Grund vokser intet uden noget Lyngspring (sprunget i Lyng, o.a.) og Mos, som man slår til Brændsel, og hvor man tøjrer nogle Får.

Omtrent midt på dette Drag, som er lavt og jævnt, hæver sig en brat og noget langagtig Bakke, som kaldes Thybjerg, og som ligeledes er bevokset med Lyngspring. Naturen synes at have lagt dette Drag til Thyholm, da det ved den nordvestligste Ende er smallest, det meste deraf hører også til Lyngs Sogn, dog ejer Helligsø Sogn noget af det, og Thybjerg hører til Ginnerup. (Thybjerg er landområdet mellem Sindrup Vejle og Nissum Bredning, o.a.)

Den Vig af Limfjorden, der fra Øst løber ind, og næsten adskiller Thyholm fra Thy, kaldes Thyholms Vejle (kaldes nu for Sindrup Vejle, o.a.), og er nogle Steder så overmåde grund (lavvandet, o.a.), at Landevejen går tværs derover fra Ydby Sogn til Thybjerg, og hvor man til de fleste Tider kan gå tørfodet i Træsko. -

Det højlandede eller egentlige Thyholm, som begynder ved Jestrup By

S215

og går lidt forbi Odby, hvor det ender med bratte Bakker, er lidt over 1 Mil i Længde. Her ved den søndre Ende er atter et drag, som kaldes Sunddraget, af samme Beskaffenhed som det nys omtalte. Det begynder ved Odby Bakker, og strækker sig derfra noget over 1 Fjerdingsvej til Oddesund. Dette Drag består ligeledes af Grus og kun ved Færgestedet sås der nogle få Tønder Korn.

Fra den yderste Spids af dette Drag er det at Overfarten sker over Oddesund, som er næsten 1 Fjerdingsvej bredt.

Fra denne Thylands sydligste Odde til den nordligste Odde på Hanstholm er $8\frac{1}{4}$ Mil, som altså i lige Linje er hele Thylands Længde fra Syd til Nord.

Når de to ufrugtbare Drag fraregnes, udgør det egentlige Thyholm ikke mere end 1 Kvadratmil, og er omtrent af samme Størrelse som Amager.

Thyholm er næsten i ingen henseende forskellig fra det øvrige Thy. Ved Fjordsiderne er det for det meste omrammet af stejle Brinker og Bakker. På den nordlige Del findes mest Rødder i Grunden, på den sydlige er Jordbunden derimod mere sandet og let. Og da Thyholm desuden hæver sig fra den nordlige til den sydlige Ende, så følger det deraf, at man i de to sydligste Sogne har meget tidligere Høst end i de side og kolde omliggende Egne. Det er Grunden til, at Høstfolk fra Hardsyssel ved Lemvigkanten lader sig leje til Høsttjeneste her og efter Ophøstningen i tide kan komme Hjem til eget Høstarbejde.

Det højeste Sted på Thyholm er der, hvor Hvidlergravene er. En af Højene dér ligger 36 Alen højere end Søndberg Kirkes Grundflade, som er 10 Alen over Limfjordens Overflade, altså er den største Højde over Limfjorden omtrent 46 Alen.

Her på

S216

Ryggen af Landet har man fri Udsigt til adskillige omliggende Provinser. På et sådant ophøjet Sted kan med uvæbnet (det blotte øje, o.a.) Øje ses ind i 3 Stifter, 12 Herreder og 30 Kirkesogne. Mod Nordøst ligger Morsø, mod Øst Salling, mod Syd Hardsyssel og 2 Mil mod Vest Havstokken ved Agger. Professor Vilse mener - ifølge Saxo Grammaticus i den 1. ste Bog - at der her ved Agger har der været Åbning imellem Havet og Fjorden førend det 1. Århundrede, hvorom jeg tilforn har ytret en anden Formening.

Af de Bakker, som indhegner Thyholm, er den største beliggende Sydøst for Serup, som derfor bærer navn af Højbjerg. Samme er bemærkelsesværdig på grund af Jordskælv i Februar 1745, som ytrede sig her stærkere end andre Steder i Danmark, idet Bakkens Skråning skred trappevis. Ved samme Jordskælv revnede Hvælvingen i Søndbjerg Kirketårn og en Forhøjning i Søndbjerg Præstehave sank $\frac{1}{3}$ Alen ned i Jorden.

Bemærkelsesværdige er Hvidlergravene her på Thyholm, hvoraf mange Tusinde Læs Kalk er udført (solgte, o.a.), og hvis Brug har haft betydelig Indflydelse på Agerdyrkningen. Denne Kalk, eller såkaldte Hvidler, blev først fundet på den højeste Ryg af Thyholm på Helligkilde Mark År 1734. Bønderne brugte det til at kalke med, men vovede i Begyndelsen ikke at anvende det som Gødning, førend Husbonden påbød dem det som et Vilkår ved deres Fæstebreve. Nogle År derefter blev en anden Lergrav opdaget omtrent 200 Alen derfra på Søndbjerg Mark. Siden efter blev den 3die og 4de Lergrav i Nærheden deraf også åbnet. Da der i en temmelig stor Omkreds ingen Kalk findes undtagen her, så

S217

forsyner sig ikke alene Thyholm herfra; men man henter herfra endog over til Thy, og betaler 1 Sk. for Læsset på Stedet. Kalksten herfra giver også en god Murkalk. Man har herfra hentet Kalksten til adskillige Kalkbrænderier i Thy, Mors og Salling, og til Kalkbrænderierne i Gettrup Sogn bruges alene dette. Dog må Kalkstenene eller Blegerne til

Kalkbrænderierne sorteres fra det øvrige og være af den blødere Beskaffenhed.

Blåler eller Mergel, hvis Brug er blevet bekendt efter Hvidleren, findes også adskillige Steder. Beboerne, som tidligere var yderst fattige, er kommet i temmelig god Stand ved at bruge Hvidler, da man fra den Tid har opbrudt Hederne til Agerland, og avlet langt mere Korn end tilforn. Dog det kan ikke nægtes, at man af Ukyndighed har Misbrugt det og skadet Jorden meget ved at gøde for stærkt, og ved at tage for mange Halmafgrøder.

Brændsel har Thyholm stor Mangel på. Her findes godtnok gode Æltetørv; men mere end Halvdelen af Beboerne har ingen Lod (ingen andel, marklod, o.a.) i Tørvemoserne. Manglen på denne nødvendige Artikel mærkes allerede i høj Grad, og vil i Fremtiden blive mere mærkbar, da Arnestederne (kaminerne, kakkelovnene, o.a.) stadig bliver flere og Tørvemoserne aftager. Hedetørvene er meget ringe, sandede og skaldede for (blottet for, uden, o.a.) Lyng. Lyngen er så kort, at næsten intet deraf kan bjærges. Nogle Læs Torn af Sandtidsel, som vokser på Fjordbakkerne, kan næppe komme i Betragtning som Brændemateriale.

Fiskeriet i Limfjorden er her betydeligt, det drives af Søndbjerg og Odby Sogne i større Omfang, end andetsteds i Thy, når Østerild Sogn undta-

S218

ges. Her i Oddesund findes også flere Sild end ved Thylands øvrige Fjordkyster. Ålefiskeriet her giver tillige Anledning til nogen Landhandel, da små Gårdmænd, Boels- og Husmænd samt ledige Personer i de sydlige Sogne opkøber Ålene, som fanges i Pulsvoddene både af Holmboerne og af Aggerboerne. De køber disse Ål for 14-16 Sk. Snesen, salter dem lidt, og røger dem i 2-3 dage i egne dertil indrettede Røgehuse, nedpakker dem i lukkede Vogne og fører dem således igennem hele Jylland lige til Kolding. 8000 Ål udgør et Læs. På denne Måde foretages gerne 2 eller 3 Rejser om Sommeren. Fra Skovegnene fører de da tilbage Træsko og andre Trævarer, og om Efteråret Æbler og Pærer, hvormed de forsyner hele Thyland. Fra det Slesvigske henter nogle hertil Høleer og Hakkelseknive.

Thyholm omfatter 887 Tdr. tiendeydende Hartk., 282 Familier og 1618 Sjæle. Efter at Vejbjerg (måske Vejbjerggård v. Humlum, o.a.) og Helligkildegårds Godser nu er solgte, består hele Thyholm mestendels af Selvejere, undtaget dem, som endnu hører til Hindsels *)

*) I det 15. Århundrede, ejede Mariager Kloster noget Gods på Thyholm, som da kaldtes Thyholm. Se Danske Magasin 63. Hæfte.

Til 1 Tde. Hartkorn kan i Almindelighed regnes 7-9 Tdr. Agerland Bygsæd (1 td. sædeland = 4000 kvm = 0,4 ha, o.a.)

6. a. Hvidbjerg Sogn, det største Sogn på Thyholm udgør 465 Tdr. tiendeydende Hartkorn, 182 Familier og 810 personer. Hvidbjerg Sogn indbefatter følgende:

S219

Byer og Steder	Gårdenes Antal	Udflyttede Gårde	Skattende Huse	Udflyttede skattende Huse	Jordløse Huse	Udflyttede jordløse Huse	Hartkorn			
							Tdr.	Skpr.	Fk.	Alb.
Hvidbjerg	11	4	6	3	4		60	3		1
Semb	14		7		2		64	6	3	1/2
	Præstegd. incl		Møllen incl.							
Styvel	6	1	7				28	5	3	1
Egebjerg	6						20	3	3	1/2
Helligkilde	6		2				40	3	2	2
Flovlev	14		11	3	7	2	64		3	2 1/2
Barslev	20		12	1	2		88	4	2	1 1/2
			Møllen og Skolehus incl.							
Kallerup	4	1	1	1	2	3	26	1		1
Smerup	2						28	7	2	1
Hvidbjerggårde	3		1	1	7		17	7	2	2
Enlige Steder	5		Degneboligen				67	2	5	2
	Hindsels incl.									
Sum =	91	6	47	9	24	5	508		2	

S220

Den betydeligste Gård i dette Sogn er Hovedgården Hindsels, hvis frie Hovedgårds Takst er 29 Td. 4½ Skpe., og tilhørende Bøndergods 277 Tdr. 5 Skpr. 1 Fdkr. 2 1/24 Alb. hvoraf Gården har Hoveri af 12 Plove, som er bestemt ved Hoverikommissionen.

Til Hindsels hører følgende Tiender: Hvidbjerg, Lyngs og Odby Sognes Konge- og Kirketiender, samt Søndbjerg Sogns Kirketiende, hvilke alle kan oppebæres til Gården, undtagen Odby Tiende, som ligger over 1 Mil derfra. På Hovedgårdens Mark sås 20 Tdr. Rug, 60 Tdr. Byg og 100 Tdr. Havre med løs Mål, og avles 80-100 Læs Hø. Marken dyrkes i 5 år og hviler i 5 år. På Gårdens egen Avl og Tienderne af 416 Tdr. Hartkorn, som almindeligvis tages hjem, kan opstaldes 80 Stude, og holdes 12 Køer, 8 Heste og 100 Får. Gården har Mangel på Skodtørv og Lyng. Til Fiskeri, både med Bundgarn og Ruse, har den en god Beliggenhed.

I Fjorden ligger en lille Holm, kaldet Grundholm, 600 Skridt fra det faste Land, hvortil undertiden kan vades, og hvorpå kan avles 10-12 Læs Hø. Ved Gården er en umatrikuleret Mølle.

Borgegården er en god stærk grundmuret og teglhængt Bygning, bestående af et Forhus med 2 Sidefløje, én Stokværk høj. Ladegården består af Lade og 2 lange Sidehuse af Bindingsværk med Stråtag.

Helligkildegård er en ufri (tilhørende en ikke-privilegeret person og underkastet alm. beskatning, o.a.) Gård, som for 80 År siden blev samlet af 3 Bøndergårde og opbygget 1755 som en Herregård af Christen Ørsnis, som tillagde den 5 Tiender og 180 Tdr. Bøndergods; men for få År siden er al dens Ejendom indtil Gårdens egen Tiende bortsolgt af Landsdommer Lautrup. Gårdens

S221

ufrie Hartkorn er 23 Tdr. 7 Skpr. 1 Fdkr. 1 Alb. Dens Udsæd er 22 Tdr. Byg og 60 Tdr. Havre. Høavlen er 50 Læs. Besætningen 50 Fækreaturer, hvoraf de fleste er Køer, 8-10 Heste og 50 Får. Borgegården er Bindingsværk og teglhængt, bestående af 1 Forhus og 2 Sidebygninger; Ladegården består af Lade og 2 Sidehuse og er ligeledes Bindingsværk og Stråtag.

Borggaard en Bondegård på over 7 Tdr. Hartkorn beliggende ved Områdets bedste og almindelige Losse- og Ladested.

Styvelbæk udmærker sig især ved sin Bygning, som er den stærkeste og smukkeste her på Egnen, opført af Gårdens nuværende Ejer.

Rålingshuset eller Borgegården (råling/borgegård bet. stuehus, o.a.), består af Forhus med Sidefløje af stærk Grundmur, og Ladegården af Mur- og Bindingsværk. Gården har også en Vejrmølle.

Præstegården beliggende i Semb By har frie Hartkorn 9 Tdr. 1 Skpr. 1 Alb.

Jordbunden i Sognet er muldrig og leret, til Flovlev By noget sandet. Ved Brøndgravning findes almindeligvis gult Ler under Mulden, derefter Sand; men undertiden Blåler. Jorden giver god Grøde af alle Kornarter; kun Vinterrug lykkes ikke godt.

Sognet mangler Brændsel. De Byer, som har det fornødne af Tørvemose er Egeberg, Kallerup, Flovlev og Barslev samt Borggaard.

Hvidbjerg Kirke er en stor og anselig Korskirke med et 34 Alen højt Tårn, hvori hænger en udmærket stor Klokke. Kirken, som et tækket med Bly, indeholder

S222

mange Begravelser og Epitafier. *)

*) I de såkaldte Nyttige og fornøjelige Jydske Efterretninger for År 1770 No. 4, findes en Beskrivelse over Hvidbjerg Kirke og en Fortegnelse over Præsterne til Hvidbjerg, som har været: 1. Niels Kristian Riber, død 1603, 2. Niels Lauritsen Juul, 3. Niels Nielsen Juul, 4. Jens Nielsen Lundsgaard, 5. Kristofer Nielsen Spering, 6. Peder Nielsen Hvidberg, 7. Niels Kornetius, 8. Mag. Vilhelm Rogert, 9. Mag. Laurits Bentson, 10. Laurits Thura, 11. Peder Vinding, 12. Kristian Gierløf, som lever endnu.

Legaterne til de Fattige i dette Sogn udgør 275 Rdlr., nemlig 150 Rdlr., som tilfalder de Fattige eller et Almisselem, 100 Rdlr. skænket af Ch. Gade i Kallerup og 25 Rd. af Niels Forum, Degn i Hellevad.

Sognet har 2 faste Skoleholdere, hvoraf den ene er Degn til Hvidbjerg og Lyngs og har en god Degnebolig, skattende af 2 Tdr. Hartkorn og et Levebrød på 250 Rdlr., den anden har Skolehus med tillagt Jord i Barslev.

b. Lyngs, eller Lyngsø Sogn, har 151 Tdr. 1 ½ Alb Hartkorn og 242 Personer. Der er følgende 3 Byer: Liungs med 8 Gårde, hvoraf 1 udflyttet, 8 skattende og 3 jordløse Huse, Torp med 8 Gårde, hvoraf 2 udflyttede og et enligt jordløst Hus; Jestrup med 15 Gårde, 11 skattende og 3 jordløse Huse, desuden 3 enlige Gårde og 2 skattende Huse, hvoraf Skolen er det ene.

Jordbunden er af samme Natur som Hvidbjerg Sogns Jord, dog mere sid og kold. Byg, Havre, Vårrug og Ærter sås her; men Vinterrug ikke.

I dette Sogn findes aldeles ingen Tørvemose, og Hedetørvene er mådelige.

Kirken, som er kullet, men tækket med Bly, er af nærværende Ejer Hr. Breinholt

S223

bleven godt istandsat.

Imellem Lyngs og Jestrup har Sognet et velbygget Skolehus, hvortil er lagt Jord ved Udskiftningen. De Fattige nyder Renten af et lille Legat på 25 Rdlr. givet af Degnen N. Torum.

7. a. Søndbjerg sogn, hvis Hartkorn er 129 Tdr. 6 Skpr. 2½ Alb, og Personernes Antal 259, indbefatter 2 Byer: Søndbjerg med 15 Gårde foruden Præstegården, 3 skattende Huse, og 17 jordløse Huse foruden Degneboligen, og Hellerød By med 9 Gårde, 2 skattende og 7 jordløse Huse; hertil kommer endnu enlige Steder; 4 Gårde, Møllen iberegnet, 4 skattende og 5 jordløse Huse.

Helleris Vindmølle er den største og bedste på Thyholm, med 2 Par Kværne. Foruden denne er der i Hvidbjerg Sogn 2 skattende Vindmøller, Torshøj mølle og Barslev Mølle. Desuden er der 3 ucontribuable (uskattende, o.a.), hvoraf Ejerne til Hindsels og Borg hver har en Vindmølle alene til eget Brug, og Ejeren af Helligkildegård én Vandmølle, ligeledes til eget brug.

Præstegården som er vel bygget og vedligeholdt, har kun af Hartkorn 4 Tdr. 4-3-2; men Sognekaldet er tillagt Søndbjerg Sogns Kongetiende, anslået til 14 Tdr. Hartkorn. -

Af Tørvemose har kun Hellerød By og 8 Gårde af Søndbjerg samt Helleris Gård det fornødne.

Kirken, som er blytækket, er lille, men net, 52 Alen lang, med et 28 Alen højt Tårn.

Sognet har en fast Skoleholder, der tillige er Degn til Søndbjerg og Odby; men intet Jord var tillagt ham som Degn eller Skoleholder, førend ved Udskiftningen nu i dette År. Sognets Legater udgør 300 Rdlr., hvoraf forrige Sognepræst Hr. Peder Vilse har givet 50 Rdlr., en Bonde Kristen Sørensen 100 Rdlr., en Bonde Mikel Poulsen

S224

100 Rdlr., Degnen Niels Torum i Vendsyssel 25 Rd., og nuværende Sognepræst N.B. Vilse 25. Rdlr.

b. Odby Sogn, det sydligste og til Oddesund grænsende Sogn, har 141 Tdr. 2 Fdkr. Hartkorn og 307 Personer. Byerne er følgende 4: Odby med 15 Gårde, 6 skattende og 2 jordløse Huse; Uglev 6 Gårde, 2 skattende og 1 jordløst Hus; Serup 13 Gårde, 6 skattende og 12 jordløse Huse; Bjørndal 2 Gårde, 3 skattende og 1 jordløst Hus. herforuden er der Færgestedet ved Oddesund, som skatter af 2 Skpr. 3 Fdkr. 2 Alb., hvorfra Overfarten sker fra Ålborg Stift til Ribe Stift.

Det synes rimeligt at antage, at Odde- eller Ottesund har fået sit navn af de 2 Odde, der fra begge Sider løber ud, ligesom den nærmeste By deraf hedder Odby, snarere end at antage, at Kejser Otto skulle have givet Anledning til Navnet derved, at han forfølgende på Kong Harald kastede sit Spyd i Sundet og derpå vendte tilbage *)

) Se F Sneedorffs samlede Skrifter 4 D. 1. Bd., Side 180).

En smal Jordtunge, som løber ud langs med den østre Side af denne Odde eller Drag, danner derimellem en Havn, som - fordi Færgen ligger der om Vinteren - kaldes Færge-Hul.

Kirken er over det meste tækket med Bly, er 45 Alen lang, og har et 25 Alen højt Tårn. Til denne Kirke gav Majorinde Kraft på Rostrup en messing Lysekroner, Alterklæde og Messehagel, og til Skolen 40 Rdlr., fordi hun ved brugen af den såkaldte Helligkildes Vand skulle være helbredt fra en langvarig Sygdom.

Denne Helligkilde, beliggende Sønden for Serup ved Fjorden, har engang været i stor Anseelse og været anset som en af de bedste af de 13 Sundhedskilder i Danmark. Præsterne Hvass og P. Vilse lod

S225

den indhegne med Stakitværk og forsyne med en Pengeblok for Sognets Skole; men Vandet synes at have tabt sin Kraft ved Troens Aftagelse. Nu søges den ikke mere, og er derfor ganske forfalden.

Tidligere havde Sognet en fast Skole, som for 60 År siden blev ødelagt; men nu er ved Udskiftningen udlagt Jord til et nyt Skolehus, som skal bygges.

Til de Fattige i dette Sogn er også givet 300 Rdl. nemlig af Sognepræsten Peder Vilse 50 Rdlr., af Bonden Mikel Poulsen i Odby 200 Rdlr., af Degnen Niels Torum 25 Rdlr., og af nuværende Sognepræst N. B. Vilse 25 Rdlr.

De Byer i dette Sogn, som har Tørvemose, er Serup og Uglev. Søndbjerg og Odby Sogne bliver kaldt Søndersognene. Præsterne, som har været her til er: 1. Hr. Hans, i hvis tid Jegindø var Anneks hertil, 2. Jens Hobroe døde i 1571, 3. Kristen Skive, 4. Anders Lugge, 5. Kristen Kristoffersen, 6. Knud Skytte, 7. Kristen Hee, 8. Erik Kristian Hvass, 9. Peder Vilse, som byttede Kald med sin Søn på Jegindø, 10. Niels Bjerregaard Vilse, som lever endnu.

Adskilligt, som angår Thyholm i Almindelighed, vil jeg her anføre samlet.

Om Handelslyst og Kultur. Eftersom Thyholm ligger 6-7 Mil fra Thisted, Thylands eneste Købstad, så fører Holmboerne næsten ingen Handel med denne. Derved gives Lejlighed for en Del Beboere på

Thyholm til at lade Købmandsvarer hente fra Ålborg og til at føre nogen Handel dermed, ligesom de igen opkøber og sender Områdets Korn til Ålborg. Adskillige Losse- og Ladesteder, hvoraf Styvelbek ved Borg på den østre Side er den mest fremtrædende, giver god Mulighed herfor. Sønder-Sognene dri-

S226

ver desuden nogen Landhandel med Udførsel af røgede Ål og Helt, og Indførsel af Træfang (gavntømmer, o.a.) og andre Varer. Af sådan idelig Handlen og Rejsen kan det måske blive en Følge, at Sønder-Sognene kan afvige noget fra de øvrige i den troskyldige Sædelighed, som bedst trives ved en stille Vandel.

Men denne Handelsånd hos Bonde-Almuen har også haft den Virkning, at mange Forældre har ladet deres Børn undervise godt i Skrivning og Regning i den Hensigt at se dem forfremmede indenfor Handelen. Hvilket har også lykkedes så godt, at mange fra Thyholm nu er velhavende Handelsmænd i de bedste Handelssteder både i Danmark og i Norge.

Af sande Videnskabsmænd kan Thyholm som Fædreland fremvise adskillige.

Deriblandt Kristen Hee, Professor *Philos. & Math.*, med Faderen Kristen Hee i Søndbjerg Præstegård.

Justitsråd Kristen Hvass ligeledes en Præstesøn fra Søndbjerg. Jacob Nicolaj Vilse, Professor *Theolog.*, Sognepræst til Edsberg, noksom bekendt ved sine lærde Skrifter, var ganske vist født i Lemvig; men opfødt og opdraget fra sit 6te År i Søndbjerg Præstegård, hvor hans Fader Peder Vilse var Sognepræst, som blev en berømmelig Jubellærer (lærer eller præst, som har virket som sådan i over 50 år, o.a.).

Doctor Rogert, Landphysikus for Viborg Stift, var født i Hvidbjerg Præstegård af Faderen Mag. Rogert.

Iblandt lærde Fruentimmere fortjener at anføres Inger Jensdatter Sønberg, som udgav på Tryk "Sjælens daglige Røgoffer" af År 1702.

Om Fiskeredskaber. De Redskaber, hvormed her fiskes i Limfjorden, er følgende:

1. Sildevod eller Kastevod, er et stort og kostbart Garn bundet af godt tvundet Hampegarn. Det består af 2 Arme, hvorimellem er ligesom en Pose, eller såkaldt Hov, hvori Fiskene samles. Til hver Arm er fæstet 20-30 Favne Reb. Et sådant Garn kan koste 60-70 Rigsdaler, foruden den tilhø-

S227

rende Båd, som koster 16-20 Rdlr. Dette Vod kan holde i 2 År og noget deraf i 3 År. Til at Trække Voddet kræves 4 Mand, som hver har Del deri.

Det er overvejende Sild, som fiskes dermed, skønt også alle andre Fiskearter, såsom Helt, Aborrer, Smelt o.f.a. kan fanges deri. Dette Fiskeri begyndes så snart Fjorden er fri for Is og varer til Slutningen af Maj. Og da de første Sild er de bedste, har man ved Sallingsund også draget med Sildevod under Isen.

Stedet hvor Sildene her fanges mest, er i Oddesund, hvorfor der gerne fiskes med 3-4 Både på hver Side, såvel ved Sund-Odde som ved Piin-Odde. Sildene kommer mest hertil igennem Sallingsund; thi det er kun få som stryger igennem Vilsund på den vestre Side af Mors.

2. Pulsvod, hvormed man egentlig fanger Ål på en bestemt Tid om Sommeren. Hidtil har det kun været Harboøreboere og Aggerboere, som havde den Forret at fiske med Pulsvod, af dem ligger her også mange i Friheds Tiden (fredningstiden, o.a.); men nogle af Thyholmboerne benytter sig nu af den også andre tilståede Frihed (fredning, o.a.), efter Forordningen af 22. Juni 1761.

3. Heltvod hvormed egentlig fanges Helt, skønt undertiden en Del Skaller og Aborrer følger med. Dette Vod er omtrent af samme Form som Sildevoddet; men har større Masker, og er kun en Fjerdedel så stort. Det kan koste 16-20 Rdlr., foruden en dertil hørende Båd, som koster 10 Rdlr. Til dets Brug behøves 3 Mand, hvoraf den ene står på Landet og holder ved Enden af Linen, mens de andre 2 sejler ud med Båden for at kaste Garnet ud. Tiden, hvor det bruges, er fra Mortensdag til henimod Foråret, undtagen når Vandet er tilfrosset. Stederne, på hvilke der

dermed fiskes, er overvejende i Vejlen, eller Ginnerup Sø, i Fjorden vest for Jestrup, og i Fjorden imellem Thyholm og Boddum. De Helt, som fanges her om Forå-

S 228

ret i Sildevoddene, bliver røgede og udført, da en sådan Helt betales i det Slesvigske med 10-12 Sk. Her i Thy koster en røget Helt nu 6 Sk. De Helt som fanges om Efteråret i Heltvod og Bundgarn fortæres i Nærområdet og koster her 2 Sk. Stykket ferske.

4. Sandvod. Med dette fiskes alle Slags Gråfisk, såsom Aborrer, Skaller, Helt osv. Det er heller ikke uligt Sildevoddet i Skikkelse; men meget mindre. Det kan koste 4-6 Rdlr. Til at bruge det behøves kun 2 Mand og ingen Hjælp af Båd. Af dette slags Vod findes kun få, og Brugen er ubetydelig. Man vader ud i Vandet med Garnet, og hvor der er meget grundt (lavvandet, o.a.), drager man det til sig i Vandet uden at trække det på Land. Det kan bruges om Forsommeren omkring hele Landet i Limfjorden.

5. Små Vod, hvormed fanges alle Slags små Fisk i Søer, Damme og Parker (anlagte/gravede damme, o.a.). De er meget små og sammenflikkes af gamle ubrugelige Garn.

6. Ruser eller de såkaldte Bundgarn, sættes ned med Pæle og bliver stående så længe dette Fiskeri varer. Dette Garn er trindt (rundt, o.a.) og langt, ej ulig en Sæk, opdelt i flere Rum, der er udspilet indvendig med store Bånd. Den ene Ende er lukket og bundet til en Pæl, ved den anden Ende breder det sig ud i to Arme, som er befæstet ved Pæle. Når Ruser skal røgtes, løftes og åbnes den bageste Ende og Fangsten tages ud. Foruden andre Steder sættes Bundgarn overvejende i Skibsted Fjord, både på Thyholm Siden og på Ydby- og Boddumsiden. Formedelst sin betydelige Størrelse er dette Garn meget kostbart. Deri fanges adskillige Slags Fisk; men i Særdeleshed Helt. De såkaldte små Ruser er mestendels af samme Beskaffenhed, men ulige mindre. En sådan Ruse koster kun 2-3 Rdlr. Disse sættes i Åer og Bække, så snart Fjorden er isfri

S229

og hvor Fiskene da søger op i Strømmen. –

7. Ned er et ganske andet slags Garn. Et Ned er det mindste og mindst bekostelige Garn, som bruges. Det består alene af en Strimmel Vodgarn omtrent 12 Alen lang og 1 Alen bred med Sten i den ene Side og Tel eller Flod (flyder eller flåd, o.a.) i den anden. Når Fiskene stryger langs med Land mod Strømmen, og møder dette Garn, vil de med Magt trænge igennem, hvorved de bliver siddende fast ved Hovedet.

8. Breyle (brejle, ketcher, o.a.) som andre Steder kaldes Halegarn, er som en udspilet Pose på en Stang, hvormed optages Fisk af små Damme og Parker (anlagte/gravede damme, o.a.).

9. Foruden disse opregnede Garn bruges endnu nogle Fiskeredskaber, hvoriblandt hører Kroge, som hænger i 1 Alen lange Snore, der er bundet til et 160 Alen langt Reb med 1 Alens Afstand mellem hver Krog. For at Krogene ikke skal drive bort, bindes en Sten ved Rebet, der tjener som Anker; og for at holde Rebet fra Bunden, bindes en Bøje, eller et Stykke Træ ved hver Ende. Med disse Kroge fanges Ål. Til Madding bruges Regnorm. Denne Slags Ålefangst går for sig fra Juni til September måned. Det er næsten kun Furlands Beboere, som kommer her for at fiske med Kroge. –

10. Ålestang (ålejern, o.a.) eller Stangtømmer, hvormed man på Isen om Vinteren stanger Ål. Her stanges adskillige Steder i Dybet; men især 1 Mil øst for Thyholm, lige ud for Kås i Salling, hvor mangfoldige fra forskellige Egne forsamler sig. Når Tåge indtræffer, ringes gerne med Søndbjerg Klokke om Aftenen for at Stangkarlene kan finde Land. En Snes Stangål koster 16 Sk. –

11. Glinse (pilk, blink, o.a.), er et velpoleret Jern, som i den ene Ende har en trefløjet Krog og i den anden Ende er bundet til en Line. Når man vil fiske dermed, hvilket kaldes at Glinse, går man ud på

S230

Isen, hugger et Hul og nedlader Jernet deri, da man så ofte som man lader det synke, i en Hast rykker det til sig, thi derved forledes Fiskene til at jage

efter det, i de tro, at det er en lille Fisk, som de vil sluge, hvorved de får Krogen i Halsen og bliver fanget. De Fisk, som på denne Måde lader sig fange, er Aborrer, Skaller, Helt osv. Glinsen bruges i Limfjorden kun nord for Hvidbjerg og ved Styvel, samt i nogle Søer og Damme. –

12. At slå Gedder under Isen, er en speciel Fiskemåde, som består i, at man går ud på en Sø eller et Kær med en Økse i Hånden når Isen er tynd og klar; ser man da en Gedde at stå øverligt, slår man på Isen med Bagdelen af Øksen, hvorved Gedden ligesom besvimer og vender Bugen i Vejret. Man må da i en Fart hugge et Hul for at tage den op.

Om Landdyr: Rotter har Thyholm været fri for i Mands Minde, indtil for 2-3 År siden; men Siden har de udbredt sig utrolig stærkt, så nu er ingen fri for deres skadelige Besøg. De har taget meget mere Overhånd, fordi en almindelig Syge blandt Kattene har formindsket disses Antal meget.

Muldvarpen, som jeg aldrig har set her, skal Professor Vilse have set Spor efter på en Plet imellem Hindsels og Hvidbjerg-

Til det, som ovenfor er sagt om Biavl, kan tilføjes, at nogle Husmødre i Thy, ved hvordan man bereder Honning således, at den taber sin Honningsmag, og derfor kan bruges til alt i stedet for Sukker. For at opnå dette, koges Honningen - blandet med en Halvpart Vand, omtrent i 1 Time, indtil alt Vandet er fordampet og en lysebrun velmagende Sirup bliver tilbage. Jeg har smagt

S231

Blåbærvin i Thy, som var sødet med en sådan Honning og som var så velmagende, at denne Vin, som kan frembringes iblandt Sandklitterne kunne gøre anden Vin overflødig.

Om Agerdyrkning. Efter at det meste af Thyholm er gødet over det hele med Hvidler, bruges det nu kun ganske lidt, da man frygter for at det, hvis det bruges en Gang til, skal udtære Jorden for meget; derfor er de 4 store Hvidler-Grave, hvorfra så uendelig meget Kalk er udført og solgt for 1-1 ½ sk. Læsset, nu nær ved at gro sammen. Den blå eller grå

Ler er ikke blevet så almindeligt brugt til Gødning; den findes også kun på visse Steder.

Til Jordens Gødskning anvendes nu altså næsten alene Møg, hvilket her, ligesom overalt i Thy, blandes, og det på 3 forskellige Måder. Enten blandes Møddingen i Gården med gamle Jorddiger, Dam-Slam og Jord, som furevis tages af Ageren og hjemføres, eller man kører Klægmøget ud på de Marker, der ligger langt væk og hvor det skal bruges, og blander så dér en Markmødding, eller foretager Opblandingen i Løberækker. Den sidste Måde, nemlig at blande Gødningen i Furerne på Ageren, er på nogle År blevet meget brugelig, fordi det er den nemmeste, så meget Arbejde spares. Markmøddinger er derfor blevet mere sjældne, især i den søndre Del. Alsædejord skal altid have blandet Gødning, som udføres om Foråret, enten lige før den anden eller lige før den tredje Pløjning.

Også på Thyholm har man sin Jord inddelt i 3 Slags, hvoraf Bryd- eller Brød Jord besås i 4 År og hviler lige så længe. Alsædejorden besås i 3 År efter Gødskning. Udmarksjorden, som ingen Gødning har fået, siden den for 20, 30 eller 40 År siden fik det glatte Lag

S232

af Hvidleren, tages op til dyrkning i 4-6 År og ligger ud (ligger brak, hviler, o.a.) i 5-7 År, undtagen enkelte Stykker af den som man kan forvandle til Gødnings-Mark, og da behandle overensstemmende dermed.

Det første År Brøjdjorden optages, pløjes den første Gang efter at Gødningen i Forvejen er udspreddt, 3-4 Uger efter Mikkelsdag, hvilket man kalder at Fælde, om Foråret derefter pløjes den anden Gang, lige før den skal besås med Byg. Til anden Kærv (kærv = afgrøde, o.a.), som er Rug, pløjes, når det er til Vinterrug, straks efter Mikkelsdag. Men Vinterrug-Sæd er ganske ubetydelig på Thyholm. Til Vårrug derimod pløjes noget, førend Vinteren indtræder, da Rugen sås tidlig i Foråret på samme Furer eller på Vinterpløjning. Til 1. Havre-Kærv, som Jorden gerne besås med i det 3die År, pløjes 2 Gange, første Gang så snart Høsten er til Ende og anden Gang om Foråret. Til 2. Havre-Kærv, som tages i det 4de

År, pløjes sædvanligvis kun 1 Gang, hvilket almindeligvis sker sidst på Efteråret.

Alsædejord pløjes 3 gange til Byg, første Gang om Efteråret, anden Gang noget hen i Foråret, og tredje Gang straks før Sæden skal lægges. Til Vårrug pløjes kun en Gang og det om Foråret, førend det besås. Til Havre i 3die År pløjes 2 Gange, første Gang sidst om Efteråret og anden Gang i Foråret. Derefter bliver Jorden igen gødet, og man fortsætter i samme Orden.

Havrelandet, som ingen Gødning får, pløjes kun en Gang til enhver Slags Sæd. Her er Ordenen således: 1ste År Ærter, som sås tidligt om Foråret på Efterårs Pløjning, 2det År Byg, 3dje, 4de og 5te År Havre.

På Indmarksjorden gør nogle den Forandring i Rækkefølgen, at når en Byg- og en Rug- Kjærv er taget,

S233

giver de igen en let blandet Gødning, og besår den atter med Byg, hvorefter følger Havre, som er den fjerde og sidste Sæd i denne Kornfølge efter dobbelt Gødning. Nogle Ærter sås undertiden i Alsæde, som da følger efter Rugen og bliver 3die Års Sæd; men de fleste Ærter fås dog på Udmarken. Og da disse Ærter er hårdere at koge, end Alsæde-Ærter, så må man ofte købe Koge-Ærter fra andre Steder, og anvende sine egne sammen med Rug til Brød.

De Havre-Arter, som sås på Thyholm, er enten den hvide eller brogede. Den brogede Havre sås dog mest, selv om den i Handelen er den mindst fordelagtig, da der skal regnes 12 Skpr. til 1 Tde. Men da det meste Havre fortæres af Kreaturerne, og den brogede dertil er bedre egnet, så foretrækkes den frem for den hvide, som man mener udmarver Jorden.

Af Hør sås på Thyholm mere, end på noget andet Sted i Thy. Dog er Høravlen heller ikke her i den Drift, som den burde være. Næsten enhver, såvel Gård- som Husmand, sår vel noget; men kun 1 Fjerdingskar,

eller højst 1-2 Skpr. Frø. Dette sås sidst i Foråret i den Grønjord, som til næste År skal besås med Byg.

Af Hamp har hidtil været sået lidt; men nu er det gået af Brug. Det er også muligt, at Hamp heller ikke kan lykkes i det vindåbne Thy, hvor det mangler den nødvendige Læ.

Kartoffelavlen er også her ubetydelig. -

Kløveravlen begynder man nu at lægge sig efter. De som har sået det, har gjort det med stor Fordel; men mange holder sig dog endnu tilbage i den Tanke, at Kløveren fratager Jorden noget af sin Kraft.

Til Oplysning om Frugtbarheden på Thyholm, anføres her en nøjagtig Beregning over Udsæden og Avlen

S234

til 1 Tde. Hartkorn i Almindelighed.

Til 1 Tde. Hartkorn

sås:	1 Tdr.	3 Skp.	Byg, og avles	3 Læs	2 Traver,		som giver	9 Tdr.
-	1 Tdr.	½ Skp.	Rug, og avles	2 Læs	1 Trave.	10 Kærve,	-	5 Tdr. 2 Skpr.
-	2 Tdr.	4 Skp.	Havre stort Mål, -	5 Læs	0 Traver	0 Kærve,	-	10 Tdr. stort Mål
-	1 Tdr.	0 Skp.	Ærter og avles	2 Læs	0 Traver	0 Kærve,	-	2 Tdr. 4 Skpr.
	5 Tdr.	7½ Skp.	og avles	13 Læs,	10 Kærve			26 Tdr. 6 Skpr.

Thyholm er nu delvist udskiftet af Fællesskabet, og resten er man i Gang med at udskifte. Man har Grund til at Håbe, at når enhver får sin egen Jordlod, vil Agerdyrkingen opnå større Fuldkommenhed.

Om Oldsager. Den vesten for Hvidbjerg Kirke beliggende Høj, på hvilken Gudstjenesten har været holdt medens Kirken var sat i Band, er allerede omtalt.

Anledningen til denne Bandsættelse var følgende: En ung Adelsmand, Jens Glob, Arving til anseelige Rigdomme og det meste af Thy, blev i sine unge År sendt udenlands, for at lære Videnskab. Imidlertid døde hans Fader, hvorpå Biskoppen af Børglum Oluf Glob, som var af samme Slægt (farbror, o.a.), straks udviklede Moderen i en Trætte. Men da han derved intet udrettede, erhvervede han af Paven Bands-Brev (fik hende lyst i band, o.a.) over hende og alt hendes Gods.

Som om det ikke var nok, fik han hende indstævnet for Paven, i Håbet om at få alt hendes Gods under Stiftet. Den af sine egne Tjenere og Slægtninge

S235

forladte Enke, måtte med 2 Okser for sin Vogn, begive sig på Rejsen (til Rom, o.a.), da hun i Frankrig tilfældigvis mødte og blev genkendt af sin Søn. Denne påtog sig nu Rejsen for hende til Rom, og kom tilbage med Frikendelses-Dom for hende.

Da han (Jens Glob, o.a.) ved den verdslige Ret ikke kunne få nogen Fyldestgørelse over Bispen, udførte han den selv Fyldestgørelsen, idet han dræbte ham ved en Visitats i Hvidbjerg Kirke 1261. Jens Glob havde skrevet til sin Svoger Oluf Hasse i Salling, og pålagt ham at møde i Hvidbjerg Kirke; men da denne med Livsfare ankom over Næs Sund, var Bispen allerede dræbt. Formedelst dette Mord blev Kirken sat i Band.

Ved Egebjerg er en Dal, som endnu kaldes Røverstuen, hvor Røvere opholdt sig, medens Skovene var til. Der skal, efter gammelt Sagn, to Jomfruer fra Østergård i Egebjerg være blevet myrdede.

I Søndbjerg Sogn er der 2 Bøndergårde, Østergård og Helleris. På Østergård boede en Mand ved Navn Gjøde Laumandsen. På Helleris boede Ingvor Ingvorsen; denne havde besvangret Gjødes Søster Fru Haufred, og ført hende til Helleris. Gjøde bestormer Helleris med sine 30 jernklædte Mænd for at hævne sig på Ingvor og forfølger Ingvor og sin Søster, der flygtede igennem Rokkjær Skov til Søndbjerg Kirke. Derpå satte han Ild på Kirken og da den stod i Luer, tog han Fru Haufred ud af Kirken. Hun gik derpå 2 Bøsseskud hen, vest for Kirken til en lille Dal, og fødte der en Søn. Denne Dal kaldes endnu til denne Dag Kvinde-Dal. Sønnen lod hun hemmeligt døbe i Hvidbjerg Kirke, og opkaldte ham efter hans Fader, Ingvor. Siden efter hævnede den unge

S236

Ingvor sin Faders Død, idet han skød Ild på Østergaard og indebrændte Gjøde Laumandsen med alle sine. Om denne Begivenhed findes en gammel Vise, trykt uden Årstal, som begynder således: "Det År lokkede han fru Haufred, tog hende med".

På Thyholm er også mange Gravhøje, hvori er fundet adskillige Urner, Sværd og Spyd af Malm, som Bønderne ofte har anset for at være Guld.

At man i fordums Tid også har Begravelser på flad Mark uden Høje, sås her et Bevis på i Året 1775. En Bonde, som pløjede på Odby Mark, stødte med Ploven mod en stor Sten; idet han ville rydde den af Vejen, faldt den ned i en Fordybning. Ved nærmere Undersøgelse, fandt han en åben Begravelse, 3½ Alen lang, 2 Alen bred og 2 Alen dyb. Graven var så fint opsat og så tæt, at ikke det mindste Jord var faldet i den. I denne Grav stod en Urne af en Slags Malm, som ingen kendte, og et Våben af samme Slags Malm, som lignede et Sværd, men temmelig rusten, og en Bøjle med nogle Led i.

På Skjoldborg Mark så jeg i År, ved kløvning af en stor Sten som lå jævnt med Jordoverfladen, en Urne med Aske, som lå skjult under Stenen.

I Tørvemoserne findes også her mange og store Træstammer, såvel som Hasselnødder, der endnu har hård Skal. I den omtalte Vise nævnes Rokkjær Skov. Ved Borre skal endnu findes nogle små Ege-Buske.

Man finder at Stednavnene i ældre tider har været meget anderledes end i vore Tider. Således er i et

S237

gammelt Dokument af 1408 Byerne Smerup, Kallerup, Barslev, Sem, Hvidbjerg og Flovlev benævnt Smithorp, Kaldorp, Badersløff, Sææm,

Hvitbergh og Floveløf. Lyngs kaldtes Lions, og Jestrup Eyestorp. Søndbjerg blev i 1302 kaldt Synbyrky, 1405 Sunderberg og i 1630 Sønborigh.

8. Jegindø er en i Limfjorden øst for Thyholm beliggende Ø, som har sin egen Kirke og Sognepræst. Den er ligesom et Grænsepunkt imellem Ålborg, Viborg og Riber Stift; thi dens Afstand fra Salling i Viborg Stift er mindre end $\frac{1}{2}$ Mil, dens Afstand fra Hardsyssel i Riber Stift er mindre end 1 Mil, og til Thyholm i Aalborg Stift, hvorunder den hører, er kun 700 Alen; hvorfor man også på Øen i stille Vejr kan høre Klokker ringe i alle 3 Stifter. Øens Længde er $\frac{1}{4}$ Mil, og dens største Bredde $\frac{1}{2}$ Mil; men sine Steder meget smallere. Øen er anslået til Hartkorn 87 Tdr.; den har 28 små Gårde foruden Præstegården, 10 skattende og 4 jordløse Huse. Personernes Antal er 205.

Hele Øen har hørt under Lund på Mors, hvortil Beboerne gjorde Hoveriarbejde med ledige Folk; men nu er de alle blevet Selvejere på nær 4 Husmænd, ved at købe deres Steder af General-Krigskommissær Fønss, så at de nu er fri for det - formedelst Vandet - besværlige Hoveri.

Med Undtagelse af de 2 Byer Ydsted (Ibsted, o.a.) med 4 Gårde, 2 skattende og 1 jordløst Hus, og Nørby med 4 Gårde, 2 skattende og 1 jordløst Hus, så ligger de øvrige Steder fordelt over hele Jegindø, såsom Søndergård 1 Gård, Sønderskov 2, Dal 1, Griisgård 1, Bjerregård 1, Sønder Tousgård 2,

S238

Nørskov 3, Husted 1 og Bøle 2 Gårde, og endnu 4 udflyttede Gårde, 4 skattende Huse og 2 jordløse Huse. Desuden hører til de enlige Steder Præstegården og Degneboligen.

Præstegårdens Hartkorn er 5 Tdr. 6 Skpr., hvorunder er iberegnet en Gård Godborg, som for 80 År siden blev lagt under Præstegården, og dens Hartkorn givet fri for alle Afgifter. Hele Kongetienden er tillagt Præstekaldet. Præstegårdens Bygning er middelmådig, Ralingen (rålingen, stuehuset, o.a.) gammelt; men de øvrige Huse gode. Degneboligen står for frit Hartkorn 3 Skpr. 1 Fdkr 1 Alb.

Den vigtigste Næringsvej for Beboerne er Agerdyrkning; thi Fiskeri drives især kun af Husmænd og Indsiddere, dog forener nogle af Gårdmændene også Fiskeri med Agerdyrkning.

Jordbunden er i det hele en god frugtbar Muld, hvoraf dog noget ligger på en klægagtig Grund i den midterste og nordlige Del i et tyndere Lag, hvor Jorden er koldere og tungere end i den sydvestlige Del, hvor Jordarten er noget mere sandet og lettere. Til Byg og Havre er Jorden fortrinlig skikket. Vårrug og Ærter sås også. Kløveravlen lykkes meget vel.

På Præstegårdens Mark graves Mergel, som Beboerne bruger til Gødning.

Jordene blev udskiftede for 6 År siden.

Silde- og Ålefangsten er det vigtigste Fiskeri som drives af Beboerne. Sild fanges i Sildevod, og Fangsten begynder om Foråret, så snart Fjorden er isfri og fortsættes indtil Majdag. Ål fanges hele Sommeren, og almindeligvis med Pulsvod. I begge Slags Vod fanges enkelte Gråfisk: Ørred, Helt, Aborrer

S239

m.m. Når Fjorden er lagt med Is, bruges Ålestangning.

Øen har stor Mangel på Brændsel. Skodtørv vidste man ej at der fandtes på Jegindø før end efter Udskiftningen, hvor 3-4 Mænd, ved at aflede Vandet på deres Ejendomme med Grøfter, har fundet Dynd eller Tørvemor, hvoraf æltes gode Tørv. Nogle Hedetørv kan vel bjerges sine Steder; men de er sandede og med småt Lyng. Derfor må en stor Del Brændsel købes til Øen fra Nabo-Egnene.

I ældre Tider har Jegindø også i det verdslige henhørt under Hassing-Refs Herreder i Thy, hvis Tinghus ligger i Grurup Sogn; men nu regnes den kun i det gejstlige til Refs Herred, og hører for det verdslige under Sønderherred på Mors. For 200 År siden var dette Sogn et Anneks til Søndbjerg Præstekald; men formedelst Overfartens Vanskelighed blev

den afsondret derfra; hvorfor Kongetienderne af Jegindø og Søndbjerg Sogne blev Præstekaldene tillagt på hvert Sted *)

*)De Præster som har været her efter Sognenes Udskillelse er følgende: 1. Sven Knudsen døde 1612, 2. Poul Brensig, 3. Adrian Willumsen Kræfting, 4. Mag. J.P. Svenstrup, 5. Just Nielsen Gerade, 6. Rasmus Torp, 7. Niels Bierregaard Vilse, 8. Dennes Fader Peder Vilse, 9. S.B. Leth, 10. G.J. Grundtvig, 11. C.J. Wittendorph, 12. N.E. Søe, som lever endnu.

At der tidligere har været megen skov på Øen, derom vidner mange af Stedernes Navne. Det er heller ingen urimelig Formodning, at Øens Navn, Jegin eller

S240

som det også skrives Egin, har sin Oprindelse af Ege-Skov. De Spor af Skove, som nu findes, er nogle Trærødder, som kan opgraves i Kærene, og nogle Brombærris og andre Tjørn, som vokser på den Østlige Kant af Landet.

Af et Tingsted ses endnu Rester nord for Kirken, hvor der ligger en Kreds af Kampesten, og ved Siden deraf noget Tjørnekrat, som kaldes Tingbuskene, hvilket Beboerne betragter med særdeles stor Agtelse; hvorfor det også er aftalt ved Udskiftningen, at den Mand, i hvis Lod dette Tornekrat falder, ej måtte omhugge samme.

Beboerne, som hidtil har måttet søge til Thyholms Møller med deres Korn, har nu fået Bevilling til at lade sig bygge en Mølle.

20. Thybonitiske Ord og Talemåder

Rimeligvis er Thy en af de Provinser, der lettest har kunnet vedligeholde Forfædrenes Sprog ublandet og uforandret, så vidt dette er muligt, fordi det ved sin afsides Beliggenhed har undgået mange af de Forstyrrelser og Besøg af Udlændinge, som de øvrige Provinser ikke har været fri for. Man vil også finde adskillige Ord i Brug her blandt Almuen, som ellers kun

findes i gamle Skrifter, og som er ganske ukendte udenfor denne Provins. Da Nyttens af provinsielle Ords Bekendtgørelse næppe kan nægtes af nogen, så har jeg ikke fundet det upassende, her at meddele nogle ualmindelige Ord, som bruges i Thy. Heriblandt vil nok også forekomme nogle, som et eller andet Sted i Danmark, men ikke overalt, er bekendte og brugelige.

Ae: alt for; er en Præposition, som sættes foran Adjektiver, hvorved disse får Betydning af en Overdrivelse.

S241

F.Eks. Ameget; Alt for meget= alt for meget. Ae dyrt= alt for dyrt. Du er Ae god= du er alt for god.

Ad: Til. Jeg skal ad Byen= jeg skal til byen

En Algade: en Hovedgade. En Alvej = En Landevej

Antegårs: forgårs. Han døde i Antegårs.

Et Ålam: Et Hun-Lam

Æ: Jeg. Mærkeligt er det, at i de to længst fraliggende Provinser, Thy og Sønder-Jylland, nævnes den første Person med Æ, hvilket i den største Del af Jylland hedder A, og på Sjælland og Fyn: Jeg I adskillige Ords Udtale bruges her Vokalen **A** i stedet for en anden Vokal. Således siges: fram for frem; Bar for Børn; Kvar og Kvarsten for Kværn og Kværnsten.

Baun: stærk og Smuk. Han er en Baun Karl. Det er et baunt Hus.

En Bojel: et gilde; hvad man i den søndre Del af Jylland kalder Høtte. Det bruges vel om ethvert Gæstebud; men især om Bryllup. Bojelfolk = Bryllups-Folk.

At brande lyset: at pudse, snyde Lyset

At boje: at tilsige, beordre. Jeg er bojn til Kongekøren

En Brønge: et lille knippe Halm.

En Brøje eller Brøjknippe; Et stort Knippe Halm, som er ombundet med to bånd.

Et Bauns; et Køkken.

Buer: et Kammer, især Urydskammer (pulterkammer, depotrum, o.a.), Male- (malet korn-, o.a.) eller Saltkammer.

S242

Bitte: bruges altid for lille. Et bitte Hus. Bitte Børn

Davre: Frokost.

En Drage: en Andrik (han-and, o.a.).

Dagflod: Tøvejr i Middagsstunden, som Solens Varme frembringer om Foråret, når det dog fryser om Natten. (strømmende smeltevand, o.a.)

En Dås eller Døes; Et Offersted eller opkastet Jordvold fra Oldtiden (som dysse, o.a.).

Drifttildags; (drøwtedags) den Tid på Eftermiddagen, da Kreaturerne drives ud.

Eel, eller Æel; en Skylregn, lling, Byge. **Ælingsvej**= Bygevej (der skal 3 æel til én byge, o.a.)

Engelangs; langs med. Han gik engelangs med Huset.

At fænte; at søge møjsommeligt. Vi har ikke mere Foder til Kreaturerne, nu må vi fænte. Heraf Substantivet:

En Fænte; en Fangst. En Fænte Ål er den hele Ålefangst, som er faldet efter en hel Nats møjsommelig Fiske.

At fælle; at være delagtig. Vi ville fælle om Gevinsten.

Et Frammes eller Fremmes; et Køkken. At komme **fram** = at komme ud i Køkkenet.

Fuse; løs, åben. Fuse Tørv = løse Tørv.

Faur, faver; smuk. Kornet står faurt på Marken.

Frævoren; undseelig, som skal nødes til at spise

Fræster; forsøger, prøver. Han har fræstet både Ondt og Godt.

Ufræst; uforsøgt.

At fære; istandsætte, bekomme. At fære ved Huset = at reparere.

S243

Grankok; Underkok, ringeste Kokkepige

Gjev; smuk, kostbar. Du har gjevere Klæder, end jeg. Min Gang er gjev, thi jeg er en gammel Mand.

At glæde Sjele er en Talemåde, som bruges, når en Ægtefælle nedsætter sin nærværende Mage ved at opregne sin forrige afdøde Ægtefælles større Fuldkommenheder.

Gaelhoste eller Goelhoste; Kighoste

Ganning; noget som er tjenligt, bekvemt. Det Hus er ikke hver Mands Ganning = det er ikke tjenligt eller bekvemt for enhver.

En Grand; En Nabo. Han lever godt med sine Grander.

Grandel eller Grandelag; Nabolag

At ganne; at besøge, se til. Vær så god at ganne til os.

Grøtte; knuse, (male korn, o.a.).

At hværre Synet; forblinde Synet, kaste Blår i Øjnene, f.Eks. som Taskenspillere gør.

Hammel; stor, vægtig; bruges især om Korn, som er meget kærnefuldt. Det er godt hammelt Byg.

Høyfyld; Fuldmåne

En Hos; en gammel Hoppe. F.Eks. En Føl-Hos.

Housom; mådelig, tålelig, temmelig vel. Vejret er housomt. Det er housomt med hans Helbred.

At hove; at ynde, finde Behag i. (det huer ham, o.a.)

Hoven for; lysten for, Barnet er ikke hoven for at læse.

At houe; huske, erindre.

Hvitte; hvad Tid. Hvitte kom du til Byen? = hvornår kom du til Byen?

Hug; Møl. Der er Hug i Klæderne = der er Møl i Klæderne.

S244

En Houe; en indhegnet Plads til Kreaturer. F.eks. en Svine-Houe.

Hyllest; Tilhold, Husly. Det er et fattigt Barn, som ingen Hyllest har.

Held; er både god og ond Lykke. Man har Held til at vinde i Lotteriet, og Held til at brække et Ben.

Hersk; en Familie. To Par Hersk i en Gård.

Idag jamling; i dag om et År. Gid du lever idag jamling som i dag!

Indenskjærels; Durkløb, Diarré.

illøs; ledig, ørkesløs. Han er aldrig illøs= han har altid noget at bestille.

Illing; Brændsel

En Kjelle; en Brønd.

At kære; at anklage. I den gamle Betydning: at klage, bliver det nu ikke brugt her; men betyder altid: at anklage. Jeg skal kære dig = jeg skal anklage dig.

Klein; tynd, fin; hvad man andre Steder i Jylland kalder spinken (spinkel. o.a.).

Knap; snart, straks. Han kommer knap = han kommer straks. (også knap hen, o.a.)

At kere sig; at blive frisk igen, at bedres.

En Knak; en Tue, en Knold. En Knak kaldes også et uryddet Stykke Jord, fuld af Tuer, og som således ikke er skikket til Dyrkning.

En Kyk, Kykker, kaldes de af Jord eller Sne opkastede Tuer eller Mærker, der tilkendegiver hvor Vejen skal gå.

Knøv; smuk, pæn. Det er en knøv pige.

En Kouse; en Skål, en Spølkumme.

En Kauring; en Tvebak.

En Kilk; en lille Slæde, som et Menneske kan træ

S245

ke, eller siddende på kan stage frem over Isen med to Ispigge.

En Kok; en Hane

En Kaag; en stor Båd, lille Skib

Knog; Snefog (fygning, o.a.)

Kretter; Kreaturer

Kørres eller Kørhuus; Kostald; hvad man i andre Egne af Jylland kalder Røddest eller Øddel.

Krøns; Krydderi, Speceri.

Kluen; Klokhuset eller Stilladset, hvori Klokken hænger ved de Kirker, som er uden Tårn.

At kroppe siges om sneen, når den i Tøvejr hænger ved Fødderne.

Krank; slet; siges mest om Vejret. Et krank Vejr = et slet Vejr.

Vel kjørende; vel faren. Han er ikke vel kjørende i sit Ben = Han har ondt i Benet. (modsnætningsvis: ilde faren, o.a.)

Krøbel, krøbler; lam, halt, halter

At lide; at tøve; bie efter (vente efter, o.a.). Jeg lider efter dig = jeg tøver efter dig.

En lime; en fejekost

Lød; farve. **At lødde**; at farve. Hvad Lød har Hesten? Lødkonen løder blåt i sin Lødgryde.

Luerdag; Løverdags (lørdag, o.a.).

Læer; giver stærk Lyd; bruges om enhver heftig og støjende Lyd. Svinet læer = skriger. Fuglen læer = piber. Havet læer = tuder. Bruges også om Mennesker, når deres Røst er ubehagelig. Han læer altid = han skænder og larmer altid.

Moe; nødvendig. Jeg har et moe Ærinde til Byen = nødvendigt Ærinde.

Mejl; ringe, svag. En mejlt Hus. Et mejlt eller

S246

mejlagtigt Barn.

Moen om; ligegyldig, unyttig. Det er der Moen om = det kan være det samme, det kan kun lidt hjælpe. Der er Moen om din Hjælp = din Hjælp er til ingen Nytte.

Moerrøder; Gulerødder.

Marføl eller Maarføl; et Hun-Føl.

Nedbær; Sne, Regn og Slud.

Nøg; knap, ufrugtbar. Det er en nøg Tid på Foder. Det er et nøgt År.

At nøges; at forværres. Han bedres ikke, men han nøges = han bliver svageligere.

Nok så. Ved at lægge disse ord til Adjektiver dannes Komparativ. Nok så stor = større.

At namse; snappe, fatte, forstå. (At nemme, o.a.)

At være sig nyden; at være tjent med, at kunne bjerge sig. Han er sig ikke selv nyden = han kan ikke bjerge sig selv.

Opskjær; Høstgilde. (at have opskåret = at være færdig med høst, o.a.)

Om; Tvivl. Der er der ingen Om i = det er der ingen tvivl om.

Ond (udt. Ukn, o.a.); vred. Jeg er ond på dig = jeg er vred på dig

Pan; Brøst, Bræk. Der er gået Pan på = der er gået Bræk på, eller det er gået i Stykker.

En Pol; en Gris, som er et År gammelt.

Qvar; stille, rolig. Ti qvar = ti stille. Vil du ikke ligge qvar her i Nat? = vil du ikke ligge Natten over her? I gamle Skrifter hedder det **Kver**.

Qvæls, Qvælsnatter; den sidste Givt (gjævt, fodertildeling, o.a.) til Kreaturerne ved Sengetid.

At qvarre; at knuse (relateret til at kværne, o.a.). Fingeren er qvarret = knust.

En Røn; en Holm, lille Ø.

Ristesygge; Koldfeber (rystesyge, o.a.)

S247

At role; at græde, skråle. Han roler som et Barn.

Rolen; Barneskrig.

Ræest, eller ræset; rattet (rettet, o.a.), som nogenlunde er tørret eller kommet til Fuldkommenhed. Osten er nu så ræset, at den kan tages af Ostekarret. Kyllingerne er nu så ræste, at de kan løbe ud. En ræset Fisk = en halvrøget Fiske

En Raling, et Ralingshus; et Våningshus, Stuehus (også råling, o.a.); hvad man i den søndre Del af Jylland kalder Salshus.

Roe; Fornøjelse, Tidsfordriv, Moro. Jeg har Roe af Børn = Jeg har Fornøjelse af Børn.

Rosomt; fornøjeligt, morsomt. Det er rosomt at ryge Tobak.

Ryger; lugter, stinker

Rag; strid, stiv, bruges om Uld og er det modsatte af **Ikin**.

San; Orden, Skik, Renlighed. At gøre San i Stuen = at gøre rent i Stuen. At gøre San på Maden = at gøre Skik på, at tillave Maden. Her er god San eller ond San i Huset = her er ordentligt eller uordenligt i Huset.

Sot; smitsom Sygdom, især Sprinkler (plettyfus, o.a.).

At sølle; at lægge Grundsten under Huset. (heraf at grave sølgrøft = grøft til stenene, o.a.)

Sølsten; eller **Sylsten;** Grundsten under Huset

Sending; Foræring af Fødevarer til et Gæstebud.

Saller; falder, aftager. Hævelsen saller.

I Soleslag; ved Solens Nedgang.

Synsk; som kan se ind i forborgne (skjulte, o.a.) Ting. Jeg er ikke synsk = jeg er ikke alvidende. Var jeg synsk; skulle jeg nok kurere Hesten = kunne jeg se inden i hesten, skulle jeg nok kurere den.

Skred eller Skrej; smuk pyntet, glad. Du er

S248

ret skred i Dag.

At skievte; gøre færdig, indrette. Nu har jeg skievttet Ploven. Den Mand er ikke skievvt til det Embede. Det er således skievvt i Verden.

Skievttet; Håndelaget. Skievttet har han, men Kræfterne mangler han.

At stede; fæste, holde fast. At stede en Tjenestekarl. Skibet kan ikke stedes for Anker i denne Storm.

Strøve; stærk, før, drøj. En strøve Karl = en stærk, firskåren Karl. En strøve Vind.

Stegerne; Plankeværk, Stakitværk.

At strente; at haspe Garn. Et **Strentetræ**; en Haspe. (til tørring, o.a.)

At stritte; at falde. At stritte i Kuld = At falde overende. (også: at falde i kuld, o.a.)

Et Steges; et Køkken

Storsindet; hovfærdig, stolt.

Tællen; den frosne Skorpe eller **Klauen** i Jorden

At times; at hændes. En Ulykke er timedes ham.

Træls; møjsommeligt, besværligt.

Trant; travlt (også: trånt, o.a.).

Tø eller tøs; dobbelt, to Gange. Du har tø så meget Jord som jeg.

Tho; Uld (to, o.a.)

Titel; Navn. Hvad er Deres Titel = hvad er deres Navn?

Unden; Middagsmad (også: ojen, o.a.)

Uddagene; Foråret, når man driver ud med Ploven. Det var i Uddagene, han døde.

Ungere, ungest; yngre, yngst. Den ungeste af mine Børn

Vaag; svag, syg, ringe. Jeg var en vaag Mand

S249

om jeg ville bedrage dig.

At vaages; at blive svagere. Han våges Dag fra Dag = han bliver med hver Dag mere syg.

En Veje; en Bismær (kaldes andetsteds Vindser.)

En Vase; en indkastet, indgrøftet Vej.

At vejre; at lugte, (snuse, o.a.) om Hunde, Heste og Katte. Hunden kan vejre langt hen = kan lugte langt fra.

Voren; skikket til. Jeg er ikke voren til at komme i Stuen. Jorden er nu voren til at pløjjes.

Vid; (eller **Véd**, o.a.) Forstand (at gå fra æ véd = at gå fra forstanden, o.a.)

Villelig; fremmelig. Barnet er så villeligt, at det kan læse.

Villere, villest; ypperligere, ypperst, fortrinligst.

Et Vill; et Kildevæld. Jorden er villet = fuld af Kildevæld.

Øghøved er det almindelige navn på Heste

Øer; Småsten, groft Grus; det samme som det norske Uur. (smlg. stednavnene Vorupøre, Harboøre, Hovsør, o.a.)

Øsel; Raseri, Vildelse. Han er i Øsel= Han er i Vildelse.

Øselfuld; rasende

Ualmindelige Mandsnavne, som bruges her er: Sejer, Ville, Boer, Immer, Ib, Volle, Ugi, Ubbe, Grave, Evert. Helle er et Fruentimmer Navn.

Ved Udtalens Forskellighed synes nogle Ord at blive forskellige. F.Eks. **Hvans er de for nøjet** = Hvad er det for noget. **Ti qvar, æ Bar Roel** = ti stille, Børnene græder.

Til Korthed i Benævnelsen hører det, at man her henfører alt til de 4 Verdenshjørner. F.eks. sønden i Gården, norden i Stuen; sid op på den østre Bænk. Ved mange Lejligheder medfører disse Udtryk en fortrinlig

S250

Korthed og Bestemthed, især når de bruges i stedet for den ubestemte højre og venstre Side.

Til få Ord lægges Artiklen **et**, men sædvanligvis **en**; man sigen en Brev, en Hus.

Genitiv udtrykkes mest ved Tillæg af hans og hendes. F.eks. Min Broder hans Bog = min Broders Bog. Niels hans Hus = Nielses Hus.

Trykfejl (fejlene er gennemrettede i nærværende)

Side 1, Linie 9: Abildhavn, læs Abildhave

Side 7, Linie 6: megen, læs meget

Side 23, Linie 2: Rødskrappe, læs Rødskreppe

Side 27, Linie 19: fortføre, læs bortføre

Side 31, Linie 7: for, læs fra

Side 31, Linie 9: fra, læs for

Side 43, Linie 8: 18 til 28, læs 10 til 28

Side 57, Linie 14: interessant, læs interessentere

Side 65, Linie 19: skrive, læs kan skrive
Side 75, Linie 9: læs Branderborger er Thy fri for undtagen ved Vestervig.
Side 116, Linie 29: Spareårerne, læs Sporeårerne
Side 122, Linie 26: Gunden, læs Grunden
Side 132, Linie 21: Groben, læs Groven
Side 134, Linie 9: det, læs dem
Side 140, Linie 6: kan at få, læs kan få
Side 140, Linie 7: af, læs al
Side 153, Linie 23: Abildhavn, læs Abildhave
Side 156, Linie 22: ret eet, læs regnet
Side 170, Linie 28: 3000 Tdr., læs 300 Tdr.
Side 175, Linie 11: Brænderier. Hver, læs Brænderier, hver.
Side 195, Linie 26: Hører, læs støder
Side 198, Linie 7: Møerup, læs Moerup
Side 212, Linie 6: 4 Gårde, 3 Huse, læs 3 Gårde, 2 Huse
Side 221, Linie 11: Ladested. Styvelbæk, læs Ladested Styvelbæk
Side 249, Linie 23: Bøer, læs Boer

